

ODSEVI PRETEKLOSTI

5

**IZ ZGODOVINE CELJA
1945 – 1991**

ISSN 1408-6611

ODSEVI PRETEKLOSTI
5

IZ ZGODOVINE CELJA
1945-1991

Celje, 2006

Izdal in založil

MUZEJ NOVEJŠE ZGODOVINE CELJE,
zanj ANDREJA RIHTER

Glavna urednica

MARIJA POČIVAVŠEK

Uredniški odbor

JANEZ CVIRN
BRANKO GOROPEVŠEK
TONE KREGAR
ŽARKO LAZAREVIČ
MARIJA POČIVAVŠEK
ANDREJA RIHTER
ANDREJ STUDEN
ALEKSANDER ŽIŽEK

Lektoriranje

ANTON ŠEPETAVC

Prevod v nemščino

AMIDAS

Prevod v angleščino

EVA ŽIGON

Bibliografska obdelava

SREČKO MAČEK

Oblikovanje idejne zasnove

RADO GOLOGRANC

Računalniški prelom

MARIJA POČIVAVŠEK

Tisk

TISKARNA HREN

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

94(497.4 Celje)"17/19"(082)

IZ zgodovine Celja / [glavna urednica Marija Počivavšek ; bibliografska obdelava Branko Goropevšek]. - Celje : Muzej novejše zgodovine, 1996-<2006>. - (Odsevi preteklosti ; 1 ; 2 ; 3 ; 4 ; 5)

5: 1945-1991 / [bibliografska obdelava Srečko Maček ; prevod v nemščino Amidas, prevod v angleščino Eva Žigon]. - 2006

ISBN 961-6339-14-1 (zv. 5)

ISBN 978-961-6339-14-8 (zv. 5)

1. Počivavšek, Marija
64387072

Izdajo zbornika sta omogočila:
MINISTRSTVO ZA KULTURO RS
MESTNA OBČINA CELJE

VSEBINA

Savina Četina Žuraj

UPRAVNI RAZVOJ CELJA V LETIH 1945–1991 5

Stane Rozman

SOJENJE SODIŠČA NARODNE ČASTI V POLETJU LETA 1945 V CELJU 33

Milko Mikola

PRAVOSODJE V CELJU PO LETU 1945 59

Mateja Režek

CELJSKO POLITIČNO ŽIVLJENJE V LJUDSKI REPUBLIKI SLOVENIJI 91

Miran Gajšek, Branko Goropevšek

PROSTORSKI IN URBANI RAZVOJ MESTA CELJA PO LETU 1945 121

Jože Princič

GOSPODARSTVO CELJA OD KONCA DRUGEGA SVETOVNEGA SPOPADA
DO SLOVENSKE OSAMOSVOJITVE 1945–1991 137

Aleš Gabrič

OBLIKOVANJE CELJA KOT REGIJSKEGA KULTURNEGA SREDIŠČA 175

Ivanka Zajc Cizelj

CELJSKO ŠOLSTVO PO LETU 1945 209

Ivanka Zajc Cizelj

ZDRAVSTVO IN SOCIALNO VARSTVO V CELJU V LETIH 1945–1991 221

Tomaz Pavlin

ORIS RAZVOJA CELJSKE TELESNE KULTURE IN ŠPORTA
PO DRUGI SVETOVNI VOJNI 241

Brane Piano

KAMILICE S KADMIJEM: ZAČETKI IN NADALJEVANJE DEMOKRATIZACIJE
V CELJU IN OKOLICI V ZADNJEM DESETLETJU 20. STOLETJA
IN PRVIH LETIH 21. STOLETJA..... 257

Savina Četina Žuraj

**UPRAVNI RAZVOJ CELJA
V LETIH 1945–1991**

Vsako mesto ima svojo celostno podobo, ki je rezultat zunanjih pogojev in lastnih interesov iz preteklosti. Tudi upravni razvoj mesta je neločljiv segment mestnega unikuma s samo njemu lastno zgodovino. Uprava oziroma učinkovito vodenje razvoja nekega mesta je permanentno odločanje o njegovih potrebah in o možnih načinih zadovoljitve teh potreb.¹ Vendar je načrtovanje razvoja mesta kot uresničevanje le-tega bilo v preteklost odvisno od vrste dejavnikov, ko so se skozi čas spreminjali. Na tem mestu bi naštela le nekatere: politični sistem, gospodarski razvoj, zakonodaja na področju lokalne uprave, strokovnost kadrov v upravi, upravno-teritorialna delitev itd. Ker je bil razvoj uprave mesta Celje v preteklosti tesno povezan s temi dejavniki, ki so se nenehno spreminjali, ima upravna funkcija Celja bogato zgodovino.

Začetki moderne občinske uprave mesta Celje segajo v leto 1867, ko je mesto dobilo položaj avtonomne mestne občine. Celje je dobilo svoj statut in postalo neodvisno od okrajnega glavarstva. Pomembna prelomnica v prvi polovici 20. stoletja je bilo prevratno obdobje, ko so poslovenili vodstvo mestne uprave, in leto 1935, ko je prišlo do združitve mestne in okoliške občine. Komasaacija je bila izvedena na podlagi obeh zakonov o občinah iz let 1933 in 1934, ki sta mestni občini dala nove pristojnosti; le-te so neposredno zadevale interese njene skupnosti. Združitev je bila potrebna, kajti okoliška občina je obkrožala mestno občino in bila z njo povezana s številnimi dejavnostmi, nekateri njeni deli pa so se že stapljali v fiziognomsko strukturo samega mesta. Komasaacija in nova zakonodaja sta vplivali na hitro rast zaposlenih v mestni upravi, ki so morali vzporedno z načrtno in samodejno rastjo mestnih funkcij vseskozi poglobljati svoj delokrog.

Narodnoosvobodilni odbor Celje-mesto

Vojna je prekinila nadaljnji razvoj na področju javne uprave v mestu. Po osvoboditvi mesta izpod nemškega okupatorja 10. 5. 1945 je mestne prebivalce čakalo obdobje obnove in prilagoditev na nov politični sistem z odločilno vlogo države in KP.

Tako kot je nova država nastala v času vojne, so tudi prvi temelji nove lokalne uprave nastali med vojno. Nova država je rasla na temeljih, ki so bili hkrati tudi temelji nove lokalne samouprave, na t. i. narodnoosvobodilnih odborih. V februarju 1944 se je SNOO na črnomeljskem zboru preimenoval v SNOS, izvolil svoje predsedstvo in med drugim izdal odlok o razpisu volitev v narodnoosvobodilne odbore. Najpomembnejši odlok, ki je pravno dogradil sistem narodnoosvobodilnih odborov v Sloveniji, je bil odlok Predsedstva SNOS o krajih, okrajih in okrožjih ter njihovih narodnoosvobodilnih odborih z dne 21. 5. 1944.² S slednjim so določili upravno-teritorialno razdelitev Slovenije. Kraj ali naselje, vas, trg ali mesto je postalo osnovna samoupravna enota. Okraj je združeval večje število geografsko, gospodarsko, prometno in socialno med seboj povezanih krajev, medtem ko je okrožje združevalo več okrajev in naj bi povezovalo ljudsko samoupravo okrajev in krajev svojega območja z vrhovnimi organi slovenske oblasti.³

¹ Stane Vlaj, Uvod v javno upravo, Univerza v Ljubljani, Visoka upravna šola, Ljubljana 2001, str. 9.

² Uradni list, SNOS, št. 2, 21. 5. 1944.

³ Uradni list, SNOS, št. 2, 21. 5. 1944.

Mesto Celje je postalo sedež Celjskega okrožja, ki je obsegalo naslednje okraje: Celje-mesto, Celje-okolica, Gornji Grad, Slovenske Konjice, Šoštanj, Šmarje in Trbovlje. Samo mesto z bližnjo okolico je bilo upravno izločeno iz okraja. Imelo je položaj okraja, okraj se je torej imenoval kar mesto Celje. Takšen status sta imela samo še Ljubljana in Maribor. Tako je Celje že v prvih tednih po vojni imelo privilegiran upravni položaj kot upravno središče okrožja hkrati s statusom mesta kot samostojnim okrajem. Z Zakonom o upravni razdelitvi federalne Slovenije z dne 6. 9. 1945 je bil prvič natančno določen teritorialni obseg okraja Celje-mesto. Celje je upravno obsegalo naselja: Celje-mesto, Košnica, Polule, Breg, Lisce, Miklavški hrib, Babno, Lava, Lopata, Ložnica, Medlog, Dobrova, Lokrovec, Ostrožno, Gaberje, Spodnja Hudinja, Zgornja Hudinja, Čret, Pečovnik, Zagrad in Zavodna.⁴

V začetku je bilo na teritoriju okraja Celje-mesto 23 četrti in krajev. Tako so bili dani splošni zakonski predpisi o upravni razdelitvi samega mesta in njegove bližnje in daljne okolice, oziroma regije. Potrebna je bila vzpostavitev nove oblasti. Pogoji za organiziranje nove ljudske oblasti so bili ob koncu vojne na območju Celja podobni kot drugod na Štajerskem. Oblast so prevzeli organi OF. V mestu Celje je bil marca 1945 ponovno ustanovljen okrajni odbor OF Celje-mesto, ki je do osvoboditve Celja deloval na terenu. Na seji okrajnega odbora OF Celje-mesto, ki je bila 15. 4. 1945, je bil za območje ožjega mesta formiran mestni odbor OF z enajstimi odborniki.⁵ Ob osvoboditvi so pri okrajnem odboru OF Celje-mesto ustanovili še dodatne odseke in komisije ter okrajno načelstvo NM. S tem je bila vzpostavljena uprava mesta na okrajni stopnji. Tudi v posameznih kvartih in krajih na območju okraja Celje-mesto so takoj po osvoboditvi oblast prevzeli odbori OF in krajevni odbori OF, ki so jim načelovali sekretarji.⁶

Informacijski vestnik OOOOF – Celje, imenovan Nova pot, je poučil prebivalce o vlogi novih odborov, ki naj bi v sebi združevali dve funkciji, t. i. funkcijo splošnega gibanja in funkcijo oblasti. Zato so imeli odbori OF dvojno nalogo: prvič, *»politično zaktivirati ljudstvo, ga vzgojiti in utrditi v globokem narodnem in demokratskem duhu»*,⁷ in drugič, kot organi oblasti izvajati upravno delo.

Vendar uprava in delo krajevnih odborov nista stekla, kot je bilo prvotno mišljeno. Največ je bilo problemov z neaktivnostjo krajevnih odborov. Nova oblast je preko javnih nastopov in časopisja dajala vrsto napotkov za delo okrajnim in krajevnim odborom. Vzroke za »trenutne« probleme pri vzpostavitvi t. i. Ljudske oblasti so iskali predvsem v predvojni Jugoslaviji. *»Razumljivo je, da se krajevni odbori v našem okrožju povsod ne znajdejo. Moč in funkcija naše oblasti je temeljito drugačna kot v stari Jugoslaviji, kjer so bili organi oblasti zato, da z birokratskim in administrativnim pritiskom onemogočijo ljudski množici sodelovanja pri postavljanju oblasti in kontrolo nad njo.»*⁸

Odlok SNOS o krajevnih, okrajnih in okrožnih odborih je določal, da bi morali krajevni odbori sami reševati tako gospodarska, prosvetna, upravna kakor politična vprašanja,

⁴ Uradni list, SNV 6. 9. 1945.

⁵ Milko Mikola, Razvoj oblasti na območju Celja v obdobju 1945–1954. Celjski zbornik 1985, str. 11.

⁶ Prav tam, str. 16.

⁷ Nova pot - informacijski vestnik OOOOF – Celje, 2. 6. 1945.

⁸ Nova pot - informacijski vestnik OOOOF – Celje, 9. 6. 1945.

če seveda le-ta niso v kompetenci višjih odborov. Vendar so zaradi poenostavitve te naloge v praksi večinoma izvajali odborniki okrajev. Že prve tedne po osvoboditvi se je vzpostavil dosleden hierarhični sistem, v katerem so direktive za vsa področja javnega življenja prihajale dosledno od najvišje instance preko nižjih do najmanjše. Vzpostavljena je bila dosledna transmisija direktiv in velikokrat si praktiki tudi pri zelo enostavno rešljivih problemih niso upali ukrepati in so za nasvet spraševali višjo stopnjo t. i. ljudske oblasti.

Narodna vlada Slovenije je konec junija 1945 določila nadaljevanje volitev v narodnoosvobodilne odbore.⁹ Na območju okraja Celje-mesto je prebivalstvo volilo nove četrtne, krajevne narodnoosvobodilne odbore in posredno tudi novi mestni narodnoosvobodilni odbor 5. 8. 1945. Vsak četrtni oziroma krajevni odbor NOO je poslal v mestni NOO od enega do tri poslance. Slednji se je prvič sestal 12. 8. 1945. Na prvi seji so izvolili 3 člane verifikacijske komisije, 9 članov izvršilnega odbora (predsednika, podpredsednika, tajnika in šest odbornikov), štiri stalne sodnike in 48 sodnih prisednikov.¹⁰ Predsednik mestnega NOO je postal Vladimir Močnik.

Že naslednji dan je bila prva seja izvršnega odbora, kjer je predsednik podal ugotovitev, da bo moral vsak član izvršnega odbora prevzeti službo poročevalca na dveh odsekih. Določili so poročevalce za naslednje odseke:¹¹ socialno skrbstvo, kmetijstvo in gozdarstvo, obrt in industrija, zdravstvo, finance, trgovina in preskrba in KUNI. Razpravljali so tudi o racionalnem številu nameščencev pri okrajnem MNOO.

Prvi zanesljivi seznam nameščencev pri mestnem odboru, ki so za mesec junij prejeli predujem, je datiran s 25. 7. 1945 in je štel 79 zaposlenih. Zaposleni v državnem aparatu so bili že od samega začetka podvrženi stalnemu kadrovskemu čiščenju. Za vsakega uslužbenca posebej so morali napisati karakteristiko ali npravstveno spričevalo. Karakteristiko so izstavljali krajevni NOO.¹² Število zaposlenih se je kljub strogim pogojem začelo hitro večati. Že junija 1945 je število zaposlenih naraslo za 100 %. Vzrokov je bilo več. V prvih tednih še niso zaživel vsi resorji, delokrog se je hitro širil. K temu je pripomogla tudi evforija ob koncu vojne, revolucionarne naloge, ki so spodbujale sodelovanje širših množic ljudi v t. i. ljudski demokraciji. V lokalnem časopisju so prepričevali, da bo starodavno mesto Celje lepše, srečnejše in plodnejše zaživel kot kdajkoli dotlej.

Ker je število administrativnega osebja skokovito naraščalo po vsej Sloveniji, je predsedstvo Narodne vlade Slovenije zahtevalo »skrčenje upravnega osebja na *minimum*«. ¹³

Vodstvo NOO Celje-mesto se je odzvalo zahtevi in odpustilo 37 uslužbencev. Vendar je kljub ukrepu število zaposlenih ponovno začelo naraščati, ker so se priključili še drugi odseki (mestno vrtnarstvo, propagandni odsek, davčni odsek, šolske sluge). Tako je bilo v začetku novembra 1945 pri mestnem odboru zaposlenih že 110 ljudi. Mesec dni

⁹ Ur. list SNOS in NV Slovenije, št. 15, 30. 6. 1945.

¹⁰ ZAC, MLO, AŠ 1, sig. 2.

¹¹ ZAC, MLO, AŠ 1, sig. 3.

¹² Jera Vodušek, *Prevzem oblasti 1944–1946*, Ljubljana 1992, str. 253.

¹³ ZAC, MLO, AŠ 182. Seznam odpuščenih nameščencev NOO Celje-mesto z dne 1. 9. 1945.

kasneje pa je bilo pri okrajnem NOO Celje-mesto zaposlenih že 199 uslužbencev, od tega 22 pri Narodni milici. Fluktuacija delovne sile je bila še vedno zelo visoka. Več kot polovica uslužbencev, ki so bili v letu 1945 zaposleni pri mestnem odboru, je odšla na druga delovna mesta. Iz prvih seznamov je razvidno, da je večina zaposlenih, kljub relativno nizki povprečni starosti, že bila med vojno ali pred njo zaposlena v upravnih službah. Določeni odseki, kot sta bila finančni in prijavnji, so v večini zaposlili stare, prejšnje celjske občinske uradnike.¹⁴

Na podlagi prve zvezne ustave, ki je bila sprejeta 30. 1. 1946, je 24. 5. 1946 narodna skupščina sprejela Splošni zakon o ljudskih odborih, ki je v celoti izgradil sistem ljudskih odborov. Ljudski odbori so bili po SZLO predstaviški organi in enakovrstni organi kot republiška in zvezna skupščina. Nova država je bila nekakšna sestavljena iz samih ljudskih odborov na različnih stopnjah, to je v posameznih teritorialnih enotah. Novi zakon ni delal razlike med nalogami ljudskih odborov v zadevah lokalnega pomena in nalogami v zadevah splošnega pomena. V času obnove skoraj ni bilo prostora za naloge, ki bi izhajale iz interesov najožje lokalne skupnosti, kot so npr. naloge na komunalnem področju ali naloge, ki se nanašajo na družbeni standard v naselju itd. Ljudski odbori so se ubadali z dosegom planskih nalog v gospodarstvu, s socialistično preobrazbo v kmetijstvu, z izgradnjo določenih pomembnih objektov v industriji in prometu, z zaposlovanjem nove delovne sile, z racionirano preskrbo itd.¹⁵

Mestni ljudski odbor Celje

Ljudski odbori so bili državni organi v lokalnih enotah, tesno povezani po vertikalni liniji, in izrazito podrejeni centralnim državnim organom. Na osnovi novega zakona se je Mestni okrajni narodnoosvobodilni odbor preimenoval v Mestni ljudski odbor.¹⁶ Člani MLO so se znašli pred široko paleto nalog, ki so bile toliko zahtevnejše, ker je šlo v bistvu za upravo tretjega največjega mesta v Sloveniji z bogato industrijsko tradicijo.

V mesecih obnove Mestni ljudski odbor ni mogel izpolniti vseh nalog in se je ukvarjal predvsem z obnovo industrije in organizacijo oblasti ter z bojem proti epidemijam. Največje breme in odgovornost za izvrševanje nalog na območju mesta so nosili člani izvršnega odbora. Vendar so se v tem obdobju tudi člani izvršnega odbora hitro menjavali in prevzemali druge funkcije. Emilija Gabrovec je bila sekretarka Okrajnega odbora OF Celje od maja do avgusta 1945, sledil ji je Vlado Močnik kot predsednik Izvršnega odbora MNÖO in kasneje MLO do avgusta 1946. Za njim je postal predsednik Izvršnega odbora MLO Andrej Svetek, ki je ostal na tej funkciji do konca februarja 1948.¹⁷

V obdobju 1945–1948 se je članom MLO Celje iztekel mandat. Nove volitve so bile 18. 1. 1948. Izvolili so 55 novih odbornikov, ki so na svoji prvi seji 4. 2. 1948 izvolili odbor MLO Celje in za predsednika izbrali Staneta Kokalja.¹⁸ Prav tako je bila tudi

¹⁴ ZAC, MLO, AŠ 144. Matična knjiga zaposlenih MLO.

¹⁵ Janez Šmidovnik, Konceptija jugoslovanske občine, Ljubljana 1970, str. 100.

¹⁶ UL FLRJ, Splošni zakon o ljudskih odborih št. 43, 28. 5. 1946, člen 11.

¹⁷ Janko Germađnik, Vodili so Celje. Celjski župani, sekretarji in predsedniki v 20. stoletju, Celje, 2005, str. 108–114.

¹⁸ Milko Mikola, n. d., str. 24.

sama organizacija izvršnega odbora in mestnega okrajnega urada nenehno podvržena spremembam. V januarju 1946 so izvršni odbor povečali za dva člana, že naslednji mesec pa so nanovo reorganizirali urad mestnega okrajnega NOO. Obsegal je štiri glavne odseke in sekretariat (tajništvo, gospodarski, socialni, finančni in prosvetni odsek). Posamezni odseki so imeli več referatov.¹⁹

Ustanavljali so tudičasne komisije. Komisija za upravo narodne imovine (KUNI) je delovala tri leta, njeno delo pa je po ukinitvi prevzela redna mestna gospodarska uprava.²⁰

Ob koncu leta 1946 so članom izvršnega odbora začeli poverjati vodstvo posameznih odsekov v mestni upravi. Postali so poverjeniki, ki so bili določeni za gospodarstvo, socialno skrbstvo in ljudsko zdravstvo ter prosveto. Organizacija poverjeništev se je do leta 1950 nenehno spreminjala; že v začetku leta 1947 so od poverjeništvaz gospodarstvo odcepili poverjeništvoz trgovino in preskrbo ter poverjeništvoz delo, sredi leta 1947 so poverjeništvoz gospodarstvo razdelili na poverjeništvoz industrijo in obrt ter poverjeništvoz za komunalne posle. V jeseni leta 1949 so ustanovili posebno poverjeništvoz za kmetijstvo in gospodarstvo, v marcu leta 1949 pa poverjeništvoz za lokalni promet. Poverjeništvoz za socialno skrbstvo in ljudsko zdravje so razdelili na dve ločeni poverjeništvu.²¹ Želeli so ustanoviti tudi posebno poverjeništvoz za turizem in gostinstvo, vendar so referat za to področje priključili poverjeništvuz za komunalne zadeve. V letu 1949 so ustanovili še poverjeništvoz za nabave, leta 1950 pa še samostojno poverjeništvoz za turizem in gostinstvo. Zaradi večanja števila poverjeništev se je povečalo tudi število zaposlenih v mestni upravi.

V mesecu decembru leta 1947 je imel MLO Celje 125 nameščencev. V to število so zajeti naslednji resorji: tajništvo, vozlišče, gospodarski odsek, finančni odsek, inšpektorat dela, inšpekcija preskrbe, uprava za odkup, inšpekcija trgovine, načrtna komisija, statistični odsek, gradbeni odsek, stanovanjska komisija, operativna evidenca, volilna komisija, prosvetni odsek in ekspozitura. Delokrog se je z ustanovitvijo novih inšpekcij in komisij povečeval in administrativno poglobljajl. Marsikje se je delo tudi podvajalo. Z uvedbo prve petletke se je začela borba za dosego načrtovane proizvodnje, zaradi česar je imelo mesto težave pri pridobivanju nove delovne sile. Posledično so predlagali novo sistematizacijo delovnih mest v administraciji, ker so ugotavljali, da je »nepravilno zasedena s fizično močno moško delovno silo, čeprav bi lahko ta delovna mesta zasedale ženske«.²²

Za premajhno učinkovitost dela nameščencev MLO Celje so velikokrat iskali vzrok tudi v velikem deležu bivših predvojnih uslužbencev v njem in predlagali pomladitev kadra, ki bi bil bolj zavzet za delo.

Do marca leta 1949 se je število uslužbencev precej povečalo (211 zaposlenih dne 31. 3. 1949).²³ Avgusta 1950 so morali zaradi zahtevanega znižanja števila uslužbencev

¹⁹ Bilten, glasilo občinskega ljudskega odbora Celje, leto V, Celje, 1. 9. 1957, štev. 7-8, str. 81.

²⁰ Prav tam.

²¹ Prav tam.

²² Celjski tednik, leto II., štev. 28, 9. 7. 1949.

²³ ZAC, MLO, AŠ sig. 1247.

združiti poverjeništvu za kmetijstvo in gozdarstvo ter poverjeništvu za nabavo, hkrati pa so razdelili poverjeništvu za obrt in lokalno industrijo v ločeni enoti. MLO-Celje je s svojim izvršnim odborom in poverjeništvu pomagal pri upravljanju podrejenih podjetij in ustanov. Tudi to področje njegovega dela se je nenehno nanovo organiziralo in spreminjalo.

V sklopu omenjenega delokroga MLO je igrala zelo pomembno vlogo že leta 1946 ustanovljena Načrtna komisija. Njene naloge so bile naslednje: delila je navodila glede sestave letnih načrtov podjetij, sestavljala je generalne načrte, dajala nasvete glede organizacije in dela in razdeljevala surovine in za proizvodnjo potreben material.

Vodstvo nad lokalno industrijo je MLO ohranil do leta 1950, ko so podjetja prevzeli upravni odbori in delavski sveti.

Vzporedno z vsemi naštetimi spremembami znotraj uprave mesta Celje, je tekel še zelo živahen proces sprememb v teritorialni ureditvi ljudskih odborov, v okviru katerih se niso spreminjale le meje teritorialnih območij ljudskih odborov, ampak tudi vrste ljudskih odborov. Leta 1947 so bila ukinjena okrožja (celjsko okrožje je obstajalo samo eno leto in sedem mesecev), leta 1949 so uvedli oblasti kot tretjo stopnjo ljudskih odborov. Leta 1951 so bile oblasti ukinjene in s tem je bila dokončno odpravljena tudi tristopenjska lokalna uprava.²⁴

Živahnim spremembam se v tem času ni izognila tudi prvostopenjska lokalna samouprava. V začetku leta so v Celju ukinili KNOO in njihovo nalogo, ki se je nanašala predvsem na izdajanje živilskih in oblačilnih kart, prenesli na organizacije in odbore OF. V marcu 1947 so v Celju ustanovili deset terenskih pisarn, ki so jih naslednje leto zmanjšali na sedem. Namenjene so bile predvsem za preskrbo prebivalstva z nakaznicami. Ko so slednje začeli leta 1951 opuščati, so razpustili tudi terenske pisarne. Zaposleni v terenskih pisarnah in pri bivših KNOO so dobili zaposlitev na drugih delovnih mestih v upravi.

Leta 1951 so bile tretje volitve v MLO Celje. Novoizvoljeni odbor je vodil Riko Jerman.²⁵

Spremembe v družbenoekonomski in politični ureditvi v državi, ki jih je bilo slutiti že leta 1949, so nakazovale docela novo pot, vstran od sovjetskih vzorov. Zato Splošni zakon o ljudskih odborih iz leta 1949 ni pomemben toliko zaradi svojih organizacijskih rešitev znotraj sistema ljudskih odborov, ampak je izpostavil ljudske odbore kot samostojnejše nosilce političnega sistema znotraj države.²⁶ Zakon je podrobneje opredelil tudi vlogo t. i. svetov, ki jih je določil že zakon iz leta 1946.²⁷

Splošni zakon o ljudskih odborih iz leta 1949 je poudaril pomen ustanovitve svetov državljanov; šlo naj bi za večjo neposredno vlogo državljanov v lokalni upravi. V svete so pošiljale svoje zastopnike množične ljudske organizacije, ustanove in podjetja, ki so delovala na teritoriju MLO. Člani svetov so lahko postali tudi posamezni državljani, ki jih je imenoval izvršilni odbor. Svet državljanov je imel nalogo, da pripravi predloge

²⁴ Janez Šmidovnik, n. d., str. 101.

²⁵ Millko Mikola, n. d., str. 25.

²⁶ Prav tam, str. 104.

²⁷ Ur. List FLRJ, št. 43/46.

izvršnemu odboru in predlaga poverjeniku vsebino odločb. Na čelu sveta je bil poverjenik, ki ga je določil izvršni odbor.²⁸

V Celju so 6. 12. 1950 ukinili poverjeništvo za zdravstvo in socialno skrbstvo ter za prosveto in kulturo in na njihovo mesto postavili ustrezna sveta. V letih 1951 in 1952 so večino poverjeništev spremenili v svete. Predsedniki svetov so bili vsi člani izvršnega odbora MLO, člani svetov pa so prihajali iz različnih, predvsem svetu strokovno sorodnih ustanov in podjetij.

Mestna občina Celje

Zaradi razvijanja samoupravljanja so se v letu 1952 velike spremembe dogodile tudi na področju lokalne samouprave. Do leta 1952 so ljudski odbori zadeve iz svoje pristojnosti urejali v plenumu, izvršne in upravne zadeve pa po svojih izvršnih odborih in poverjeništvi, ki so bila postavljena za posamezna upravna področja na čelu s članom izvršnega odbora.

Krepitev družbenega samoupravljanja je narekovalo okrepitev neposredne funkcije ljudskih odborov kot predstavniških teles.²⁹ Da bi lahko tudi lokalna uprava sledila novim družbeno-političnim smernicam, je bila potrebna nova zakonodaja na področju krajevne uprave. Njene temelje je postavil Splošni zakon o ljudskih odborih z dne 1. 4. 1952. To je bil zares prvi splošni zakon, ki je postavljal samo načela za republiško zakonodajo. Podrobno je zakonodajo podal republiški zakon o reorganizaciji ljudskih odborov, ki je določal formiranje začasnih ljudskih odborov občin in mestnih občin.³⁰

Ljudski odbori so se razglašali za temeljne organe oblasti delovnega ljudstva in ne več le za najvišje organe državne oblasti. V sistem lokalne uprave so uvedli pojem in institucijo občine.

Spremenila se je tudi sestava ljudskih odborov. Vpeljani so bili t. i. zbori proizvajalcev.

Mestni zbor je lahko imel 30 do 70 odbornikov.³¹ Točno število odbornikov je določil statut ljudskega odbora glede na število prebivalcev in glede na posebnosti gospodarskih in drugih razmer samega mesta. Mestni ljudski odbor je določeval skupno število odbornikov, ki so jih volili v zbor proizvajalcev. Mestni zbor in zbor proizvajalcev sta enakopravno odločala in sprejemala statut.³²

Mestni ljudski odbor Celje je na osnovi nove zakonodaje sestavljalo 47 odbornikov:

- 20 odbornikov mestnega zbora in
- 27 odbornikov zbora proizvajalcev.

Volitve v mestni zbor MLO Celje so bile 7. 12. 1952, volitve v zbor proizvajalcev MLO Celje pa so bile 23. 11. in 6. 12. 1952. Na prvi skupni seji obeh zborov 18. 12. 1952

²⁸ Ur. List FLRJ, št. 56/49, člen 103.

²⁹ Stane Vlaj, Krajevna skupnost v sistemu socialističnega samoupravljanja, občina kot komuna (dalje KS), št. 9, Ljubljana 1984, str. 18, 19.

³⁰ Na osnovi Splošnega zakona o ljudskih odborih je bil sprejet 8. 7. 1952 tudi republiški zakon o ljudskih odborih mest in mestnih občin.

³¹ UL LRS, št.19/52, 61. člen.

³² UL LRS, št.19/52, 65. člen.

so odborniki izvolili predsednika in podpredsednika MLO Celje, predsednike in člane odborniških komisij in predsednike in člane svetov MLO. Predsednik je postal Riko Jerman.³³

V strukturi ljudskih odborov so bili odpravljeni tudi izvršilni odbori, uvedeni pa sveti ljudskih odborov. Tako so okrepili ljudski odbor kot predstavniško telo po načelu enotnosti oblasti. Politična koncepcija nove ureditve je bila taka, da naj bi ljudski odbor načeloma zasedal stalno in opravljal vse funkcije oblasti. Če jih ne bi mogel opravljati neposredno na svojih sejah, jih mora opravljati prek svetov, ki so bili njegova izvršilna kolegijška telesa.³⁴

Sveti ljudskega odbora mesta oziroma mestne občine so glede na zakonodajo dobili naslednje naloge:³⁵

- v okviru zakonodaje so izdajali odredbe, navodila in ukrepe za izvrševanje teh predpisov;
- obravnavali so načelna vprašanja svoje upravne panoge, usmerjali z navodili in napotili delo administracije ljudskega odbora v svoji upravni panogi in nadzorovali, če se njihovi sklepi izvršujejo;
- pripravljali so predloge odlokov in drugih splošnih predpisov, ki jih je izdajal ljudski odbor, in
- izdajali odločbe v upravnem postopku, če so sodile v njihovo pristojnosti.

Novoizvoljeni MLO Celje je konec leta 1952 izvolil naslednje svete :

1. svet za gospodarstvo,
2. svet za komunalne zadeve,
3. svet za kulturo in prosveto,
4. svet za socialno politiko in zdravstveno zaščito in
5. svet za notranje zadeve.

Bili so z zakonom določeni in tako obvezni. Za svoje delo so bili odgovorni MLO Celje,³⁶ z izjemo sveta za notranje zadeve, ki je bil odgovoren neposredno Ministrstvu za notranje zadeve. Predsednike in člane svetov so volili za eno leto. Nihče ni smel biti član več kot dveh svetov. Uslužbenec v administraciji MLO ni smel postati član sveta. Tajniki posameznih svetov pa so prihajali iz vrst zaposlenih v strokovni upravi mesta.

Za preučevanje posameznih vprašanj, za pripravljanje sklepov in za izpeljavo anket so člani mestnega zbora in člani zbora proizvajalcev iz svojih vrst volili z zakonom določene stalne inčasne odborniške komisije. Predsednik MLO in predsedniki svetov niso smeli postati člani odborniških komisij.

Administracija MLO je bila sestavljena iz tajništva in iz tajništev sveta ali oddelkov in iz njihovih odsekov. Tajništvo je vodil tajnik ljudskega odbora, ki ga je postavil MLO na svoji skupni seji obeh zborov.³⁷

³³ Milko Mikola, n. d., str. 26.

³⁴ Janez Šmidovnik, n. d., str. 121.

³⁵ UL LRS. št. 19/52, člen 140.

³⁶ UL LRS. št. 19/52, člen 145.

³⁷ UL LRS. št. 19/52, člen 157.

Število uslužbencev v mestni upravi Celja je bilo v letu 1952 sorazmerno nizko glede na prejšnje obdobje in je štel 61 zaposlenih.³⁸ Še vedno je bila fluktuacija delovne sile velika, kar je slabo vplivalo na strokovnost dela. Predsednik LO mestne občine je v svojem zaključnem poročilu o delu LO mestne občine podal naslednjo oceno njihovega dela: »Delo organov državne uprave, samostojnih tajništev in uprave je bilo še dokaj ekspeditivno. Vseeno pa je treba omeniti, da ni bila dovolj jasno potegnjena ločnica oblastnih in upravnih poslov, nad katerimi ni bilo s strani ljudskega odbora vodena zadostna skrb, ali so bili ti posli izvajani v skladu z njegovimi sklepi in naročili ... Ko obravnavamo kader upravnega aparata, je treba naglasiti potrebo po stalnosti, kateri bo pogoj pravilno nagrajevanje, ki še v sorazmerju z gospodarskimi podjetji do danes ni doseženo. V pravilnem odnosu starešin do podrejenih se v končni fazi manifestira tudi odnos le-teh do strank.«³⁹

S ponovno ustanovitvijo občine so se v večji meri upoštevale in izvajale tudi njene klasične naloge. To so naloge na področju komunale, sociale in kulture. Slednje so bile v letih takoj po vojni skoraj popolnoma zanemarjene in prebivalstvo jih je v vsakdanjem življenju občutilo kot najbolj pereče. Po letu 1952 je lokalna uprava povečala skrb za urejanje naselij in za njihovo boljše komunalno opremljenost.⁴⁰

V mestu Celje je bila takšna preorientacija prioritet kmalu opazna. Že v letu 1953 so začeli z dejavnostmi in deli, ki so pripomogla k estetski ureditvi središča mesta, k zaostitvi komunalne higijene, k posodobitvi utrditve cestišč, razširitvi plinskega omrežja in omrežja javne razsvetljave. V letu 1954 so se lotili večjih komunalnih del tudi v obrobni predelih mesta. Nadaljevala so se dela pri regulaciji mestnih vodotokov in sistematično so začeli reševati pereče stanovanjsko vprašanje v mestu. Kljub temu je ostala gospodarska problematika v mestu vseskozi osrednja tema ljudskega odbora mestne občine Celje, ker je Celje veljalo za enega izmed treh najmočnejših centrov v republiki.⁴¹

26. 3. 1954 je bil sprejet zakon o spremembi razdelitve LRS na mesta, okraje in občine. Na njegovi podlagi je bila aprila 1954 ustanovljena mestna občina Celje s posebnimi pravicami. Mestna občina je bila vključena v novi okraj Celje, ki je nastal iz bivšega okraja Celje-okolica in upravnega teritorija mesta Celje. Mesto Celje je tudi po vključitvi v okraj Celje na upravnem področju obdržalo privilegije, Ljudski odbor mestne občine Celje pa je imel večje pristojnosti v primerjavi s pristojnostmi ostalih občinskih ljudskih odborov občin v celjskem okraju.⁴²

³⁸ Milko Mikola, n. d., str. 27.

³⁹ ZAC, Oblo Celje. Zapisnik XIV. seje LOMO Celje z dne 31. 8. 1954. Zaključno poročilo predsednika LO mestne občine Celje Fedorja Gradišnika. Predsednik je postal štiri mesece prej, ko je zamenjal dotedanega predsednika Rika Jermana, ki je bil izvoljen za predsednika novega okraja.

⁴⁰ Janez Šmidovnik, n. d., str. 113.

⁴¹ ZAC, OBLO Celje, Zapisnik XIV. seje LOMO Celje z dne 31. 8. 1954.

⁴² Milko Mikola, Upravnopolitični razvoj celjske občine 1954–1963 (dalje UPRCO), Celjski zbornik 1986, str. 147.

Celje v šestdesetih letih dvajsetega stoletja.
Muzej novejše zgodovine Celje.

Velika občina – komuna Celje

Sestava ljudskega odbora mestne občine je ostala enaka kot leta 1952. LO je bil enodomen, štiridesetčlanski odbor, ki se je sestajal do septembra 1955, ko so ustanovili novo veliko občino – komuno in njen novi občinski ljudski odbor.

Prav dominanten položaj Celja v gospodarstvu v primerjavi z njegovo okolico in navezanost bližnjih naselij in njihovih prebivalcev na mesto in njegove središčne ustanove je spodbudilo nove velike upravno-teritorialne spremembe v letu 1955.

Z uvedbo občin leta 1952 je glede na upravno-teritorialno razdelitev nastala podobna situacija, kot je bila pred vojno, vsaj kar zadeva število občin. Z uvedbo komunalnega sistema v letu 1955 pa je politično vodstvo lokalno samoupravo postavilo na popolnoma nove temelje. Kot je bilo že omenjeno, je upravno-teritorialne spremembe spodbudil predvsem gospodarski položaj Celja kot industrijskega centra. Nastala je nova velika občina.

Formalno je novo ureditev na področju lokalne uprave odprl Splošni zakon o ureditvi občin in okrajev z dne 20. 6. 1955. Sledil mu je Zakon o območjih okrajev in občin v LRS, sprejet 28. 6. 1955. Določil je nov teritorialni obseg Celjskega okraja in novo območje občine Celje:⁴³

Katastrske občine	Naselja
Mesto Celje	
Celje	Celje (del)
Lisce	Celje (del), Lisce, Miklavžev hrib
Spodnja Hudinja	Celje (del), Nova vas, Spodnja Hudinja, Zgornja Hudinja
Druge katastrske občine	
Arclin (del)	Lahovna, Prekorje, Runtole
Brezova	Brezova, Kojsko, Loče
Bukovžlak	Bukovžlak, Slance, Vrhe
Goričica (del)	Ogorevc
Košnica	Košnica pri Celju, Polule, Pečovje, Štore
Medlog	Babno, Lava (del), Lopata, Ložnica pri Celju, Medlog
Ostrožno	Dobrova, Lava (del), Lokrovec, Ostrožno
Prožin	Prožinska vas
Rožni vrh	Jezerce pri Šmartnem, Otemna, Rožni vrh
Rupe	Pepelno, Rupe, Zavrh pri Galiciji (del)
Svetina (del)	Javornik, Kanjuce, Svetina, Svetli dol
Sv. Jungert (del)	Gorica pri Šmartnem, Sv. Jungert
Sv. Lovrenc	Šentjanž nad Štorami, Kompole, Laška vas pri Štorah
Škofja vas	Sv. Marjeta, Škofja vas, Zadobrova
Šmartno	Slatina v Rožni dolini, Šmartno v Rožni dolini
Šmiklavž (del)	Glinsko, Lipovec pri Škofji vasi, Šmiklavž pri Škofji vasi
Teharje	Čret, Osenca, Teharje, Zvodno
Tremerje (del)	Tremerje
Trnovlje	Leskovec, Ljubečna, Trnovlje pri Celju, Začret, Žepina
Zagrad	Pečovnik, Zagrad, Zavodna

⁴³ UL LRS. št. 24/55.

Nova občina Celje je obsegala območje prejšnje občine Celje in naselja treh priključenih občin:

1. Škofja vas,
2. Šmartno v Rožni dolini in
3. Štore.

Nov komunalni sistem je ukinil razlikovanje med navadnimi občinami, mestnimi občinami in mestnimi občinami s posebnimi pravicami. Vse občine so imele isti pravni položaj in isto organizacijsko sestavo. Tako je bila nova celjsko občina pravno izenačena z ostalimi občinami celjskega okraja.

Za ustanovitev nove sestave občinske oblasti in strokovne uprave je bilo potrebno veliko priprav in dela. 3. 6. 1955 je prišlo do skupne seje ljudskega odbora mestne občine Celje, občinskega ljudskega odbora Škofja vas, Štore in Šmartno v Rožni dolini. Na dnevnem redu je bila izvolitev iniciativnega odbora za formiranje celjske komune. Volilno telo iniciativnega odbora so bili vsi odborniki vseh štirih občin.

Iniciativni odbor je dobil naslednje naloge:⁴⁴

- poskrbeti je moral za dokončno vključitev občin v komuno in za prenos poslovanja na bodočo komuno,
- poskrbeti je moral za prostore in inventar, ki se je prenesel iz prejšnjih občinskih uprav na novo občino,
- poskrbeti je moral za nove uslužbenke in za uslužbenke, ki so bili do tedaj zaposleni v bivših občinah,
- organizirati je moral izvolitev novih krajevnih odborov in urediti prostore za njihove pisarne, kjer je bilo to potrebno,
- pripraviti je moral tudi osnutek statuta bodoče občine.

Določili so tudi, da mora biti nov občinski odbor izvoljen najkasneje do 1. 8. 1955, statut občine pa potrjen do 15. 8. 1955, da bi nova komuna lahko z dne 1. 9. 1955 začela z rednim poslovanjem. Prva seja novega Občinskega ljudskega odbora Celje je bila 8. 8. 1955. V uvodnem govoru je bila poudarjena naloga novega občinskega odbora: *»Zgodovinska naloga nam je bila zadana ustvariti s statutom temelje našemu življenju in redu v Celjski komuni, izgraditi lokalno samoupravo, decentralizirati oblast lokalnih organov in izročiti njihove funkcije neposredno na družbo.«*⁴⁵

Na seji so na podlagi 7. člena Splošnega zakona o ureditvi občin in okrajev (Ur. l. FLRJ štev. 26/55) sprejeli odlok o statutu občine Celje. Prvi člen sprejetega statuta je določal, da je občina Celje temeljna politično-teritorialna organizacija samoupravljanja delovnega ljudstva in temeljna družbeno-gospodarska skupnost prebivalcev na območju te občine.⁴⁶

⁴⁴ ZAC, ObLo Celje, Zapisnik skupne seje odbornikov LOMO Celje, Ob Lo Škofja vas, Ob Lo Šmartno v Rožni dolini in Ob Lo Štore z dne 3. 6. 1955.

⁴⁵ ZAC, ObLo Celje, Zapisnik 1. seje občinskega ljudskega odbora Celje z dne 8. 8. 1955.

⁴⁶ ZAC, ObLo Celje, Statut občine Celje, objavljen v prilogi zapisnika 2. seje ObLo Celje z dne 18. 8. 1955.

Osmi člen statuta je določal naslednje pravice in dolžnosti občine:⁴⁷

- skrbi za izravnavanje osebnih interesov posameznih državljanov s splošnimi družbenimi interesi,
- zagotavlja pogoje za razvoj proizvodnih sil in za stalno izboljšanje življenjskih in kulturnih razmer v občini,
- usmerja gospodarski razvoj in porazdeljuje del v občini ustvarjenega narodnega dohodka za gospodarske, kulturne in socialne potrebe občine,
- skrbi za izravnavanje interesov in dela gospodarskih organizacij s splošnimi družbenimi interesi, pospešuje razvoj gospodarskih organizacij in povečanje storilnosti dela,
- upravlja splošno ljudsko premoženje, ki je prepuščeno občini, varuje družbeno in osebno lastnino.
- samostojno razpolaga z dohodki občine, določa obveznosti gospodarskih organizacij do občine, vpeljuje določene doklade, ureja samostojno in po lastnem predarku zadeve, ki imajo neposreden pomen za občino,
- izvršuje zakone in druge predpise, kolikor to ni izrecno dano v pristojnost drugih organov, zavodov in organizacij,
- določa organizacijo in poslovanje občinskih organov in zavodov ter skrbi za zakonitost njihovega dela,
- organizira komunalne in druge občinske službe,
- skrbi za splošno zdravstveno varstvo in za zboljšanje zdravstva,
- skrbi za splošno obvezno šolanje in za strokovno izobraževanje,
- zagotavlja pogoje za kulturni razvoj,
- skrbi za socialno varstvo,
- skrbi za uresničenje osebnih in političnih pravic državljanov in za zakonitost dela občinskih upravnih organov,
- nadzoruje zakonitost dela v samoupravnih zavodih in organizacijah,
- skrbi za javni red in mir v občini,
- obravnava vprašanja iz pristojnosti okraja, republike in federacije ter s področja samoupravnih organizacij, daje predloge za reševanje takih vprašanj in v skladu z zakonom sodeluje pri njihovem reševanju.

Navedene pravice in dolžnosti občine je po statutu izvrševal ljudski odbor in drugi organi občinske samouprave.

Občinski ljudski odbor je imel 50 odbornikov.⁴⁸ Člani bivših ljudskih odborov so med seboj izvolili odbornike v nov občinski odbor, glede na število prebivalcev bivših občin (na 800 prebivalcev naj bi prišel približno en odbornik). Tako je v nov odbor LOMO Celje prispeval 36 odbornikov, ObLo Štore 7 odbornikov, ObLo Škofja vas 5 odbornikov in ObLo Šmartno v Rožni dolini 2 odbornika. Izvoljeni so bili za dobo treh let. Ljudski odbor je opravljal zadeve iz svoje pristojnosti na svojih sejah, izvršilne in upravne zadeve pa praviloma po svetih in po upravnih organih.

Na svoji prvi seji dne 8. 8. 1955 so izvolili predsednika ObLo in oba podpredsednika.

⁴⁷ Prav tam.

⁴⁸ Prav tam.

Za predsednika je bil soglasno izvoljen Andrej Svetek.⁴⁹ Po statutu je predsednik ljudskega odbora predstavljal ljudski odbor in zastopal občino kot pravno osebo.⁵⁰

Za preučevanje posameznih vprašanj, obravnavanje predlogov, izvrševanje anket je ljudski odbor izmed svojih članov izvolil stalne odborniške komisije.⁵¹ Na izvršilno-političnem in upravnem pomenu so pridobili tudi novoizvoljeni sveti ljudskega odbora.⁵² Predsednike in člane sveta je volil ljudski odbor. Najmanj dva člana sveta je izvolil iz svoje srede, druge člane pa izmed državljanov, ki so s svojim znanjem in izkušnjami lahko pripomogli k uspešnemu delu posameznega sveta. Statut je določil tudi novo strukturo in naloge administracije ObLo. Na čelu administracije je bil tajnik ljudskega odbora.

Osnovna zgradba strokovne uprave je bila naslednja:

1. Oddelek za splošne zadeve in proračun,
2. Oddelek za gospodarstvo in komunalne zadeve,
3. Oddelek za zdravstvo in socialno skrbstvo,
4. Oddelek za dohodke,
5. Oddelek za prosveto in
6. Urad za stanovanjske zadeve.

Na čelu posameznega oddelka je bil načelnik oddelka, na čelu odseka oziroma urada pa šef.

Ker je nova občina obsegala sorazmerno velik teritorij in je bil sedež uprave v središču Celja za nekatere prebivalce okoliških naselij precej oddaljen, so ustanovili naslednje krajevne urade:

1. Krajevni urad v Štorah,
2. Krajevni urad v Škofji vasi in
3. Krajevni urad v Šmartnem v Rožni dolini.

Krajevni uradi so opravljali naloge:

- vodili so matične knjige, državljanske knjige in volilne imenike,
- izdajali živinske potne liste,
- opravljali poslovanje za krajevni odbor in
- sprejemali vloge državljanov za občinski ljudski odbor.

Število zaposlenih je z nastankom nove velike občine poraslo na 105.⁵³

Občinski ljudski odbor je moral najmanj enkrat letno poročati občanom na zborih volivcev o svojem delu.⁵⁴ Krajevni odbori pa so morali najmanj vsakih šest mesecev poročati o svojem delu zborom volivcev, ki so jih tudi sklicevali.⁵⁵ Občina Celje je imela leta 1955 naslednje krajevne odbore: KO Štore, KO Teharje, KO Svetina, KO Šmartno

⁴⁹ ZAC, ObLo, Zapisnik 1. seje Občinskega ljudskega odbora Celje z dne 8. 8. 1955.

⁵⁰ ZAC, ObLo, Statut občine Celje sprejet 8. 8. 1955.

⁵¹ Prav tam.

⁵² Prav tam.

⁵³ ZAC, ObLo Celje. Zapisnik 5. seje ObLo Celje z dne 15. 12. 1955. Priloga št. 7. Odlok o sistematizaciji delovnih mest Občinskega ljudskega odbora.

⁵⁴ Zbori volivcev so se sklicevali v posameznih volilnih enotah v občini.

⁵⁵ ZAC, ObLo Celje, Statut Ob Lo, člen 100. in člen 103.

v Rožni dolini, KO Rožni vrh, KO Škofja vas, KO Ljubečna, KO Trnovlje, KO Ostrožno in KO Zagrad.

Krajevni odbori so bili posebne institucije v sistemu občinske samouprave. Določil jih je Zvezni zakon o ureditvi občin in okrajev (Ur. l. FLRJ, št. 26/55). Z njimi naj bi zagotovili čim širše sodelovanje občanov v samoupravi. Postali so splošni organi samoupravljanja v naseljih, v katerih bi občani sami urejali vse, kar je bilo mogoče v okviru njihovih potreb, interesov in možnosti.⁵⁶

V letu 1956 je prišlo do nekaterih sprememb v organizaciji oblasti v Celju. ObLo je na svoji seji dne 2. 2. 1956 sprejel spremembe in dopolnitve statuta. Ustanovili so dva nova sveta.⁵⁷ Do večjih sprememb v organizaciji oblasti je prišlo 10. 7. 1957 s Splošnim zakonom o spremembah in dopolnitvah splošnega zakona o ureditvi občin in okrajev.

Občinski ljudski odbor je bil od 11. 12. 1957 po novem sestavljen iz:⁵⁸

1. občinskega zbora (44 odbornikov) in
2. zbora proizvajalcev (36 odbornikov).

Odbornike so izvolili za dobo štirih let. Za predsednika OBLo je bil znova izvoljen dotedanji predsednik Andrej Svetek. Na novo so izvolili še KO Žgornja Hudinja, KO Lisce, KO Polule in KO Babno.

V obdobju od leta 1956 do leta 1963 se je število občin v državi zmanjševalo. V republiki Sloveniji se je število občin zmanjšalo s 130 na 66. Majhne občine so vse težje opravljale čedalje več nalog v zvezi z novimi zakoni in predpisi. Ubadale so se z organizacijskimi, kadrovskimi in finančnimi problemi. Tudi večje občine so imele probleme, kako zagotoviti ustrezna finančna sredstva. V obdobju 1953–1963 sta bila izdana dva zakona o sistemu proračuna, ki pa nista zadovoljivo rešila finančne krize občine.

V tem obdobju so začeli nastajati prvi izvenproračunski skladi za financiranje posameznih potreb splošnega pomena. Občine so po letu 1958 morale imeti naslednje sklade:⁵⁹

- investicijski sklad,
- stanovanjski sklad in
- cestni sklad.

Celjska občina se je z naglim razvojem gospodarstva in s povečanjem prebivalstva ubadala z veliko stanovanjsko krizo, primanjkovalo je šolskih prostorov, zdravstvenih in socialnih ustanov. V tem obdobju so skušali izboljšati življenjski standard ljudi z gradnjo stanovanj in komunalnih kapacitet ter šolskih prostorov. Kljub temu da je bila celjska občina razmeroma velika in je bila gospodarsko razvita, se je ubadala s pomanjkanjem finančnih sredstev. Občina Vojnik, ki je bila manjša občina in pretežno kmetijska, ni bila dovolj močna, da bi se lahko razvijala v skladu z razvojem ostalih območij celjskega okraja, ki so že bila priključena občini Celje. Zato so člani ObLo Celje načrtovali priključitev občine Vojnik k občini Celje. Priključitev je zakonsko uredil Zakon o izvedbi

⁵⁶ Stane Vlaj, KS, str. 19.

⁵⁷ ZAC, ObLo, Bilten št. 4/5, 1956.

⁵⁸ ZAC, ObLo, Zapisnik 19. seje ObLo z dne 31. 8. 1957.

⁵⁹ Janez Šmidovnik, n. d. str. 149–151.

odprave nekaterih občin v okraju Celje in Maribor, sprejet 24. 9. 1958. Priključitev je terjala spremembe v sestavi ObLo Celje. Omenjeni zakon je zato določil ustanovitev novega začasnega občinskega ljudskega odbora Celje, ki bi začasno izvrševal funkcijo najvišjega organa oblasti v povečani občini, vse do volitev novega občinskega odbora Celje v roku šestih mesecev.⁶⁰

Novi začasni ObLo Celje je bil ustanovljen na skupni seji odbornikov ObLo Celje in ObLo Vojnik dne 24. 10. 1958. Sestavili so ga tako, da so v odbor prišli vsi odborniki ObLo Celje, ki so bili izvoljeni leta 1957, ter 16 odbornikov, ki so jih med seboj izvolili odborniki ObLo Vojnik. Na prvi skupni seji so izvolili tudi novega predsednika ObLo Celje. Izvoljen je bil dotedanji podpredsednik Franc Rupert.⁶¹

S priključitvijo občine Vojnik se je občina Celje povečala za naslednje katastrske občine in naselja :⁶²

Katastrske občine:	Naselja :
Arclin (del)	Arclin, Lešje
Bezovica	Bezovica, Gabrovec pri Dramljah, Hrastnik
Čreškova	Čreškova, Velika raven
Dobrna	Dobrna, Lokovina, Pristova, Vinska Gorica
Dol	Dol pod Gojko
Homec	Homec, Landek, Zlateče
Klanc	Klanc, Loka pri Dobrni
Lemberg	Hrenova, Lemberg pri Strmcu, Vine
Lipa	Lipa pri Frankolovem, Zabukovje
Loka	Frankolovo, Rakova steza, Straža pri Dolu, Stražica
Male Dole	Črešnjevce, Kladnart, Male Dole, Razgorce, Rove
Nova Cerkev	Polže, Strmec pri Vojniku, Vizore
Novake	Novake, Razdelj, Straža pri Strmcu
Podgorje	Brdce, Črešnjice, Podgorje pod Čerinom
Socka	Selce, Socka, Trnovlje pri Socki
Sv. Jošt	Brdce nad Dobrno, Parož, Strmec nad Dobrno
Sv. Tomaž	Koblek, Tomaž nad Vojnikom, Želče
Šmiklavž (del)	Bovše, Gradišče pri Vojniku, Pristava, Razgor
Verpete	Beli Potok pri Frankolovem, Bezenškovo Bukovje, Lindek, Verpete
Višnja vas	Globoče, Ilovca, Ivenca, Jankova, Višnja vas
Vojnik (okolica)	Vojnik (del)
Vojnik trg	Vojnik (del)
Zavrh	Vrba, Zavrh nad Dobrno

Zaradi priključitve novega ozemlja k občini je ObLo Celje na svoji seji dne 21. 1. 1959 sprejel Spremembe in dopolnila občinskega statuta. Povečali so število odbornikov na 96. Po novem je občinski zbor štel 55 odbornikov, zbor proizvajalcev pa 41 odbornikov.

⁶⁰ Milko Mikola, UPRCO, str. 154.

⁶¹ Prav tam.

⁶² UL LRS. št. 34/1958.

Povečalo se je število krajevnih odborov – skupaj jih je bilo 25 (od tega 10 na območju bivše občine Vojnik). Povečalo se je tudi število krajevnih uradov na 7, ker so ustanovili krajevne urade v Vojniku, na Dobrni, v Strmcu in na Frankolovem.⁶³

V začetku leta 1960 so spremenili tudi notranjo organizacijo upravnih organov. Dne 3. 2. 1960 je imela občina Celje 133 zaposlenih.⁶⁴

Marca 1960 je ObLo Celje potrdil statute novoustanovljenih stanovanjskih skupnosti v mestu. Tajništva stanovanjskih skupnosti so ustanovili za naslednje predele Celja: Center, Otok, Gaberje–Hudinja, Dolgo polje, Aljažev hrib in Štore.⁶⁵

Julija 1960 je potekla mandatna doba članov svetov pri ObLo Celje. Zato so 8. 7. 1960 izvolili nove predsednike in člane svetov. Poleg 16 predsednikov je bilo v vse svete izvoljenih 170 članov.⁶⁶

Občinska skupščina občine Celje

Z novo ustavo leta 1963 je prišlo do novih večjih sprememb v položaju občin v državnem političnem sistemu. Ureditev občine je bila vnesena v ustavo in je tako postala del ustavnega sistema. Občina je poleg delovne organizacije z ustavo postala temeljna oblika družbenega samoupravljanja. Po 96. členu republiške ustave je občina bila določena kot temeljna družbenopolitična skupnost.⁶⁷ V istem členu so določene njene funkcije, ki še naprej izražajo koncepcijo občine kot komune:⁶⁸

- občina zagotavlja materialne in druge pogoje za delo ljudi in za razvoj produkcijskih sil,
- usmerja in usklajuje razvoj gospodarstva in družbenih služb,
- določa in razporeja sredstva za občinske potrebe,
- ustvarja pogoje za zadovoljevanje materialnih, kulturnih in drugih potreb občanov,
- posamične in skupne interese spravlja v sklad s splošnimi interesi,
- uresničuje čimbolj neposredno družbeno samoupravljanje,
- organizira organe oblasti, družbeno samoupravljanje in družbene službe, ki so skupnega pomena,
- zagotavlja pogoje za uresničevanje svoboščin in pravic občanov,
- ureja razmere, ki imajo neposreden pomen za občane v občini,
- določa splošne pogoje za dejavnost komunalnih in podobnih organizacij,
- varuje zakonitost in varnost ljudi in premoženja,
- zagotavlja javni red in mir ter
- izvršuje družbeno nadzorstvo.

Iz navedenih ustavnih določb o funkcijah občine je bilo težko razbrati njene konkretne naloge. Še vedno je najpomembnejša gospodarska funkcija občine, medtem ko se komunalne naloge občine navajajo med zadnjimi.

⁶³ Milko Mikola, UPRCO, str. 155.

⁶⁴ ZAC, ObLo, Zapisnik 28. seje ObLo Celje z dne 3. 2. 1960.

⁶⁵ ZAC, ObLo, Zapisnik 27. seje ObLo Celje z dne 15. 3. 1960.

⁶⁶ Prav tam.

⁶⁷ Ustava SR Slovenije, 9. 4. 1963, 96. člen.

⁶⁸ Prav tam.

Pravice občine so se določale z ustavo, zakonom in statutom.⁶⁹

Z novo ustavo je dobila občina skupščino. Tradicionalen pojem ljudskih odborov je bil odpravljen. Občinsko skupščino sta sestavljala dva zbora: občinski zbor in zbor delovnih skupnosti.

Vse navedene novosti je za celjsko občino konkretno določil statut občine, ki ga je občinska skupščina sprejela na seji obeh zborov 5. 5. 1964.

Najvišji organ družbenega samoupravljanja in organ oblasti v občini je postala občinska skupščina, ki sta jo sestavljala:⁷⁰

- občinski zbor – 40 odbornikov,
- zbor delovnih skupnosti – 40 odbornikov.

Odborniki so bili izvoljeni za dobo štirih let, tako da je bila vsako drugo leto izvoljena polovica odbornikov. Predsednika občinske skupščine so izvolili vsako drugo leto. Predsednik Skupščine občine Celje je bil Marjan Učakar, ki je zamenjal dotedanjšega predsednika ObLo Celje Jožeta Jošta, ki je to funkcijo opravljal v letih 1962 in 1963.⁷¹

Ustava SFRJ iz leta 1963 določa, da so sveti občinske skupščine političnoizvršilni organi skupščine. Republiška ustava pa dodaja, da so sveti organi družbenega samoupravljanja na področju, za katerega so ustanovljeni. Pri skupščini občine Celje so bili ustanovljeni naslednji sveti:⁷²

- Svet za primarno gospodarstvo,
- Svet za terciarno gospodarstvo,
- Svet za urbanizem, gradbene in komunalne zadeve,
- Svet za notranjo politiko in splošne zadeve,
- Svet za socialno in zdravstveno politiko,
- Svet za šolstvo in telesno vzgojo,
- Svet za znanost in kulturo.

Člane svetov je izvolila občinska skupščina med odborniki skupščine in drugih oseb, člani so bili tudi delegirani iz posameznih delovnih in drugih organizacij. Poleg svetov so ustanovili tudi 8 komisij.⁷³ V občinski upravi ni prišlo do večjih sprememb. S statutom so bili pri občinski skupščini ustanovljeni temeljni upravni organi – oddelki in inšpekcija ter drugi upravni organi, kot so krajevni uradi, sodnik za prekrške in tajnik.⁷⁴

V letu 1963 se pojavi kot nova ustavna institucija krajevna skupnost. Zamenjala naj bi dotedanje krajevne odbore na podežlju in stanovanjske skupnosti v mestu. Za razliko od slednjih so bile nove krajevne skupnosti po ustavi samostojne in samoupravne organizacije in so imele lastnost pravne osebe.⁷⁵ Njihove naloge so bile namenjene dejavnostim, s katerimi naj bi neposredno zadovoljevali potrebe delovnih ljudi in

⁶⁹ Prav tam.

⁷⁰ Uradni vestnik okraja Celje, št. 27/1964.

⁷¹ Janko Germadnik, n. d., str. 132.

⁷² Uradni vestnik okraja Celje, št. 27/1964.

⁷³ Prav tam.

⁷⁴ Prav tam.

⁷⁵ Ustava SR Slovenije 1963, člen 104.

njihovih družin. Statut občine pa je lahko določil tudi druge naloge, ki naj jih opravlja krajevna skupnost za zadovoljevanje komunalnih, socialnih in drugih potreb občanov. Določil je tudi način financiranja teh dejavnosti.⁷⁶

Z odlokom občinske skupščine z dne 28. 4. 1965 so na območju občine Celje ustanovili prve krajevne skupnosti: Center, Otok, Dolgo polje, Aljažev hrib, Pod gradom, Gaberje, Frankolovo, Strmec, Dobrna, Vojnik, Škofja vas, Šmartno v Rožni dolini, Ljubečna, Štore, Svetina, Ostrožno in Medlog.⁷⁷

Krajevne skupnosti so nosile tudi skrb za napredek stanovanjskega gospodarstva in nudile strokovno pomoč hišnim svetom. Obravnavale naj bi tudi poslovanje delovnih organizacij, ki so skrbele za zadovoljevanje dnevniških življenjskih potreb občanov.⁷⁸

Upravno je celjska občina še vedno spadala pod celjski okraj. S sprejetjem ustave leta 1963, ki je dala občini univerzalne pristojnosti za opravljanje vseh upravnih in drugih javnih nalog na njenem območju, je okraj kot institucija prišel v krizo. V smislu določb zvezne ustave okrajji niso bili več nujni. V SR Sloveniji so ob sprejemu ustave ostali le še štirje okrajji, med njimi tudi celjski.⁷⁹ Leta 1965 pa so bili tudi zadnji okrajji ukinjeni.⁸⁰ Okrajji so bili ukinjeni na podlagi Ustavnega zakona o odpravi okrajev v SR Sloveniji.⁸¹ Z ukinitvijo okraja celjska občina prevzame vlogo vodilne občine v svoji regiji, razvija stike s sosednjimi občinami in pogloblja sodelovanje z republiko.⁸²

V tem obdobju je vodil občinsko skupščino Marjan Učakar. Njegov naslednik je 13. 5. 1966 postal Zdravko Trogar.⁸³ Septembra 1967 so bile nove volitve v občinsko skupščino. Volitve so se izvajale na osnovi novega zakona. Zakon o volitvah odbornikov občinskih skupščin je v svojem 2. členu določil, da se zbor proizvajalcev preimenuje v zbor delovnih skupnosti. Vanj so volili zaposleni iz štirih določenih skupin:

1. v skupini gospodarstva,
2. v skupini prosvete in kulture,
3. v skupini zdravstvenega in socialnega varstva in
4. v skupini delovnih ljudi v državnih organih, družbenih organizacijah in društvih.⁸⁴

Nova občinska skupščina je bila sestavljena iz:

- občinskega zbora (40 odbornikov) in
- zbora delovnih skupnosti (40 odbornikov).

Za predsednico skupščine so izvolili Olgo Vrabič. Ko so bile na osnovi novega volilnega sistema aprila 1967 ponovne volitve za polovico odbornikov, so Olgo Vrabič znova izvolili za predsednico občinske skupščine. V istem letu je prišlo do večje reorganizacije v upravnih organih. Ukinili so oddelek za upravnopravne zadeve in oddelek za

⁷⁶ Prav tam.

⁷⁷ Milko Mikola, UPRCO, str. 156.

⁷⁸ Stane Vlaj, KS, str. 23.

⁷⁹ UL. SRS. št. 10/65, Zakon za izvedbo odprave okrajev v SR Sloveniji.

⁸⁰ Okrajji Celje, Koper, Ljubljana in Maribor so prenehali z delovanjem kot institucije z dne 31. 3. 1965.

⁸¹ UL. SRS št. 10/65, Ustavni zakon o odpravi okrajev v SRS.

⁸² Janko Orožen, Oris sodobne zgodovine Celja in okolice II, Celje 1980, str. 77.

⁸³ Prav tam.

⁸⁴ UL SRS, 1967/7.

družbenoekonomske zadeve, ustanovili pa oddelek za gospodarstvo in družbene zadeve, oddelek za gradbene in komunalne zadeve in oddelek za splošne zadeve.⁸⁵

19. 11. 1971 je bil izvoljen za predsednika občinske skupščine Dušan Burnik.

V zgodnjih sedemdesetih letih je bila občinska skupščina dejavna na številnih področjih. Skrbela je za pospešen razvoj v sekundarnih, terciarnih in kvartarnih dejavnostih mesta in okolice.

Delegatski sistem in zbori občinske skupščine

Nova ustava SRS, ki je bila sprejeta 28. 2. 1974, je na podlagi zvezne ustave v lokalno samoupravo prinašala nova ustavna določila. Novosti je bilo precej. Med drugim je bil zelo podrobno izdelan mehanizem delegatskega sistema in sistema interesnih skupnosti. Uvedena je bila tudi ustavna obveznost konstituiranja krajevnih skupnosti. Po sprejetju ustave je sledila zelo obsežna normativna dejavnost, ki ni zaobšla niti krajevnih skupnosti.⁸⁶ V skladu z novo ustavo je morala sestaviti nov statut tudi skupščina občine Celje.⁸⁷

V svojem tretjem razdelku statut navaja: *»Ta statut omogoča, da bo občina zaživela kot samoupravna in temeljna družbenopolitična skupnost, zasnovana na samoupravljanju in oblasti delavskega razreda in vseh delovnih ljudi. Cilj te usmeritve je, da se delovni ljudje in občani ustvarjalno organizirajo v sistemu samoupravljanja in oblasti že v temeljnih samoupravnih organizacijah oziroma skupnostih.«*⁸⁸ Statut je določil tudi novo sestavo občinske skupščine.

Občinsko skupščino so sestavljali :

1. zbor združenega dela,
2. zbor krajevnih skupnosti in
3. družbenopolitični zbor.

Zbor združenega dela občinske skupščine je štel 80 delegatov. Delegati so bili voljeni po posameznih področjih:

- s področja gospodarstva 56 delegatov,
- s področja vzgoje in izobraževanja 6 delegatov,
- s področja kulture in telesne kulture 3 delegati,
- s področja zdravstva in zdravstvenega varstva 5 delegatov,
- s področja socialnega varstva 3 delegati,
- s področja kmetijske dejavnosti 3 delegati,
- s področja obrtne dejavnosti 1 delegat in
- iz upravnih služb, družbenopolitičnih organizacij in društev in profesionalnega dela vojske 3 delegati.

⁸⁵ Janko Orožen, n. d., str. 79.

⁸⁶ Dušan Bilandžić, Zgodovina SFRJ, Ljubljana 1980, str. 450.

⁸⁷ Statut Občine Celje je bil objavljen 23. 3. 1974 v UL. SRS št. 11.

⁸⁸ Prav tam.

Zbor krajevnih skupnosti občinske skupščine je štel 30 delegatov. Vsaka delegacija krajevne skupnosti je delegirala v zbor krajevnih skupnosti enega delegata na 1700 delovnih ljudi in občanov (tudi če je štela manj prebivalcev).

Družbenopolitični zbor je štel 30 delegatov. V zbor so volili svoje člane občani in zaposleni, ki so bili organizirani v občinskih organizacijah SZDL, ZKS, zveze sindikatov, ZZB NOV in ZMS.

Po 128. členu statuta so delegati razpravljali in samostojno odločali na zasedanju posameznega zbora, na zasedanju več zborov pa enakopravno oziroma skupaj.

V svojih temeljnih načelih je statut v šestem razdelku določil, da je Zveza komunistov v občini (del Zveze komunistov Jugoslavije in Slovenije) »s svojim usmerjevalnim idejnim in političnim delom, v pogojih socialistične demokracije in družbenega samoupravljanja, glavni pobudnik in nosilec politike za varstvo in za nadaljnji razvoj pridobitev socialistične revolucije in socialističnih samoupravnih družbenih odnosov, posebno pa za krepitev socialistične družbene in demokratične zavesti in je za to odgovorna«. ⁸⁹ Zveza komunistov je tako ohranila oblast in jo z ustavno zagotovljeno idejnopolično vlogo pravno-formalno celo okrepila. ⁹⁰

Po 30. členu statuta so delovni ljudje in občani lahko uresničevali svoje osebne in skupne interese in naloge v samoupravnih interesnih skupnostih in krajevnih skupnostih. Samoupravne interesne skupnosti so ustanovili na naslednjih področjih:

- vzgoja in izobraževanje,
- kultura,
- telesna kultura,
- zdravstveno varstvo,
- otroško varstvo,
- socialno skrbstvo,
- zaposlovanje,
- komunalna dejavnost,
- stanovanjsko gospodarstvo in
- varstvo človekovega okolja.

Ker so z uvedbo komunalnega sistema od leta 1955 prevladovali velike občine, ki so bile nekajkrat večje po ozemlju in številu prebivalstva od povprečne evropske občine, so večino nalog lokalnega pomena preložili na krajevne skupnosti. Ustava iz leta 1974 jim je naložila vrsto nalog predvsem na področjih, kot so: ⁹¹ razvijanje medsebojnih odnosov v naselju, urejanje naselij in bivanjskih prostorov, upravljanje stanovanj, otroško varstvo in socialno skrbstvo, zdravstveno varstvo, vzgoja in izobraževanje, prosveta in kultura, javno obveščanje, telesna kultura ter rekreacija, komunalne dejavnosti, varstvo interesov potrošnikov in uporabnikov, splošni ljudski odpor in družbena samozaščita, varstvo človekovega okolja, kulturnih in zgodovinskih spomenikov, upravljanje stvari v družbeni lastnini itd.

⁸⁹ Prav tam.

⁹⁰ Božo Repe, Rdeča Slovenija, Tokovi in obrazi iz obdobja socializma, Ljubljana 2003. str. 257.

⁹¹ Ustava SRS 1974, člen 73.

V celjski občini so ustanovili naslednje krajevne skupnosti: Otok, Gaberje–Hudinja, Dolgo polje, Center, Štore, Vojnik, Podgrad, Svetina, Aljažev hrib, Škofja vas, Medlog, Ostrožno, Dobrna, Frankolovo, Črešnjice, Šmartno v Rožni dolini, Ljubečna, Trnovlje in Strmec.⁹²

Po 147. členu statuta je imela celjska občina predsednika in podpredsednike. 152. člen statuta določa izvršni svet za izvršilni organ občinske skupščine, ki je odgovoren občinski skupščini za stanje v občini, za uresničevanje politike in izvrševanje odlokov in za delo občinskih upravnih organov. 29. 4. 1974 so se sestali delegati občinske skupščine in izvolili predsedstvo in izvršni svet. Za predsednika občinske skupščine je bil izvoljen Jože Marolt.

Leta 1976 so se upravni organi občine organizirali kot oddelki, uprave, inšpektorati in sveti. Ustanovili so odseke, službe, referate in pisarne kot notranje organizacijske enote.⁹³ Za organiziranje, vodenje in poveljevanje enotam teritorialne obrambe so ustanovili občinski štab teritorialne obrambe kot poseben organ občine Celje.⁹⁴

Do novih večjih sprememb v organizaciji upravnih organov občine je prišlo leta 1980 na podlagi 93. člena Zakona o sistemu državne uprave in o Izvršnem svetu Skupščine SRS ter o republiških upravnih organih.⁹⁵ Določeni so bili naslednji občinski upravni organi:

1. Občinski komite za družbenoekonomski razvoj,
2. Občinski komite za družbene dejavnosti,
3. Občinski komite za urbanizem in varstvo okolja,
4. Občinski sekretariat za ljudsko obrambo,
5. Občinski sekretariat za notranje zadeve,
6. Občinska uprava družbenih prihodkov,
7. Občinski inšpektorat,
8. Občinski oddelek za občo upravo.

Občinska upravna organizacija je bil Zavod občine Celje za planiranje in izgradnjo. Samostojna strokovna služba je bil sekretariat občinske skupščine in izvršnega sveta, ki je opravljal strokovno in administrativno delo za občinsko skupščino in izvršni svet.⁹⁶

Do manjših sprememb v upravi je prišlo spet leta 1982. V osemdesetih letih ni bilo večjih sprememb na področju lokalne samouprave. Vsaj ne takšnih, kot smo jih bili vajeni do leta 1974. Občinska skupščina je ob naraščajoči gospodarski krizi na svoji seji vseh treh zborov dne 8. in 15. oktobra 1981 določila izvršni svet kot pristojni organ občine Celje za odločanje o ukrepih dajanja ekonomske in druge pomoči organizacijam združenega dela, ki so se znašle v gospodarskih težavah.

Leta 1982 je postal predsednik občinske skupščine Edvard Stepišnik, leta 1986 ga je zamenjal Tone Zimšek in nato leta 1990 Anton Rojec.⁹⁷ Obdobje njihovega

⁹² Janko Orožen, n. d., str. 84, 85.

⁹³ UL SRS, št. 10/76.

⁹⁴ UL SRS, št. 31/76.

⁹⁵ UL SRS, št. 24/79.

⁹⁶ UL SRS št. 8 / 80

⁹⁷ Janko Germadnik, n. d., str. 152–162.

predsedovanja je zaznamovala družbena in gospodarska kriza, ki je terjala veliko naporov pri vodenju mesta Celja z njegovo obrtno in industrijsko tradicijo. Večjih sprememb v sami upravi ni bilo, če odštejemo spremembo števila delegatov vseh treh zborov občinske skupščine konec leta 1989.

V vse tri zборе so volili po 25 delegatov.⁹⁸

Z osamosvojitvijo in z novo ustavo, ki jo je Slovenija dobila leta 1991, so se nakazovale velike spremembe na področju lokalne samouprave. Nova ustava je namreč kot eno svojih temeljnih načel demokratične republike uvedla lokalno samoupravo. Z uvedbo in začetkom delovanja novih občin je bil odpravljen komunalni sistem, v katerem je bila občina t. i. družbenopolitična skupnost, ki je delovala v imenu države, lokalna samouprava pa se je v neki meri odvijala v krajevnih skupnostih.

---

⁹⁸ UL RS, št. 11/90.

VERWALTUNGSENTWICKLUNG VON CELJE IN DEN JAHREN 1945–1991

Zusammenfassung

Die Verwaltungsentwicklung von Celje verfügt über eine reiche Geschichte. Die erfolgreiche Führung der Stadt war abhängig von dem politischen System, der wirtschaftlichen Entwicklung, der Gesetzgebung auf dem Gebiet der Kommunalverwaltung, dem Fachwissen der Beschäftigten und der verwaltungsterritorialen Einteilung. Die aufgeführten Faktoren haben sich im Laufe der Geschichte verändert. Durch den Krieg wurde die weitere Entwicklung der öffentlichen Verwaltung der Stadt unterbrochen. Nach dem Kriege fanden zahlreiche Reformen auf diesem Gebiet statt. Nach der Befreiung kam für die Bewohner ein Zeitraum der Erneuerung und der Anpassung an das neue politische System, in welchem der Staat und die KP die führenden Rollen besetzten. So wie der neue Staat in Kriegszeiten entstand, reichen auch die ersten Fundamente der neuen Kommunalverwaltung noch in die Kriegszeit zurück.

Die Verwaltung gründete sich auf Volksbefreiungsausschüsse auf Orts-, Bezirks- und Kreisebene. Die Stadt Celje wurde Sitz des Kreis Ausschusses Celje, zu welchem auch der Bezirk Celje gehörte. Die Verantwortung für die Entwicklung der Stadt übernahm der städtische Volksbefreiungsausschuss, welcher im Jahre 1946 in städtischer Volksausschuss umbenannt wurde. Seine Mitglieder erhielten als ausführende Gewalt eine Fülle von Aufgaben übertragen, die sie jedoch nicht zur Gänze erfüllen konnten. In den ersten Jahren nach dem Krieg beschäftigte man sich hauptsächlich mit dem Wiederaufbau der Industrie und der Organisation der Macht. In der ersten Phase nahm man die Verbesserung des kommunalen Standards nicht in Angriff. Aufgrund der Aufgabe des sowjetischen Modells der Verwaltung und der Entwicklung der Selbstverwaltung kam es 1952 zu größeren Reformen in der Kommunalverwaltung. Im System der Kommunalverwaltung wurde erneut der Begriff und die Institution der Gemeinde eingeführt.

Auch die Zusammensetzung des städtischen Volksausschusses wurde verändert, welcher sich neuerdings aus dem städtischen Ausschuss und dem Ausschuss der Hersteller zusammensetzte. Bei der Planung der einzelnen Aktivitäten der Stadt erhielten die gewählten Räte eine bedeutende Rolle. In der Zwischenzeit wurde die innere Organisation der Fachverwaltung unaufföhrlich verändert. Im Jahre 1955 kam es zu größeren Veränderungen auf dem verwaltungsterritorialen Gebiet. Eingeführt wurden sogenannte Kommunen, große Gemeinden. Die im Vergleich mit dem Umland dominante Stellung von Celje auf wirtschaftlichem Gebiet und die Verbundenheit der benachbarten Ortschaften beziehungsweise ihrer Bewohner mit der Stadt verhalf dazu, dass Celje Gemeindegemeinschaft wurde, welcher das ehemalige Gebiet der Gemeinde Celje, Škofja vas, Šmartno v Rožni dolini und Štore umfasste. Gewählt wurde ein neuer Gemeinderat, welcher eine neue Gemeindegemeinschaft verabschiedete. Im Jahre 1958 wurde noch das Gebiet der ehemaligen Gemeinde Vojnik von der Gemeinde Celje eingemeindet. Im Jahre 1960 entstehen in der Stadt die ersten Wohnungsgemeinschaften. Die Verfassung aus dem Jahre 1963 brachte den Gemeinden größere Neuerungen. Die Gemeinde wurde die grundlegende

gesellschaftspolitische Gemeinschaft. Mit der neuen Verfassung erhielt die Gemeinde Celje eine Gemeindeversammlung. Die Gemeindeversammlung setzte sich aus dem Gemeinderat und dem Rat der Arbeitergemeinschaften zusammen. Auch die Struktur der Fachverwaltung veränderte sich.

Im Jahre 1965 wurden in der Stadt die ersten Ortsgemeinschaften gegründet. Im gleichen Jahr wurden noch die letzten Bezirke in der Republik abgeschafft, unter ihnen auch der Bezirk Celje. Die letzten größeren Neuerungen brachte die Verfassung aus dem Jahre 1974. Die Verfassung führte einen sehr genau ausgearbeiteten Mechanismus von Delegiertensystemen und ein System von Interessengemeinschaften ein. Die Gemeindeversammlung setzte sich aus dem Rat der Vereinigten Arbeit, dem Rat der Ortsgemeinschaften und dem gesellschaftspolitischen Rat zusammen. Für viele Bereiche wurden Selbstverwaltungs-Interessengemeinschaften gegründet. In den achtziger Jahren kam es zu keinen größeren Änderungen. Das Jahr 1991 erlebte Celje im Rahmen des neuen Staates mit einer Verfassung, die große Veränderungen in der Kommunalverwaltung vorgab.

THE DEVELOPMENT OF CELJE'S ADMINISTRATION FROM 1945-1991

Summary

The administrative development of Celje has a rich history. How successfully the city was governed depended upon the political system, economic development, the legislation governing local administration, the professional level of the administrative staff and the administrative territorial divisions at a given time. And all the above-listed factors had a tendency to change in the course of history. The Second World War however cut short the development of the municipality's public administrative sector. The largest number of reforms also took place in this area after the war. Upon liberation, the inhabitants of the city were caught up in a period of renovation, which was also a time of adapting to the new political system in which the state and Communist Party played the leading role. Just as the new state was formed during the war, the first foundations of the new local administration were also laid down during wartime.

This administration was based on the local, regional and district National Liberation Committees. The city of Celje became the seat of the Celje district which also encompassed the region of the city of Celje. Responsibility for the city's development was assumed by the city's National Liberation Committee, which changed its name in 1946 to the Municipal People's Committee. As the executive branch of the city's government, its members were assigned a whole list of tasks, which however they were not capable of fulfilling in its entirety. During the first few years after the war, the Committee focused mainly on rebuilding the industry and organising the new system of governance. Improving the municipal communal services was placed on the back burner in the first phase of development. Owing to the move away from the Soviet model of management and the introduction of the »self-management« system, a number of reforms were carried out in the local administration in 1952. The concept and institution of the municipality were re-introduced into the local administrative system and the composition of the Municipal People's Committee also changed with the new one being comprised of a municipal assembly and an association of manufacturers.

The new elected councils were delegated an important role in planning the various activities of the city. At the same time the internal organisation of the professional administrative staff was also constantly changing. So-called Communes were introduced, which were basically large municipal communities. The dominant economic position that the city of Celje held in relation to its surroundings and the way in which the nearby settlements, i.e. their inhabitants had formed dependant ties with the city enabled Celje to become the seat of a municipality which encompassed all the territory that had been under the jurisdiction of the former municipality of Celje, as well as Škofja vas, Šmartno v Rožni dolini and Štore. A new municipal committee was elected which adopted the municipality's new statute. In 1958, the territory of the former municipality of Vojnik also became a part of the municipality of Celje. The year 1960 saw the formation of the first housing community. The Constitution of 1963 also brought new significant developments for the municipalities; the municipality per se became the fundament of the social and political community. With the new Constitution, the municipality of Celje also received its own Assembly. The Municipal Assembly was

comprised of the Municipal Committee and the Assembly of Labour Associations. The structure of the professional staff also underwent another change.

In 1965, the first Local Municipal Communities were established in the city. In the same year, the last remaining districts in the republic were also dissolved – amongst them the District of Celje. The last major change was brought about by the Constitution of 1974, which introduced a very detailed mechanism for a system of delegates and what were known as Self-Management Interest Communities. The Municipal Assembly was comprised of the Assembly of Associated Labour, the Assembly of Local Municipal Communities and the Socio-Political Assembly. Several Self-Management Interest Groups were also established within the Municipal Community which covered a number of different areas. The 1980s saw no greater changes in this arrangement. The year 1991, however, saw Celje awaiting the new Constitution of the new Republic of Slovenia, which heralded great changes in the system of local self-management.

Stane Rozman

**SOJENJE SODIŠČA NARODNE
ČASTI V POLETJU LETA 1945
V CELJU**

Sodišče Slovenske narodne časti (v nadaljevanju SNČ) je bilo izredno civilno sodišče, ki je delovalo poleti 1945. Ustanovljeno je bilo na osnovi Zakona o kaznovanju zločinov in prestopkov zoper slovensko narodno čast, ki ga je dne 5. 6. 1945 izdalo predsedstvo SNOS. Podobne zakone in na temelju njih ustanovljena sodišča so imele tudi druge jugoslovanske republike in tudi nekatere druge evropske države (Francija, Nizozemska). Že samo s tem, da je to bilo civilno sodišče, ki je delovalo na ozemlju celotne Slovenije, se je SNČ razlikovalo od vojaškega sodstva, ki je v poletju leta 1945 sicer prevladovalo na Slovenskem.

Partizansko (vojaško) sodstvo je bilo ob osvoboditvi že dodobra izdelano. Na ozemlju celotne Jugoslavije je obstajal unificiran sistem vojaškega sodstva, s tem pa je bila izničena posebna pot slovenskega vojaškega sodstva, ki se je ustvarjalo med NOB in je bilo v uporabi do pomladi 1944. Takrat je oddelek za sodstvo pri glavnem štabu NOV in PO Slovenije izdal Uredbo o vojaškem kazenskem sodstvu. Ta v svojem prvem členu pravi: *»Sodno kazensko oblast za vsa kazniva dejanja vojaškega in nevojaškega značaja, ki jih izvrše pripadniki NOV in civilne osebe, izvršujejo vojaška sodišča.«*¹

S to uredbo se je pravna osnova civilnega sodstva minimalizirala. To stanje se je kasneje še utrdilo z Odlokom predsedstva AVNOJ-a, z dne 3. 2. 1945, ki je prinesel osnovna načela pravnega reda. Ta načela naj bi veljala do ustave in bodočih narodnih zakonov. V odloku so med drugim zapisali:

- »1. Ukinjajo se predpisi predaprilskih zakonov, ki so v nasprotju s pridobitvami NOB in z odloki z zakonsko močjo najvišjih zveznih in federalnih organov. Stari zakoni se torej lahko uporabljajo le v toliko, kolikor niso v nasprotju z gornjim načelom, a brez sklicevanja nanje;*
- 2. možen je tudi postopek po predpisih bivših zakonov, a brez sklicevanja nanje in če so ti predpisi v skladu z demokratičnimi načeli, z idejo pravičnosti in krajevnimi prilikami.«*²

Da so bile v teh časih še vedno izredne razmere na področju sodstva, se lepo vidi iz članka Marjana Mehleta, ki je bil objavljen v Slovenskem poročevalcu dne 20. 6. 1945. V njem pravi: *»Vojaška sodišča so postavila temelje tudi civilnim narodnim sodiščem, ki so se razvila v nadaljnjem razvoju narodno osvobodilnega gibanja in njegove borbe za svobodo vzporedno z razvojem naše narodne oblasti.«*³

Tako je bilo v tem času na eni strani vseobsegajoče vojaško sodstvo, na drugi strani pa še neizgrajeno civilno sodstvo, saj so do takrat delovala le nekatera okrajna in okrožna narodna sodišča, katerih pristojnosti pa so bile v kazenskih zadevah, če bi se pogojno izrazil, podobna pristojnostim sodnika za prekrške.⁴

Še bolj kot to, da v tem času ni bilo vzpostavljenega sistema civilnega sodstva, pa je bilo problematično dejstvo, da je obstajala prevelika praznina v zakonih, ni bilo pa zadosti

¹ Makso Šnuderl, Dokumenti o razvoju ljudske oblasti v Sloveniji, Ljubljana 1949, str. 177.

² Metod Mikuš, Zgodovina slovenskega osvobodilnega boja, Ljubljana 1970, str. 277.

³ Slovenski poročevalec, št. 52, 20. 6. 1945.

⁴ Več o takratnem delu različnih vrst sodišč v Celjskem okrožju v knjigi Milka Mikole, Sodni procesi na Celjskem 1944–1951, Publikacije Zgodovinskega arhiva v Celju, Celje 1995.

šolanih pravnikov, ki bi to praznino zapolnili. Te dileme prikazuje polemika, ki so jo vodili slovenski pravniki na svojem zboru dne 28. 11. 1944.

Tako je takratni glavni javni tožilec pri predsedstvu SNOS dr. Vito Kraigher ob vprašanju »vacatio legis« (neobstojanje zakona) takole razvijal svoje misli:

- »1. Ni samo pisan zakon s svojimi paragrafi vir prava. Tudi običajno pravo je še danes priznано kot popolnoma enakovreden vir in osnova prava. Treba je torej ugotoviti, koliko je to običajno pravo v skladu s cilji NOB. To je treba zapisati in uvajati v prakso, vse ostalo pa iztrgati iz ljudske zavesti.
2. Ugotavljati je treba 'nove silnice izhajajoče iz novega življenja slovenskega ljudstva, iz novih gospodarskih socialnih temeljev, iz prave ljudske pravice'.
3. Vse preveč se po eni strani naslanjamo 'na pičle novo izdane pravne norme' iščemo analogije v starih zakonih, ne vidimo pa tudi v političnih smernicah pravne materije, ki je tudi obvezna za našo vsakdanjo prakso.«⁵

Nekateri so se takemu razmišljanju upirali. Tako je dr. Frfolja zagovarjal tezo, češ da tudi v sedanji fazi ni mogoče ostati brez zakonov in pravnih norm.

Tudi načelnik sodnega oddelka pri predsedstvu SNOŠ-a Pakiž je bil načelno proti »vacatio legis«, kar je utemeljeval z logično trditvijo: »Če že sodišče samo temelji na zakonski odredbi, mora tudi njegovo delo.«⁶

Tega problema takrat niso dorekli, pa tudi v prihodnje ne. Partija se je sicer trudila, da bi disciplinirala sodstvo, vendar ji to ni nikoli v celoti uspevalo. Pravniki so se upirali, da bi sodišča postala »borbeni organ« in »ostro orožje partije«. Da je bilo tako upiranje uspešno, se vidi iz poročila CK KPS za leto 1947, ki ga je v začetku leta 1948 poslal CK KPJ. V njem beremo: »V sodstvu se v prejšnjem letu ni pokazalo bistveno izboljšanje. Zaradi tega, ker so sodniki po okrožjih in okrajih skoraj vsi strokovnjaki starega kova in stare mentalitete, često prihaja do neprijetnih trenutkov, ko je s strani političnega vodstva potrebna očitna intervencija, da bi se dosegla takšna sodba in takšen sodni postopek, ki odgovarja stanju in razvoju naše družbene stvarnosti. Težave so toliko večje, ker je na čelo ministrstva za pravosodje človek (edini, ki ni član partije), ki se v celem nizu konkretnih vprašanj ne strinja z našo prakso, ki nasprotuje kadrovskim ukrepom, ki se jih trudimo izvrševati po personalni liniji. Nasprotuje čiščenju v sodstvu in izbira ljudi 'strokovnjake' juriste starega kova. Ker med pravniki, sodniki, ni dovolj takih ljudi, ki bi na svojem delu odgovarjali ciljem in potrebam naše stvarnosti, bi jih bilo potrebno zamenjati z 'laiki'«. ⁷

Taka ocena bi veljala tudi za civilno sodstvo v letu 1945. Kot sem že omenil, pa so le-to postavljali na stranski tir in so zato storilcem večine kaznivih dejanj, storjenih med NOB, sodili pred vojaškimi sodišči, v katerih je partija aktivirala svoj najbolj zanesljiv pravniški potencial. Ta je pri svojem obračunu s »sovražniki ljudstva« kot zakone razumela in jemala predvsem politične smernice.⁸

⁵ Zgodovina Slovencev, Ljubljana 1979, str. 875.

⁶ Prav tam.

⁷ Dachauski procesi, Ljubljana 1990.

⁸ O delovanju pravosodja v Sloveniji po letu 1945 in dilemah, ki so se pojavljale v razmerju med delom sodnikov »starega kova« in laiki, glej delo Romana Ferjančiča in Lovra Šturma: Brezpravje, slovensko pravosodje po letu 1945, Nova revija 1998.

Zakon o kaznovanju zločinov in prestopkov zoper slovensko narodno čast

Dne 5. 6. 1945 je predsedstvo SNOS-a izdalo Zakon o kaznovanju zločinov in prestopkov zoper slovensko narodno čast. Zakon je bil uradno objavljen v uradnem listu Slovenskega narodno osvobodilnega sveta in Narodne vlade Slovenije št. 7 z dne 9. 6. 1945. Že dan pred tem pa je bil zakon v celoti objavljen v Ljudski pravici, s spremnim komentarjem predsednika predsedstva SNOS dr. Josipa Vidmarja. Zakon je bil sprejet na osnovi sklepa seje CK KPS z dne 7. 3. 1945.

Njegovo prvo omembo in bodočo ustanovitev pa lahko zasledimo v Pozivu vsem Slovencem, ki je bil objavljen 19. 5. 1942 v Slovenskem poročevalcu št. 20.⁹

V njem OF slovenskega naroda grozi vsakomur, ki bi se pregrešil zoper slovensko narodno čast. Ta poziv in prepričanje, da sta boj in trpljenje slovenskega naroda med NOB preoblikovala narodni značaj, sta osnovni vodili, ki sta bili upoštevani pri izdaji zakona. Tako bi naj Zakon SNČ zavaroval to spremembo narodnega značaja, izločil naj bi vse, ki so se »izločili sami, se popustljivo in rade volje uklanjali okupatorjem in se celo ne samo zaradi, bedne osebne varnosti, temveč zaradi še trdnejše osebne koristi poniževali pred njimi, jim na vse pripravljene hlapčevali, jim izkazovali usluge, jim na vse načine, bodisi z besedo bodisi z zgledom ali z dejanjem koristili.«¹⁰

»Pod udar tega zakona spadajo oni, katerih dejanja niso take vrste, da bi jih sodila vojaška sodišča, a so na drugi strani zopet taka, da jih ne moremo odpustiti. Pred sodišče slovenske narodne časti spadajo predvsem oni, ki so na zborih ali po tisku in radiju govorili, da so nam fašisti in nacisti prijatelji in zavezniki, oni, ki so njihovo sužnost imenovali in prodajali za svobodo, oni, ki so hitlerjevskemu vojnemu stroju dobavljali iz dobičkaželjnosti vojne potrebščine, s katerimi so pobijali naš narod.

Sem spadajo oni, ki so bili svoj čas na vodilnih mestih naše uprave in ki so videli neizbežnost poraza in kapitulacije Jugoslavije, pa niso niti s prstom mignili, da bi jo preprečili, čeprav bi to lahko storili in morali storiti. Sem spadajo oni ovaduhi, ki so naše ljudi spravljali v taborišča in zapore. Sem spadajo žene, ki so se spečale z okupatorjevimi morilci in vsi ostali, ki so gojili prijateljske stike z okupatorjem. Tu ni izgovora za nikogar, da je sodeloval kot umetnik, zdravnik, novinar in ne kot Slovenec, kajti najprej je vsakdo Slovenec in potem šele vse drugo.«¹¹

Na osnovi tega zakona je predsedstvo SNOS-a dne 13. 6. 1945 imenovalo predsednika, predsedstvenega tajnika, člane sodišča in senatne tajnike pri sodišču SNČ. Za predsednika sodišča SNČ je bil imenovan dr. Alojzij Žigon, sodnik okrožnega sodišča v Ljubljani, za tajnika pa Jože Černe, referent za pravosodje pri NOO Novo mesto. Imenovanih je bilo tudi 15 članov sodišča. Uredba je bila objavljena v Uradnem listu št. 9, dne 16. 6. 1945. Kasneje je bilo sodišče z naknadnimi imenovanji še precej

⁹ Makso Šnuderl, Dokumenti o razvoju ljudske oblasti v Sloveniji, Ljubljana 1949, str. 177.

¹⁰ Ljudska pravica št. 41, 8. 6. 1945. Josip Vidmar: O narodni časti.

¹¹ Slovenski poročevalec št. 78, 20. 7. 1945, dr. Mehle Marjan: O vlogi vojaških in narodnih sodišč ter sodišča slovenske narodne časti.

razširjeno. »Predsedstvo SNOS ni dovolilo, da bi lokalni organi oblasti imenovali člane senatov sodišč SNČ, kar so poizkusili narediti v Mariboru.«¹²

Dne 28. 6. 1954 je predsednik sodišča SNČ Alojzij Žigon zaprisegel pred predsednikom SNOS-a, tov. Josipom Vidmarjem, in ob prisotnosti tajnika SNOS-a, tov. Franceta Lubeja, s sledečimi besedami: »Prisegam pri časti svojega naroda, da mu bom zvesto služil in da bom sodil zakonito in nepristransko, varujoč in braneč pridobitve narodno-osvobodilnega boja«.¹³

Ob tem dejanju zapiše Ljudska pravica: »Slovensko sodišče narodne časti bo v kratkem dokazalo, da ne bo nihče ušel pravici, ki jo deli nova ljudska oblast. Vsakdo bo polagal račune, vsakdo bo prejel zasluženo plačilo, in če bi se mu odtegnil, ga bo prejel jutri. Vsakdo, ki je omadeževal narodno čast, bo dal odgovor. To je odločna in pravična volja naroda, ki je za svojo čast in svobodo prelil morje krvi.«¹⁴

Sodišča so delovala v senatih petih sodnikov in tajnika. Za tajnike so bili povečini pripravniki v pravniškem poklicu, medtem ko je bil predsednik jurist. Ostali sodniki so bili v glavnem laiki.

S svojim delom je SNČ začelo v začetku julija 1945. Prva obravnava je bila v Ljubljani 4. 7. 1945, prvoobtoženi pa so bili člani Pokrajinskega sosveta za Ljubljansko pokrajino. Proces je bil močno propagiran v javnih medijih. Obtožbo je zastopal javni tožilec dr. Jernej Stante, ki je po procesu ugotovil, da je bila razprava na nivoju, dodal pa je vendarle: »Imel sem takoj občutek, da bo sodba vzbudila val ogorčenja pri naših ljudeh. In to se je tudi zgodilo. V naših vrstah je nastalo vsesplošno razburjenje radi izredno nizke kazni, dočim je sredina dobila s sodbo potuho.«¹⁵

V naslednjih dneh so začeli z delom senati SNČ-ja tudi v drugih krajih Slovenije. Le-ti so sodili »v senatih petih sodnikov, ki potujejo po okrožjih in praviloma sodijo na sedežih okrožnih NOO« (čl. 8).

Sodišče je imelo na razpolago tele kazni (čl. 3, 4):

- izgubo narodne časti; ki obsega izključitev iz javnega udeleženja, izgubo pravice do javnih služb, poklicev in dostojanstev, izgubo vseh državljskih pravic; kazen je bila lahko časovno omejena ali trajna;
- lahko ali težko prisilno delo (največ za dobo do 10 let),
- popolno ali delno zaplembo imetja v korist države.

Poglejmo si še nekaj bistvenih členov, ki so opredeljevali vlogo in pristojnosti SNČ-ja.

Če sodišče oceni, da se obtoženec po storjenem dejanju trudi, da bi z aktivno udeležbo prispeval k ustvaritvi namenov NOB, sodišče to upošteva pri izrekanju kazni in ga sme v izrednih primerih celo oprostiti vsake kazni. (čl. 4)

Če pa sodišče oceni, da gre za težje kaznivo dejanje, za katero je pristojno vojaško ali drugo sodišče, izreče svojo nepristojnost in odstopi zadevo pristojnemu sodišču. (čl. 5)

¹² Jerca Vodušek-Starič, Prevzem oblasti 1944–1946, Ljubljana 1992, str. 275.

¹³ Ljudska pravica št. 56, 28. 6. 1945, Predsednik sodišča slovenske narodne časti danes zaprisegel.

¹⁴ Prav tam.

¹⁵ Jerca Vodušek-Starič, Prevzem oblasti 1944–1946, str. 276.

Sodišče začenja postopek na prijavo javnega tožilca, odseka za zaščito naroda, NOO ali tudi vsakega posameznika. Obtožbo zastopa javni tožilec Slovenije. (čl. 10)

Sodni postopek je javen (čl. 11), sodbo pa izreka sodišče »V imenu slovenskega naroda«. (čl. 13)

Sodba je takoj izvršna. (čl. 15)

Obtoženec, ki je obsojen na lahko ali težko prisilno delo, se odpelje takoj na prestajanje kazni.

Če je obtoženec na begu ali izven dosega naših oblasti, mu sodišče mora postaviti uradnega zagovornika. (čl. 12)

Kazniva dejanja zoper slovensko narodno čast ne zastarajo. (čl. 7)¹⁶

Zakon in prva sojenja so dobili v tisku precejšnjo publiciteto. Kot je bilo že omenjeno, je predsednik predsedstva SNOS-a dr. Josip Vidmar z uvodnikom v Ljudski pravici zakon pospremil na pot. Podobno je ravnal tudi Slovenski poročevalec, ki v članku Kaznovanje zločinov in prestopkov zoper narodno čast z dne 7. 6. 1945 piše: *»Da pa bo moglo sodišče slovenske narodne časti čim uspešnejše in čim hitreje izvrševati svoje naloge je dolžnost slehernega posameznika in vsega našega ljudstva, da z njim sodeluje. Kakor povsod je tudi tu potrebna najširša ljudska iniciativa. Odkrivati in sodišču prijavljati vse prestopke in zločine zoper slovensko narodno čast je danes dolžnost slehernega poštenega Slovenca, ki mu je mar svoboda in boljša bodočnost našega naroda in ki spoštuje žrtve, ki so za to svobodo padle.«*¹⁷

S temi članki pa se je začela tudi kampanja za prijavljanje posameznikov, ki so se pregrešili zoper slovensko narodno čast. Na isti strani Slovenskega poročevalca je objavljen tudi poziv komisije za ugotavljanje zločinov okupatorjev in njihovih pomagačev. Da ta kampanja ni imela popolnoma enoglasne podpore, se vidi že iz Vidmarjevega uvodnika v Ljudski pravici z dne 8. 6. 1945, ko pravi: *»Neko nedozorelo gledanje opažamo zlasti v mestih pri presoji tega dejstva. Pri izsledovanju ne vrednih izražajo nekateri svoje pomisleke, češ ovajanje, je nečasten posel. Ta ničevi pomislek izrekajo celo, ko gre za očitne izdajalce, toda ali se ljudje te miselnosti zavedajo, da gre pri tem za usodo naroda, za njegovo nemoteno delo, za njegov notranji mir in za naše moralno zdravje.«*¹⁸

Tudi v lokalnih časopisih so objavljali podobne pozive. Tako celjska Nova pot piše: *»Najboljše merilo za vsakega aktivista je njegov odnos do izdajalcev, petokolonašev in špekulantov na eni strani, ter njegovo gledanje na reševanje problemov gospodarske obnove na drugi strani. Večina aktivistov zahteva takojšnje kaznovanje vseh izdajalcev in zločincev, vendar se pa naši aktivisti vsepovsod premalo zavedajo, da bodo vsi izdajalci in zločinci kaznovani le, če ne bodo aktivisti in ljudstvo tega samo zahtevali, ampak če*

¹⁶ Uradni list SNOS in Narodne vlade Slovenije št. 7, 9. 6. 1945, str. 41, 42.

¹⁷ Slovenski poročevalec, št. 40, 7. 6. 1945, Kaznovanje zločinov in prestopkov zoper slovensko narodno čast, str. 4.

¹⁸ Ljudska pravica št. 41, 8. 6. 1945, O narodni časti.

Krajevni odbor O.F.
Ljanske toplice.
stev.12.

Ljanske toplice.30.6.1945

Prnč 340/45

Nadalje var. predlaga proti ljudske sodišču /

koor stanuje sedaj v Celju ter udeležena
na Posti, za časa skupščine je zahtevala za postjo v Ljanskih toplicah
izredno sodno govorico, iz kat. tako z mnogimi oficirji obhajala, ko se speli
Partizani po "SLOVENI" svitati "Kakšna KAVKA" so se viskili z mnogi, jo obhajal
obesala v Celje, kar je bila bila tam Jugoslavina, a sedaj se levati v
govorico "da čim. ko. ko. se bila v Partizanih pa morajo se vsesko delati
, a jaz ko pa mogoč bila v Partizanih" ~~amur~~ nadaljevala so njihov pokret
pa. imam kljub temu moje dobro službo se veico uspej.
Predlagamo da se je kmalu ~~preizkusiti~~ ~~preizkusiti~~ ~~preizkusiti~~. za tri mesce
tabariček in izgube državljanstva pravic.

Čest pozdrav - veselja sporoč!

- Pričet
- 1. *Mar. J. J.*
  - 2. *Mar. J. J.*
  - 3. *Mar. J. J.*

~~XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX~~
~~XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX~~

Otrajni odbor OF Ljanske

Ljanske, dne 1.7.1945.

Strinjamo se s poročevalno kasnio.

Prijava krajevnega odbora OF.
Zgodovinski arhiv Celje.

bodo predvsem organizirali, vse poštene ljudi, da bodo vse zločince in narodne izdajalce sami iskali, jih prijavljali in izročali našim oblastem.»¹⁹

Ko so se sodbe začele vrstiti, so se mnenja še bolj razdelila. Tako piše Jože Bon v članku z naslovom *Po sodbi skupini igralcev: »Sodelujte vedro in iskreno, ne kuhajte zle volje po zakotjih, temveč pridite zmerom na pravem mestu in ob pravem času z besedo na dan. Ne ravnajte tako, da bi iz neutemeljene smešne bojazni pred očitkom ovaduštva - ti časi so hvala bogu za zmerom za nami - zabredli v drugo resnejšo nevarnost: da postanete saboterji - saboterji na najbolj kočljivem področju narodne obnove - saboterji v izgradnji slovenskega narodnega značaja - slovenske narodne časti.»²⁰*

Delovanje sodišča SNČ v celjskem okrožju

S svojim delom v celjskem okrožju je SNČ začelo dne 6. 7. 1945. Sodišče je sodilo v več senatih, ki so se selili po okrožju. Vseh sodnih spisov, ki se nanašajo na delo SNČ-ja v celjskem okrožju, je 790.²¹

Spise hrani Zgodovinski arhiv Celje v osmih fasciklih, označenih s števkami 330-337; fond Okrožno sodišče Celje. Število ljudi, ki so bili obravnavani pred Sodiščem SNČ v celjskem okrožju, je bilo najmanj 866. Z gotovostjo ne moremo trditi, da so ohranjeni vsi spisi, kajti nepopolni so tudi vpisniki, ki jih prav tako hranijo v Zgodovinskem arhivu Celje v fasciklu 37 istega fonda.

V svojem tekstu sem zajel 207 primerov, ki jih je SNČ obravnavalo na svojem sedežu na Okrožnem sodišču Celje in pa v Zavodu za prisilno delo Teharje.

Prijava

Kakor je zapisano v desetem členu zakona o SNČ, je začelo sodišče postopek na prijavo javnega tožilca, Odseka za zaščito naroda, Narodnoosvobodilnih odborov ali tudi vsakega posameznika. V Celju so ljudem sodili na podlagi prijav, ki so jih posredovali kvartni odbori OF ali pa Ozna. Prijav Ozne je bilo 65, ostalo pa so bile prijave odborov OF. Značilnost prijav, ki jih je podala Ozna, je v tem, da so skoraj vse osebe v priporu. To se še posebej lepo vidi pri obsojencih, ki so obsojeni na lahko ali težko prisilno delo, kjer se jim je kazen štela od dneva pripora. Prijave so v večini spisov ohranjene in priložene k pisu. Iz njih se da tudi razbrati, kdo je bil prijavitelj.

V glavnem so bili prijavitelji sosedje ali sodelavci v službi. Prijave so podpisane, tako da podpisniki odgovarjajo za svoje prijave. V nekaterih primerih so k prijavi tudi pripisane zahteve po obsegu in vrsti kazni. Za mesto Celje to ni dokazano, kajti pripisi, ki se nahajajo na nekaterih prijavah, so lahko naknadni. So pa to delali v nekaterih drugih okrajih celjskega okrožja.

¹⁹ Nova pot št. 4, 23. 6. 1945; Slovenski poročevalec št. ???, Po sodbi skupini igralcev.

²⁰ Slovenski poročevalec, št. 69, 10. 7. 1945, Po sodbi skupini igralcev, str. 3.

²¹ Zgodovinski arhiv Celje (dalje ZAC), fond Okrožno sodišče Celje, fasc. 37, vpisnik SNČ.

V prijavi, ki se nahaja v spisu SNČ 77/45 piše: *»Imenovana k temu sicer ni toliko sama kriva, ker pač ni v toliko imela političnega pregleda, vendar ker se je ves okoliški narod nad takim vlačanjem zgražal, predlagamo, da jo sodišče za Slovensko narodno čast vseeno malo kaznuje.«*²²

Ali pa v prijavi, ki jo pošilja Krajevni odbor OF Rimske toplice, kjer predlaga, da se S. A. *»kaznuje na tri mesece taborišča in izgubo državljanskih pravic«*. K temu pripiše okrajni odbor OF Laško zgolj: *»Strinjamo se z gori navedeno kaznijo.«*²³

V skupnem številu je bilo prijav več, kot je bilo ljudi, ki so jim sodili pred SNČ. Tako imamo v nekaterih spisih samo prijave, saj so postopke zaustavili zaradi amnestije z dne 24. 8. 1945 in sočasnega razpusta SNČ.

Za okraj Celje mesto sem zasledil pet takih primerov, ko so bile prijave v fondu SNČ, postopek pa je bil ustavljen.

Obtožnica

Obtožnico je zastopal javni tožilec. Za njegovo nastopanje mu je bila podlaga prijava, ki jo je dobil ali od Ozne ali pa od kvartnih odborov OF. Obtoženci, ki so bili na prostosti, so se z vsebino prijav seznanili šele na zaslišanju pri javnem tožilcu. Ker je bila ponavadi razprava že naslednji dan, so imeli zelo malo časa za organiziranje obrambe in pa za poizvedbo za pričami, ki bi bile v korist obrambi. Naj navedem citat iz pritožbe v sodnem spisu št. SNČ 236/45: *»Dne 20. 7. 1945 sem prejel poziv obdolženca in mi ni bilo znano do mojega zaslišanja 21. 7. 1945 radi česar in v kakšni zadevi, da sem kot obdolženec klican pred sodišče, ter se vsled navedene okolnosti nisem mogel pred sodiščem zadostno zagovarjati, ker mi ni bilo tam znani oprostilno - tehtni vzroki navedene obtožbe.«*²⁴

Podobno piše tudi skupina občanov v prošnji za obnovo procesa proti M. C.: *»V obsodbi M. C. radi pregreška zoper narodno čast prosimo podpisani, da se ista obnovi, ker hočemo biti zaslišani kot priče, kar pri prvi razpravi ni bilo mogoče, ker za razpisano razpravo sploh nismo vedeli.«*²⁵

Poseben primer so bila sojenja v Zavodu za prisilno delo Teharje, kjer je za obtožnico veljala kar prijava Ozne.

Sodba

Sodišče je sodilo v sestavi petih sodnikov in tajnika. S svojim delom je začelo 6. 7. 1945. Sodnih senatov, ki so sodili v Celju, je bilo več. Sam sem zasledil pet različnih senatov. Sojenje je bilo javno, vendar lahko dvomimo, da je bilo tako tudi na sojenjih v Zavodu za prisilno delo Teharje. Obdolženci so bili v vseh primerih brez zagovornika, razen v primeru, ko je bil obtoženec odsoten in mu je sodišče po službeni dolžnosti

²² ZAC, fond Okrožno sodišče Celje, fasc. 330, SNČ 77/45.

²³ ZAC, fond Okrožno sodišče Celje, fasc. 331, SNČ 179/45.

²⁴ ZAC, fond Okrožno sodišče Celje, fasc. 333, SNČ 236/45.

²⁵ ZAC, fond Okrožno sodišče Celje, fasc. 335, SNČ 535/45.

postavilo zagovornika. Razprave so bile kratke. V večini primerov niso trajale več kot 30 minut. Če sodišče ni dobilo zadosti dokazov, na katerih bi lahko utemeljilo svojo sodbo, je lahko razpravo preložilo za določen ali pa nedoločen čas. V primerih, ko se je za preložitve odločilo konec julija ali pa v začetku avgusta, so bili vsi postopki zaradi amnestije ustavljeni.

Na kratko bi podal statistični pregled sojenj pred SNČ v Celju. Vseh oseb v postopku je bilo 207. Med njimi je bilo 123 žensk in 84 moških. Obsojenih na izgubo narodne časti je bilo 115 oseb, od tega 71 žensk in 44 moških. Le-ti so bili obsojeni na izgubo narodne časti v razponu od najmanj 6 mesecev (tri osebe), do trajne izgube, na katero je bilo obsojenih vsega skupaj 20 oseb. Na lahko prisilno delo je bilo obsojenih 26 oseb, na težko prisilno delo pa 9 oseb.

92 ljudi pred sodiščem ni bilo spoznanih za krive. Med njimi je pet oseb, za katere obstajajo samo prijave, tako da jih SNČ sploh ni obravnavalo, šestnajstim je bil postopek zaradi amnestije ustavljen, za 12 oseb je tožilec na razpravi umaknil obtožnico, 59 oseb pa je bilo navkljub obtožnici javnega tožilca oproščeno vsake krivde.

Zelo malo pa je bilo v Celju izrečenih kazni zaplembe premoženja. Sam sem v gradivu naletel le na 8 primerov zaplemb, ki jih je izreklo SNČ. Vendar pa se da iz ohranjenega gradiva sklepati, da se je ravno pri zaplembah zgodilo dosti nepravilnosti, na kar opozarjajo nekateri primeri. Tako so A. E., katere primer se vodi v spisu SNČ 158/45, sodili pred SNČ, ker pa je to ni obsodilo na zaplembo imetja, jo je mestna zaplembna komisija »prestavila« med Nemce in ji odvzela premoženje po Odloku AVNOJ-a o odvzemu premoženja državljanom nemške narodnosti. *»Prosimo, da nam pošljete na vpogled spis sodišča slovenske narodne časti SNČ 158/45. Omenjeni spis se nanaša na zgoraj imenovano A. E, ki je bila s sodbo tega sodišča z dne, 21. 7. 1945 Snč 158/45-4 obsojena na izgubo narodne časti za dobo 5 let. A. E. je bilo z odločbo Mestne zaplembne komisije v Celju z dne, 13. 11. 1945 št. zapl. 624/45 zaplenjeno vse premoženje kot osebi nemške narodnosti. Imenovana prosi za vračilo zaplenjenega premoženja, navajajoč, da zaplemba ni bila utemeljena, ker da je slovenske ne pa nemške narodnosti. V postopku za ugotovitev njene narodnosti in zadrževanja med okupacijo so nam potrebni podatki in ugotovitve sodišča slovenske narodne časti in prosimo, da nam predmetni spis pošljete okrajnemu sodišču Celje, da ga tam pogledamo.«*²⁶

Še bolj neroden je primer SNČ 159/45, ko so preveč vestni, lahko pa tudi rečemo pohlepni člani zaplembne komisije posegli po premoženju V. I., ne da bi počakali, da bo obtožena oseba obsojena. To se lepo vidi iz pisma, ki ga je mestna zaplembna komisija poslala Okrožnemu sodišču Celje. V njem piše: *»Prosimo, da nam pošljete na vpogled proti takojšnji vrnitvi tus. spis SNČ 159/45 zoper V. I. po katerem je bil imenovani baje oproščen obtožbe.«*²⁷

Tudi ob aretacijah so se dogajale razne nepravilnosti. V potrdilu, ki ga je izdal krajevni odbor OF Sp. Hudinja, piše: *»Tovarišici L. G. je bilo kolo znamke Bismark pomotoma*

²⁶ ZAC, fond Okrožno sodišče Celje, fasc. 331, SNČ 158/45.

²⁷ ZAC, fond Okrožno sodišče Celje, fasc. 331, SNČ 159/45.

zaplenjeno 13. 6. 1945, ko je orgirala na prometnem odseku, da je kolo njena last in ne od moža, je dobila odklonilni odgovor, češ da je mož obsojen z odvzetjem častnih pravic.« Odveč bi bilo pripomniti, da L. I. ni bil obsojen na zaplembo premoženja.²⁸

Toda to so bile stvari, na katere SNČ samo ni imelo vpliva. Sodišče se je trudilo, da bi po svoji najboljši vesti sodilo pošteno. Kako mu je to uspevalo kljub kratkemu času, ki ga je imelo na razpolago za posamezen primer, lahko pokažemo z nekaterimi značilnimi sodbami.

V sodbi št. SNČ 3/45 sodišče spozna G. K., »krivo, da je kot uslužbenka v vojaškem lazaretu v Rimskih toplicah od začetka leta 1942 pa vse do 12. 7. 1943 navezavala tam stike z različnimi nemškimi vojaki, s katerimi je imela spolna razmerja, da se je pozneje, ko je bila uslužbena v celjski javni bolnici družila in živela v spolnem razmerju z nemškim vojakom, torej s pripadniki okupatorske vojske navezala več kakor prijateljske stike in s tem škodovala ugledu in časti slovenskega naroda.

S tem je zagrešila prestopok po čl. 2b zakona o kaznovanju zločinov in prestopkov zoper slovensko narodno čast ter se obsodi: po čl. 3 cit. zakona na kazen: izgube slovenske narodne časti za 4 leta, in lahkega prisilnega dela za dobo treh let. Sodba je po čl. 15 istega zakona takoj izvršna.«²⁹

Kot razloge za takšno kazen sodišče navaja: »Obtoženka dejanje v celoti priznava, s čimer je njena krivda zadostno dokazana. Obtežilno za obtoženko je dejstvo, da je razmerja nadaljevala skozi tri leta in kljub temu, da je bila večkrat posvarjena od strani partizanov, da naj prekine taka razmerja in da je bila radi tega celo ostrižena. Olajšilno je popolno priznanje. Kazen je torej stopnji obtoženkine krivdne odgovornosti, kakor tudi teži oškodovanja narodne časti primerna.«³⁰

Ta kazen je bila tudi ena izmed najbolj rigoroznih, kar jih je sodišče izreklo v primerih, pogojno rečeno – »spolnega sodelovanja z okupatorjem«. V večini ostalih podobnih primerov so bile obtoženke kaznovane le z izgubo narodne časti in le redko kdaj je bilo k temu dodano tudi lahko prisilno delo.

Pogoste so tudi sodbe, kjer velja kot eden izmed najbolj obremenilnih dokazov, zgodnja pridobitev rdeče izkaznice. Kot je znano, so Nemci na Štajerskem razdelili prebivalstvo na tri skupine, ki so imele izkaznice različnih barv. Bela je veljala za politično nezanesljive, zelena za nevtralne, rdeča pa je bila potrdilo, da je oseba v vseh ozirih pripravljena biti nemški državljan. Ker je bila podelitev rdeče izkaznice v letu 1941 prej izjema kot pravilo, je sodišče to štelo za zelo obremenilen dokaz. Tako v obrazložitvi sodbe SNČ 131/45 sodišče ugotavlja: »Obtoženka je tudi takoj po prihodu okupatorja dobila rdečo legitimacijo in je samo to že zadosten dokaz, da je morala biti nemško usmerjena. Krivdorek je utemeljen. Olajšilnih okolnosti ni, obtežilno pa je trdovratno zanikanje inkriminiranega dejanja ter je izrečena kazen primerna.«³¹

²⁸ ZAC, fond Okrožno sodišče Celje, fasc. 331, SNČ 121/45.

²⁹ ZAC, fond Okrožno sodišče Celje, fasc. 330, SNČ 3/45.

³⁰ Prav tam.

³¹ ZAC, fond Okrožno sodišče Celje., fasc. 331, SNČ 131/45.

Šnč. 19/44/5. 6

N a s l o v

V imenu slovenskega naroda!

Sodišče slovenske narodne časti na zasedanju v Celju po č predsedavrom sodnika Rošiča Vskoba ob sodelovanju sodnikov Dežman Štefka Godler Jožeta, Šarna Ivana, Ravca Štefana v prisotni ostri tajnika dr. Dežnana Koreta, javnega tožilca dr. Šabkerja Jožeta pripravite obtoženku v kazenski stvari soper izmenovane na obtožbo javnega tožilca na okrožje Celje po javni ustni razpravi dne 8.VII.1945

r a s s o d i l o r

v Dv. Lenarta Med Isškem, gosposinja iz Celja poročena, mati 3/tuš/otrok brez premoženja, slovenske narodnosti, nekromovana

J e k r i v a,

Da je bila tagrizena hitlerjenka ter veliko nasprotnica Slovencev, kar je zlasti dokumentirala po osvoboditvi s tem, da se je izjavila napram ,gotovničarki iz Celja, daje penosna, ker je odat, njen moč saprt in je vsaj med gospodo, ne pa na ulici med barabani in da valed tega ne pokaže balosti, ker da Slovenci ng znajo drugega kot krasti, a čemer je zramotila slovenski narod in to namerno.

S tem je zakrivila prestopok po čl.2 točka a, zak. o kaznovanju aločinav in prestopkov soper slovensko narodno čast z dne 6.VI.1945 in se

• b • o d i l i

po čl. 9 cit. zakona na kazni: trajne izgube narodne časti in ne lahko pri silno dele za dabo 1/ena/leta, a Sodbe po čl. 16 istega zakona je tako izvršena. W pritoilno dele se jax obt. vrachuna priprav od 20.VI.1945 do 8.VII.1945 W a r l a g i:

Iz obtoženkinega zagovora je sodišče ugotovilo, da je slednja še vedno simpatizerka Nemcev, kar je razvidno tudi iz pričevanja. Njena po tej priči potrjena izjava, ki jo priznava tudi obtožen tvorí brezdvomno tudi dejanski ston prestopka po čl.2 odat. cit. zakona valed čemer je krivdorek omovan.

Sodišče slovenske narodne časti
Oddalek v C + i j u

V Celju dne 8.VII.1945

Bort fašizmu - svoboda narodni

Sodba v imenu slovenskega naroda.
Zgodovinski arhiv Celje.

Tudi sodelovanje v Kulturbundu je imelo zelo resne posledice. Ker je bil Kulturbund spoznan za zločinsko organizacijo, so bili s tem tudi vsi njegovi člani kazensko preganjani. V Celju so večini članov Kulturbunda sodili pred vojaškim sodiščem, nekaj sodb pa je izreklo tudi SNČ. V sodbi SNČ 280/45, ki je bila izrečena »po javno opravljene ustni razpravi v taborišču Teharje«, je sodišče razsodilo, »da je A. T. kriva da je pristopila dva meseca pred okupacijo Jugoslavije v Kulturbund, da je govorila samo nemško, ter da je bila navdušena za njih, da je torej politično in propagandno sodelovala z okupatorjem. S tem je obtoženka zakrivila zločinstvo po čl. 2a zakona o kaznovanju zločinov in prestopkov zoper slovensko narodno čast.«

A. T. je bila obsojena na »trajno izgubo narodne časti in težko prisilno delo za dobo treh let. Obtoženki se vračuna v kazen pripor od 12. 5. 1945.« Za takšno kazen navaja sodišče naslednje razloge: »Na podlagi obtoženkinega priznanja se je sodišče prepričalo, da je postala članica Kulturbunda še pred okupacijo vsled česar je morala biti znana zunanja politična in izdajalska usmerjenost tega društva. Že samo dejstvo, da je bil kdo kot Slovenec član Kulturbunda pred okupacijo smatra sodišče za zločinstvo.«³²

Da pa niso bili vsi kulturbundovci kaznovani in da je sodišče našlo tudi olajševalne okoliščine, nam priča sodba SNČ 53/45. Čeprav je obtoženec priznal, češ, »jaz sem bil član Kulturbunda ker me je k pristopu pregovoril evangeliški župnik May radi podpore«, ga sodišče ni obsodilo, ker so v razpravi ugotovili, »da obtoženec zaradi visoke starosti ni več priseben«. Javni tožilec je umaknil svoj predlog za kaznovanje, sodišče pa s tem zavrnilo prijavo.³³

Kljub splošnemu prepričanju, da so naša sodišča v letu 1945 zelo rigorozno sodila, se da iz nekaterih naslednjih sodb videti, da so se vendarle trudila čimbolj pravično razsoditi sodne primere. Tako je bilo v primeru V. A., ki je bila obtožena, »da je ves čas okupacije govorila samo nemško, da bi ob neki priliki, ko je priča S. F. iz Celja gledajoč zavezniške avijone, ki so leteli preko Celja izjavila, da se v soncu lepo svetijo, nahrulila pričo, da spada v zapor in je to večkrat ponovila v prisotnosti gestapovca Zagradišnika ter s tem namerno izvršila dejanje iz sovraštva do slovenskega jezika.« SNČ jo je oprostilo, kot razlog pa je navedlo, »da gre tu le za osebne prepire med obtoženko in pričo«.³⁴

Tudi B. J. je sodišče oprostilo obtožbe, češ »da je bila ves čas okupacije navdušena nacistka in da bi hvalila na vse pretege, kar je bilo nemškega«. V utemeljitvi je SNČ zapisalo: »Ker ni hodila v šolo in tudi ne zna pisati in čitati, ji sodišče ne more zameriti, če bi jo nemška propaganda v toliko prevzela, da je Nemce hvalila.«³⁵

Tudi L. V. je SNČ oprostilo obtožbe, »da se je stalno pajdašila z nemškimi vojaki, gestapom in raznimi drugimi tipi nemškega porekla.« Tako je SNČ ravnalo, čeprav priča D. J. »sicer vztraja pri svoji izpovedbi, da je obtoženka hodila z nemškimi vojaki v gostilno in kino, ni mu pa znano, da bi obtoženka z njimi tudi spolno občevala. Sodišče je iz zagovora in obnašanja obtoženke pri razpravi ugotovilo, da je slednja duševno

³² ZAC, fond Okrožno sodišče Celje, fasc. 333, SNČ 280/45.

³³ ZAC, fond Okrožno sodišče Celje, fasc. 330, SNČ 53/45.

³⁴ ZAC, fond Okrožno sodišče Celje, fasc. 330, SNČ 15/45.

³⁵ ZAC, fond Okrožno sodišče Celje, fasc. 331, SNČ 101/45.

zaostala in manj vredna ter ji ni moč pripisati, da bi namerno izvršila dejanja, ki so škodovala ali bi utegnila škodovati ugledu slovenskega naroda. Krivda torej ni podana in je oprostitev utemeljena.«³⁶

Prav tako iz spisa SNČ 179/45 lahko razberemo, kako je sodišče po razpravi oprostilo Š. A. obtožbe, »da bi bila za časa okupacije na pošti v Rimskih toplicah izrecno govorila samo nemški, se družila samo z nemškimi oficirji, da bi bežala pred partizani v Celje, ter da je bila jugendfirerica, torej da bi bila propagandno sodelovala z okupatorjem in gojila prijateljske stike s pripadniki okupatorske vojske.«

Š. A. je namreč zanikala, da bi v službi govorila le nemško in povedala, da je vedno govorila tako, kot je bila vprašana. Odločno je tudi zanikala, da bi imela kakšna razmerja z nemškimi oficirji. Navedla je, da je bila v resnici jugendfirerica, da pa je to funkcijo morala prevzeti, ker je bila osumljena, da je prikrivala svojega zaročenca, ki je odšel v partizane in so ga Nemci ustrelili v Mariboru. Ker si tudi priče niso bile enotne, ali je Š. A. imela v resnici kakšno tako razmerje z nemškimi vojaki, da bi le-to pri drugih ljudeh vzbujalo zgražanje, je sodišče obtoženko oprostilo.³⁷

Sodišče je pri svojem delu uporabljalo tudi določilo iz čl. 4 odstavek 6 Zakona SNČ, s katerim je oprostilo D. I. vsake krivde in kazni, pa čeprav je bil D. I. spoznan za krivega, »da se je udeleževal sestankov, na katerih jim je Pajdaš govoril o razmerah in življenju v Nemčiji, torej udeleževal se je političnih sestankov in s tem zakrivil prestopo po čl. 2a Zakona SNČ.«³⁸

V določenih primerih pa je sodišče izbralo tudi samosvojo pot, ki ni bila predvidena v Zakonu SNČ, še posebej, če je bila le-ta za obsojenca ugodnejša. Mladoletnega M. F. je sodišče kaznovalo z ukorom, čeprav te kazni sicer sploh ni bilo v Zakonu SNČ. Obrazložitev kazni je bila sledeča: »M. F. je kriv, da je žalil partizane z izrazom 'banditi', ter se mu zaradi tega izreče ukor. Obtoženčevo dejanje je sodišče smatralo za dokazano, po izpovedi priče P. M. Zaradi obtoženčeve maloletnosti pa ga ni moglo obsoditi na kazen kakeršno predvideva Zakon SNČ, zaradi česar se mu je izrekel samo ukor.«³⁹

Sodišče si ni bilo vedno enotno o izrečenih kaznih. Na to nas opozarjajo tudi posvetovalni zapisniki, ki so ponekod priloženi k spisu. V zadevi M. C. (SNČ 24/45) je v posvetovalnem zapisniku zabeleženo: »Izrek o krivdi - soglasno. Izrek o kazni - proti glasu predsednika, ki glasuje le za izgubo narodne časti, ne pa tudi za prisilno delo, ker obtoženkinino dejanje ni težjega značaja.«⁴⁰

V takih primerih je pač obveljalo večinsko mnenje sodnikov, kar nam ponazarja zapis iz posvetovalnega zapisnika SNČ 774/45: »Sodba, ki je bila izrečena z večino glasov, proti glasu predsednika po čigar mnenju ni podano zločinstvo izdajstva, ker pri tem manjka namere. Izdajstvo je bilo izvršeno v zaporu pod pritiskom.«⁴¹

³⁶ ZAC, fond Okrožno sodišče Celje, fasc. 330, SNČ 6/45.

³⁷ ZAC, fond Okrožno sodišče Celje, fasc. 331, SNČ 179/45.

³⁸ ZAC, fond Okrožno sodišče Celje, fasc. 335, SNČ 482/45.

³⁹ ZAC, fond Okrožno sodišče Celje, fasc. 336, SNČ 557/45.

⁴⁰ ZAC, fond Okrožno sodišče Celje, fasc. 330, SNČ 24/45.

⁴¹ ZAC, fond Okrožno sodišče Celje, fasc. 337, SNČ 774/45.

V skladu s 15. členom Zakona SNČ je bila sodba takoj izvršna. Osebe, ki so bile obsojene na lahko ali težko prisilno delo, so takoj odpeljali na prestajanje zaporne kazni, če jim seveda ni bila že prej odvzeta prostost. V tem primeru se jim je v kazen štel tudi čas od priprtja. Osebe, ki so bile oproščene ali pa so bile obsojene na kazen izgube narodne časti, so bile izpuščene na prostost.

Obstajal je poseben formular, s katerim se komandantom zaporov nalaga, da oproščenega, ki je bil sicer priprt, takoj izpustijo takoj na prostost. Zanimivo pri tem formularju pa je, da ga ni podpisal le predsednik, kot bi bilo pričakovati, ampak tudi javni tožilec, kar kaže na to, kako močna je bila diskrecijska pravica javnega tožilca glede odvzema prostosti.

Ukinitev sodišč slovenske narodne časti

V začetku avgusta delo SNČ-ja zastane. Zadnje sodbe, ki sem jih zasledil, so bile izrečene v Celju 2. 8. 1945. Razlog je verjetno treba iskati v objavi ukaza o amnestiji in pomilostitvi, ki ga je izdalo predsedstvo AVNOJ-a 3. 8. 1945 in je bil objavljen v uradnem listu DFJ dne 5. 8. 1945.

Sojenje sicer zastane, vendar SNČ v Celju posluje dalje. Tako denimo še 11. 8. 1945 senat SNČ-ja razsodi v zvezi z neko G. K., »ki je bila s tusodno sodbo z dne 6. 7. 1945, SNČ 3/45 obsojena med drugim tudi na kazen lahkega prisilnega dela za dobo treh let. Po členu 5 ukaza o splošni amnestiji in pomilostitvi z dne 3. 8. 1945 se imenovani odpusti neprestani del kazni prisilnega dela ter jo je treba TAKOJ izpustiti na prosto.«⁴²

Enak sklep izda sodišče SNČ tudi za vse ostale, ki so bili obsojeni na lahko prisilno delo. V zvezi z zadevamo, ki jih je obravnavalo sodišče SNČ in še niso bile dokončane, sprejme senat v Celju dne 20. 8. 1945 sklep, da se »glede na člen 3, odstavek 1 ukaza o splošni amnestiji in pomilostitvi z dne, 3. 8. 1945 v zvezi s členom 1 istega ukaza vsi nedokončani primeri ustavljajo«.⁴³

Ta svoj sklep, ki ga senat izda za vsak posamezen nedokončan primer, pošlje v vednost tudi javnemu tožilcu. Dokončna ustavitev dela SNČ-ja pa je sledila objavi Zakona o podeljevanju amnestije in pomilostitve za dejanja, kazniva po zakonih federalne Slovenije. Zakon je bil izdan 24. 8. 1945 in objavljen v Uradnem listu SNOS-a in Narodne vlade Slovenije št. 29, z dne 25. 8. 1945. Istočasno predsedstvo SNOS-a na podlagi 1. člena tega zakona izda ukaz o pomilostitvi oseb, obsojenih po Zakonu o kaznovanju zločinov in prestopkov zoper slovensko narodno čast. S tem ukazom predsedstvo SNOS-a vsem, obsojenim na lahko ali težko prisilno delo, le-to odpusti v celoti. »Vsem tistim, ki so bili obsojeni na kazen izgube narodne časti, se pravne posledice te kazni omeje na izgubo političnih državljanskih pravic.«⁴⁴

Prav tako tega dne izda predsedstvo SNOS-a tudi Zakon o ukinitvi sodišč SNČ. V njem piše:

⁴² ZAC, fond Okrožno sodišče Celje, fasc. 330, SNČ 3/45.

⁴³ ZAC, fond Okrožno sodišče Celje, fasc. 333, SNČ 237/45.

⁴⁴ Uradni list, št. 29, 28. 8. 1945, str. 125.

»Čl. 1: Ukinja se posebno sodišče za zločine in prestopke zoper slovensko narodno čast (sodišče slovenske narodne časti).

Čl. 2: Knjige, vpisniki in drugi spisi sodne uprave sodišča slovenske narodne časti se izroče vrhovnemu sodišču federalne Slovenije na čuvanje.

Čl. 3: Člani senatov in drugi uslužbenci sodišča slovenske narodne časti se razrešujejo dolžnosti.«⁴⁵

Tako zaključil delo tudi senat SNČ-ja v Celju.

Posledice sodb

Za obsojence so bile posledice sodb različne. Najtežje posledice so utrpeli tisti, ki so bili obsojeni na lahko ali težko prisilno delo in jim je bila odvzeta prostost. Toda tudi obsojenci na izgubo narodne časti so marsikaj pretrpeli zaradi izrečenih kazni. Bili so izločeni iz javnega življenja in niso imeli pravice »do javnih služb poklicev in dostojanstev in izgubo vseh državljanskih in političnih pravic«. Sporočilo o njihovi kazni je bilo takoj dostavljeno pristojnemu okrajnemu odboru OF, ki je obsojenca izbrisal iz volilnega imenika. Iz pritožb, ki so jih pisali obsojenci, in iz prošenj za pomilostitev se da razbrati, kakšne so bile dejansko posledice kazni. Še posebej hudo so prizadele starejše ljudi, saj so izgubili možnost, da bi pridobili pokojnino. Tako v svoji prošnji za pomilostitev A. E. navaja: »Podpisana sem nešolana ženska, stara 58 let, vdova po železničarju, ker nimam volilne pravice, ne prejemam nikake pokojnine, preživljam se s priložnostnim delom ter podpora dobrih ljudi.«⁴⁶

Tudi C. J. piše podobno: »Ker mi ta izguba političnih državljanskih pravic povzročuje velike in občutne ovire v življenju, ogroža mojo in moje družine (sem oče treh nepreskrbljenih otrok v starosti od 8 – 12 let) existenco, posebno še, ker sem državni orožniški upokojenec in mi preti nevarnost, da mi pokojnina, ki sem si jo pridobil leta 1935 v bivši Jugoslaviji na podlagi 37 priznanih let službe, v celoti propade, se usojam moji duševni bolesti se obrniti na ugledno sodišče z vljudno prošnjo za rehabilitacijo t.j. naj bi sodišče blagovolilo mi izgubljene politične državljanske pravice zopet vrniti, da bi tako postal zopet polnovreden državljan.«⁴⁷

Ne samo brez pokojnine, obsojeni na izgubo narodne časti so ostali tudi brez dela. Tozadevno je zanimiva prošnja za pomilostitev v spisu SNČ 236/45: »Jaz sem uslužben pri Okrajnem NO odboru Celje - mesto in to pri gradbenem odseku kot cestni delavec. Z ozirom na gornjo sodbo, mi je z 31. 1. 1946 odpovedana služba. S tem sem hudo udarjen, ker sem že 71 let star in kot tak nimam izgleda na zaposlitev v kaki drugi službi.«⁴⁸

Tudi glede vrnitve premoženja so se ljudje pritoževali, še posebej zato, ker so se – kakor smo že videli – prav na področju zaplemb dogajale največje nepravilnosti. N. B. se v pismu Okrožnemu sodišču Celje zahvaljuje za pomilostitev in povrnjene pravice, hkrati pa prosi: »Obenem pa prav lepo prosim, da bi mi kot stari siroti, katera sem si z mučnim

⁴⁵ Uradni list, št. 29, 28. 8. 1945, str. 126.

⁴⁶ ZAC, fond Okrožno sodišče Celje, fasc. 331, SNČ 158/45.

⁴⁷ ZAC, fond Okrožno sodišče Celje, fasc. 335, SNČ 485/45.

⁴⁸ ZAC, fond Okrožno sodišče Celje, fasc. 333, SNČ 236/45.

delom in od ust pritrغانo moje siromaštvo in mi je bilo sedaj z eno besedo vse vzeto, da sem popolnoma brez sredstev, dali potrdilo, da se mi to vsaj deloma vrne. Ker jaz sem na starost primorana biti pri tujih ljudeh.»⁴⁹

To pismo je bilo seveda napisano že po amnestiji, toda posledice so se še vedno čutile. Zakon o amnestiji je sicer omogočil odpust obsojencev na lahko ali težko prisilno delo, vendar pa niso bili vsi izpuščeni in tudi ne takoj. Kot sem že omenil, so bili obsojenci na lahko prisilno delo izpuščeni v glavnem že s sklepom SNČ-ja z dne 11. 8. 1945, medtem ko je za obsojence na težko prisilno delo podoben sklep sprejelo Okrožno sodišče Celje šele 26. 9. 1945.

V primeru obsojenih kulturbundovcev je javni tožilec za okrožje Celje vložil pritožbo, ki jo je takole utemeljil: *»Članstvo v KB-ju se da uvrstiti tako med kazniva dejanja, ki jih obsegata ČL. 13 in 14 UVS z dne 1. 5. 1945, kakor tudi med one, ki jih vsebuje zakon o kaznovanju zločinov in prestopkov zoper narodno čast. Sojenje teh dejanj po enem teh zakonov namesto po drugem se ne more smatrati kot kršitev zakona. Zaradi tega je kaznivo dejanje članstva v KB-ju obseženo tako v AVNOJ-evem kakor tudi v SNOS-ovem amnestijskem Ukazu. Dočim pa ustanavlja AVNOJ-ev amnestijski Ukaz po toč. 3 čl. 2 za člane KB-ja izjemo- privilegium odiosum SNOS-ov amnestijski Ukaz te izjeme nima. AVNOJ-ev in SNOS-ov amnestijski Ukaz imata sicer v kolikor gre za člane KB-ja, za predmet isto materijo, vendar si v svojih določilih nasprotujeta. Ako pa je zakon posamezne federalne edinice v nasprotju z zveznim zakonom tedaj veže sodišče zvezni zakon po načelu nadrejenosti in podrejenosti. Iz tega izhaja zaključek, da se mora sodišče pri izvajanju SNOS-evega amnestijskega Ukaza držati izjeme, ki jo postavlja AVNOJ-ev amnestijski ukaz za člane KB. Potemtakem člani te velike nemške organizacije ne morejo biti deležni amnestije tudi ne po SNOS-ovem amnestijskem ukazu. To velja zlasti za obdolženko, glede katere je ugotovljeno, da je že pod bivšo Jugoslavijo pripadala veleizdajniški organizaciji KB. Vsled tega predlagam, da se spisi s pritožbo vred predlože Vrhovnemu sodišču federalne Slovenije v Ljubljani, ki naj izvoli pritožbi ugoditi ter pobijano rešitev okrožnega narodnega sodišča v Celju razveljaviti.»⁵⁰*

To svojo pritožbo je tožilec vložil v zakonitem roku, dne 11. 10. 1945, Vrhovno sodišče v Ljubljani pa jo je obravnavalo konec oktobra 1945 in zavrnilo tožilčevo zahtevo, v svojem odgovoru pa poudarilo: *»Kakor je predsedstvo SNOS-a v svoji kompetenci smelo izdati zakon z dne 5. 6. 1945 Ur. l. SNOS št. 7 z veljavnostjo za teritorij federalne Slovenije, ki po svoji vsebini velja le za osebe slovenske narodnosti in smiselno ni v opreki s tedaj veljavnimi zveznimi kazenskimi določili, z ozirom na omejitev v uvodnem stavku čl. 2, kjer določa kaznivost le za dejanja, ki pomenijo le omadeževanje slovenske narodne časti, ni jih pa pri pravilni pravni presoji mogoče podrediti pojmu vojnih zločinov ali kaznivih dejanj po uredbi o vojaških sodiščih, tako je bilo upravičeno izdati tudi ukaz o pomilostitvi oseb, obsojenih po tem zakonu.»⁵¹*

Obenem pa v svojem odgovoru tudi očita tožilcu, da je bila naloga javnih tožilcev, *»da tožijo pred sodiščem SNČ le take slučaje, ki pomenijo le omadeževanje slovenske narodne časti, ne pa težjih. S tem, da je javno tožilstvo vložilo obtožnico pri sodišču SNČ*

⁴⁹ ZAC, fond Okrožno sodišče Celje, fasc. 330, SNČ 19/45.

⁵⁰ ZAC, fond Okrožno sodišče Celje, fasc. 333, SNČ 280/45.

⁵¹ Prav tam.

in da je to sodišče v zadevi pravnomočno meritorno razsodilo, velja da je obtoženka zagrešila s tem, da je bila kot članica Kulturbunda udeležena pri izdajalski politični organizaciji, le kaznivo dejanje zoper slovensko narodno čast, ne pa takega, ki je po čl. 2 AVNOJ-evega ukaza od amnestije izvzeto. Zato je sodišče v izpodbijani rešitvi povsem osnovano uporabilo določilo SNOS-ovega ukaza o pomilostitvi z dne 24. 8. 1945 ur. l. št. 29.«⁵²

Toda javni tožilec se ni vdal. Vložil je namreč nadzorstveno pritožbo na Vrhovno sodišče FLRJ zoper odločbo Vrhovnega sodišča Slovenije z dne 23. 10. 1945. Na svoji seji 2. 2. 1946 je Vrhovno sodišče FLRJ odločilo: »Nadzorstveni pritožbi se ugotovi, razveljavlja se odločba Vrhovnega sodišča Slovenije in se zadeva vrača istemu sodišču v ponovno odločanje.« Kot glavni razlog pa sodišče navaja: »Če bi se sprejelo pojmovanje vrhovnega sodišča Slovenije, tedaj bi to pojmovanje nedvomno dovedlo do neenakopravnosti državljanov in neenakosti pravice v republiki, ker vrhovna predstavniška telesa nekaterih ljudskih republik /Makedonija, BiH/ sploh niso izdala zakona o amnestiji glede kaznivih dejanj zoper narodno čast, medtem ko so druga /Hrvatska, Srbija/ izrecno izvzele od amnestije med ostalim tudi pripadnike Kulturbunda.«⁵³

Tako je končno tudi Vrhovno sodišče v Ljubljani popustilo in ugodilo pritožbi javnega tožilca ter razveljavilo sklep Okrožnega sodišča Celje z dne 26. 9. 1945. Ves ta čas pa je seveda A. T. bil v zaporu in tam ostal tudi do izteka kazni.

Tudi v primeru odsotnih obsojencev se je javni tožilec pritožil na pomilostitveni sklep Okrožnega sodišča Celje z dne 25. 10. 1945. Tudi v tem primeru je vrhovno sodišče pritožbo javnega tožilca zavrnilo z obrazložitvijo: »Pritožbi javnega tožilca ni pritrđiti. Dejanja, radi katerih je bil zgoraj navedeni storilec obsojen je opredelilo sodeče sodišče kot kaznivo dejanje po čl. 2 zakona o kaznovanju prestopkov in zločinov proti slovenski narodni časti. Po pomilostitvenem ukazu SNOS-a je bila podeljena pomilostitev vsem, ki so bili pravnomočno obsojeni do dneva tega ukaza po navedenem zakonu in ne ustanavlja nobenih osebnih izjem ali omejitev. Ker se tiče amnestijski ukaz AVNOJ-a drugih kaznivih dejanj in je izdan od drugega predstavniškega telesa kot pomilostitveni ukaz SNOS-a, ki se na amnestijski ukaz AVNOJ-a tudi ne sklicuje, ne more sodišče z analogno uporabo predpisov amnestijskega ukaza preds. AVNOJ-a izvzeti od pomilostitve po pomilostitvenem ukazu preds. SNOS-a nikogar, ki je bil obsojen radi dejanj proti slovenski narodni časti.«⁵⁴

Ker javni tožilec ni vložil nadzorstvene pritožbe, je ostal sklep o pomilostitvi v veljavi.

Vsi pa pomilostitve niso dočakali. Tak je denimo primer P. J., ki je bil obsojen 23. 7. 1945 v taborišču Teharje, »radi zločinstva po čl. 2 točka a zakona SNČ in bi moral biti izpuščen z rešitvijo okrožnega sodišča Celje z dne 26. 9. 1945«. Javni tožilec je vložil pritožbo zoper ta sklep, utemeljujoč, da je »P. J. bil Kulturbundovec in da za njega sklep o pomilostitvi ne velja«. Vrhovno sodišče je pritožbi ugodilo, vendar za P. J., ki je bil v priporu od 14. 5. 1945, to ni bilo več pomembno, saj je »glasom sporočila javne

⁵² Prav tam.

⁵³ Prav tam.

⁵⁴ ZAC, fond Okrožno sodišče Celje, fasc. 330, SNČ 29/45.

*bolnice v Celju P. J. umrl dne 16. 10. 1945 v celjski bolnici, kjer se je nahajal na lečenju.*⁵⁵

Tudi tisti, ki so pomiloščeni prišli iz zapora, niso bili popolnoma svobodni. Že res, da so jim pravno posledico kazni izgube narodne časti prekvalificirali v izgubo političnih državljanskih pravic (s tem je bila kazen usklajena z Zakonom o vrstah kazni), toda še vedno so bili označeni kot možni nasprotniki nove oblasti in zato pod kontrolo. V zvezi s tem je zanimiv zapis, ki ga je poslalo kazenski oddelek javnega tožilstva Ljudske republike Slovenije javnemu tožilstvu okrožja Celje. V njem piše: »V edinem še sedaj aktualnem primeru E. E. ne bomo vložili nadzorstvene pritožbe, zaradi česar odredite izpust E. E. Vsekakor pa predhodno obvestite načelnika UDB za okrožje Celje.«⁵⁶

Ni pa samo javni tožilec vlagal pritožb, vlagali so jih tudi prizadeti sami. Nekaterim prošnjam za obnovo postopka je sodišče celo ugodilo. Tako se nahaja v fasciklu 247, fond Okrožno sodišče Celje, sedem spisov, za katere je, po pritožbah prizadetih, javni tožilec odobril obnovo postopka. Razlogi za obnovo postopka so si v glavnem podobni in jim je skupno to, da so bili obtoženci nepripravljeni na sojenje. Tako je B. F. v prošnji za obnovo postopka navedla naslednje razloge za svojo nepripravljenost: »Prvič v svojem življenju sem stala ob priliki razprave proti meni pred sodiščem in sem bila kot preprosta delavka vsled tega vsa zmedena in razburjena, zlasti še vsled dejstva, ker je ovadba temeljila na samih neresničnih dejstvih ter me je to tako zmedlo in razburilo, da nisem bila v stanju uspešno se braniti in zagovarjati.«⁵⁷

Drugače pa se je zagovarjal Ž. I., »ki po predloži predloga Ž. M. za pomilostitev in po predloži obsega amnestije« izjavlja: »Predlagam, da se kazensko prestopanje zoper mene obnovi, ker razpolagam in ponujam dokaze s katerimi bom ovrgel ugotovitve izpodbijane sodbe. Navedenih dokazov na prvi stopnji pri razpravljanju nisem mogel uporabiti, ker se nanje nisem spomnil. Pripomnim še, da smatram, da je bila prva sodba povsem neutemeljena in da mi z samo pomilostitvijo, ki se sicer omejuje le na politične državljanske pravice, nikakor ni oprana moja čast.«⁵⁸

Nasprotno od Ž. I., ki je hotel s ponovnim sojenjem dokazati svojo nedolžnost, pa je bila nekaterim zadosti že amnestija. Tako se nahaja v spisu SNČ 285/45 zapis Okrožnega sodišča Celje z dne 25. 10. 1945. V njem piše: »Zglasila se je obs. Š. J. ter izjavila, da spričo rešitve o pomilostitvi, ki se ji je vročila ne namerava vlagati obnove postopka niti vložiti prošnje za pomilostitev.«⁵⁹

Nekatere pritožbe pa so bile seveda zavrnjene. Zavrnitev prošnje za obnovo postopka v spisu SNČ 165/45 je sodišče obrazložilo z naslednjimi besedami: »Vse navedene činjenice niso nove in niso sposobne spremeniti podlage prve sodbe. Pač pa so bile že vse upoštevane pri izrekanju prve sodbe in zlasti pri odmeri kazni, ki bi bila sicer verjetno znatno višja.«⁶⁰

⁵⁵ ZAC, fond Okrožno sodišče Celje, fasc. 333, SNČ 279/45.

⁵⁶ ZAC, fond Okrožno sodišče Celje, fasc. 333, SNČ 351/45.

⁵⁷ ZAC, fond Okrožno sodišče Celje, fasc. 247, KO 78/45.

⁵⁸ ZAC, fond Okrožno sodišče Celje, fasc. 247, KO 73/45.

⁵⁹ ZAC, fond Okrožno sodišče Celje, fasc. 333, SNČ 285/45.

⁶⁰ ZAC, fond Okrožno sodišče Celje, fasc. 331, SNČ 165/45.

Okrožno sodišče v Celju

dne 25. III. 1958

št. 1000 - 10000 /

K 29/58

Okrožno sodišče

v

Celju.Predlagateljica :PROŠNJA ZA SODNO REHABILITACIJO

S sodbo sodišča slovenske narodne časti z dne 19.7. 1948 opr.št. 300 (36/48) sem bila obsojena zaradi kaznivega dejanja po čl. 2 Z.N.Č. na kateri 8 let telesnega prisilnega dela. Kazen sem prestala dne 13.1. 1950. Ker je do danes minilo 8 let in nisem bila več kaznovana ter sem tudi z vsem svojim obnašanjem dokazala, da zaslužiim rehabilitacijo,

predlagam,

da se uvede postopek v smislu čl. 404 zap. ter po izvršenih poizvedbah izda sklep o rehabilitaciji in izbriše azami v sodniški evidenci.

V Celju, dne 24.3.1958.

Leslavil:

ODVETNIK
VREČKO ALEKSEJ
CELJE, Ispuščeva 2

Aleksej Vrečko

Podobno je zavrnilo Okrožno sodišče Celje po zaslišanju javnega tožilca v nejavni seji prošnjo P. I. za obnovo postopka z naslednjimi besedami: *»Obsojenec ne nudi nikakih dokazov, ki bi mogli ovreči dejanja, radi kojih je bil obsojen in katera je v bistvu celo sam priznal. Same trditve obsojenca pa ne more ovreči ugotovitev oprtih na izpovedbe prič, ki so bile zaslišane od sodišča SNČ in na katerih temelji prva sodba. Ravno tako ne morejo teh ugotovitev ovreči od obsojenca predlagane priče o njegovem obnašanju med okupacijo.«*⁶¹ P. I. je sicer imel še možnost pritožbe na vrhovno sodišče, ki pa je njegovo pritožbo s podobno rzsodbo zavrnilo.

Ni pa bila samo obnova postopka edina možna pot za prenehanje kazenskih sankcij. Mogoča je bila tudi prošnja za pomilostitev. To možnost je izkoristil tudi D. J. Njegovo prošnjo je Okrožno sodišče Celje posredovalo ministru za pravosodje z zanimivim mnenjem: *»Po mnenju podpisanega sodišča bi bilo prošnji ugoditi, glede na to, da je bilo dejanje le nezatno, da ni imelo za nikogar škodljivih posledic in da je glasom priložene izjave M. N. le to nad dve leti dejansko podpiral. Pripominja se, da v podobnih primerih javni tožilec za celjsko okrožje sploh ni predlagal kaznovanja.«*⁶² B. J. je bil seveda pomiloščen. Njegov primer pa nam kaže, da je kljub deklarirani pomilostitvi (omejitev izgube narodne časti le na izgubo državljanskih in političnih pravic) dejanska kazen ostala ista. Podobne probleme so imeli tudi drugi obsojeni na izgubo narodne časti, saj so bili zaradi izbrisa iz volilnega imenika tako ali drugače šikanirani ali onemogočeni.

Eno izmed zadnjih dejanj v sklopu procesov pred sodišči SNČ je naredilo Okrožno sodišče v Ljubljani, ki obsojenim na izgubo slovenske narodne časti, daljše od pet let, uskladi njihovo kazen z Zakonom o vrstah kazni. Obrazložitev se glasi: *»Ker prvotno odmerjena kazen izgube političnih in državljanskih pravic ni več v skladu z danes veljavnimi zakonitimi predpisi je bilo potrebno kazen priravnati zakonitim predpisom, kot je zgoraj navedeno, ker kazen izgube (začasne) drž. pravic ne more biti daljša od pet let.«*⁶³

Ta sklep je sodišče izdalo v Ljubljani dne 13. 9. 1950, posamezno za vsak primer posebej. Tako so bili končno tudi vsi obsojeni pred SNČ-jem amnestirani. Vendar vseh njihovih težav s tem še ni bilo konec. V nekaj spisih je zaslediti, da so obsojeni imeli še probleme pri uravnavanju svojega pokojninskega statusa. Tako v zadevi *»T. J.-invalidska pokojnina«*, ki jo je dne 5. 7. 1963 Okrožnemu sodišču Celje poslal načelnik oddelka za invalidsko zavarovanje Celje, piše: *»Pri tuk. zavodu je vložila zahtevek za priznanje invalidske pokojnine in moramo predvsem ugotoviti, ako ni zadržkov po 50. čl. zakona o pokojninskem zavarovanju, po katerem ji je dobo od 6. 4. 1941 do 15. 5. 1945 črtati iz pokojninske dobe.«*⁶⁴

Teh problemov so se lahko obsojenci rešili le s sodno rehabilitacijo. To pravno sredstvo ni bilo ravno pogosto. Poslužila pa se ga je A. Z., ki je kljub amnestiji preživela v zaporu štiri leta in pol. Njeno prošnjo je obravnavalo Okrožno sodišče Celje 10. 5. 1965 in sklenilo:

⁶¹ ZAC, fond Okrožno sodišče Celje, fasc. 333, SNČ 326/45.

⁶² ZAC, fond Okrožno sodišče Celje, fasc. 334, SNČ 383/45.

⁶³ ZAC, fond Okrožno sodišče Celje, fasc. 330, SNČ 11/45.

⁶⁴ ZAC, fond Okrožno sodišče Celje, fasc. 333, SNČ 281/45.

- »1. Dovoljuje se sodna rehabilitacija obsojene A. Z.
2. Z rehabilitacijo se izbriše sodba in prenehajo vse njene pravne posledice ter velja A. Z. za neobsojeno.
3. Brisanje navedene obsodbe je izvesti v vseh kazenskih evidencah v katerih je vpisana.«⁶⁵

Z ureditvijo pokojninskih zadev pa so prešle še zadnje posledice sodb SNČ-ja. Ostala je le še kazen zaplembe premoženja, ki pa v Celju pred senatom SNČ-ja ni bila izrekana preveč pogosto.

Odmevi sodb sodišča SNČ v časopisju

Kljub temu da je bil izdaji Zakoņa o kaznovanju zločinov in prestopkov zoper narodno čast in ustanovitvi sodišča SNČ dan velik pomen in je bilo to v časopisju močno propagirano, kasneje sodbe, ki so jih izrekala sodišča narodne časti, niso več tako množično eksploatirane v časopisju. Razen prvega sojenja, ki je bilo pred SNČ-jem v Ljubljani in je bilo predstavljeno tako v Ljudski pravici kot v Slovenskem poročevalcu na celi strani, so ostalim sojenjem posvetili mnogo manj pozornosti. Izjemi sta le še sojenji proti skupini igralcev in pa – kot kaže – zadnje sojenje pred SNČ-jem, ki je bilo 3. 8. 1945 proti lastnikom ali poslovodečim v ljubljanskih tiskarnah.

Zanimanje za sojenja pred senatom celjskega SNČ-ja v obeh glavnih slovenskih časopisih je bilo nikakršno. O njih je poročala le lokalna Nova pot. Sam sem zasledil le tri omembe sojenj v Celju. Tako v rubriki Drobne vesti (Nova pot, št. 6, 14. 7. 1945) lahko preberemo dve taki vesti, in sicer o sojenjih dne 6. 7. 1945 in 8. 7. 1945. Če ju pozorno preberemo, ugotovimo, da pisec članka prve vesti sploh ni bil na sodišču in je svoj članek napisal zgolj na podlagi obtožnice. Tako v prvi vesti piše, »da je sodišče že sodilo desetim umazancem, znanim po svoji hlapčevski miselnosti, kateri so z raznimi nečastnimi dejanji služili okupatorjevi propagandi in tako omadeževali slovensko narodno čast. Obsojeni so bili na izgubo državljanskih časti za gotov čas, na prisilno delo, nekaterim se je njihovo premoženje delno zaplenilo.«⁶⁶

V resnici je ta dan res stopilo pred SNČ deset oseb, vendar vse niso bile obsojene, kajti nekatere je sodišče oprostilo vsake krivde. Tako je ta dan sodišče spoznalo sedem oseb za krive in jih obsodilo na izgubo narodne časti, od tega tri izmed njih tudi na lahko prisilno delo. Za dve osebi je SNČ na razpravi ugotovilo, da ni zadostnih dokazov o njihovi krivdi, zato jih je oprostilo vsake krivde, medtem ko je za enega javni tožilec sploh umaknil obtožnico.

Tudi v drugi vesti novinar vse sojene osebe potrди za obsojene, saj pravi, da »je sodišče narodne časti sodilo devetnajstim osebam, ki so si narodno čast omadeževale s svojim nečastnim življenjem. Brezsramna izdajalka V. M. iz Celja je prejela zaslužen kazen in sicer trajno izgubo narodne časti in sedem let prisilnega dela.«⁶⁷

⁶⁵ ZAC, fond Okrožno sodišče Celje, fasc. 336, SNČ 635/45.

⁶⁶ Nova pot, št. 6, 14. 7. 1945.

⁶⁷ Prav tam.

Tukaj pisec še posebej izpostavi B. V., ki je bila ta dan obsojena na najvišjo in, najstrožjo kazen, kar jih je izrekel celjski senat SNČ-ja. Ali je bila kazen primerna, bi težko sodili brez obnove postopka. Prav za to pa je v svoji prošnji z dne 27. 2. 1957 zaprosila (sedaj) B. W. Ključni argument za obnovo postopka je bila navedba, s katero končuje svojo prošnjo. V njej pravi: *»Na navedena priznanja sem bila prisiljena v preiskovalnem zaporu od vojaškega izvedenca, ker mi je pri vsakem vprašanju zagrozil z bičem.«*⁶⁸

Bolj tehten je bil članek Naša sodišča narodne časti na delu, ki je izšel v Novi poti, št. 7, 21. 7. 1945. V njem pisec korektno povzema povzetke sodb, ki so bile izrečene pred celjskim senatom SNC-ja. Na koncu članka poda še prikaz dela senatov SNČ-ja v drugih krajih celjskega okrožja. Za razliko od prejšnjih dveh, precej površnih vesti avtor tukaj navede tudi število obravnavanih ljudi pred sodiščem, ne pa tudi števila omadeževancev.

Žal nisem nikjer zasledil podatka, ali so lahko občani tudi v Celju, tako kot sicer v Mariboru, spremljali sojenja pred SNČ-jem preko zvočnikov pred sodiščem.⁶⁹

Zaključek

Celjski senat SNČ-ja je bil izredno civilno sodišče, ki je sodilo v Celju od 6. 7. 1945 do 2. 8. 1945. V tem času je bila to edina oblika civilnega sodstva v mestu. (Sočasno v mestu posluje tudi senat vojaškega sodišča). Kljub temu da je v Celju bilo izvoljeno prvo okrajno sodišče v Sloveniji, je le-to bilo izvoljeno šele 12. 8. 1945, ko sodišče SNČ zaradi amnestije že konča s svojimi razsodbami.

Sodišče je pri svojem delu obravnavalo 207 oseb. Za krive je spoznalo in obsodilo na različne kazni 115 oseb. Za 20 oseb je sodišče postopek zaradi amnestije ustavilo. Sodišče SNČ je oprostitev izreklo v 59-ih primerih. Če k temu prištejemo še 12 primerov, pri katerih je javni tožilec na razpravi umaknil obtožnico, vidimo, da je kar 38 % ljudi odšlo s sodišča oproščenih vsake kazni. Kar me je pri obravnavanju te teme najbolj presenetilo, je ravno ta visok procent oprostilnih sodb, še posebej, če ga postavimo v kontekst tedanjih razmer, v katerih je veljal vsak, ki je prišel pred sodišče, avtomatično že za obsojenega. (Glej opombe štev. 25, 64, 65.)

Od kod vzroki za takšne razsodbe? Menim, da partija v tem času ni imela take kontrole nad sodišči, kot ji jih je pripisovala takratna in sedanja javnost. Partija je preprosto imela premalo strokovnega kadra, da bi izpopolnila celotno pravosodje. Pravniki se pač ne da narediti z revolucijo, ampak se oblikujejo s šolanjem in potem z večletnim pripravniškim stažem. Če je hotela partija navzven pokazati, da v sodstvu misli resno, ni smela na sodniška mesta nastavljati laikov, pa čeprav je zakon to omogočal. Pomagati si je morala s tako imenovanimi »starimi kadri«, kar je bil izraz za šolane pravnike, ki pa med NOB niso bili »organizirani«. Te »slabosti« so se kmalu pokazale, zato lahko v tisku in v poročilih zasledimo vsaj do leta 1948 ponavljajoče kritike sodnikov, da ne razumejo svoje revolucionarne vloge. Naj navedem za primer citat iz poročila ministra

⁶⁸ ZAC, fond Okrožno sodišče Celje, fasc. 330, SNČ 28/45.

⁶⁹ Ljudska pravica, št. 67, 11. 7. 1945, str. 2.

za pravosodje dr. Jožeta Pokorna, ki ga je le-ta imel na zboru ljudskih sodnikov v Ljubljani: *»Pravnik se nehote drži preveč črke zakona. Če se to pretirava, škoduje sodstvu tudi v ustaljenih dobah. V razmerah, v katerih živimo danes, ko se ustvarja nov družbeni red in s tem tudi novo pravo, pa pomeni sodnik, ki bi se hotel krčevito držati črk starih zakonov, cokljo v razvoju.«*⁷⁰

Še bolj v nebo vpijoče je poročilo CK KPS, ki ga navajam v opombi št.7.

Ti »stari kadri« so bili torej postavljeni predvsem na okrajna in okrožna sodišča, zato pa je tudi prihajalo do velikih nesorazmerij v kaznovanju. Drastičen primer je znani proces proti celjskim trgovcem novembra 1945 in še nekaj podobnih primerov, ki jih je na II. stopnji obravnaval posebni senat Vrhovnega sodišča FR Slovenije in obsojenim izrekel še bistveno ostrejšo kazni. Verjetno so se tudi pred celjskim senatom SNČ-ja pri razsodbah dogajale napake, vendar bi lahko le-te prej pripisali številu sojenj in kratkemu času za izvedbo le-teh kot pa tendencioznosti sodišč, maščevalnosti ali pa nestrokovnosti. Ravno strokovnost je bila namreč porok, da se ljudska želja po maščevalnosti ni sproščala na slepo. Na večjo tolerantnost pravnikov od nepravnikov nas tudi opozarjajo posvetovalni zapisniki, ki so spisom tudi priloženi (opombi števil. 38, 39). Sodišče samo ni imelo vpliva na število obravnavanih oseb, ker je to bilo v domeni javnega tožilca in organov pregona, ki so odločali o tem, koga bodo postavili pred sodišče. Predvsem nezaupanje slednjih v »pravilno« delo sodišč je tudi razlog za številne izvensodne obračune z drugače mislečimi.

⁷⁰ Slovenski poročevalec, št. 69, 10. 7. 1945.

DIE PROZESSE DES GERICHTES DER SLOWENISCHEN NATIONALEHRE IM SOMMER 1945 IN CELJE

Zusammenfassung

Das Gericht der slowenischen Nationalehre (im folgenden als »GSNE« abgekürzt) war ein ziviles Sondergericht, welches im Sommer 1945 tätig war. Das Präsidium des Slowenischen Volksbefreiungsrates erließ am 5. 6.1945 das Gesetz über die Bestrafung von Verbrechern und Verfehlungen gegen die slowenische Nationalehre. Das Gesetz wurde vier Tage später offiziell im Gesetzblatt Nr. 7 des Slowenischen Volksbefreiungsrates und der Slowenischen Volksregierung veröffentlicht. Gleichzeitig mit der Veröffentlichung des Gesetzes begann in den Zeitungen eine lebhafte Kampagne, die die Menschen zur Anzeige derjenigen Personen ermunterte, die sich an der slowenischen Nationalehre vergangen hatten. Mitte Juni 1945 wurden die Richter ernannt, welche in über ganz Slowenien verteilten Senaten richteten. Vor dem GSNE wurde den slowenischen Staatsbürgern der Prozess gemacht, bei denen der öffentliche Staatsanwalt davon ausging, dass ihre während des Krieges begangenen Taten nicht von einer solchen Schwere waren, um sie vor ein Militärgericht zu stellen. Anfang Juli nahmen die Senate des GSNE ihre Arbeit auf, die Verfahren fanden in der Regel am Sitz des Kreis-Volksbefreiungsausschusses statt. In meiner Arbeit habe ich mich auf die Tätigkeit des am Sitz des Kreisgerichtes Celje sowie in der Anstalt für Zwangsarbeit in Teharje agierenden Senats beschränkt. Bei der Bestrafung von Delinquenten gegen die Nationalehre konnte das Gericht sowohl Gefängnisstrafen verhängen als auch die Beschlagnahmung des vorhandenen Vermögens zu Gunsten des Staates anordnen. Am häufigsten jedoch verhängte das GSNE als Strafe den Verlust der Nationalehre. Dies konnte zeitlich begrenzt oder für unbegrenzte Dauer gelten und umfasste den Ausschluß aus der öffentlichen Betätigung, Verlust des Rechtes auf öffentliche Ämter, Berufe und Würde sowie den Verlust aller staatsbürgerlichen Rechte. Das Verfahren vor Gericht war öffentlich und die Angeklagten hatten formal das Recht auf einen Verteidiger.

In der vorliegenden Arbeit sind die Fälle erfasst, welche das GSNE in Celje behandelte, die Akten hierüber befinden sich im Geschichtsarchiv Celje. Bei einigen Fällen befindet sich in der Akte auch die von der Abteilung für den Volksschutz oder von Einzelpersonen verfasste Anzeige, aufgrund derer dann der öffentliche Ankläger die Anklageschrift verfasste. In einigen Akten befinden sich neben der Anklageschrift und dem Urteil auch die Beschwerde der Leute gegen die verhängte Strafe. Diesen Beschwerden kann man entnehmen, welche Folgen die verhängten Strafen für das Leben von Einzelpersonen hatten.

In Celje wurden von dem GSNE 207 derartige Fälle behandelt. Als schuldig und zu unterschiedlichen Strafen verurteilt wurden 115 Personen. In 59 Fällen kam es zu einem Freispruch, in 20 Fällen wurde infolge einer Amnestie das Verfahren eingestellt. Wenn man noch 12 Fälle hinzuzählt, in denen der öffentliche Ankläger nach der Verhandlung die Anklage zurückzog, kommt man zu dem Ergebnis, dass 38% der Personen das Gericht ohne jedweden Strafausspruch verließen. Für eine Zeit, in der jeder, der vor Gericht kam, automatisch als verurteilt galt, ist dieser hohe Prozentsatz von Freisprüchen eine ziemliche Überraschung.

THE TRIALS BEFORE THE COURT OF NATIONAL HONOUR IN THE SUMMER OF 1945 IN CELJE

Summary

The Court of Slovenian National Honour was an irregular civilian court, which operated in the summer of 1945. On 5.6.1945, the Presidency of the Slovenian National Liberation Council enacted the Law on the Punishment of Crimes and Offences against the National Honour of Slovenia. The law was published four days later in the Official Gazette of the Slovenian National Liberation Council and the National Government of Slovenia, issue No. 7. At the same time as the publication of the law, a lively campaign was launched in all the newspapers encouraging people to report individuals who had committed an offence against the national honour of Slovenia. In mid June of 1945, judges were appointed who presided in the senates throughout Slovenia. The individuals tried before the Courts of Slovenian National Honour were those Slovenian citizens whose wartime actions in the opinion of the public prosecutor were not grave enough to merit their being tried before a military court. The senates of the Courts of Slovenian National Honour began operating in the beginning of July, and as a rule the sessions were usually held at the seats of the district National Liberation Councils. The content of this article is limited to the work of the senate which operated at its head office at the District Court of Celje and at the Teharje institute for forced labour. In dealing out justice to offenders against the national honour, the court had jurisdiction to mete out either jail sentences and/or order the confiscation of the possessions of those judged guilty – for the benefit of the state. The most common sentence pronounced by the court however was loss of national honour. This punishment could be temporary or for life and also meant exclusion from public work, the loss of rights to any form of public employment, professional dignity and professional standing and the loss of all citizen's rights. The proceedings were open to the public and the accused had the formal right to counsel.

The following study encompasses the cases tried by the Court of Slovenian National Honour in Celje, the records of which are kept in the Historical Archives of Celje. In some cases, the records also contain the reports written by the OZNA or submitted by individuals, based on which the public prosecutor composed the indictment. In some cases, the records of these court proceedings also contain, along with the indictments and the sentences pronounced, appeals made by the sentenced against the judgement of the court. These speak eloquently of the consequences that such sentences had in the lives of these individuals.

In Celje, the Court of Slovenian National Honour held trial against 207 persons of which 115 were found guilty as charged and received various sentences. A sentence of pardon was granted by the court in 59 cases, and proceedings against 20 of the accused were dropped in view of a general amnesty granted. If we add to this the 12 other cases in which the public prosecutor withdrew the accusation, we find that a total of 38% of the accused left the courtroom acquitted of all accusations. During a time in which the general expectation was that anyone appearing before such a court of law would automatically be sentenced guilty as charged, this high percentage of acquittals comes as a considerable surprise.

Milko Mikola

**PRAVOSODJE V CELJU
PO LETU 1945**

ZNAČILNOSTI POVOJNEGA PRAVOSODJA V SLOVENIJI¹

V obdobju od konca vojne leta 1945 pa do uveljavitve demokratičnih sprememb v začetku devetdesetih let je pravosodje v Sloveniji predstavljalo del tedanje totalitarne oblasti. Kot vsi drugi oblastni organi so bili tudi pravosodni organi v tem obdobju podrejeni Partiji kot edini nosilki oblasti. Z uveljavitvijo načela enotnosti oblasti je sodstvo v Sloveniji za skoraj pol stoletja zgubilo status tretje samostojne veje oblasti, s tem pa tudi svojo neodvisnost. Zakon o ureditvi narodnih sodišč z dne 26. avgusta 1945² je kot prvo in najpomembnejšo nalogo tedanjih sodišč navedel, da morajo »ščititi demokratske pridobitve narodno osvobodilne borbe ...«, kar je dejansko pomenilo, da so sodišča morala ščititi »pridobitve« komunistične revolucije. Podrejenost sodstva Partiji je prišla najbolj do izraza v kazenskem sodstvu, ki je predstavljalo samo njeno podaljšano roko pri obračunavanju z njenimi dejanskimi in domnevnimi nasprotniki. Posledica tega so bili množični politični in montirani sodni procesi najprej proti »narodnim« in nato proti »razrednim sovražnikom«, ki so v Sloveniji množično potekali v obdobju 1945–1952.

Da bi »ljudska sodišča« od Partije postavljene naloge in ukaze poslušno izvajala, je bilo seveda potrebno za »ljudske sodnike« postaviti takšne ljudi, ki so bili pripravljeni njene ukaze tudi dosledno izpolnjevati. Ker v sodnike, ki so sodili že pred vojno, oblast ni imela zaupanja, so uvedli tudi t. i. sodnike laike, čeprav za opravljanje sodne funkcije niso imeli niti ustrezne izobrazbe niti potrebnih izkušenj. Glede nalog, ki so se postavljale pred »ljudske sodnike«, je predsednik celjskega okrajnega sodišča Vladimir Kraut na 2. zasedanju okrajne skupščine Celje-okolica 27. januarja 1946 povedal: *»Ljudski sodniki so poklicani, da oživotvorijo načela, ki so pridobitve NO borbe in ki so suverena volja ljudstva. Zato je tudi v zakonu o ureditvi sodišč vnesena kot prva naloga ljudskih sodnikov: ščititi demokratične pridobitve NO borbe. To je glavna naloga ljudskih sodnikov, ki jo morajo pri izvrševanju svojega poklica imeti vedno pred očmi.«*³ Še bolj jasno je o nalogah tedanjih »ljudskih sodišč« in »ljudskih sodnikov« na okrožnem zboru dne 12. julija 1948 spregovoril predsednik celjskega okrožnega sodišča Franc Sok, ko je med drugim dejal: *»... Brez dvoma je sodišče borbeni organ, ki se mora boriti zoper razredne sovražnike. Posebej mora paziti na ostanke kapitalizma, ki se pojavljajo v kakršnikoli obliki, paziti mora na zakrite sovražnike, ki na rafiniran način delujejo proti interesom ljudstva in na prikrit način, bilo neposredno bilo posredno po raznih kanalih služijo in podpirajo mednarodno reakcijo. Sodišče mora biti ostro orožje v rokah delovnega ljudstva, s katerim se isto bori proti nasprotnikom in s katerim bije boj za zmago socializma ...«*⁴

Sodnike, ki niso sodili »po volji ljudstva«, je doletel odpoklic. Tako so poslanci okrajne skupščine Celje-mesto na njenem 2. zasedanju 13. januarja 1946 na predlog okrajne partijske sekretarke Emilije Gabrovec odpoklicali stalnega sodnika Okrajnega sodišča v

¹ O značilnosti povojnega pravosodja v Sloveniji glej delo Romana Ferjančiča in Lovra Šturma: Brezpravje, slovensko pravosodje po letu 1945, Nova revija 1998.

² Uradni list Demokratične federativne Jugoslavije (DFJ), št. 67/1945.

³ Zgodovinski arhiv Celje (dalje: ZAC), OLO Celje, škatla 186, Zapisnik II. zasedanja skupščine OLO Celje-okolica z dne 27. 1. 1946.

⁴ ZAC, MLO Celje, škatla 197, sign. arh. enote: 1293, Poročila okrajnega in okrožnega sodišča v Celju.

Celju Franca Zupančiča in sodnika prisednika Počkajevo ter Lazarinija, »ker imenovani sodniki niso sodili po želji ljudstva in so v zadevi črnoborzijanca Lenarta Karla izdali oprostilno sodbo«. ⁵ Takšno usodo so doživeli tudi nekateri sodniki drugih okrajnih sodišč, ki so spadala pod pristojnost Okrožnega sodišča v Celju.

Tudi okrožno in okrajno sodišče v Celju sta sodili po načelih revolucionarnega sodstva in nista v preganjanju »razrednih sovražnikov« in »sovražnikov ljudstva« v ničemer zaostajali za ostalimi sodišči v Sloveniji. Pred njima so se v obdobju 1945–1951 zvrstili številni politični in montirani sodni procesi proti raznim »razrednim sovražnikom«, med katere je komunistični režim uvrščal predvsem industrijalce, trgovce, obrtnike, večje kmete in duhovščino. ⁶ Najbolj zloglasen montirani proces v Celju je bil vsekakor proces proti celjskim trgovcem Francu Dobovičniku, Milošu Pšeničniku, Rudolfu Stermeckemu, Valentinu Hladinu in Rudolfu Rojniku, ki je 24. decembra 1945 potekal pred Okrožnim sodiščem v Celju. ⁷ Proces je potekal po vnaprej pripravljenem scenariju, ki sta ga pripravila Mestni komite KPS Celje ter okrožni javni tožilec dr. Jože Žabkar. Sodišče jih je obsodilo na visoke kazni odvzema prostosti s prisilnim delom, vsem pa je tudi izreklo zaplembo njihovega premoženja. Ker pa se komunistični oblasti tudi takšna rigorozna kazen ni zdela dovolj ostra, so Rudolfa Stermeckega, Franca Dobovičnika in Miloša Pšeničnika prepeljali v Ljubljano in jim za isto dejanje še enkrat sodili, tokrat pred posebnim sodnim senatom pri Vrhovnem sodišču LRS za sojenje kaznivih dejanj po Zakonu o pobijanju nedopustne špekulacije in gospodarske sabotaže. Ta senat je na montiranem sodnem procesu, ki je potekal ponoči 4. januarja 1946, Rudolfa Stermeckega obsodil še na višjo zaporno kazen in na zaplembo imetja, Francu Dobovičniku in Milošu Pšeničniku pa je izrekel smrtno kazen, ki je bila nad njima 22. januarja 1946 tudi izvršena. ⁸ Vsi obsojenci so bili po nastopu demokratičnih sprememb v Sloveniji sodno rehabilitirani.

Ko je bilo z zaplembami in nacionalizacijama do leta 1948 podjetništvo v Sloveniji dokončno uničeno in so podjetniki kot družbeni sloj prenehali obstajati, se je pozornost slovenskega sodstva preusmerila na kmete. Ost nasilja se je usmerila predvsem na večje kmete, ki so jih po vzoru ruskih boljševikov obravnavali kot »kulake«. Odnos do njih se je začel zaostrovati že leta 1948 z nastopom spora s Stalinom (Informbiro), obračun z njimi pa je dosegel višek v obdobju 1949–1952, kar je bilo povezano z izvajanjem t. i. kolektivizacije oziroma socialistične preobrazbe vasi, ko so hoteli »kulake« uničiti. Da bi dobili čim več zemlje za obdelovalne kmetijske zadruge (KOZ), ki so predstavljale inačico sovjetskih kolhozov, so proti večjim kmetom začeli izvajati množične sodne procese, ki so znani kot »kulaški procesi«. Na njih so številne kmete obsodili tudi na zaplembo posestev, nato pa zaplenjeno zemljo dali na razpologo za ustanovitev KOZ.

Na začetek dokončnega obračuna s »kulaki«, ki je pomenil vnovično zaostritev »razrednega boja«, so se primerno odzvala tudi sodišča. Kakšen je bil ta odziv, povedo naslednje navedbe, ki jih je 31. decembra 1948 v svojem poročilu o delu Okrajnega

⁵ ZAC, MLO Celje, škatala 1, sign. arh. enote: 14, Zapisniki sej skupščin MLO.

⁶ Ti sodni procesi so obdelani v moji študiji Sodni procesi na Celjskem 1944–1951, Celje 1995.

⁷ Ta proces je podrobno obdelan v moji študiji Sodni procesi na Celjskem 1944–1951, Celje 1995, str. 132–141.

⁸ Navedeno delo str. 136.

sodišča v Celju za drugo polletje 1948 zapisal njegov predsednik dr. Marjan Pavlič: *»Poostrena borba za izvedbo socializma, ki je karakteristična za vse družbeno ustvarjanje v dobi, na katero se nanaša poročilo, je našla vidnega izraza v delu sodišča pri izvrševanju njegovih osnovnih nalog. /.../ V dobi zaostrovanja razredne borbe so se naši razredni sovražniki posluževali najrazličnejših načinov in metod, da bi ovirali našo socijalistično graditev in so se poleg direktnih napadov na to ureditev zlasti posluževali enako nevarnih in še bolj zavrženih metod prikritega delovanja v najrazličnejših oblikah. Naloga sodišča je bila tudi prodreti v te nove oblike delovanj ljudskih sovražnikov ter zatreči ostanke odpora včerajšnjega izkoriščevalca.«⁹*

Najhujše brezpravje in nasilje, ki ga je komunistični režim v Sloveniji nad svojimi državljani izvajal tudi s pomočjo sodišč, je trajalo do leta 1951, ko je tudi v pravosodju prišlo do nekaterih pozitivnih sprememb. Smernice zanje so bile podane v Resoluciji o nadaljnji krepitvi pravosodja in zakonitosti, ki jo je CK KPJ sprejel na svojem IV. plenumu junija 1951.¹⁰ Vendar o kakšni neodvisnosti sodišč in sodnikov pri opravljanju sodne funkcije tudi po sprejetju te resolucije ni bilo mogoče govoriti. Aleksander Ranković, ki je imel na omenjenem plenumu glavni referat, je namreč povsem nedvoumno povedal, da *»neodvisnost naših sodišč ne pomeni in ne more pomeniti, da niso odvisna od pridobitev socialistične revolucije«*.¹¹ Da je jugoslovansko in s tem tudi slovensko (kazensko) sodstvo tudi po sprejetju zgoraj omenjene resolucije še naprej ohranilo vse značilnosti revolucionarnega sodstva, je odkrito povedal tudi Mitja Ribičič 21. februarja 1952 na konferenci osnovne partijske organizacije pravosodnih ustanov, ko je med drugim ugotavljal: *»Samo v naši državi je mogoče govoriti o razrednem poreklu sodišč, samo pri nas lahko jasno in odločno postavimo, da je naše sodstvo v službi delavskega razreda.«*¹²

Takšno je pravosodje v Sloveniji ostalo vse do uveljavitve demokratičnih sprememb v začetku devetdesetih let. Vse do padca komunističnega režima se je namreč ohranilo leta 1945 vzpostavljeno načelo enotnosti oblasti, kar je v osnovi onemogočalo, da bi sodstvo postalo samostojna veja oblasti in da bi bilo neodvisno. Prav tako vse do takrat sodniki niso imeli trajnega mandata, marveč so bili voljeni samo za določeno obdobje, zato jih je bilo mogoče že pred iztekom mandata odpoklicati. Tako o izvolitvi nekoga za sodnika kot tudi o njegovem predčasnem odpoklicu je dejansko odločala Partija. Pri izbiri kandidatov za sodnike je bilo bolj kot njihova strokovnost pomembno, da so izpolnjevali kriterij *»moralno politične primernosti«*.

Vse to ni veljalo zgolj za sodišča, ampak tudi za ostale pravosodne organe, ki so bili prav tako podrejeni Partiji in so služili njenim interesom. Najbolj je to veljalo za javno tožilstvo, ki je zlasti v obdobju 1945–1951 predstavljalo vsemogočno institucijo, s pomočjo katere je Partija obračunavala z raznimi *»notranjimi sovražniki«*.

⁹ ZAC, MLO Celje, škatla 197, sign. arh. enote: 1293, Poročila okrajnega in okrožnega sodišča Celje.

¹⁰ Komunist, Glasilo KPJ za marksistično teorijo in prakso, leto V, marec-maj 1951, števil. 2-3.

¹¹ Prav tam.

¹² ZAC, Okrajni komite ZKS Trbovlje, sign. arh. enote: 38.

Predsedništvo okrajnega sodišča
v C e l j u .
Ogr.št. Su 247 - 23/46 -

Celje, dne 31.12.1948.

Predmet: Poročilo delu sodišča
za II. polletje 1948.

Okrajno sodišče podaja na osnovi čl. 27 Zakona o ureditvi
ljudskih sodišč Mestnemu ljudskemu odboru Celje.

P O R O Č I L O

o svojem delu v II. polletju 1948.

Posredna borba za uvedbo socializma, ki je karakteristična za vse družbene ustvarjanje v drbi, na katero se nanaša poročilo je našla vidnega izraza v delu sodišča pri izvrševanju njegovih osnovnih nalog, to je pri uveljavljanju državne družbene ureditve, pri uveljavljanju pravic (ustanov, organizacij, kakor tudi posameznikov), pri uveljavljanju pravnih in javnih zakonov, kakor tudi v izvrševanju svoje vajočih funkcije.

V dabi izostriranja rasredne borbe so se naši sodniki sodelovali posluževali najrazličnejših načinov in metod, da bi ~~saxxxxxxxx~~ virali naše socializacijske graditev in so se poleg direktnih napadov na to ureditev sili posluževali znako nevarnih in še bolj zavrnjenih metod prikritih delovanja v najrazličnejših oblikah. Naloga sodišča je bila zato tudi prodreti v te nove oblike družbene nevarnih delovanj ljudskih sodelavcev ter ustreti zahtevam odpora večerjaneje izkoriščevalce.

Pri izvajanju državne kranovalne politike je sodišča v tečaj svoje pristojnosti obravnavalo najrazličnejše oblike kriminala, od katerega odprsa skoro polovica na ona kazniva dejanja, ki so najhujša največje družbene opasnost, to je na kazniva dejanja spekulacijska in kazniva dejanja soper splošno ljudsko premoženje in na kazniva dejanja soper uradno koliznat. Kaznivih dejanj soper ljudstvo in državo okrajno sodišča ni obravnavalo, ker spada to v pristojnost okrajnega sodišča.

Ši tem v zvezi je potrebno poudariti, da se je v letošnjem letu stvarno pristojnost okrajnega sodišča razširila sili glede sodstva o kaznivih dejanjih po ZVLP, ZKUD, soper pravomojje itd., ker je do nedej spadalo v pristojnost okrajnega sodišča.

Šoš vsega priprda v kaznivih sodstvu je spadalo pod kazniva dejanja neveljavne trgovine, spekulacije ozir. gospodarske sabotaže. Spekulacija se je pojavljala v najrazličnejših oblikah, tako v sestu kakor v okolici. Spekulanti so se pri svojem protidružbenem delovanju posluževali najrazličnejših metod. V sestu sili na pr. s prikrivanjem selog, s odteovanjem predmetov množični potrošnji, uničevanjem poslovnih knjig, izšnih knjigovodstvom, lednih zastavljanjem računov, prodajanjem materiala po družborskih cenah, izkoriščevanjem uslužbenecv na delu in na predvsem s prikrivanjem šitnih površin, prikrivanjem gradilkov, črni-klanjen itd.

Pri onejevanju izkoriščevalskega dela zasebnega gospodarstvenkega sektorja v trgovini se je, sili v zvezi s nacionalizacije zasebnih gospodarstvenkega podjetij morale v drugem polletju 1948 zagovestiti pred sodiščem 11 trgovcev, ki se bili obsojeni zaradi prikrivanja selog in nezmerne nepravilnega vodenja knjig. Obšutne kazni odvzema protesti s pricilnim delom in zaplenbe trgovine, v nekaterih primerih tudi s prepovedjo izvrševanje obiti, so bili izrečena v nekaj primerih.

Poročilo Okrajnega sodišča v Celju, 1948.
Zgodovinski arhiv Celje.

PRAVOSODNI ORGANI, KI SO V OBDOBJU 1945-1994 IMELI SEDEŽ V CELJU

Sodišča

1. Vojaško sodišče

Od junija pa do konca avgusta 1945 je v Sloveniji delovalo samo kazensko sodstvo, ki so ga izvajala vojaška sodišča in Sodišče slovenske narodne časti. V tem obdobju sta v Celju obstajali naslednji dve vojaški sodišči:

- Vojaško sodišče Mariborskega vojnega področja, senat v Celju,
- Vojaško sodišče mesta Celje.

Obe navedeni vojaški sodišči sta bili ustanovljeni v začetku junija 1945.¹³ Pravno podlago za njuno ustanovitev in poslovanje je predstavljala Uredba Vrhovnega štaba NOV in POJ o vojaških sodiščih (UVS) z dne 24. maja 1944.¹⁴ Kot prvostopenjski sodišči sta bili pristojni za obravnavanje vojnih zločincev in t. i. narodnih sovražnikov. Kot drugostopenjsko sodišče za obe ti dve sodišči je bilo s posebno uredbo Komande Vojne oblasti IV. Jugoslovanske armade 25. junija 1945 ustanovljeno Vojaško sodišče IV. vojne oblasti v Ljubljani, ki je prevzelo vlogo Višjega vojaškega sodišča za Slovenijo.¹⁵

Do procesov pred obema vojaškima sodiščema v Celju je prišlo šele julija in avgusta 1945, ker je do takrat OZNA zoper obdolžence šele zbirala dokazno gradivo. Na podlagi zbranega obremenilnega gradiva je vojaško sodišče zoper osumljenca odredilo preiskavo, ki jo je vodil preiskovalec. Po končani preiskavi, ki je trajala od dva do tri dni, je vojaški tožilec zoper obtoženca sestavil obtožnico, ki jo je predložil sodišču in jo pred njim nato tudi zastopal. Temu je sledila sodna obravnava pred sodnim senatom, ki so ga sestavljali predsednik in dva člana. Predsednik senata je bil po izobrazbi pravnik. Pri obeh navedenih sodiščih sta v tej funkciji nastopala podporočnik Franc Zupančič in poročnik Janez Lotrič.¹⁶ Na procesih pred omenjenima sodiščema sta vlogo vojaškega tožilca opravljala podporočnik Franc Sok in dr. Jože Požar.¹⁷ Do 10. julija 1945 sta obe vojaški sodišči obsojencem kazni izrekli na podlagi UVS z dne 24. maja 1944, nato pa po Zakonu o vrstah kazni.¹⁸

Med obsojenci so prevladovali člani organizacije Schwäbisch-Deutscher Kulturbund (dalje: Kulturbund), v katero se je pred vojno vključila velika večina pripadnikov nemške manjšine v Sloveniji. Zaradi odkrite pronacistične usmerjenosti, ki jo je Kulturbund sprejel leta 1933, ko so v Nemčiji oblast prevzeli nacisti, se je po 13. členu UVS ta organizacija štela za »veleizdajniško organizacijo«, članstvo v njej pa za zločin. Večini kulturbundovcev sta sodišči sodili v odsotnosti, saj je poveljna revolucionarna oblast

¹³ Arhiv Republike Slovenije (dalje: ARS), Enota za dislocirano gradivo II, AS 1851, Glavni štab Slovenije, sodni oddelek, arhivska škatla 117, mapa IV, ovoj 2, dokument SA 207/1945.

¹⁴ ARS, Enota za dislocirano gradivo II, AS 1851, Glavni štab Slovenije, arhivska škatla 117, mapa IV.

¹⁵ Prav tam.

¹⁶ ZAC, MLO Celje, škatla 116, sign. arh. enote: 953.

¹⁷ Prav tam.

¹⁸ Uradni list DFJ, št. 48/1945.

večino pripadnikov nemške manjšine na Štajerskem in s tem tudi na Celjskem, če se pred koncem vojne niso sami umaknili v Avstrijo, izgnala, precej pa tudi izvensodno pomorila. Sodili so predvsem bogatejšim Nemcem (podjetnikom), da so lahko na ta način utemeljili zaplembo njihovega premoženja.¹⁹ Razen članstva v Kulturbundu je tožilec vsem nemškim podjetnikom očital tudi gospodarsko sodelovanje z nemškim okupatorjem, kar se je po UVS prav tako štel za zločin. Pri tem pa je zanimivo, da Westnom (Adolf Westen ml., August Westen in ing. Max Adolf Westen) kot največjim celjskim podjetnikom niso sodili pred vojaškim sodiščem v Celju, marveč (23. avgusta 1945) pred Vojaškim sodiščem Ljubljanskega vojnega področja v Ljubljani.²⁰ Poleg pripadnikov nemške manjšine so bili pred omenjenima vojaškima sodiščema obsojeni tudi mnogi Slovenci, ki so jim očitali sodelovanje z okupatorjem.

Večjo skupino obsojencev so predstavljali mladoletni pripadniki Slovenskega domobranstva iz teharskega taborišča. To so bili večinoma fantje, rojeni v letih 1927–1929, ki so jih zaradi njihove mladoletnosti (nekateri v času sojenja niso dopolnili niti 16 let) ob prihodu v teharsko taborišče razvrstili v skupino A, ki ni bila predvidena za likvidacijo. S tem so se izognili strašni usodi tistih domobrancev, ki so jih uvrstili v skupini C in B. Vse uvrščene v skupino C in večji del uvrščenih v skupino B je namreč čakala smrt na različnih moriščih v okolici Celja in v rudniških jaških ter razpokah v bližini Hrastnika, in to brez vsakega predhodnega sodnega postopka. Procesi proti mladoletnim domobrancem in tistim, ki so v Slovensko domobranstvo stopili šele januarja 1945, so potekali med 19. in 24. julijem 1945. Iz ohranjenih kazenskih listov je mogoče ugotoviti, da je bilo pred obema vojaškima sodiščema obravnavano najmanj 405 domobrancev iz skupine A in B.²¹ Sodišči sta pri vseh kot dan začetka odvzema prostosti navedli datum 12. maj 1945. Sodili nista posameznikom, ampak večjim skupinam. Na procesu pred Vojaškim sodiščem Mariborskega vojnega področja, senat v Celju 23. julija 1945 je bilo npr. obravnavanih in obsojenih kar 65 mladoletnih domobrancev.²² Kot razlog za njihovo obsodbo je sodišče navedlo, »da so bili pripadniki slovenskega domobranstva, tedaj oborožene formacije v sovražnikovi službi«.²³

Sodba, ki jim jo je sodišče izreklo, je bila dokaj mila. Velika večina jih je bila obsojenih na omejitve svobode s prisilnim delom za dobo od 6 mesecev do 1 leta in še to pogojno.²⁴ Sodbo je sodišče takole utemeljilo: »Na podlagi obtožbenih priznanj v zvezi s podatki ovadbe in dokaznega postopanja, izvedenega na glavni razpravi, smatra sodišče za dokazano, da so vsi gori navedeni obtoženci bili pripadniki slovenskega domobranstva tedaj oborožene formacije, katera je, kot je to notorično, sodelovala z okupatorjem. V pripadništvu k tej formaciji je zazreti vse zakonite znake kaznivega dejanja po čl. UVS. Krivdorek glede vseh je utemeljen. Pri odmeri kazni je sodišče pri

¹⁹ O sojenju nemškim podjetnikom s Celjskega glej moje delo Sodni procesi na Celjskem 1944–1951, Celje 1995, str. 61–74.

²⁰ Arhiv Okrožnega sodišča v Ljubljani, Vojaško sodišče Ljubljanskega vojnega področja v Ljubljani, spis I Sod 1484/45.

²¹ ZAC, Vojaško sodišče mesta Celje, sign. arh. enote: 24, kazenski listi za pripadnike Slovenskega domobranstva.

²² ZAC, MLO Celje, škatla 116, sign. arh. enote 953; Vojaško sodišče Mariborskega vojnega področja, senat v Celju, Sod 864/45.

²³ Prav tam.

²⁴ Prav tam.

Vojasko sodisce
mesta Celje

BA 42/415-1

Celje, dne 14. Julija 1945.

SA 240/45

Viajemni vojskemu sodiscu v Ljubljani.

Posiljamo vam poročilo o poslovanju takojšnjega vojskega sodisca od početka do danesnjega dne:

1) Organizacija sodisca.

Z ustanovitvijo sodisca so bili dodeljeni 3 sodniki in sicer: predsednik, sekretar in preiskovalec. Še takoj prve dneve je nastopila sprememba v osebju in je končno bilo osebje določeno na 3. Pomoznega osebja-administratorji-ine sodisce 3 ženske moči in 1 moško.

Po dogovoru pomočnika javnega tožilca smo v zadnjem času pritegnili k sodelovanju 8 preiskovalcev, po večini bivših sodnikov. Ti pritegnjeni pravniki vrše izključno preiskave v vseh primerih vojnih zločinov in narodnih sovražnikov. Po vrh tega smo pritegnili tudi 8 administratorok, katere smo dobili deloma od okrošja, deloma od Narodne milice. Še prisodnika pri senatu sta določena poročnik Ruparica Stane in starejši vodnik Kerševan Izidor, katere sta trenutno bila na bolovanju in imata kot taka das celodnevno prisostvovati razpravam. Resen imenovanih so določeni tudi prisodniki pri Komandi mesta Celje.

2) Prispeli kazenski primeri.

a) Po Sod-vpisniku je sodisce imelo doslej 362 kazenskih primerov. Od teh odpade na običajni kriminal in 12 primerov, docis so ostali primeri samo politioni delikti.

b) Kazni: Sodisce je doslej izreklo smrt s obvezjen v 5 primerih, smrt s streljanjem v 6 primerih, robijo v 6 primerih in sicer 2 doživni, ostalo pa skupaj 45 let, težko prisilno delo je izreklo v 4 primerih skupaj 19 let, prisilno delo ~~xxx~~ 35 primerov in sicer od 1 meseca do 5 let. Med temi primeri je 9 pogojuh na 1 odir, 2 leti, zaplumba imovine v 19 primerih, tigon iz drzave v 1 primeru in tigon iz prebivališca 6 primerov, nastavitev je bilo 15 primerov, prekinjena 2 primera, ~~vdstopljenih~~

pa sodišču narodne gosti.15 slunajev.

3) Soodelovanje s ostalimi oblastmi.

Sodisce sodeluje s ostalimi oblastmi in se to sodelovanje v zadnjem času prilicno sboljšalo, zlasti se je sboljšal odnos med sodiscem in OZNA.

4) Poslovanje v obca.

Cim sodisce prejme gradivo od OZNA odredi takoj preiskavo, ki je obicajno v najkrajsem casu 2 - 3 dneh koncana. Kjer pa se potrebuje za nadaljnje poizvedbe, zlasti pa zasli-sanje pris, poslje sodisce po možnosti s motornim vozilom preiskovalca v kraj, kjer pride stanujejo, da jih zasli-sa na njih domovih. Sami pa sebi razumljivo je, da v takih primerih preiskovalci ndrusi vec zadev skupaj, da se cas cim bolje izrabi. I gradivu samemu hi pa bilo pripomniti, da je obicajno zelo skromno, v najveccjih primerih brez dokazov. Radi tega je delo zelo otezkoteno in mora sodisce samo po svojih preiskovalcih, kakor tudi preko okrajnih in krajevnih odborov zele dokazni material iskati, kar bredovno zavlacluje hitro poslovanje.

Ulede osobja pa hi bila pripomniti, da je strokovno dobro izvebano in poslovanje tece hras posebnih tesoc razmera hitro. Tudi pisarnisko osobje je izvebano in prav iskatno pomaga preiskovalcem pri njihovem delu.

5) Predlogi.

Sodisce najno potrebuje kredit v vecjem znesku. Pripomnimo, da nasoga stalnega personala ne moremo plivati ostr. Sati odrejenega predujna, nadalje tudi ne moremo poravnati naj-nujnejjih razunov, kakor na primer mizarstva, slikarska, ter tiskar-niska dela. Prihajajo tudi racuni za casopisje in v najkrajsem casu je pricakovati tudi racun za Uradni list. Radi navedenega predlagamo, da se izda sodiscu pooblastilo, da sme pri katerem takakjenem denarnem zavoda dvigniti kredit.

1. Sekretarji podporocniki: *[Signature]*
 2. Predsednik - podporocnik: *[Signature]*
 3. *[Signature]*
 4. *[Signature]*
 5. *[Signature]*

Poročilo Vojaškega sodišča mesta Celje, 1945.
 Zgodovinski arhiv Celje.

vsakem posamezniku upoštevalo različne okolnosti, ki jih je dognalo tokom dokaznega postopanja in ki so potem vplivale bodisi olajšilno, bodisi obtežilno na kazenski izrek. Kot take okolnosti so prišle v poštev: starost, način pristopa - prostovoljno ali prisilno, doba pripadništva, udejstvovanje v formaciji, čin in položaj v formaciji, odnos njihovih svojcev do NOV, ali je vedel posameznik za Titov amnestijski odlok in zakaj se mu ni odzval. Skrbno ocenjujoč vse omenje okolnosti je sodišče vsakemu obtožencu odmerilo kazen, ki odgovarja njegovi individualni krivdi.«²⁵

Pri obsodbi teh mladoletnih domobrancev je sodišče torej izhajalo samo iz inkriminacije njihovega statusa, saj nobenemu izmed njih ni dokazalo niti enega samega konkretnega kaznivega dejanja. Ko je Predsedstvo AVNOJ 3. avgusta 1945 izdalo Ukaz o splošni amnestiji in pomilostitvi,²⁶ je vojaško sodišče 5. avgusta 1945 za vse te domobrance izreklo amnestijo oziroma pomilostitev in so bili iz kazenskega taborišča Teharje izpuščeni. Pred odhodom so prejeli pisno potrdilo (objavo), da so pomiloščeni in amnestirani, ki je veljala kot potna dovolilnica. Izpuščeni domobranci so se morali po prihodu domov s tem dokumentom javiti pri pristojnem krajevnem narodno-osvobodilnem odboru »zaradi evidence in morebitnih nadaljnjih ukrepov glede mobilizacije in slično«.²⁷ Iz nekaj ohranjenih primerkov takšnih odpustnic je razvidno, da so bili iz teharskega taborišča izpuščeni 14. avgusta 1945. Kot vemo, pa tudi ti mladoletni domobranci niso vsi preživeli. Večje število so jih po izrečenju amnestiji z zvijačo, da bodo dobili boljšo hrano, če gredo delat, v teharskem taborišču naložili na tovornjake in jih odpeljali v bližino Griž, v tako imenovano Dolino zvončkov, kjer so jih zverinsko umorili. Tudi tisti domobranci iz skupin A in B, ki so bili iz teharskega taborišča odpuščeni in so jih odpustili, niso vsi preživeli. Ker so bili o njihovem prihodu v domači kraj obveščeni domači terenci in aktivisti, so ti mnoge od njih na poti od železniške postaje do doma na skrivnih krajih pričakali in umorili.

Obe vojaški sodišči sta delovali do konca avgusta 1945. Čeprav so procesi pred njima potekali samo dva meseca (julija in avgusta), je bilo število primerov, ki sta jih obravnavali izredno veliko. Vojaško sodišče mesta Celje je samo do 14. julija 1945 obravnavalo kar 342 primerov, od katerih se je le 12 primerov nanašalo na običajni kriminal, vsi ostali primeri pa so bili politični delikti.²⁸ Sodišče je do tedaj obsojencem izreklo naslednje kazni:

- smrt z obešenjem v 5 primerih,
- smrt s streljanjem v 6 primerih,
- »robijo« v 6 primerih, in sicer 2 dosmrtni, ostalo pa skupaj 45 let,
- težko prisilno delo v 4 primerih, skupaj 19 let,
- prisilno delo v 35 primerih, in sicer od 1 meseca do 5 let,
- zaplembo imovine v 19 primerih,
- izgon iz države v 1 primeru,
- izgon iz prebivališča v 6 primerih.²⁹

²⁵ Prav tam.

²⁶ Uradni list DFJ, št. 56/1945.

²⁷ ZAC, Vojaško sodišče mesta Celje, sign. arh. enote: 24.

²⁸ ZAC, Vojaško sodišče mesta Celje, sign. arh. enote: 20, SA 240/45.

²⁹ Prav tam.

V 15 primerih je bil postopek pred sodiščem ustavljen, v 2 primerih prekinjen, 15 primerov pa je vojaško sodišče odstopilo Sodišču slovenske narodne časti.³⁰ Obsojenci na »robijo« oziroma na odvzem prostosti s prisilnim delom so to kazen prestajali najprej v kazenskem taborišču Teharje, ki se je po ukinitvi koncentracijskega taborišča za domobrance preimenovalo v Zavod za prisilno delo Teharje. Po ukinitvi tega taborišča oktobra 1946 so to kazen obsojenci prestajali v kazensko poboljševalnih zavodih (KPD).

V kakšnem tempu sta obe sodišči delovali vse do njune ukinitve 31. avgusta 1945, kažejo zaporedne številke ohranjenih sodnih spisov oziroma izrečenih sodb. Tako je npr. sodba, ki jo je Vojaško sodišče mesta Celje 28. avgusta 1945 izreklo bivšemu celjskemu odvetniku dr. Karlu Urchu, imela že zaporedno številko 1032.³¹ Če upoštevamo, da je bilo na enem procesu običajno obsojenih več oseb, to pomeni, da je bilo pred obema vojaškima sodiščema julija in avgusta 1945 obsojenih nekaj tisoč ljudi. Obe vojaški sodišči sta delovali do 31. avgusta 1945, ko je stopil v veljavo Zakon o ureditvi in pristojnosti vojaških sodišč v Jugoslovanski vojski.³² Tedaj je prenehala veljati Uredba Vrhovnega štaba NOV in POJ o vojaških sodiščih z dne 24. maja 1944 in s tem so bila odpravljena tudi vsa področna vojaška sodišča, njihovo vlogo pa so prevzela civilna sodišča. Le izjemoma so storilec kaznivih dejanj, ki so bila storjena med vojno in so predstavljala zločin, še sodila vojaška sodišča. Na prvi stopnji so bila to divizijska sodišča. V Celju je obstajalo Vojaško sodišče 43. divizije IV. Jugoslovanske armade, pred katerim so še leta 1947 potekali procesi proti nekaterim civilnim osebam zaradi kaznivih dejanj, ki naj bi jih storile med v času okupacije.

2. Sodišče slovenske narodne časti, senat v Celju³³

Poleg obeh vojaških sodišč je v obdobju junij–avgust 1945 v Celju obstajal in deloval tudi senat Sodišča slovenske narodne časti. Direktivo za njegovo ustanovitev je sprejel CK KPS na svoji seji 7. marca 1945.³⁴ Ta direktiva je bila realizirana v začetku junija 1945. Samo nekaj dni pred sprejetjem zakona o njegovi ustanovitvi, to je 2. junija 1945, je politbiro CK KPS sklenil, da je treba začeti s politično pripravo na delo sodišča narodne časti. Smernice za izvajanje teh priprav, ki jih je dal Kidrič, so se glasile: »Propaganda vnaprej, zahtevati ostre kazni. Pokazati, kaj mase pretrpele - konkretno vzbuditi bes.«³⁵

Sodišče slovenske narodne časti (dalje: SNČ) je bilo za celotno Slovenijo ustanovljeno na osnovi Zakona o kaznovanju zločinov in prestopkov zoper slovensko narodno čast, ki ga je Predsedstvo SNOS sprejelo 5. junija 1945.³⁶ Po tem zakonu so se kot zločin

³⁰ Prav tam.

³¹ ZAC, MLO Celje, sign. arh. enote: 953, Sod 1032/45.

³² Uradni list DFJ, št. 65/1945.

³³ Obširneje je delovanje tega sodišča je obdelano v moji študiji Sodni procesi na Celjskem 1944–1951, Celje 1995, str. 90–98.

³⁴ ARS, Dislocirana enota za arhivsko gradivo I (bivši Zgodovinski arhiv CK ZKS), fond CK ZKS, zapisnik seje CK KPS z dne 7. marca 1945.

³⁵ ARS, dislocirana enota za arhivsko gradivo I, fond IK CK ZKS, zapisnik seje politbiroja CK KPS z dne 2. junija 1945.

³⁶ Uradni list Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta (SNOS) in Narodne vlade (NV) Slovenije, št. 7/1945.

oziroma prestopok zoper slovensko narodno čast štela »vsa namerno izvršena dejanja, ki jih sicer ni mogoče označiti za veleizdajo ali za pomoč okupatorju pri izvrševanju vojnih zločinov, ki pa so škodila ali bi utegnila škodovati ugledu in časti slovenskega naroda in njegovi odpornosti.« Kot takšna je navedeni zakon navajal naslednja kazniva dejanja:

- politično, propagandno, kulturno, umetniško, gospodarsko, pravno ali upravno sodelovanje z okupatorjem ali domačimi izdajalci ...,
- prijateljski stiki s pripadniki okupatorske vojske in oblasti,
- delovanje na odgovornih mestih v letu 1941, ki je prispevalo k sramotnemu porazu in kapitulaciji Jugoslavije.

Za navedena kazniva dejanja je SNČ obsojencem lahko izreklo naslednje kazni:

- izgubo narodne časti,
- lahko ali težko prisilno delo,
- popolno ali delno zaplembo imetja v korist države.

Redno kazen je predstavljala kazen izgube narodne časti, ki se ji je lahko dodajala ena ali druga ali pa obe ostali kazni. Izguba narodne časti je obsegala izključitev iz javnega življenja, izgubo pravice do javnih služb, poklicev in dostojanstev, izgubo vseh državljanskih in političnih pravic. Kazen izgube narodne časti je SNČ lahko izreklo za določen čas ali pa za trajno, kazen prisilnega dela pa največ za dobo desetih let, kazen težkega prisilnega dela in popolne zaplembe premoženja pa samo v primeru, če je kaznivo dejanje ocenilo kot zločin. V tistih primerih, ko je ugotovilo, da gre za težje kaznivo dejanje, ki je imelo značaj vojnega zločina, je moralo primer odstopiti pristojnemu vojaškemu sodišču. Postopek proti obtožencu pred SNČ se je začel na prijavo javnega tožilca, Oddelka za zaščito naroda (OZNA), narodnoosvobodilnih odborov oziroma odborov OF ali posameznika. Preiskovalni postopek je vodil poseben preiskovalec, obtožnico pa je vložil in zastopal javni tožilec. Obtoženi je imel pravico do zagovornika, ki mu ga je moralo sodišče obvezno določiti, če je bil odsoten. Sodne obravnave so bile javne.

Kot je bilo že omenjeno, je bilo za celotno federalno Slovenijo ustanovljeno eno samo sodišče narodne časti, ki je imelo svoj sedež v Ljubljani, sodilo pa je v senatih petih sodnikov, ki so bili ustanovljeni za vsako izmed okrožij. Tak senat je bil junija 1945 ustanovljen tudi v Celju kot sedežu celjskega okrožja (Sodišče slovenske narodne časti, senat v Celju). Za njegove sodnike so bili z Odlokom Predsedstva SNOS o imenovanju nadaljnjih članov sodišča in tajnikov senatov z dne 29. junija 1945 postavljeni:³⁷

- Jakob Božič, sodnik predvojnega okrožnega sodišča v Celju,
- Julija Godnik, delavka v Celju,
- Štefka Dečman, delavka v Gaberjah pri Celju,
- Helena Fuka (Borovšak), delavka v Celju,
- Viktor Šoštar, zidar v Celju,
- Ivan Doberšek, kmet v Celju,
- Franc Šmon, duhovnik v Špitaliču pri Konjicah,
- Albin Zupanc, mehanik na Teharjah.

³⁷ Uradni list SNOS in NV Slovenije, št. 13/1945.

Senat SNČ ni posloval samo v Celju kot sedežu celjskega okrožja, ampak tudi na sedežih posameznih njegovih okrajev, kot npr. v Konjicah, Gornjem Gradu, Šoštanju in Kozjem ter celo v teharskem taborišču. V postopek je prejel skupaj 790 primerov, vendar jih je obravnaval manj, saj jih je več kot 30 odstopil v obravnavanje vojaškemu sodišču.³⁸ Zaradi neutemeljenih in neresničnih ovadb je celjski senat SNČ nekaj primerov tudi ustavil. Takšne lažne ovadbe so bile običajno podane zoper premožnejše posameznike, in to običajno s ciljem, da se jim zapleni premoženje. SNČ je poslovalo do 25. avgusta 1945, ko je z objavo v uradnem listu stopil v veljavo Zakon o ukinitvi sodišča slovenske narodne čast.³⁹ Istega dne, kot je bil sprejet ta zakon, to je 24. avgusta 1945, je bil sprejet tudi Ukaz Predsedstva Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta (SNOS) o pomilostitvi oseb, obsojenih po zakonu o kaznovanju zločinov in prestopkov zoper slovensko narodno čast.⁴⁰ Z njim je bila vsem, ki so bili obsojeni pred SNČ, v celoti odpuščena kazen lahkega ali težkega prisilnega dela, kazen izgube narodne časti pa je bila omejena samo na izgubo političnih državljanskih pravic.

3. Okrožno in okrajno sodišče

3.1. Ustanovitev in krajevna pristojnost

Ustanavljanje in delovanje civilnih sodišč je po vojni sprva še temeljilo na Odloku Predsedstva SNOS z dne 3. septembra 1944 o začasni ureditvi narodnih sodišč in narodnih sodnikov.⁴¹ Poslovanje vseh sodišč v Sloveniji, ki niso bila ustanovljena na osnovi tega odloka, je bilo s posebno uredbo ministra za pravosodje z dne 15. maja 1945 začasno delno ustavljeno.⁴² Na podlagi te uredbe je minister za pravosodje 18. maja 1945 izdal Odredbo o postavitvi delegatov pri sodiščih.⁴³ Mišljena so bila seveda sodišča, ki so delovala pred vojno. Za delegata pri bivšem Okrožnem sodišču v Celju je bil postavljen dr. Ivan Šketa, sodnik Okrajnega sodišča v Ljubljani.⁴⁴ Z isto uredbo je bil kot poseben delegat ministra za pravosodje Narodne vlade Slovenije za območja okrožnih sodišč Celje, Maribor in Murska Sobota postavljen dr. Jože Juhart, odvetnik v Celju.⁴⁵ Njegova naloga je bila, da je na območju teh okrožnih sodišč po navodilih in pod nadzorstvom ministra za pravosodje vodil izgradnjo »narodne oblasti pravosodne stroke«. Delegata pri okrožnem in okrajnem sodišču v Celju sta imela pravico nadaljevati nepravdne zadeve, medtem ko sta kazensko sodstvo, kot smo videli, prevzeli vojaško sodišče in Sodišče slovenske narodne časti.

Ko je stopil v veljavo zvezni Zakon o ureditvi narodnih sodišč z dne 26. avgusta 1945,⁴⁶ je bilo samostojnega razvoja civilnega sodstva v Sloveniji konec, ker je bil za vso

³⁸ ZAC, Okrožno sodišče v Celju, vpisnik in spisi SNČ, senat v Celju.

³⁹ Uradni list SNOS in NV Slovenije, št. 29/1945.

⁴⁰ Uradni list SNOS in NV Slovenije, št. 29/1945.

⁴¹ Uradni list SNOS, št. 4/1944.

⁴² Uredba o začasni delni ustavitvi poslovanja sodišč v Sloveniji z dne 15. maja 1945, Uradni list SNOS in NV Slovenije, št. 5/1945.

⁴³ Uradni list SNOS in NV Slovenije, št. 5/1945.

⁴⁴ Prav tam.

⁴⁵ Prav tam.

⁴⁶ Uradni list DFJ, št. 67/1945.

Jugoslavijo uveden enotni sistem sodstva. Na podlagi omenjenega zakona je Ministrstvo za pravosodje Narodne vlade Slovenije 21. septembra 1945 sprejelo Uredbo o ustanovitvi narodnih in likvidaciji dosedanjih sodišč v Sloveniji.⁴⁷ Celje je po tej uredbi dobilo svoje okrožno in okrajno sodišče (Okrožno sodišče v Celju in Okrajno sodišče v Celju). Okrožno sodišče v Celju je predstavljalo prvostopenjsko in hkrati tudi drugostopenjsko (prizivno) sodišče za vsa okrajna sodišča, ki so mu bila podrejena, to pa so bila: Okrajno sodišče v Celju, Okrajno sodišče v Gornjem Gradcu, Okrajno sodišče v Slovenskih Konjicah, Okrajno sodišče v Šmarju pri Jelšah, Okrajno sodišče v Šoštanju in Okrajno sodišče v Trbovljah. Vsako izmed naštetih okrajnih sodišč je bilo krajevno pristojno za en upravni okraj, le Okrajno sodišče v Celju je bilo krajevno pristojno za dva okraja – za okraj Celje-mesto in za okraj Celje-okolica.

Ker je območje Okrajnega sodišča v Celju poleg območja predvojnega Okrajnega sodišča v Celju obsegalo tudi območji predvojnih okrajnih sodišč Vransko in Laško, so v Laškem in na Vranskem uvedli uradne sodne dneve. Na teh uradnih dnevih so sprejemali vloge, delali pogodbe, overovitve, opravljali zaslišanje strank in prič ter razsojali o manjših sporih, tako da ljudem iz oddaljenih krajev teh zadev ni bilo potrebno urejati na sedežu sodišča v Celju. V Celje so prenesli tudi vse zemljiške knjige, ki jih je pred vojno vodilo Okrajno sodišče na Vranskem, medtem ko sta si zemljiške knjige, ki jih je pred vojno vodilo Okrajno sodišče v Laškem, glede na svojo krajevno pristojnost razdelili okrajni sodišči v Celju in v Trbovljah.

3.2. Izvolitev sodnikov obeh sodišč

Zakon o ureditvi narodnih sodišč z dne 26. avgusta 1945⁴⁸ je v svojem 17. členu določal, »da vse sodnike in sosodnike od okrajnih sodišč do zveznega vrhovnega sodišča volijo ustrezni narodni predstavniki zbori, katerim so sodniki in sosodniki odgovorni za svoje delo«. Predsednika, sodnike in sosodnike okrožnih sodišč so volile skupščine okrožnih ljudskih odborov za dobo petih let, predsednike, sodnike in sosodnike okrajnih sodišč pa so volile skupščine okrajnih ljudskih odborov za dobo treh let. Kot vidimo, sodniki niso imeli trajnega mandata, kar je tudi predstavljalo eno temeljnih »pridobitev« komunistične revolucije. Poslanci skupščin, ki so jih izvolili, so jih lahko tudi predčasno odpoklicali. Na ta način je komunistična oblast preko predstavnških teles (skupščin) sodnike lahko nadzirala in jih, če bi ne sodili »po volji ljudstva«, tudi odstavljala. Ta princip je ostal v veljavi vse do propada komunističnega sistema v Sloveniji. Stalne sodnike Okrožnega sodišča v Celju je Okrožni odbor Osvobodilne fronte (OO OF) Celje imenoval na svoji seji 22. avgusta 1945.⁴⁹ Imenovani so bili: dr. Ivan Šketa, sodnik predvojnega okrožnega sodišča v Novem mestu, Jakob Božič in dr. Ludvik Lobe, sodnika predvojnega okrožnega sodišča v Celju, Alojzij Šmid, sodnik predvojnega okrajnega sodišča v Slovenj Gradcu, Matevž Mohorič, sodnik predvojnega okrajnega sodišča v Ljubljani, in Marjan Bele, predvojni javni notar v Marenbergu (današnje Radlje ob Dravi).⁵⁰

⁴⁷ Uradni list SNOS in NV Slovenije, št. 37/1945.

⁴⁸ Uradni list DFJ, št. 67/1945.

⁴⁹ Imenovanje sodnikov Okrožnega sodišča v Celju; Uradi list SNOS in NV Slovenije, št. 44/1945.

⁵⁰ Prav tam.

Ker je bilo Okrajno sodišče v Celju krajevno pristojno za okraja Celje-mesto in Celje-okolica, sta njegove stalne sodnike in sosodnike izvolili njuni okrajni skupščini. Poslanci skupščine Okrajnega narodnoosvobodilnega odbora (ONOO) Celje-mesto so jih izvolili na zasedanju 12. avgusta 1945, poslanci skupščine ONOO Celje-okolica pa na zasedanju 30. avgusta 1945. Za stalne sodnike so bili izvoljeni:⁵¹ Vladimir Kraut, sodnik predvojnega okrajnega sodišča v Celju, Franc Zupančič, sodniški pripravnik predvojnega okrožnega sodišča v Celju, dr. Ivan Stojan, bivši notar v Celju, dr. Josip Požar, bivši državni tožilec v Celju, Juro Lesjak, sodnik predvojnega okrajnega sodišča v Celju, Ivan Lesjak, predvojni sreski podnačelnik iz Pondorja, Franc Sok, notarski pripravnik v Celju, in Bogomir Roš, sodnik predvojnega okrajnega sodišča v Laškem.⁵² Za predsednika sodišča so poslanci obeh okrajnih skupščin izvolili dr. Vladimirja Krauta. Odposlanci obeh okrajnih skupščin so izvolili skupaj 151 sodnikov prisednikov, od tega odposlanci skupščine ONOO Celje-mesto 48 in poslanci skupščine ONOO Celje-okolica 103.⁵³ Ker so jih 31 delegirali k Okrožnemu sodišču v Celju, je bilo na njihovo mesto treba izvoliti nove, in sicer jih je 12 izvolila skupščina Okrajnega ONOO Celje-mesto, 19 pa okrajna skupščina ONOO Celje-okolica.⁵⁴

3.3. Ukinitve nekaterih okrajnih sodišč na območju Okrožnega sodišča v Celju leta 1948

Kot smo videli, so pod pristojnost Okrožnega sodišča v Celju ob njegovi ustanovitvi leta 1945 spadala okrajna sodišča v Celju, Gornjem Gradu, Slovenskih Konjicah, Šmarju pri Jelšah, Šoštanju in v Trbovljah. Z odpravljanjem nekaterih upravnih okrajev na območju Okrožnega sodišča v Celju so bila marca 1948 ukinjena tudi njihova okrajna sodišča. Marca 1948 je Ministrstvo za pravosodje LRS izdalo odredbo, s katero so na območju Okrožnega sodišča v Celju s 5. aprilom 1948 prenehala s poslovanjem okrajna sodišča v Gornjem Gradu, v Slovenskih Konjicah in v Šmarju pri Jelšah.⁵⁵ Okrajni sodišči v Slovenskih Konjicah in v Šmarju pri Jelšah sta bili ukinjeni, ker sta bila takrat ukinjena tudi upravna okraja Slovenske Konjice in Šmarje pri Jelšah. Iz večjega dela območij ukinjenih okrajev Slovenske Konjice, Šmarje pri Jelšah in Slovenska Bistrica je bil z novim Zakonom o upravni razdelitvi Ljudske republike Slovenije konec februarja 1948 ustanovljen okraj Poljčane.⁵⁶ Z Uredbo ministra za pravosodje o številu okrožnih in okrajnih sodišč v Ljudski republiki Sloveniji in njihovi krajevni pristojnosti z dne 25. marca 1948 je bilo za okraj Poljčane ustanovljeno Okrajno sodišče v Poljčanah (s sedežem v Slovenski Bistrici).⁵⁷ To novoustanovljeno sodišče je spadalo pod krajevno pristojnost Okrožnega sodišča v Celju. Za Šaleško-savinjski okraj, ki se je preimenoval v okraj Mozirje, pa je po ukinitvi okrajnega sodišča v Gornjem Gradu bilo pristojno

⁵¹ Izvolitev stalnih sodnikov in prisednikov okrajnega sodišča v Celju; Uradni list SNOS in NV Slovenije, št. 42/1945.

⁵² Prav tam.

⁵³ ZAC, OLO Celje, škatla 186, Zapisnik 2. zasedanja skupščine Okrajnega NOO Celje-okolica z dne 27. 1. 1946.

⁵⁴ Prav tam.

⁵⁵ Odredba Ministra za pravosodje LRS o prenehanju poslovanja okrajnih sodišč v Gornjem gradu, na Rakeku, v Slovenskih Konjicah, Škofji Loki in Šmarju pri Jelšah ter o poslovanju sodišč glede na novo krajevno pristojnost z dne 27. 3. 1948; Uradni list LRS, št. 14/1948.

⁵⁶ Uradni list Ljudske republike Slovenije (LRS), št. 9/1948.

⁵⁷ Uradni list LRS, št. 14/1948.

Okrajno sodišče v Mozirju s sedežem v Šoštanju. Tako so na območju Okrožnega sodišča v Celju odtlej obstajala okrajna sodišča v Celju, Mozirju, Poljčanah in v Trbovljah.⁵⁸

3.4. Ukinitve okrožnega sodišča v Celju maja 1949 ter njegova vnovična ustanovitev junija 1951

Maja 1949 so v Sloveniji kot nove upravne enote ustanovili Ljubljansko, Mariborsko in Goriško oblast.⁵⁹ Za območje vsake oblasti je bilo pristojno samo eno okrožno sodišče. Ker sta na območju Ljubljanske oblasti, kamor je spadalo tudi Celje, bili poleg Okrožnega sodišča v Ljubljani še okrožni sodišči v Celju in Novem mestu, sta bili slednji s posebno uredbo Ministrstva za pravosodje LRS z dne 11. maja 1949 odpravljeni.⁶⁰ Okrožno sodišče v Celju je prenehalo poslovati 1. junija 1949. Z njegovo ukinitvijo so okrajna sodišča v Celju, Mozirju in v Trbovljah prešla pod krajevno pristojnost Okrožnega sodišča v Ljubljani, Okrajno sodišče v Poljčanah s sedežem v Slovenski Bistrici pa je prešlo pod krajevno pristojnost Okrožnega sodišča v Mariboru. Takšna ureditev je trajala do junija 1951, ko so bile oblasti odpravljene, hkrati pa sta bili znova vzpostavljeni okrožni sodišči v Celju in v Novem mestu.⁶¹ V njegovo območje so spadala okrajna sodišča v Celju, Šoštanju in v Trbovljah, ki so se izločila iz območja Okrožnega sodišča v Ljubljani, ter okrajno sodišče v Slovenski Bistrici, ki se je izločilo iz območja Okrožnega sodišča v Mariboru.⁶² Novoustanovljeno Okrožno sodišče v Celju je začelo poslovati s 1. julijem 1951.

3.5. Ustanovitev okrajnih sodišč v Šmarju pri Jelšah, Slovenskih Konjicah in v Žalcu

Kot smo videli, so bila nekatera okrajna sodišča na območju Okrožnega sodišča v Celju, ki so bila ustanovljena leta 1945, v naslednjih letih ukinjena. Aprila 1948 so bila tako ukinjena okrajna sodišča v Gornjem Gradu, v Slovenskih Konjicah in v Šmarju pri Jelšah. Po ukinitvi okraja Poljčane aprila 1952 je bilo območje nekdanjih okrajev Slovenske Konjice in Šmarje pri Jelšah v celoti vključeno v okraj Celje-okolica. To je imelo za posledico, da je bilo to območje izvzeto izpod krajevnosti Okrajnega sodišča v Slovenski Bistrici in je prešlo pod krajevno pristojnost Okrajnega sodišča v Celju. S temi spremembami se je območje Okrajnega sodišča močno povečalo, zato je Ministrstvo za pravosodje LRS oktobra 1952 v Šmarju pri Jelšah ponovno ustanovilo okrajno sodišče.⁶³ Njegova krajevna pristojnost je obsegala občine Podčetrtek, Polje ob

⁵⁸ Prav tam.

⁵⁹ Zakon o ustanovitvi oblasti v Ljudski republiki Sloveniji z dne 11. 5. 1949; Uradni list LRS, št. 16/1949.

⁶⁰ Uredba o odpravi okrožnih sodišč v Celju in v Novem mestu z dne 11. 5. 1949; Uradni list LRS, št. 16/1949.

⁶¹ Uredba o ustanovitvi okrožnih sodišč v Celju in v Novem mestu z dne 14. 6. 1951; Uradni list LRS, št. 21/1951.

⁶² Prav tam.

⁶³ Uredba Vlade LRS o ustanovitvi okrajnih sodišč v Sevnici in v Šmarju pri Jelšah ter o njuni krajevni pristojnosti z dne 21. 10. 1952; Uradni list LRS, št. 31/1952.

Sotli, Ponikva pri Grobelnem, Pristava, Rogaška Slatina, Rogatec, Šmarje pri Jelšah in Žusem, ki so bile izvzete iz krajevne pristojnosti Okrajnega sodišča v Celju.⁶⁴

S 1. januarjem 1956 je pod pristojnost Okrožnega sodišča v Celju prešlo še Okrajno sodišče v Sevnici.⁶⁵ To sodišče je bilo ustanovljeno oktobra 1952, hkrati z Okrajnim sodiščem v Šmarju pri Jelšah in je v obdobju 1952–1955 spadalo pod pristojnost Okrožnega sodišča v Novem mestu. Ob prehodu pod pristojnost Okrožnega sodišča v Celju je njegovo krajevno območje obsegalo občini Sevnica in Radeče. Konec leta 1960 sta bili na območju Okrožnega sodišča v Celju ustanovljeni še okrajni sodišči v Slovenskih Konjicah in v Žalcu. Okrajno sodišče v Slovenskih Konjicah, ki je bilo odpravljeno leta 1948, j bilo ponovno ustanovljeno s posebnim odlokom Ljudske skupščine LRS z dne 24. oktobra 1960,⁶⁶ poslovati pa je začelo s 1. januarjem 1961.⁶⁷ Njegova krajevna pristojnost se je pokrivala z območjem občine Slovenske Konjice. Odlok o ustanovitvi Okrajnega sodišča v Žalcu je Ljudska skupščina LRS sprejela 16. decembra 1960, njegovo krajevno območje pa je obsegalo občino Žalec.⁶⁸

3.6. Izvzetje okrajnih sodišč v Sevnici in v Trbovljah izpod krajevne pristojnosti Okrožnega sodišča v Celju leta 1958

Krajevno območje Okrožnega sodišča v Celju se je ponovno spremenilo, ko sta bili z odlokom Vlade Ljudske republike Slovenije o spremembi krajevnega območja nekaterih okrožnih in okrajnih sodišč z dne 30. maja 1958 iz njegovega krajevnega območja izločeni okrajni sodišči v Sevnici in v Trbovljah.⁶⁹ Medtem ko je Okrajno sodišče v Sevnici prešlo v krajevno območje Okrožnega sodišča v Novem mestu, pa je Okrajno sodišče v Trbovljah prešlo pod krajevno območje Okrožnega sodišča v Ljubljani.⁷⁰ S tem se je krajevno območje Okrožnega sodišča v Celju močno zmanjšalo in se je prvič v celoti pokrivalo z območjem okraja Celje. Po teh spremembah so pod pristojnost Okrožnega sodišča v Celju spadala okrajna sodišča v Slovenskih Konjicah, Šmarju pri Jelšah, Šoštanju in Žalcu. Od navedenih okrajnih sodišč je spremembo svojega območja doživelo edino Okrajno sodišče v Celju. Leta 1963 so namreč območje prejšnje občine Radeče odcepili od občine Hrastnik in ga priključili k občini Laško. S tem je bilo to območje izvzeto iz krajevne pristojnosti Okrajnega sodišča v Sevnici in je prišlo pod krajevno pristojnost Okrajnega sodišča v Celju.

Z opisanimi spremembami je bilo območje Okrožnega sodišča v Celju dokončno določeno in se ni več spremenilo vse do njegovega prenehanja leta 1978. Isto je veljalo

⁶⁴ Prav tam.

⁶⁵ Odlok Ljudske skupščine LRS o ustanovitvi, odpravi in določitvi sedeža nekaterih okrožnih in okrajnih sodišč ter o krajevnem območju okrožnih in okrajnih sodišč v Ljudski republiki Sloveniji z dne 5. 12. 1955; Uradni list LRS, št. 49/1955.

⁶⁶ Odlok Ljudske skupščine LRS o ustanovitvi okrajnega sodišča v Slovenskih Konjicah z dne 24. 10. 1960; Uradni list LRS, št. 34/1960.

⁶⁷ Odredba Državnega sekretariata za pravosodno upravo o začetku poslovanja okrajnega sodišča v Slovenskih Konjicah; Uradni list LRS, št. 38/1960.

⁶⁸ Odlok Ljudske skupščine LRS o ustanovitvi okrajnega sodišča v Žalcu z dne 16. 12. 1960; Uradni list LRS, št. 39/1960.

⁶⁹ Uradni list LRS, št. 17/1958.

⁷⁰ Prav tam.

tudi za vsa okrajna sodišča na njegovem območju. Krajevna pristojnost teh se od leta 1955 ni več vezala na upravne okraje, ampak na območja novih velikih občin – komun.

Okrajna sodišča na območju Okrožnega sodišča v Celju leta 1945:

Okrajno sodišče	Okraji, za katere je bilo krajevno pristojno
Okrajno sodišče v Celju	Celje-mesto, Celje-okolica
Okrajno sodišče v Gornjem Gradu	Gornji Grad
Okrajno sodišče v Slovenskih Konjicah	Slovenske Konjice
Okrajno sodišče v Šmarju pri Jelšah	Šmarje pri Jelšah
Okrajno sodišče v Šoštanjju	Šoštanj
Okrajno sodišče v Trbovljah	Trbovlje

Okrajna sodišča na območju Okrožnega sodišča v Celju leta 1949:

Okrajno sodišče	Okraji, za katere je bilo krajevno pristojno
Okrajno sodišče v Celju	Mesto Celje, Celje okolica
Okrajno sodišče v Mozirju s sedežem v Šoštanjju	Mozirje
Okrajno sodišče v Poljčanah s sedežem v Slovenski Bistrici	Poljčane
Okrajno sodišče v Trbovljah	Trbovlje

Okrajna sodišča na območju Okrožnega sodišča v Celju leta 1956:

Okrajno sodišče	Občine, za katere je bilo krajevno pristojno
Okrajno sodišče v Celju	Celje, Laško, Planina pri Sevnici, Šentjur pri Celju, Vojnik, Vrnsko, Žalec
Okrajno sodišče v Sevnici	Sevnica
Okrajno sodišče v Slovenskih Konjicah	Slovenske Konjice
Okrajno sodišče v Šmarju pri Jelšah	Kozje, Rogaška Slatina, Šmarje pri Jelšah
Okrajno sodišče v Šoštanjju	Mozirje, Velenje
Okrajno sodišče v Trbovljah	Hrastnik, Radeče, Trbovlje, Zagorje ob Savi

Okrajna sodišča na območju Okrožnega sodišča v Celju leta 1961:

Okrajno sodišče	Občine, za katere je bilo krajevno pristojno
Okrajno sodišče v Celju	Celje, Laško, Šentjur pri Celju
Okrajno sodišče v Slovenskih Konjicah	Slovenske Konjice
Okrajno sodišče v Šmarju pri Jelšah	Šmarje pri Jelšah
Okrajno sodišče v Šoštanjju	Mozirje in Velenje
Okrajno sodišče v Žalcu	Žalec

4. Občinsko sodišče

Z ustavo Socialistične republike Slovenije iz l. 1963 je prišlo v Sloveniji tudi na področju sodstva do določenih sprememb. Ustava je namreč kot sodišča splošne pristojnosti na prvi stopnji namesto dotedanjih okrajnih sodišč predvidela občinska sodišča, ki jih je uvedel Zakon o sodiščih splošne pristojnosti z dne 23. junija 1965.⁷¹ Na območju Okrožnega sodišča v Celju so bila takrat ustanovljena naslednja občinska sodišča:⁷²

- Občinsko sodišče v Celju za območje občin Celje, Laško in Šentjur pri Celju,
- Občinsko sodišče v Slovenskih Konjicah za območje občine Slovenske Konjice,
- Občinsko sodišče v Šmarju pri Jelšah za območje občine Šmarje pri Jelšah,
- Občinsko sodišče v Šoštanju za območje občini Mozirje in Velenje,
- Občinsko sodišče v Žalcu za območje občine Žalec.

5. Temeljno in višje sodišče

Takšna organizacija sodišč splošne pristojnosti, kot je bila vzpostavljena leta 1965, se je ohranila do konca sedemdesetih let. Zakon o rednih sodiščih z dne 20. aprila 1977⁷³ je okrožna in občinska sodišča kot sodišča prve stopnje odpravil in namesto njih uvedel temeljna sodišča, kot sodišča druge stopnje pa višja sodišča. Za občine Celje, Laško, Mozirje, Konjice, Šentjur pri Celju, Šmarje pri Jelšah, Velenje in Žalec je bilo ustanovljeno Temeljno sodišče v Celju. Imelo je naslednjih 5 enot:

- Enota v Celju za občine Celje, Laško in Šentjur pri Celju,
- Enota v Slovenskih Konjicah za občino Slovenske Konjice,
- Enota v Šmarju pri Jelšah za občino Šmarje pri Jelšah,
- Enota v Velenju za občini Mozirje in Velenje,
- Enota v Žalcu za občino Žalec.

Kot drugostopenjsko sodišče je bilo v Celju ustanovljeno Višje sodišče v Celju, ki je bilo krajevno pristojno za isto območje kot Temeljno sodišče v Celju. Nova sodišča so začela poslovati s 1. januarjem 1979, do takrat pa so še poslovala Okrožno sodišče v Celju in njemu podrejena občinska sodišča.

6. Gospodarsko sodišče

Za reševanje sporov med podjetji in za vodenje registrov podjetij ter zadrug je bilo pred vojno pristojno Okrožno kot trgovsko sodišče v Celju. To sodišče, ki je obstajalo vse od leta 1863, je bilo z nemško okupacijo leta 1941 odpravljeno in ga tudi po vojni niso obnovili. Za obravnavanje gospodarskih sporov med podjetji so bila na podlagi zveznega Zakona o reševanju premoženjskih sporov z državnim razsodništvom z dne 12. decembra 1946 ustanovljena razsodišča.⁷⁴ Na nivoju LRS je bilo ustanovljeno Republiško razsodišče LRS, njemu pa so bila podrejena okrožna razsodišča, ki so bila

⁷¹ Uradni list SRS, št. 20/1965.

⁷² Prav tam.

⁷³ Uradni list SRS, št. 10/1977.

⁷⁴ Uradni list Federativne ljudske republike Jugoslavije (FLRJ), št. 103/1946.

ustanovljena na podlagi uredbe Vlade LRS z dne 21. aprila 1947.⁷⁵ Kot eno izmed okrožnih razsodišč v Sloveniji je bilo s to uredbo ustanovljeno tudi Okrožno razsodišče v Celju, ki je bilo pristojno za okraje Celje-mesto, Celje-okolica, Konjice, Mozirje, Šmarje pri Jelšah in Trbovlje. Z Uredbo Vlade LRS o ustanovitvi in območju mestnih in okrajnih državnih razsodišč z dne 30. decembra 1947 pa je bilo Okrožno razsodišče v Celju ukinjeno in namesto njega pri Mestnem ljudskem odboru Celje ustanovljeno Okrajno državno razsodišče v Celju, ki je bilo krajevno pristojno za mesto Celje in za okraje Celje-okolica, Konjice, Mozirje, Šmarje pri Jelšah, Šoštanj in Trbovlje.⁷⁶ Novembra 1952 pa je Vlada LRS sprejela uredbo, s katero je bila pri Mestnem ljudskem odboru v Celju ustanovljena Državna arbitraža v Celju, ki je začela s poslovanjem 1. januarja 1953.⁷⁷ V njeno območje so spadali okraj Celje-mesto, Celje-okolica, Šoštanj, Trbovlje in Krško.

Z Zakonom o gospodarskih sodiščih z dne 28. julija 1954⁷⁸ so bile državne arbitraže v Jugoslaviji/Sloveniji odpravljene in so njihovo vlogo prevzela gospodarska sodišča. Tedaj je bilo kot gospodarsko sodišče prve stopnje ustanovljeno tudi Okrožno gospodarsko sodišče v Celju. Poleg tega, da je na prvi stopnji razsojalo o gospodarskih sporih in prekrških, je bilo pristojno tudi za opravljanje prisilnega likvidacijskega postopka in za vodenje registra podjetij in ustanov. Njegovo območje se je pokrivalo z območjem Okrožnega sodišča v Celju, kar pomeni, da so pod njegovo krajevno pristojnost spadali okraj Celje, Šoštanj in Trbovlje. Ko je bil leta 1955 okraj Šoštanj ukinjen in je bilo njegovo območje priključeno k okraju Celje, je krajevno območje Okrožnega gospodarskega sodišča v Celju obsegalo okraja Celje in Trbovlje. Z ukinitvijo okraja Trbovlje je bilo njegovo območje junija 1958 Okrožnemu gospodarskemu sodišču v Celju odvzeto in dodeljeno Okrožnemu gospodarskemu sodišču v Ljubljani.⁷⁹

Do sprememb območja Okrožnega gospodarskega sodišča v Celju je prišlo znova decembra 1962. Z ukinitvijo okraja Novo mesto je bilo tedaj Posavje z občinami Brežice, Videm-Krško in Sevnica priključeno k okraju Celje. To je imelo za posledico, da so območja teh občin s posebno odredbo Državnega sekretariata za pravosodno upravo LRS z dne 18. decembra 1962⁸⁰ prešla izpod pristojnosti Okrožnega gospodarskega sodišča v Ljubljani pod pristojnost Okrožnega gospodarskega sodišča v Celju. To je na tem območju začelo poslovati s 1. januarjem 1963. Krajevno območje Okrožnega gospodarskega sodišča v Celju je s to spremembo obsegalo naslednje občine:⁸¹ Brežice, Celje, Krško, Laško, Mozirje, Sevnica, Slovenske Konjice, Šentjur pri Celju, Šmarje pri Jelšah, Velenje in Žalec. Območje Okrožnega gospodarskega sodišča

⁷⁵ Uradni list LRS, št. 17/1947.

⁷⁶ Uredba o območju mestnih in okrajnih državnih razsodišč z dne 30. 12. 1947; Uradni list LRS, št. 1/1948.

⁷⁷ Uradni list LRS, št. 34/1952.

⁷⁸ Uradni list FLRJ, št. 31/1954.

⁷⁹ Uredba o začetku poslovanja okrožnega gospodarskega sodišča v Ljubljani za območje bivšega okraja Trbovlje in o prenosu opravil za to območje od okrožnega gospodarskega sodišča v Celju na okrožno gospodarsko sodišče v Ljubljani z dne 30. 6. 1958; Uradni list LRS, št. 22/1958.

⁸⁰ Uradni list LRS, št. 40/1962.

⁸¹ Zakon o gospodarskih sodiščih v SR Sloveniji iz junija 1965; Uradni list Socialistične republike Slovenije (SRS), št. 20/1965.

v Celju se je povečalo, ko je Republiški sekretariat za pravosodno upravo LR Slovenije 19. junija 1963 izdal odredbo, s katero je pod njegovo pristojnost prišlo območje nekdanje občine Radeče, ki je bilo takrat izločeno iz občine Hrastnik in priključeno občini Laško.⁸²

Z že omenjenim Zakonom o rednih sodiščih iz aprila 1977 je prenehal veljati tudi Zakon o gospodarskih sodiščih v SR Sloveniji iz leta 1965. S tem so bila ukinjena okrožna gospodarska sodišča. Takrat je prenehalo tudi Okrožno gospodarsko sodišče v Celju, njegove pristojnosti pa so prešle na Temeljno sodišče v Celju, pri katerem je bil ustanovljen gospodarski oddelek, ki je začel s poslovanjem 1. januarja 1979.

7. Sodišče združenega dela

Za odločanje v sporih iz družbeno-ekonomskih in drugih samoupravnih odnosov so bila pristojna sodišča združenega dela, ki jih je uvedel Zakon o sodiščih združenega dela z dne 11. decembra 1974.⁸³ Na njegovi podlagi je bilo tedaj ustanovljeno Sodišče združenega dela v Celju, katerega krajevna pristojnost je obsegala občine Celje, Laško, Mozirje, Slovenske Konjice, Šentjur pri Celju, Šmarje pri Jelšah, Velenje in Žalec.

Ostali pravosodni organi

1. Javno tožilstvo

Javno tožilstvo je predstavljalo institucijo, ki je bila prevzeta iz sovjetskega pravosodja in se je bistveno razlikovalo od predvojnega državnega tožilstva. Medtem ko je bilo državno tožilstvo podrejeno ministru za pravosodje, je javno tožilstvo predstavljalo povsem samostojen organ Ljudske skupščine FLRJ. Tudi pristojnosti, ki jih je imelo, so bile neprimerno večje od tistih, ki jih je pred vojno imelo državno tožilstvo. Njegova najpomembnejša pristojnost je bila nadzorovanje zakonitosti delovanja državnih organov in ustanov. Tako je Partija preko javnega tožilstva nadzirala delo vseh upravnih in pravosodnih organov. Izredno velike pristojnosti pa je javno tožilstvo imelo tudi pri pripravi in izvedbi sodnih procesov. Javni tožilec je ne le sestavil obtožnico in jo nato zastopal pred sodiščem, ampak je tudi vodil preiskovalni postopek, kar je bilo pred vojno v pristojnosti preiskovalnega sodnika. V primerih, ko je šlo za kazniva dejanja političnega značaja, je javni tožilec preiskovalni postopek vodil v sodelovanju s tajno politično policijo – OZNO oziroma UDBO. Pri odkrivanju storilcev kaznivih dejanj političnega značaja so javnim tožilcem pomagali ljudski tožilci, ki so jih ustanovili na podlagi 22. člena Zakona o javnem tožilstvu. Predstavljali so prostovoljne sodelavce javnega tožilstva, ustanovili pa so jih po vaseh, mestnih četrtih, v podjetjih in v ustanovah. Zgoraj navedene pristojnosti je javno tožilstvo obdržalo do konca decembra 1954, ko je stopil v veljavo nov Zakon o javnem tožilstvu,⁸⁴ ki je njegovo pristojnost omejil na pregon kaznivih dejanj in gospodarskih prestopkov.

⁸² Uradni list SRS, št. 20/1963.

⁸³ Uradni list SRS, št. 38/1974.

⁸⁴ Uradni list FLRJ, št. 51/1954.

Ker je javno tožilstvo predstavljalo strogo centralizirano institucijo, so vse do konca sedemdesetih let njegovo organiziranost, pristojnosti in način delovanja določali zvezni predpisi. Prvi takšen predpis je bil Odlok Predsedstva AVNOJ z dne 3. februarja 1945 o ustanovitvi in pristojnosti javnega tožilca demokratične federativne Jugoslavije,⁸⁵ ki ga je 22. julija 1946 nadomestil Zakon o javnem tožilstvu.⁸⁶ Organiziranost javnega tožilstva je bila strogo centralistična. Za celotno Jugoslavijo je obstajal Javni tožilec FLRJ, ki je, kot že povedano, predstavljal samostojen organ Ljudske skupščine FLRJ. Njemu so bili podrejeni javni tožilci republik, avtonomnih pokrajin, okrožij, mest in okrajev. Celje je po vojni postalo sedež okrožnega in okrajnega javnega tožilstva (Okrožno javno tožilstvo v Celju in Okrajno javno tožilstvo v Celju).

Kakor vse pravosodje je tudi javno tožilstvo doživljalo organizacijske spremembe. Zaradi ukinitve okrajev leta 1965 je Zakon o javnem tožilstvu z dne 6. februarja 1965⁸⁷ odpravil okrajna javna tožilstva, namesto njih pa uvedel občinska javna tožilstva. Tako sta v Celju v obdobju 1965–1978 obstajali okrožno in okrajno javno tožilstvo (Okrožno javno tožilstvo v Celju, Občinsko javno tožilstvo v Celju). Z decentralizacijo, ki jo je prinesla ustava SFRJ iz leta 1974, je javno tožilstvo prešlo v pristojnost republik. Skupščina SR Slovenije je Zakon o javnem tožilstvu sprejela 28. aprila 1977.⁸⁸ Z njim so bila odpravljena okrožna in občinska javna tožilstva ter uvedena višja in temeljna javna tožilstva. Temeljna javna tožilstva so lahko svoje funkcije izvrševala preko svojih enot, ki so delovale za območje ene ali več enot temeljnega sodišča. Za območje Temeljnega sodišča v Celju in Višjega sodišča v Celju sta bili ustanovljeni Temeljno javno tožilstvo v Celju in Višje javno tožilstvo v Celju. Obe sta začeli poslovati s 1. januarjem 1979.

2. Javno pravobranilstvo

Za zastopanje koristi države in njenih ustanov v premoženjskopравnih zadevah pred sodiščem je bilo v Kraljevini Jugoslaviji leta 1934 ustanovljeno državno pravobranilstvo, ki pa so ga po vojni odpravili. To področje sta urejala Zakon o zastopanju uradov, ustanov, podjetij in organizacij javnega značaja z dne 3. avgusta 1945⁸⁹ in njegova novela z dne 30. oktobra 1946.⁹⁰ Z njima je zastopanje premoženjskopравnih koristi uradov, ustanov, podjetij in ustanov javnega značaja pred sodišči in drugimi oblastnimi organi prešlo na njihova vodstva ali pa na tiste, ki so jih ta vodstva za to pooblastila. Za zastopanje premoženjskopравnih koristi okraja Celje-mesto je bil pristojen izvršilni odbor MLO Celje, za zastopanje premoženjskopравnih koristi zavodov na njegovem območju pa so bila pristojna njihova vodstva.

Zakon o javnem pravobranilstvu iz aprila 1952 je nalogo zastopanja premoženjskopравnih koristi federacije, republik, avtonomnih pokrajin, mest, okrajev in občin prenesel na javno pravobranilstvo.⁹¹ Temu zakonu je 14. novembra 1955 sledil

⁸⁵ Uradni list DFJ, št. 42/1945.

⁸⁶ Uradni list FLRJ, št. 60/1946.

⁸⁷ Uradni list Socialistične federativne republike Jugoslavije (SFRJ), št. 7/1965.

⁸⁸ Uradni list SRS, št. 10/1977.

⁸⁹ Uradni list DFJ, št. 56/1945.

⁹⁰ Uradni list FLRJ, št. 88/1946.

⁹¹ Zakon o javnem pravobranilstvu z dne 10. 4. 1952; Uradni list FLRJ, št. 24/1952.

nov Zakon o javnem pravobranilstvu,⁹² s katerim so javna pravobranilstva postala samostojni državni organi. Poleg Javnega pravobranilstva Ljudske republike Slovenije so bila na podlagi tega zakona za območja posameznih okrajev ustanovljena tudi okrajna javna pravobranilstva, ki so jih imenovali okrajni ljudski odbori. Za okraj Celje je bilo aprila 1956 ustanovljeno Okrajno javno pravobranilstvo v Celju,⁹³ ki je začelo s poslovanjem 1. julija istega leta. Za prvega okrajnega javnega pravobranilca so odborniki OLO Celje na seji obeh njegovih zborov, 26. maja 1956, izvolili Draga Gregorina, dotedanjega sodnika Okrožnega sodišča v Celju in nekdanjega Okrajnega javnega tožilca v Celju.⁹⁴

Okrajni javni pravobranilec v Celju je sprva v premoženjskih sporih pred sodišči zastopal samo okraj Celje in vseh 13 občin z njegovega območja, ne pa tudi zavodov z javnim financiranjem.⁹⁵ Sčasoma pa je začel zastopati tudi te. Ko je bil leta 1962 ukinjen okraj Novo mesto in je bilo Posavje priključeno k okraju Celje, se je njegova krajevna pristojnost razširila še na občine Brežice, Krško in Sevnica. Z ukinitvijo okrajev v Socialistični republiki Sloveniji leta 1965 je bil ukinjen tudi okraj Celje, kar je imelo za posledico tudi ukinitvev Okrajnega javnega pravobranilstva v Celju. Njegovo vlogo je prevzelo Občinsko javno pravobranilstvo v Celju, ki je bilo krajevno pristojno za območje občin Brežice, Celje, Krško, Laško, Mozirje, Sevnica, Slovenske Konjice, Šentjur pri Celju, Šmarje pri Jelšah, Velenje in Žalec.

3. Družbeni pravobranilec samoupravljanja

Institucijo družbenega pravobranilca samoupravljanja je prvič predvidela ustava iz leta 1974, uvedel pa jo je Zakon o družbenem pravobranilcu samoupravljanja z dne 24. julija 1975.⁹⁶ Njegova naloga je bila predvsem zagotavljati uresničevanje družbenega varstva samoupravnih pravic »delovnih ljudi« in družbene lastnine. Na prvi stopnji so bili ustanovljeni družbeni pravobranilci samoupravljanja za območja ene ali več občin, na drugi stopnji pa je bil ustanovljen Družbeni pravobranilec samoupravljanja Socialistične republike Slovenije. Prvega je imenovala skupščina SRS, druge pa so imenovala skupščine tistih občin, za katerih območja so bili pristojni. Leta 1975 je bil v Celju ustanovljen Družbeni pravobranilec samoupravljanja Celje, ki je bil krajevno pristojen za občine Laško, Slovenske Konjice, Šentjur pri Celju in Šmarje pri Jelšah. Septembra 1989 so skupščine teh občin sprejele še poseben sporazum o imenovanju skupnega družbenega pravobranilca samoupravljanja.⁹⁷

⁹² Uradni list FLRJ, št. 51/1955.

⁹³ ZAC, OLO Celje, škatla 190, Zapisnik IX. seje okrajnega zbora in XI. seje zbora proizvajalcev Okrajnega ljudskega odbora Celje z dne 26. 5. 1956.

⁹⁴ Prav tam.

⁹⁵ To so bile občine: Celje, Kozje, Laško, Mozirje, Planina pri Sevnici, Rogaška Slatina, Slovenske Konjice, Šentjur pri Celju, Šmarje pri Jelšah, Šoštanj, Vojnik, Vransko in Žalec.

⁹⁶ Uradni list SRS, št. 21/1975.

⁹⁷ Delegatov poročevalec za občino Celje, 19. 9. 1989.

4. Organi za obravnavanje prekrškov

Obravnavanje in kaznovanje prekrškov je bilo po vojni urejeno s Temeljnim zakonom o prekrških, ki je bil sprejet 4. decembra 1947, v veljavo pa je stopil januarja naslednjega leta.⁹⁸ Navedeni zakon je ne le opredelil, katere kršitve pravnih norm predstavljajo prekrški, ampak je tudi predpisal enoten upravni kazenski postopek in določil način izvršitve upravne kazni. Za obravnavanje in kaznovanje prekrškov so bili pristojni upravni organi. Na prvi stopnji so upravni kazenski postopek vodili odseki za notranje zadeve pri okrajnih, mestnih in rajonskih izvršilnih odborih. Za upravno enoto mesto Celje je bil to odsek za notranje zadeve pri izvršilnem odboru MLO Celje, za okraj Celje-okolica pa odsek za notranje zadeve pri IO OLO Celje-okolica. Kazni, ki so jih ti upravni organi izrekli za storjene prekrške, so bile: opomin, ukor, denarna kazen, odvzem predmetov, s katerimi je bil storjen prekršek, izgon iz prebivališča od enega do največ šestih mesecev, poboljševalno delo od enega dneva do največ treh mesecev in odvzem prostosti od enega dneva do največ treh mesecev. Kazen poboljševalnega dela so obsojenci lahko prestajali na delovnem mestu, kjer so bili zaposleni, lahko pa so jih tudi poslali v delovna taborišča, ki so jih uradno imenovali »delovne skupine«.

Pristojnosti upravnih organov pri izrekanju kazni storilcem za storjene prekrške so se še dodatno močno povečale z Zakonom o prekrških zoper javni red in mir z dne 11. maja 1949,⁹⁹ ko so za določene prekrške obsojenca lahko poslali za dobo od šest mesecev do dveh let na t. i. družbeno koristno delo (DKD) v delovna taborišča. To kazen so največ izrekli v primerih, ko je šlo za prekrške, ki so se obravnavali kot dejanja, naperjena zoper ljudsko oblast. Za obravnavanje tovrstnih prekrškov so pri odsekih za notranje zadeve pri okrajnih, mestnih in rajonskih ljudskih odborih ustanovili posebne organe, imenovane komisije za prekrške. Takšni komisiji so ustanovili tudi pri odsekih za notranje zadeve pri MLO Celje in OLO Celje-okolica. Kazni poboljševalnega in družbeno koristnega dela sta ostali v veljavi vse do leta 1951, ko sta bili s sprejetjem popolnega kazenskega zakona ukinjeni.

Po sprejetju novega kazenskega zakona leta 1951 je nujno moralo priti tudi do sprememb in dopolnitev Temeljnega zakona o prekrških iz leta 1947, kar se je zgodilo oktobra 1951.¹⁰⁰ Z njegovo novelo se je uveljavilo načelo, da morata biti postopek in izrekanje sankcij upravnih deliktov dodeljena posebnim državnim organom, ki bi se pri svojem delu naslanjali na materialne in procesualne temelje kazenskega prava. Takrat so za obravnavanje prekrškov na prvi stopnji pri okrajnih, mestnih in rajonskih ljudskih odborih ustanovili sodnike za prekrške, na drugi stopnji pa so pri Ministrstvu za notranje zadeve LRS ustanovili Senat za prekrške. Za mesto Celje in za okraj Celje-okolica je bil v Celju ustanovljen Okrajni sodnik za prekrške v Celju. Leta 1955 so sodnike za prekrške dobile tudi tedaj nastale velike občine (komune), med njimi ga je dobila tudi občina Celje – Občinski sodnik za prekrške v Celju. Ta je na prvi stopnji obravnaval vse prekrške, z izjemo tistih, za katere je bil po zakonu pristojen Okrajni sodnik za prekrške v Celju. Pri OLO Celje pa je bil ustanovljen Senat za prekrške, ki je na II. stopnji odločal

⁹⁸ Uradni list FLRJ, št. 107/1947.

⁹⁹ Uradni list LRS, št. 16/1949.

¹⁰⁰ Uradni list FLRJ, št. 46/1951.

glede pritožb zoper odločbe občinskih sodnikov za prekrške z območja celjskega okraja. Ko so leta 1965 okraje odpravili, so hkrati odpravili tudi okrajne sodnike za prekrške. Tedaj sta bila odpravljena tako Okrajni sodnik za prekrške v Celju kot tudi Senat za prekrške. Na podlagi novele Temeljnega zakona o prekrških iz leta 1965¹⁰¹ je republiška skupščina 20. aprila 1966 sprejela Zakon o organih za kaznovanje prekrškov,¹⁰² ki je na prvi stopnji vse pristojnosti prenesel na občinske sodnike za prekrške, kot drugostopenjski organ pa je bil Senat za prekrške Socialistične republike Slovenije.

SEDANJA ORGANIZIRANOST PRAVOSODJA V CELJU

Sedanje pravosodje v Sloveniji temelji na načelih, ki jih je postavila ustava Republike Slovenije. Najpomembnejša pridobitev za slovensko pravosodje, ki jo je prinesla omenjena ustava, je uveljavitev načela delitve oblasti na zakonodajno, izvršilno in sodno vejo. S tem, ko je slovensko sodstvo dobilo status samostojne veje oblasti, je bil izpolnjen temeljni pogoj za njegovo neodvisnost. Seveda bi ta ne bila popolna, če bi ne bilo hkrati uveljavljeno tudi načelo trajnega mandata za sodnike. Za uveljavitev novih demokratičnih načel na področju pravosodja je bilo potrebno izpeljati tudi spremembe v njegovi organiziranosti, kar se je zgodilo s sodno reformo leta 1994, ko je bila sprejeta vrsta zakonov, ki se nanašajo na posamezne pravosodne organe. Z njimi so bili dotedanji pravosodni organi odpravljani in so bili vzpostavljeni novi. Z novo organizacijo pravosodja je Celje znova dobilo vse tiste sodne institucije, ki jih je imelo že pred vojno: okrožno in okrajno sodišče, državno tožilstvo, državno pravobranilstvo in notariat. S tem je bila tudi v Celju po pol stoletja vzpostavljena kontinuiteta s predvojnimi pravosodnimi institucijami, ki jo je najprej leta 1941 nasilno pretrgal nemški okupator, nato pa leta 1945, prav tako nasilno, še komunistična oblast.

Sodišča

Zakon o sodiščih z dne 24. marca 1994¹⁰³ je kot sodišča splošne pristojnosti uvedel okrajna, okrožna in višja sodišča ter Vrhovno sodišče Republike Slovenije. Tako okrajna kot okrožna sodišča predstavljajo sodišča prve stopnje, ki pa imajo različne pristojnosti. Višja sodišča so pristojna za sojenje oziroma odločanje na drugi stopnji o pritožbah zoper odločbe okrajnih in okrožnih sodišč s svojega področja. Z navedenim zakonom so bila v Celju ustanovljena:

1. Okrajno sodišče v Celju – za območje sodnih okrajev Celje in Laško,
2. Okrožno sodišče v Celju – za območje sodnega okrožja Celje,
3. Višje sodišče v Celju – za območje sodnega okrožja Celje.

Na območju sodnega okrožja Celje so poleg Okrajnega sodišča v Celju bila ustanovljena še okrajna sodišča v Slovenskih Konjicah, Šentjurju pri Celju, Šmarju pri Jelšah, Velenju in v Žalcu.

¹⁰¹ Uradni list SFRJ, št. 26/1965.

¹⁰² Uradni list SRS, št. 13/1966.

¹⁰³ Uradni list Republike Slovenije (RS), št. 19/1994.

Dotedanja sodišča združenega dela je Zakon o delovnih in socialnih sodiščih z dne 30. marca 1994¹⁰⁴ odpravil in namesto njih uvedel delovna in socialna sodišča. Ta so pristojna za odločanje v individualnih in kolektivnih delovnih sporih in v sporih s področja socialne varnosti. V Celju je bilo na podlagi tega zakona ustanovljeno Delovno sodišče v Celju, ki je krajevno pristojno za območje sodnega okrožja Celje.

Za reševanje upravnih sporov je bilo na podlagi Zakona o upravnem sporu z dne 31. julija 1997 za celotno Slovenijo ustanovljeno Upravno sodišče Republike Slovenije.¹⁰⁵ To sodišče sodi na svojem sedežu v Ljubljani in na svojih zunanjih oddelkih. Oddelek tega sodišča je bil ustanovljen tudi v Celju – Upravno sodišče Republike Slovenije, Oddelek v Celju, poslovati pa je začel s 1. januarjem 1998. Njegova krajevna pristojnost obsega območje sodnega okrožja Višjega sodišča v Celju.

Državno tožilstvo

Zakon o državnem tožilstvu z dne 29. septembra 1994¹⁰⁶ je kot pravosodno ustanovo za pregon kaznivih dejanj uvedel državno tožilstvo, ki je zamenjalo dotedanje javno tožilstvo. Poleg Državnega tožilstva Republike Slovenije je omenjeni zakon uvedel še višja državna tožilstva in okrožna državna tožilstva. V Celju sta bili ustanovljeni Okrožno državno tožilstvo v Celju in Višje državno tožilstvo v Celju. Prvo je bilo ustanovljeno za območje Okrožnega sodišča v Celju in okrajnih sodišč z njegovega območja, drugo pa za območje Višjega sodišča v Celju. Obe sta s poslovanjem začeli 1. januarja 1995. Z uradno prečiščenim besedilom Zakona o državnem tožilstvu z dne 29. januarja 2003¹⁰⁷ so bila višja državna tožilstva odpravljena in so ostala samo okrožna državna tožilstva ter Vrhovno državno tožilstvo Republike Slovenije. Slednje ima svoje zunanje oddelke, ki so zamenjali prejšnja višja državna tožilstva. S to spremembo je v Celju leta 2003 začelo poslovati Vrhovno državno tožilstvo Republike Slovenije – Oddelek v Celju.

Državno pravobranilstvo

Spremembe na področju javnega pravobranilstva je uvedel Zakon o začasni ureditvi organizacije in pristojnosti občinskih sodnikov za prekrške in občinskih javnih pravobranilcev z dne 19. decembra 1994.¹⁰⁸ S 1. januarjem 1995, ko je ta zakon stopil v veljavo, so občinski in medobčinski javni pravobranilci, ki so bili imenovani po Zakonu o javnem pravobranilstvu iz leta 1976, nadaljevali delo kot namestniki Javnega pravobranilca Republike Slovenije.¹⁰⁹ V Celju je s tem dnem, to je s 1. januarjem 1995, začel poslovati Javni pravobranilec Republike Slovenije, Zunanji oddelek v Celju. Tako je ostalo do aprila 1997, ko je bil sprejet Zakon o državnem pravobranilstvu.¹¹⁰ Z njim so bila prejšnja javna pravobranilstva odpravljena, njihovo vlogo pa je prevzelo državno pravobranilstvo, ki ima svoj sedež v Ljubljani, v posameznih večjih mestih pa ima svoje

¹⁰⁴ Uradni list RS, št. 19/1994.

¹⁰⁵ Uradni list RS, št. 50/1997.

¹⁰⁶ Uradni list RS, št. 63/1994.

¹⁰⁷ Uradni list RS, št. 14/2003.

¹⁰⁸ Uradni list RS, št. 82/1994.

¹⁰⁹ Prav tam.

¹¹⁰ Uradni list RS, št. 20/1997.

zunanje oddelke. Enega teh ima tudi v Celju – Državno pravobranilstvo, Zunanji oddelek v Celju. Njegova naloga je, da zastopa državo pred sodišči v premoženjskih zadevah, in sicer pred Okrajnim sodiščem v Celju, Okrajnim sodiščem v Slovenskih Konjicah, Okrajnim sodiščem v Šentjurju pri Celju, Okrajnim sodiščem v Šmarju pri Jelšah pri Jelšah, Okrajnim sodiščem v Velenju, Okrajnim sodiščem v Žalcu, pred Okrožnim sodiščem v Celju, pred Višjim sodiščem v Celju in pred Vrhovnim sodiščem Republike Slovenije, kadar je na prvi stopnji odločalo sodišče z območja sodnega krožja Celje.

Družbeni pravobranilec samoupravljanja

Ker se je v Sloveniji družbena lastnina tudi po opravljenem lastninjenju deloma še vedno ohranila, je potreba po obstoju institucije, ki bi skrbela za njeno varstvo, še obstajala. To vlogo je za občine Celje, Laško, Slovenske Konjice, Šentjur pri Celju, Šmarje pri Jelšah in Velenje še naprej opravljal Družbeni pravobranilec samoupravljanja Celje. Ko je 2. decembra 1995 stopil v veljavo Zakon o družbenem pravobranilcu Republike Slovenije,¹¹¹ je prenehal veljati Zakon o družbenem pravobranilcu samoupravljanja. Takrat je bil Družbeni pravobranilec samoupravljanja Celje odpravljen.

Sodnik za prekrške

Zakon o začasni ureditvi organizacije in pristojnosti občinskih sodnikov za prekrške in občinskih javnih pravobranilcev z dne 19. decembra 1994¹¹² je določal, da občinski sodniki za prekrške 31. decembra 1994 prenehajo z delom kot samostojni organi občin in s 1. januarjem 1995 nadaljujejo delo kot samostojni državni organi z imenom »sodnik za prekrške«. S tem dnem je tudi prejšnji Občinski sodnik za prekrške v Celju začel delovati kot Sodnik za prekrške v Celju. Njegova krajevna pristojnost je obsegala območje takrat ustanovljene Upravne enote Celje. Nove spremembe na področju organov za prekrške je prinesel Zakon o prekrških z dne 20. decembra 2003, ki je določal, da z dnem, ko začnejo z delom novi prekrškovni organi in sodišča, prenehajo z delom sodniki za prekrške in Senat za prekrške Republike Slovenije.¹¹³ Za odločanje o prekrških na prvi stopnji so postala pristojna okrajna sodišča, na drugi stopnji pa višja sodišča. Pri Okrajnem sodišču v Celju je s 1. januarjem 2005 začel poslovati oddelek za prekrške.

Notariat

V začetku leta 1994 je bil v Sloveniji s posebnim zakonom po pol stoletja znova uveden notariat.¹¹⁴ Notariat opravljajo notariji, ki predstavljajo osebe javnega zaupanja. Pristojni so predvsem za sestavljanje javnih listin o pravnih poslih, izjavah volje oziroma dejstvih, iz katerih izvirajo pravice, overovitve dokumentov in pisanje zapisnikov občnih zborov delniških družb. Celje je tedaj dobilo dva notarja.

¹¹¹ Uradni list RS, št. 69/1995.

¹¹² Uradni list RS, št. 82/1994.

¹¹³ Uradni list RS, št. 7/2003.

¹¹⁴ Zakon o notariatu z dne 21. februarja 1994, Uradni list RS, št. 13/1994.

PREGLED PRAVOSODNIH INSTITUCIJ, KI SO PO LETU 1945 IMELE SEDEŽ V CELJU

Naziv pravosodnega organa	Mejne letnice delovanja
Sodišča	
Vojaško sodišče Mariborskega vojnega področja – senat v Celju	junij–avgust 1945
Vojaško sodišče mesta Celje	junij–avgust 1945
Vojaško sodišče 43. divizije JLA	maj 1945–
Sodišče slovenske narodne časti – senat v Celju	junij–avgust 1945
Okrožno sodišče v Celju	1945–1949, 1951–1978, 1994–
Okrajno sodišče v Celju	1945–1965, 1994–
Občinsko sodišče v Celju	1965–1978
Temeljno sodišče v Celju	1979–1994
Višje sodišče v Celju	1979–
Okrožno gospodarsko sodišče v Celju	1954–1978
Sodišče združenega dela v Celju	1974–1994
Delovno sodišče v Celju	1994–
Upravno sodišče Republike Slovenije, Oddelek v Celju	1998–
Okrajni sodnik za prekrške v Celju	1951–1965
Okrajni senat za prekrške v Celju	1955–1965
Občinski sodnik za prekrške v Celju	1955–1994
Sodnik za prekrške v Celju	1995–2003
Ostali pravosodni organi	
Okrožno javno tožilstvo v Celju	1945–1949, 1951–1978
Okrajno javno tožilstvo v Celju	1945–1965
Občinsko javno tožilstvo v Celju	1965–1978
Višje javno tožilstvo v Celju	1979–1994
Temeljno javno tožilstvo v Celju	1979–1994
Okrožno državno tožilstvo v Celju	1995–
Višje državno tožilstvo v Celju	1995–2003
Vrhovno državno tožilstvo Republike Slovenije – Zunanji oddelek v Celju	2003–
Okrajno javno pravobranilstvo v Celju	1956–1965
Občinsko javno pravobranilstvo v Celju	1965–1994
Javno pravobranilstvo, Zunanji oddelek v Celju	1995–1997
Državno pravobranilstvo, Zunanji oddelek v Celju	1997–
Družbeni pravobranilec samoupravljanja Celje	1975–1995
Notariat	1994–

DAS JUSTIZWESEN IN CELJE NACH DEM JAHRE 1945

Zusammenfassung

Die Nachkriegsjustiz in Slowenien stellte bis zu den demokratischen Veränderungen Anfang der neunziger Jahre einen Teil der totalitären Gewalt dar, was bedeutet, dass sie der Partei untergeordnet war und auch deren Interessen diente. Dies kam am stärksten zum Ausdruck auf dem Gebiet der Strafjustiz im Zeitraum vom Kriegsende bis zum Beginn der fünfziger Jahre, als sich auch die Justizorgane von Celje (Gerichte und Staatsanwaltschaft) aktiv an der Verfolgung von verschiedenen »Inneren Feinden« beteiligten. In diesem Zeitraum liefen auch vor den Gerichten in Celje zahlreiche inszenierte politische Prozesse ab, deren Opfer hauptsächlich Industrielle, Kaufleute, Handwerker, Bauern und Geistliche waren. Erst mit den 1991 von der Verfassung der Republik Slowenien kodifizierten demokratischen Veränderungen erlebte die slowenische und damit gleichzeitig die Justiz von Celje eine demokratische Wandlung.

Nach dem Kriegsende 1945, als Zivilgerichte ihre Arbeit noch nicht aufgenommen hatten, wurde die Strafgerichtsbarkeit in Celje von dem *Militärgericht des Mariborer Kriegsgebietes*, *Senat Celje*, von dem *Militärgericht der Stadt Celje* sowie dem *Gericht der slowenischen Nationalehre, Senat Celje*, ausgeübt. Die Militärgerichte richteten auf Grundlage der Verordnung des Generalstabes der Volksbefreiungsarmee und der Partisanenverbände Jugoslawiens über die Militärgerichte (in slowenisch als »UVS« abgekürzt) vom 24. 5. 1944; das Gericht der slowenischen Nationalehre (in slowenisch als »SNČ« abgekürzt) fällt seine Urteile auf Grundlage des Gesetzes über die Bestrafung von Verbrechen und Verfehlungen gegen die slowenische Nationalehre, welches vom Präsidium des slowenischen Volksbefreiungsrates am 5. 6. 1945 verabschiedet wurde. Alle drei Gerichte begannen Anfang Juli 1945 mit den Prozessen. Militärgerichte waren für diejenigen zuständig, die welche gemäß den Bestimmungen der oben aufgeführten Verordnung als Kriegsverbrecher und als sog. Volksfeinde behandelt wurden. Das Gericht der slowenischen Nationalehre richtete jene Personen slowenischer Nationalität aus dem Bezirk Celje, welche mit ihren Handlungen während der Besatzungszeit ihre Nationalehre beschmutzt haben. Alle drei aufgeführten Gerichte waren bis zum 25. 8. 1945 aktiv; danach wurden sie aufgelöst.

Nach der Abschaffung der Militärgerichte und dem Gericht der slowenischen Nationalehre ging auch die Strafrechtsprechung in Slowenien auf zivile Gerichte über, welche auf Grundlage des Gesetzes über die Einrichtung von Nationalgerichten vom 26. 8. 1945 gegründet wurden. Zu dieser Zeit wurden auch das *Kreisgericht Celje* und das *Bezirksgericht Celje* gegründet. Unter die Zuständigkeit des Kreisgerichts Celje fielen bei seiner Gründung die Bezirksgerichte in Celje, Gornji Grad, Slovenske Konjice, Šmarje pri Jelšah, Šoštanj und in Trbovlje. Im Mai 1949 wurde das Kreisgericht in Celje aufgelöst und im Juni 1951 erneut gegründet. Während das Kreisgericht in Celje bis zum Jahre 1978 existierte, wurde das Bezirksgericht Celje bereits im Jahre 1965 aufgelöst, gleichzeitig mit der Abschaffung des Bezirks Celje. Celje erhielt anstelle des vorherigen Bezirksgerichtes sein Gemeindegerecht (*Gemeindegerecht Celje*). Mit der Gerichtsreform, welche das Gesetz über die ordentlichen Gerichte vom 20. 4. 1977 brachte, wurden in Celje sowohl das Bezirks- als auch das Gemeindegerecht

abgeschafft; an ihre Stelle traten das *Grundgericht Celje* und das *Obergericht Celje*, die ihre Arbeit am 1. 1. 1979 aufnahmen. Neben den genannten Gerichten allgemeiner Zuständigkeit gab es in Celje noch das *Wirtschaftskreisgericht Celje* (1954 gegründet) und das *Gericht der Vereinigten Arbeit Celje* (1974 gegründet). Das erste bestand bis zum Jahre 1978, das zweite bis zum Jahre 1995.

Bis zum Beginn der neunziger Jahre bestanden in Celje neben den genannten Gerichten noch die folgenden Justizorgane: *Kreisstaatsanwaltschaft Celje* (1945–1949 und 1951–1978), *Bezirksstaatsanwaltschaft Celje* (1945–1965), *Gemeindestaatsanwaltschaft Celje* (1965–1978), *Grundstaatsanwaltschaft Celje* (1979–1994), *Oberstaatsanwaltschaft Celje* (1979–1994), *Bezirksvolksanwaltschaft Celje* (1956–1965), *Gemeindevolksanwaltschaft Celje* (1965–1994) und die *gesellschaftliche Volksanwaltschaft für Selbstverwaltung Celje* (1975–1995). Für die erstinstanzliche Verurteilung von Ordnungswidrigkeiten wurde im Jahre 1952 das Bezirks-Ordnungswidrigkeitengericht Celje gegründet, im Jahre 1955 kam noch das Gemeinde-Ordnungswidrigkeitengericht Celje hinzu. Das erste wurde im Jahre 1965 und das zweite im Jahre 1995 aufgelöst.

Mit einzelnen im Jahre 1994 und später verabschiedeten Gesetzen wurden alle oben genannten Justizinstitutionen abgeschafft und neue, der demokratischen Gesellschaftsordnung entsprechende gegründet. Anstelle des vorherigen Grundgerichts erhielt Celje im Jahre 1994 als Gericht der allgemeinen Zuständigkeit erneut ein Kreis- und Bezirksgericht (*Kreisgericht Celje* und das *Bezirksgericht Celje*). Als zweitinstanzliches Gericht wurde das Obergericht Celje gegründet. Zur Behandlung von arbeitsrechtlichen Streitigkeiten wurde anstelle des bisherigen Gerichts der Vereinigten Arbeit Celje das Arbeitsgericht Celje gegründet. Als vollkommen neues Gericht wurde im Jahre 1997 das *Verwaltungsgericht der Republik Slowenien, Abteilung in Celje*, gegründet. Mit der Abschaffung der großen Gemeinden und der Einführung der Verwaltungseinheiten wurde das Gemeinde-Ordnungswidrigkeitengericht Celje zum *Ordnungswidrigkeitengericht Celje* umgebildet. Mit dem 1. 1. 2005 wurde diese Institution abgeschafft; für die Behandlung von Ordnungswidrigkeiten wurde beim Bezirksgericht Celje die *Abteilung für Ordnungswidrigkeiten* geschaffen.

Gleichzeitig mit den vorher bestehenden Gerichten wurde im Jahre 1995 auch die öffentliche Staatsanwaltschaft, die Volksanwaltschaft und die gesellschaftliche Volksanwaltschaft für Selbstverwaltung abgeschafft. Anstelle der Grundstaatsanwaltschaft Celje und der Oberstaatsanwaltschaft Celje wurden im Jahre 1995 die *Kreisstaatsanwaltschaft Celje* und die *Oberstaatsanwaltschaft Celje* geschaffen. Die letztere wurde im Jahre 2003 aufgelöst und ihre Funktion übernahm die *Staatsanwaltschaft der Republik Slowenien – Außenabteilung Celje*. Die Rolle der Vertretung des Staates und seiner Organe in Vermögensangelegenheiten vor den Gerichten übernahm statt der bisherigen Volksanwaltschaft die neugegründete Staatliche Volksanwaltschaft der Republik Slowenien, die in Celje über eine Abteilung verfügt (*Staatliche Volksanwaltschaft der Republik Slowenien – Außenabteilung Celje*). Im Jahre 1995 wurde auch die gesellschaftliche Volksanwaltschaft für Selbstverwaltung Celje abgeschafft. Als neues Organ der Rechtspflege erhielt Celje im Jahre 1994 erneut das Notariat, welches von zwei Notaren ausgeübt wird.

THE JUDICATURE IN CELJE AFTER 1945

Summary

After WWII and up until the democratic changes at the beginning of the 1990s, the judiciary in Slovenia figured as an arm of the totalitarian regime that existed at that time, which means that it was subordinate to the Communist Party and also served to further the Party's interests. This could be seen most clearly in the area of Criminal Law in the period from the end of WWII up until the beginning of the 1950s, during which the judicial institutions of Celje (the courts and the Public Prosecutor's Office) participated actively in the prosecution of various »internal enemies«. During this period a number of rigged political trials also took place in the courtrooms of Celje, the victims of which were primarily industrialists, merchants, manufacturers, farmers and clergymen. It was not until the democratic changes enacted by the Constitution of the Republic of Slovenia in 1991 that the Slovene judiciary and with it also the judicature of Celje underwent a democratic transformation.

Following the end of the war in 1945, when the civilian courts had not yet begun to operate, criminal law trials were conducted by the *Celje Senate of the Military Court of the Maribor Military District*, the *Military Court of the City of Celje* and the *Celje Senate of the Court of Slovenian National Honour*. The military courts sat in session by the authority of the ordinance of the Supreme Command of the People's Liberation Army and the Partisan Detachments of Yugoslavia on military courts (UVJ), issued on the 24.5.1944, while the Court of National Honour was given authority by the Law on the Punishment of Criminal Acts and Offences Against the National Honour of Slovenia, which was enacted by the Presidency of the Slovene National Liberation Council on 5.6.1945. All three courts commenced conducting trials at the beginning of July 1945. The military courts tried those who, according to the stipulations of the UVS were considered war criminals and co-called enemies of the nation, while the Court of National Honour tried all individuals of Slovenian nationality from the territories under the jurisdiction of the Celje region, who were accused of having besmirched their nation's honour through their actions during the time of the occupation. All three above-listed courts operated until 25.8.1945, when they were abolished.

Following the abolishment of the military courts and the Court of National Honour, criminal judicature was transferred to the civil courts which were established based on the Law on the Regulation of National Courts, which was enacted on 26.8.1945. This was also when the Regional Court in Celje and the District Court in Celje were established. At its founding, the Regional Court in Celje had jurisdiction over the district courts in Celje, Gornji grad, Slovenske konjice, Šmarje pri Jelšah, Šoštanj and Trbovlje. In May of 1949 the Regional Court in Celje was abolished, only to be re-established again in June 1951. While the Regional Court in Celje existed until 1978, the District Court of Celje was abolished already in 1965, together with the abolishment of the Celje District. Instead of the former District Court, Celje received a municipal court (the *Municipal Court of Celje*). With the reform of the judicature brought about by the Law on Regular Courts of 20.4.1977, both the district and the municipal courts in Celje were discontinued and in their place, the *Basic Court of Celje* and the *Higher Court of Celje*

were established, both of which began operating on 1.1.1979. In addition to the above-listed courts of general jurisdiction, the city also featured the *Regional Economic Court of Celje* (founded in 1954) and the *Court of Associated Labour of Celje* (founded in 1974). The former existed until 1978, and the latter until 1995.

In addition to those already mentioned, the following legislative bodies also existed in Celje up until the beginning of the 1990s: The *Regional Public Prosecutor's Office of Celje* (1945-1949 and 1951-1978), the *District Public Prosecutor's Office of Celje* (1945-1965), the *Municipal Public Prosecutor's Office of Celje* (1965-1978), the *Basic Public Prosecutor's Office of Celje*, (1979-1994), the *Higher Public Prosecutor's Office of Celje* (1979-1994), the *District Public Attorney's Office of Celje* (1956-1965), the *Municipal Public Attorney's Office of Celje* and the *Social Attorney of Self-Management of Celje* (1975-1995). For first level proceedings involving lesser offences, the office of the *District Judge of Celje for Minor Offences* was established in 1952 and in addition to this in 1955, the *Municipal Judge of Celje for Minor Offences*. The former office was abolished in 1965, and the latter in 1995.

With the various laws that were enacted in 1994 and after this date, the above-listed juridical institutions were abolished and new ones which were more in keeping with the democratic social order were founded. Instead of the former Basic Court, in 1994 Celje again received as courts of general jurisdiction its former district and regional courts (the *District Court of Celje* and the *Regional Court of Celje*). The *Higher Court of Celje* was established as the city's court of the second instance and for the judging of disputes in the field of working relations the *Celje Court of Labour* was established in place of the then existing court of associated labour. The *Celje Division of the Administrative Court of the Republic of Slovenia* was founded as a completely new court in 1997. With the abolishment of the large municipalities and the introduction of the smaller administrative units, the Celje Municipal Judge for Minor Offences became the *Celje Judge for Minor Offences* on the 1.1.1995. On the 1.1.2005, this institution also was abolished and jurisdiction for the judging of minor offences was conferred to the newly established *Division for Minor Offences* of the District Court of Celje.

At the same time as the previously listed courts were abolished, in 1995 the Public Prosecutor's Office also saw the same fate, along with the Office of the Public Attorney and the Social Attorney of Self-Management. Instead of the former Basic Public Prosecutor's Office of Celje and the Higher Public Prosecutor's Office of Celje, in 1995 the *Regional State Public Prosecutor's Office of Celje* and the *Higher State Public Prosecutor's Office of Celje* were founded. The latter was abolished in 2003, and its role was assumed by the *Celje External Department of the State Public Prosecutor's Office of the Republic of Slovenia*. The task of representing the state and its legal bodies in property disputes taken before courts of law was taken over from the former Office of the Public Attorney in 1997 by the then newly founded State Attorney's Office of the Republic of Slovenia, which has a department in Celje (*Celje External Department of the State Attorney's Office of the Republic of Slovenia*). In 1995, the office of the Celje Social Attorney of Self-Management was also abolished, while in 1994, Celje received a new judicial institution – its re-established former *Office of the Notary Public*, which is managed by two Public Notaries.

Mateja Režek

**CELJSKO POLITIČNO
ŽIVLJENJE V LJUDSKI
REPUBLIKI SLOVENIJI**

V prvih dneh maja 1945 se je Celje znašlo v kaotičnih razmerah. Proti mestu so prodirali partizani, Nemci so se umikali, ceste pa so preplavile reke bežečih ustašev, domobrancev in njihovih družin. Pogled na slednje je pretresel tudi članico okrajnega odbora Osvobodilne fronte (OF) Ivanka Žagar - Stašo: »Vse ceste, ki so vodile iz Celja proti avstrijski meji, so bile prepolne vojakov in beguncev. /.../ Pogled na to množico ljudi v gibanju je bil strašen. Na vozovih so peljale družine domobrancev in ustašev vse, kar jim je ostalo od njihovega imetja. Žalosten je bil tudi pogled na otroke in ženske.«¹ Okrajni odbor OF je v Celje prispel 8. maja, vendar so Nemci odbornike na magistratu zajeli, kar je Ivanka Žagar kasneje opisala kot tragikomičen položaj: »Vseprosvod svoboda, a mi pod stražo.«² Zvečer istega dne so jih izpustili, naslednji dan, 9. maja, pa je okrajni odbor OF Celje-mesto pod vodstvom Martina Klančičarja - Nandeta in takoj zatem Emilije Gabrovec - Lenke vendarle formalno prevzel oblast v mestu. Generalštab Jugoslovanske armade je 10. maja objavil, da je Celje osvobojeno, čeprav so v njegovi okolici še vedno divjali boji. Prva velika proslava osvoboditve je bila po 12. maju, ko je v mesto vkorakala Prekmurska brigada, že 1. junija pa je Celje obiskal tudi maršal Tito.³

Večina prebivalstva je po moriji druge svetovne vojne zmagovalce pričakala z navdušenjem, optimizem pa so spodbujale tudi obljube o socialno pravičnejši družbeni ureditvi. Hkrati se je začel obračun z resničnimi in domnevnimi političnimi nasprotniki, kolaboracionisti in pripadniki nemške manjšine, celjska Ozna pa naj bi na podlagi vnaprej pripravljenih seznamov začela s »čiščenjem«⁴ že 8. maja zvečer.⁴ Celjani so za aretacije vedeli, saj so še julija 1946 na seji okrajnega komiteja Komunistične partije Slovenije (KPS) Celje-mesto ugotavljali, da je »veliko nezadovoljstvo radi tega, ker ljudje ne vedo za one, ki so bili takoj na začetku odpeljani. Treba je vprašati okrožni komite, kako se jim naj to pojasni.«⁵ Pečat nasilja je Celju vtisnila tudi bližina taborišča na Teharjah in množična grobišča, posejana po mestu in njegovi okolici,⁶ kjer je svojo pot končalo več tisoč domobrancev iz vse Slovenije.

Druga svetovna vojna in prvi meseci po njej so med prebivalci Celja in najbližje okolice terjali 1017 smrtnih žrtev.⁷ Podobno kot so se nemški okupator in njegovi sodelavci iz vrst domačih Nemcev med vojno brutalno znašali nad Slovenci, je nova oblast po vojni tako v Celju kot drugod po državi neusmiljeno pometla z ostanki nemške manjšine. Izmed najmanj 196 ubitih in pogrešanih Celjanov od sredine maja 1945 do konca januarja 1946 jih je bilo vsaj 123 nemške narodnosti,⁸ tisti, ki se niso mogli ali želeli sami umakniti, pa so bili večinoma zaprti v taborišča in zatem izgnani v Avstrijo in Nemčijo, njihovo premoženje pa je bilo zaplenjeno. Vprašanje nemške manjšine je bilo v letih 1945 in 1946 »rešeno«⁸ na podlagi sklepa predsedstva AVNOJ-a novembra 1944

¹ Ivanka Žagar Milovanović, Celje na pragu svobode, v: Celjski zbornik 1985, str. 33.

² Prav tam, str. 32.

³ Več o osvoboditvi in prevzemu oblasti v Celju Božo Repe, Prevzem oblasti v Celju in okolici leta 1945, v: Iz zgodovine Celja 1941–1945, Celje 2004, str. 193–213 in literatura, navedena v članku.

⁴ Jera Vodušek Starič, Prevzem oblasti po vojni in vloga Ozne – obračun, v: Slovenija v letu 1945 (zbornik referatov), Ljubljana 1996, str. 96.

⁵ AS 1589 (fond CK ZKS), šk. 1498, Zapisnik seje OK KPS Celje-mesto, 10. 7. 1946, str. 3.

⁶ Več o tem Mitja Ferenc, Taborišče Teharje in prikrita grobišča v Sloveniji, v: Iz zgodovine Celja 1941–1945, Celje 2004, str. 215–248.

⁷ Seznam žrtev druge svetovne vojne in zaradi nje, Inštitut za novejšo zgodovino; stanje popisa 24. 7. 2006.

⁸ Prav tam.

Navdušenje ob Titovem obisku Celja 1. junija 1945.
Muzej novejšje zgodovine Celje.

o zaplembi nemškega premoženja ter sklepa konference v Potsdamu avgusta 1945 o preselitvi nemške manjšine iz nekaterih vzhodnoevropskih držav, med katerimi Jugoslavija sicer ni bila izrecno omenjena. Kakšna bo usoda Nemcev na Slovenskem, je povedal tudi Boris Kidrič na seji glavnega odbora OF decembra 1945: »Nemška manjšina pri nas ne bo imela nobene pravice, ker je ne bo!«⁹

Prevzem oblasti v Celju je bil torej podoben, če ne še bolj buren in nasilen kot drugod po Sloveniji, potekal pa je po načrtih, ki jih je politično vodstvo osvobodilnega gibanja pripravilo že več mesecev pred koncem vojne. Novo oblast so na lokalni ravni utrdile volitve v narodnoosvobodilne oziroma ljudske odbore avgusta 1945, na katerih so kandidirali samo člani OF. Število volilnih upravičencev je bilo razmeroma majhno, natančne številke pa niso znane, saj niso bile nikjer uradno objavljene. Udeležba na lokalnih volitvah 5. avgusta 1945 je bila tako kot drugod po državi tudi v okraju Celje-mesto zelo visoka, od 95- do 100- odstotna,¹⁰ prvi predsednik mestnega ljudskega odbora pa je postal Vladimir Močnik.¹¹ Lokalni organi so bili le izvrševalci navodil, ki so se oblikovala v višjih političnih forumih, na njihove odločitve pa niso imeli nikakršnega vpliva. Leta 1946 je celjski »župan« oziroma predsednik mestnega ljudskega odbora postal Andrej Svetek. Zanimivo je, da Svetek ob nastopu svojega položaja ni bil član partije, predlog za njegov sprejem pa je okrajni partijski komite podal šele naslednje leto: »Res je, da je bil tov. Svetek socialdemokrat in da je nastopil po osvoboditvi na sindikalnih sestankih kot funkcionar sindikatov še s socialdemokratskimi nazori, vendar je v glavnem bila to krivda tukajšnje partije, ker je bil malokateri član partije, ki je z njim govoril in mu prikazal napake. /.../ Svetka se je takoj sprejelo in se mu prikazalo dosedanje napake. Obljubil je, da bo točno in v redu kot član partije delal vse, kar mu bo partija nalagala in od njega zahtevala.«¹²

Konec poletja 1945 so v Celju stekle priprave na volitve v jugoslovansko ustavodajno skupščino, pri čemer so imele oblasti največ dela z volilnimi imeniki. Jeseni 1945 je okrajni partijski komite pod vodstvom Emilije Gabrovec poročal, da je med 20.043 prebivalci okraja Celje-mesto 11.623 volilnih upravičencev, iz volilnih imenikov, v katerih že tako ni bilo tisoč in več tistih, ki jim je bila volilna pravica odvzeta po sodni poti ali kako drugače, pa naj bi črtali še 267 oseb. S predvolilno kampanjo so se spoprijeli v obliki sestankov z volivci na terenu, v predvolilnem času pa so opazili tudi »shajanje raznih starih reakcionarjev«, letake z napisi »Živel kralj Peter«, vznemirjalo pa jih je zlasti branje pastirskega pisma jugoslovanskih škofov po cerkvah.¹³ Volitve so potekale 11. novembra 1945, volivci pa so na njih izbirali med listo Ljudske fronte in »skrinjico brez liste«, saj opozicija na volitvah ni sodelovala s svojimi kandidati. Volilna udeležba v okraju Celje-mesto in Celje-okolica, ki sta bila združena v en volilni okraj,

⁹ Slovenska novejša zgodovina: od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije 1848–1992, Ljubljana 2005, str. 866–867 (Aleš Gabrič). Glej tudi: »Nemci« na Slovenskem: izsledki projekta (ur. Dušan Nečak), Ljubljana 1998; Dušan Nečak: »Nemci« v Sloveniji 1938–1948, v: Slovensko-avstrijski odnosi v 20. stoletju, Ljubljana 2004, str. 349–372.

¹⁰ Rolanda Fugger Germadnik, Prvi koraki v svobodi, v: Celjski zbornik 1985, str. 68.

¹¹ Milko Mikola, Mestni ljudski odbor Celje 1945–1954, Celje 1987, str. 12–13.

¹² AS 1589, šk. 1500, Zapisnik seje OK KPS Celje-mesto, 28. 8. 1947, str. 1

¹³ AS 1589, šk. 43, Poročilo OK KPS Celje-mesto okrožnemu komiteju Celje, 2. 10. 1946, str. 1–2.

Volitve v ustavodajno skupščino 11. novembra 1945 v Medlogu.
Muzej novejšje zgodovine Celje.

naj bi bila po podatkih, objavljenih v celjski Novi poti, prek 98- odstotna.¹⁴ Za celjskega zveznega poslanca je bil izvoljen minister za industrijo in rudarstvo v slovenski vladi Franc Leskošek - Luka, predvojni revolucionar in Celjan, ki je odigral pomembno vlogo ne le v celjski, temveč tudi v slovenski in jugoslovanski povojni zgodovini. V KPJ je vstopil leta 1926 in kot edini Slovenec že leta 1936 postal član politbiroja CK KPJ. Naslednje leto je bil na ustanovnem kongresu KPS izvoljen za sekretarja slovenske partije, ki jo je vodil do leta 1945, ko ga je zamenjal Miha Marinko. Leta 1947 je postal minister za težko industrijo v zvezni vladi, v svoji dolgoletni politični karieri pa je nanizal še vrsto drugih pomembnih funkcij in bil tako rekoč stalni član najvišjega političnega vrha. Leskošek, ki so mu celjske mestne oblasti leta 1952 podelile naziv častnega meščana, je Celje štel za svojevrsten fevd in s tega stališča nastopal tudi v odnosu do lokalnih oblasti.¹⁵

Temeljna značilnost povojne politične ureditve tako v Celju kot drugod po državi je bilo prepletanje uradne državne in neuradne partijske oblasti. Edina zares avtonomna institucija sistema v povojni Jugoslaviji je bil politbiro CK KPJ, njim podrejeni nižji partijski forumi na republiški in lokalni ravni pa so po načelu tako imenovanega demokratičnega centralizma izvrševali politiko, ki jo je sprejela vplivna peščica najvišjih partijskih voditeljev. Komunistična partija sprva ni bila registrirana kot politična stranka, čeprav je prek svojih članov, ki so zasedali ključne položaje v državnih ustanovah in množičnih organizacijah, nadzirala vse vzvode oblasti. Politična ureditev je slonela na tako imenovanem sistemu ljudske demokracije, ki so ga razumeli kot prehodni sistem na poti v socializem po sovjetskem vzoru. Osrednjo vlogo v njem je imela Ljudska fronta, ki je po vojni formalno prevzela oblast, vendar je bilo njeno delovanje kljub široki zasnovi omejeno zgolj na uresničevanje partijske politike. Ker na lokalni ravni ni bilo dovolj komunistov – na področju okraja Celje-mesto jih je bilo konec leta 1945 vsega 192 –¹⁶ partija sprva ni povsem obvladovala vseh organov oblasti, zato se je opirala predvsem na OF, ki je imela v Celju tedaj 9672 članov.¹⁷ Okrajni partijski komite z njenim delovanjem ni bil najbolj zadovoljen, saj je ugotavljal, da krajevni odbori OF ne premorejo dovolj samoiniciative in čakajo le na direktive,¹⁸ hkrati pa so se z oblastnimi organi tu in tam »dajali med seboj glede kompetenc«. Nič bolj zadovoljni niso bili z drugimi množičnimi organizacijami, zlasti z mladinsko organizacijo, v kateri naj bi vladalo mrtvilo, in Antifašistično fronto žensk (AFŽ), ki da se ne zanima dovolj za »politični dvig in vzgojo žena«.¹⁹ Celjski partijski voditelji so premgli tudi nekaj posredne samokritike, saj so se že v prvih povojnih letih, še bolj pa kasneje, ko je partija na stežaj odprla svoja vrata, pogosto zgražali nad nedisciplino partijcev in njihovo nizko ideološko ravnanje.

Po prevzemu oblasti so se politične razmere v Celju bolj ali manj umirile. Oblast je bila razmeroma trdno v rokah komunistične partije, politični nasprotniki večinoma

¹⁴ Repe, n. d., str. 204.

¹⁵ Tone Kregar, Tovarš Luka, v: Znameniti Celjani, Celje 2004, str. 58–59).

¹⁶ AS 1589, šk. 1504, Referat sekretarja OK KPS Celje-mesto na okrajni partijski konferenci, 12. 6. 1948, str. 2.

¹⁷ AS 1589, šk. 1498, Zapisnik seje OK KPS Celje-mesto, 31. 3. 1946, str. 2.

¹⁸ AS 1589, šk. 1498, Zapisnik seje OK KPS Celje-mesto, 17. 3. 1946, str. 2

¹⁹ AS 1589, šk. 43, Poročilo OK KPS Celje-mesto okrožnemu komiteju Celje, 2. 10. 1946, str. 1–2.

odstranjeni, prebivalstvo pa bolj ali manj izenačeno v pomanjkanju, ki je pestilo povojni svet. Podobno kot v drugih industrijskih mestih je tudi v Celju število prebivalcev precej naraslo že v prvih povojnih letih. Okraj Celje-mesto, ki je z malenkostnim povečanjem teritorialno slonel na predvojni mestni občini, je namreč ob popisu leta 1948 štel 21.701 prebivalca,²⁰ kar je bilo, vojnim in povojnim izgubam navkljub, približno 2000 oseb več kot pred drugo svetovno vojno.²¹

Socialna struktura celjskega prebivalstva se je močno nagnila v prid delavstvu, naraščanje prebivalstva pa je s seboj prineslo resne težave s preskrbo, ki so se zavlekle v petdeseta leta in povzročale številne preglavice celjskim mestnim oblastem. Na področju preskrbe s hrano in osnovnimi življenjskimi potrebščinami so se oblasti zatekle k sistemu tako imenovane racionirane in kasneje »garantirane« preskrbe. Prva je bila v veljavi do leta 1948, druga do leta 1952, zatem pa je bila preskrba ljudi odvisna od njihovih plač in založenosti trgovin, ki je bila še v petdesetih letih nadvse skromna. Po podatkih okrajnega komiteja naj bi bilo avgusta 1950 v Celju razmerje med »garantirano« preskrbo in prosto trgovino 1 : 3 v prid prosti trgovini, cene živil in izdelkov v prosti prodaji pa večini prebivalstva niso bile dostopne. Težave so imeli tudi z zagotovljeno preskrbo, saj je bila neredna, blago pa je prihajalo v premajhnih količinah, pri čemer je bila najbolj kritična preskrba z maščobo, mesom in sladkorjem, tik pred začetkom šolskega leta 1950 pa v Celju ni bilo mogoče dobiti niti otroških čevljev. Med prebivalstvom je bil razširjen »strah, da posameznih artiklov tudi v zmanjšani količini ne bodo prejeli, in kritizirajo, da radi čakanja v vrstah izgubljajo ogromno časa. Nadaljnji problem obstoja v tem, da predvsem industrijsko blago v garantirani preskrbi ne more po želji dobiti gospodinja, ki je zaposlena, ker enostavno nima časa, da bi takrat, ko to blago obstoja, čakala v trgovini za nakup tega blaga.«²² Leta 1954 so mestne oblasti ugotavljale, da je Celje najdražje mesto v državi, trg pa izredno slabo založen. Franc Leskošek, ki se je pogosto udeleževal sestankov celjske partije in njene voditelje v proletarskorevolucionarni maniri poučeval o tem in onem, je na seji okrajnega komiteja 26. avgusta 1954 zarobantil nad celjsko preskrbo in partijskimi voditelji, ki da nič ne storijo za ureditev položaja. Ocenil je, da so v celjski trgovini zaposleni »sami lumpi in špekulanti /.../ To boste najbolje rešili tako, da bo sindikat sklical protestno zborovanje po tovarnah, kjer bodo delavci zahtevali, da bo OLO in MLO napravil red, če pa tega ne morete, potem je bolje, da odstopite. /.../ Tu se spravite na sejo, jamrate, kako je hudo in težko, potem pa greste domov, tako gre naprej, lumpje se vam pa smejiijo, namesto da bi to gnilobo spravili tja, kamor spada.«²³

Zaradi naraščanja prebivalstva in precejšnjega števila porušenih stanovanjskih zgradb je bila v Celju pereča tudi stanovanjska stiska. Leta 1945 so celjske oblasti to vprašanje reševale »na vse mogoče načine. Po eni strani dajemo po več družin nemčurjev v eno stanovanje, na drugi strani večja stanovanja damo dvem, trem strankam s souporabo

²⁰ Janko Orožen, Oris sodobne zgodovine Celja in okolice (1941–1979), Celje 1980, str. 46.

²¹ Ob popisu leta 1931 je imela celjska mestna občina 17.255 prebivalcev, po oceni iz leta 1935 pa okrog 19.000 prebivalcev (Krajevni leksikon Dravske banovine, Ljubljana 1937, str. 112). Leta 1945 je v Celju in njegovi bližnji okolici prebivalo 20.131 oseb (Branko Goropevšek, Stoletje v Celju 1900–2000, Celje 2001, str. 106.).

²² AS 1589, šk. 1527, Poročilo o stanju preskrbe v Celju, 25. 8. 1950, str. 2.

²³ AS 1589, šk. 1558, Zapisnik VI. redne seje članov OK ZKS Celje, 26. 8. 1954, str. 6–7.

kuhinje«, razmišljali pa so tudi o preselitvi upokojevcev izven mesta.²⁴ Aprila 1946 je celjski okrajni komite poročal, da je prisilcev za stanovanja prek 700 in da bi bilo potrebno pridobiti kredit za gradnjo stanovanjskih kolonij.²⁵ Kljub naštetim ukrepom se je stanovanjska stiska poglobljala, zato so jeseni 1948 na okrajnem partijskem komiteju predlagali drastičen ukrep: »Vse tiste, kateri niso vključeni v delo, se jim naj odvzame stanovanje in to stanovanje nakaže delavcem, prvenstveno udarnikom.«²⁶ Medtem je število prebivalcev v Celju naraščalo, gradnja stanovanj pa je bila omejena in nesistematična. Leta 1952 je sekretarka celjskega mestnega komiteja Olga Vrabič poročala, da v Celju primanjkuje vsaj 1000 družinskih stanovanj, napovedala pa je tudi bolj sistematičen pristop k stanovanjski gradnji.²⁷

Takšne in drugačne težave, ki so pestile Celje in povojno Jugoslavijo, so se močno poglobile ob sporu z Informbirojem, ki je državo pahnil na rob političnega in gospodarskega zloma. Neposredno po njem je bila politika jugoslovanskega partijskega vrha in podrejenih partijskih forumov vse prej kot premočrna. Na eni strani so zavračali sovjetske obtožbe in neusmiljeno preganjali »informbirojevce«, na drugi strani pa s številnimi ukrepi, zlasti s stalinističnimi sodnimi procesi in kolektivizacijo kmetijstva, dokazovali svojo poslušnost Moskvi in popravljali napake, ki jim jih je v pismih očital Stalin. Eden prvih odmevov na krhanje odnosov s Sovjetsko zvezo so bili tako imenovani dachauski procesi – politični sodni procesi z močnim stalinističnim pridihom. Na prvem dachauskem procesu, imenovanem Diehl-Oswaldov proces, je bilo pred vojaškim sodiščem v Ljubljani aprila 1948 na izredno visoke kazni obsojenih 14 komunistov, domnevnih sodelavcev gestapa in tujih obveščevalnih služb. Prvi med njimi je bil Branko Diehl, Celjan, zaposlen v Ljubljani kot glavni inšpektor za gospodarstvo pri Predsedstvu vlade LRS, ki je bil obsojen na smrt.²⁸

Prvi odziv na spor s Sovjetsko zvezo je bil v Celju tak kot drugod – najprej zmedenost in dvomi, lov na »informbirojevce« in šele kasneje kritika stalinizma in sovjetskega modela socializma. Celjske partijske organizacije so začele sestankovati že maja 1948, govorili pa so predvsem o članih politbiroja CK KPJ Andriji Hebrangu in Sretenu Žujeviću, ki sta bila osumljena sodelovanja s sovjetskimi tajnimi službami. Pri tem so naleteli na »nezdrav odraz« v partijski celici Komunalnega podjetja, kjer je direktor Tone Uršič podvomil v upravičenost njune odstranitve,²⁹ izjavil pa naj bi tudi, da so glede nižjih partijskih forumov sovjetske obtožbe zagotovo neresnične, vendar morda držijo za najvišji partijski vrh, češ da sam ne ve, kaj se tam dogaja. Uršiča je osnovna partijska organizacija nemudoma izključila,³⁰ od februarja 1949 do junija 1950 pa mu je bila zaradi »informbirojevstva« odvzeta tudi prostost.³¹ Podobna usoda je na Celjskem doletela najmanj 108 oseb.³² »Informbirojevci« prave svobode niso uživali niti po

²⁴ AS 1589, šk. 43, Poročilo OK KPS Celje-mesto okrožnemu komiteju Celje, 2. 10. 1946, str. 3.

²⁵ AS 1589, šk. 1498, Seja OK KPS Celje-mesto, 10. 4. 1946, str. 3.

²⁶ AS 1589, šk. 1507, Zapisnik seje OK KPS Celje-mesto, 20. 9. 1948, str. 2.

²⁷ AS 1589, šk. 1547, V. letna partijska konferenca mesta Celja, 5. 10. 1952, str. 22.

²⁸ Več o tem Dachauski procesi (raziskovalno poročilo z dokumenti), Ljubljana 1990.

²⁹ AS 1589, šk. 1507, Poročilo o partijskih sestankih v zvezi z okrožnico CK KPJ, str. 1.

³⁰ AS 1589, šk. 1507, Poročilo OK KPS Celje-mesto CK-ju KPS, 17. 7. 1948, str. 2.

³¹ Božidar Jezernik, Non cogito, ergo sum: arheologija neke šale; Borec, št. 533–534, 1994, str. 850.

³² Aleš Gabrič, Informbirojevstvo na Slovenskem, Prispevki za novejšo zgodovino, 1993/1-2, str. 173.

Soseska Otok je bila od leta 1951 živahno gradbišče.
Muzej novejše zgodovine Celje.

prestani kazni, saj so si le težko našli zaposlitev in stanovanje, pogosto pa so se znova soočili tudi z organi pregona. Konec leta 1955 je okrajni sekretar Franc Simonič poročal CK ZKS, da se večina celjskih »informbirojevcev« še vedno ni sprijaznila z novo politiko in trdijo, da je Jugoslavija pokleknila pred Zahodom, nekateri pričakujejo rehabilitacijo in zatrjujejo, da so bili po krivici zaprti, le peščica med njimi pa naj bi priznavala svoje napake in jih skušala popraviti.³³

Neposredno po zaostritvi sovjetsko-jugoslovanskih odnosov se je gnev celjskih komunistov usmeril zlasti na člana jugoslovanskega politbiroja Hebranga in Žujeviča. Sekretar okrajnega komiteja Celje-mesto Rudolf Klarič je 17. junija 1948 ugotavljal, da je do spora med sovjetsko in jugoslovansko partijo prišlo prav zaradi omenjenih »antipartijskih elementov« v partijskem vrhu, enakega mnenja pa so bili tudi drugi celjski partijski veljaki.³⁴ Poleti 1948 so partijske organizacije zavzeto prebirale pisma, ki sta si jih izmenjala centralna komiteja KPJ in VKP(b), pri čemer so se zgražali nad Stalinovimi obtožbami o protisovjetski politiki KPJ, njenem sektaštvu, kulaštvu in utapljanju v ljudski fronti, najbolj pa so jih prizadele trditve, da jugoslovanska partija nima nič večjih zaslug od drugih vzhodnoevropskih partij.³⁵ Celjani so 21. julija 1948, v času petega kongresa KPJ, na katerem so se jugoslovanski komunisti odločno postavili na stran svojih izobčenih voditeljev, zbrali na množičnem zborovanju. Po poročilu celjskega agitpropa »je prišlo okoli 7000 ljudi z zastavami, diagrami in transparenti. Štab za nazorno agitacijo je dotlej poskrbel za slavnostni izgled mesta, tudi v pogledu iluminacije. Čeprav je bila zbrana velika množica, navdušenje ni dobilo pravega izraza v obliki vzkljanja. /.../ Na razpoloženje so nedvomno vplivali nekoliko predolgi referati. V bakladi, ki se je razvila po mitingu, pa je prišlo navdušenje do izraza v obliki neprestanih ovacij in petja borbenih pesmi. /.../ Ozvočenje v mestu je te dni služilo le prenosu oddaje s kongresa, prav tako v velikih kolektivih.«³⁶ Celjani so zborovali tudi konec novembra 1948, ko je v Ljubljani potekal drugi kongres KPS, vendar se je sekretar celjskega agitpropa Martin Godler ob nizki udeležbi na prireditvi in odhajanju ljudi zaradi predolgih referatov in hladnega vremena tedaj že spraševal, »ali ne bi bilo umestno spremeniti oblike podobnih manifestacij. Sedanja oblika je preživeta in ni v skladu z dialektiko.«³⁷

Ena najbolj drastičnih potez jugoslovanskih oblasti po sporu z Informbirojem je bila zagotovo kolektivizacija kmetijstva leta 1949 in do skrajnosti zaostren sistem odkupa, s katerim so skušale oblasti kmete prisiliti k vstopu v tako imenovane kmečko-obdelovalne zadruge. V kampanjo za »socializacijo vasi« so se vključile tudi celjske oblasti, hkrati pa so napovedale odločen boj proti »kulakom« oziroma nasprotnikom zadrug. Kmetje so se namreč vstopu v zadruge upirali, terenski agitatorji pa so poročali, da ljudje na podeželju govorijo, naj jim oblast posest kar vzame, oni pa gredo raje na delo v tovarno ali rudnik, kot da bi jim kdo »komandiral«.³⁸ Kmetje, ki so nasprotovali kolektivizaciji

³³ AS 1589, šk. 1562, Nekateri podatki iz dela organizacij ZKS na področju celjskega okraja, 6. 12. 1955, str. 9.

³⁴ AS 1589, šk. 1507, Diskusija ob priliki sestanka članov komitejev Celje-mesto, Celje-okolica, Mozirje in Poljčane v zvezi s pismom CK KPJ CK-ju VKP(b), pismom CK VKP(b) CK-ju KPJ in pismom CK Madžarske.

³⁵ AS 1589, šk. 1507, Poročilo OK KPS Celje-mesto CK-ju KPS, 17. 7. 1948, str. 1.

³⁶ AS 1589, šk. 1507, Poročilo za julij 1948 agitpropa Celje-mesto agitpropu CK KPS, 4. 8. 1948, str. 2.

³⁷ AS 1589, šk. 1507, Poročilo za november 1948 agitpropa Celje-mesto agitpropu CK KPS, 20. 12. 1948, str. 1.

³⁸ AS 1589, šk. 1514, Situacijsko poročilo OK KPS Celje-mesto o gibanju zadrugištva, 1. 6. 1949, str. 1.

svojih posesti, so bili kaznovani bodisi z denarnimi ali zapornimi kaznimi, marsikdaj tudi z zaplembo premoženja, med letoma 1949 in 1952 pa je celjsko okrajno sodišče zaradi zavračanja kolektivizacije obsodilo prek sto oseb.³⁹ V kolektivizacijo je bilo do jeseni 1951, ko so se začeli množični izstopi iz zadrug, vloženih ogromno sredstev, njen ekonomski učinek je bil nič, odnosi na podeželju pa marsikje povsem izmaličeni.

Spor z Informbirojem je bil za jugoslovanske komuniste dramatična izkušnja, vendar je prav ta omogočila prevetritev po sovjetskem zgledu prevzetega modela socializma. Poudarjene stalinistične metode, ki so se jih neposredno po sporu s Stalinom jugoslovanski voditelji oklenili še bolj kot prej, so namreč poglobile gospodarsko in politično krizo, zato so bili kmalu prisiljeni poiskati pomoč na Zahodu, postopoma pa so začeli razmišljati tudi o drugačnih rešitvah v notranji politiki in gospodarstvu. Prisiljeni in odločni iznajti alternativo sovjetskemu modelu socializma so jugoslovanski voditelji na pragu petdesetih let ubrali vrtoglavo pot ideoloških iskanj. V nasprotju s sovjetskim centralizmom so začeli poudarjati Marxovo tezo o odmiranju države, čemur naj bi se približali z decentralizacijo ter uvedbo samoupravljanja in družbene lastnine. Samoupravljanje je bilo uvedeno poleti 1950, najprej v gospodarskih podjetjih, pooblastila delavskih svetov pa so bila sprva bolj ali manj simbolična, saj so o vsem še vedno odločali direktorji podjetij oziroma državni organi, ki so jih postavili. Tega so se politični voditelji dobro zavedali, vendar so krivdo za pasivnost delavskih svetov pogosto pripisali kar delavcem samim.⁴⁰

Na celjski partijski konferenci 5. oktobra 1952 je sekretarka Olga Vrabič ugotavljala, da se delavsko samoupravljanje slabo razvija in da marsikdo v njem vidi le »demokratično fasado«. Upravni odbori, ki so skupaj z direktorji vodili podjetja, so po njenih besedah delavske svete zgolj obveščali o storjenem, zaradi odtujenosti delavskih svetov pa so bili kolektivi povsem izolirani od dogajanja v podjetjih. Hkrati je opozorila na gospodarski kriminal oziroma »krajno družbene imovine«,⁴¹ ki se je vse bolj razraščala tudi v celjskih podjetjih in bila v naslednjih letih pogosta tema razprav. V nadaljevanju referata se je Vrabičeva dotaknila samoupravnih novosti na področju delovanja ljudskih odborov. Splošni zakon o ljudskih odborih iz leta 1952 je namreč v okrajne in mestne ljudske odbore uvedel zbere proizvajalcev, ki so bili zunanji izraz »vladavine proletariata«. Sekretarka je udeležence partijske konference pozvala, naj poskrbijo, da bodo na prihajajočih volitvah v zbor proizvajalcev izvoljeni »najboljši delavci«, ki jih bodo morali komunisti ustrezno izobraziti oziroma »dvigniti njihovo politično in kulturno raven, zlasti pa jim pomagati, da se osvobodijo ozkih lokalističnih pogledov, ki so si jih osvojili v podjetjih«. ⁴² Zakon o ljudskih odborih je kot obliko »neposredne demokracije« ohranjal zbere volivcev, ki sicer niso bili organi oblasti, vendar so lahko predlagali in sprejemali za ljudski odbor obvezne sklepe, razpravljali in sklepali pa so tudi o izbiri kandidatov za oblastne organe. Vrabičeva je na konferenci opozorila na neaktivnost

³⁹ Več o tem Milko Mikola, Dokumenti o kulaških procesih na Celjskem, Celje 1999; Milko Mikola, Zaplembe premoženja v Sloveniji 1943–1952, Celje 1999; Goropevšek, n. d., str. 114–115.

⁴⁰ Mateja Režek, Med resničnostjo in iluzijo: slovenska in jugoslovanska politika v desetletju po sporu z Informbirojem 1948–1958, Ljubljana 2005, str. 31.

⁴¹ AS 1589, šk. 1547, V. letna partijska konferenca mesta Celja, 5. 10. 1952, str. 18–19.

⁴² Prav tam, str. 21.

Prvi delavski svet v Tovarni emajlirane posode, 3. septembra 1950.
Muzej novejšje zgodovine Celje.

celjskih komunistov, ki so se v izredno majhnem številu udeležili že tako slabo obiskanih predvolilnih zborov volivcev, za nameček pa niso sodelovali v razpravah.⁴³

V začetku petdesetih let je slovensko in jugoslovansko družbo zajela politična odjuga v obliki številnih, vsaj navidez demokratičnih ukrepov oblasti, prizadevanja partijskih voditeljev, da bi iznašli alternativo sovjetskemu modelu socializma, pa so dosegla vrh na šestem kongresu KPJ novembra 1952. Partija se je na njem deklarativno odrekla neposredni oblasti ter se preimenovala v Zvezo komunistov Jugoslavije (ZKJ), njena temeljna naloga pa naj bi postala vzgoja množic v duhu socializma. V sklepih šestega kongresa sta se zrcalila povrnjena politična samozavest in vizionarstvo tistega časa, vendar za tako globoko rekonstrukcijo družbe, kot so jo napovedovali, ni bilo resnične pripravljenosti. Reformni zagon je bil razmeroma kratke sape, saj so spremembe v praksi precej zaostajale za radikalnimi ideološkimi premiki. Partija je namreč dovoljevala demokratizacijo le znotraj okvirov, ki so še zagotavljali njen politični monopol.⁴⁴

Navidezna demokratizacija je zavedla tudi marsikaterega razpravljavca na celjskih zborih volivcev. Tako so pred lokalnimi volitvami jeseni 1952 nekateri preveč pogumno izražali svoje mnenje, denimo direktor Žitofonda, ki je nastopil proti pretirani industrializaciji in zagovarjal razvoj kmetijstva,⁴⁵ med Celjani pa so krožile tudi najrazličnejše govorice, ki so tu in tam zašle na zборе volivcev. Tako so nekateri menili, da bodo naslednje volitve precej drugačne, saj naj bi na njih nastopile tudi predvojne stranke, spet drugi so govorili, da tudi te volitve ne bodo demokratične, da gre za dirko enega samega konja in da bi komunisti lahko »pobrali kovčke«, če bi bile zares demokratične, nekateri pa so glasno povedali, da na volitve sploh ne bodo šli. Celjski mestni komite je seveda »podvzel potrebne ukrepe, da se razbije in razkrinka take parole in take elemente tudi po upravni liniji odstrani iz službe«,⁴⁶ da »je demokratizacija, v katero gremo, zelo nevarna« in da »ne smemo dopustiti, da bi danes sovražnik lahko delal kar bi hotel«, pa je že sredi leta 1951 celjskim komunistom položil na srce načelnik lokalne Uprave državne varnosti (UDV) Kamilo Hilbert.⁴⁷

V prej omenjenem referatu Olge Vrabič na celjski partijski konferenci oktobra 1952, ki je v marsičem razkrival razmere v Celju v začetku petdesetih let, je sekretarka nanizala še vrsto drugih političnih in socialnih tem, načela pa je tudi žensko vprašanje. Povojni čas je v življenje žensk vnesel precejšnje spremembe, saj so dobile volilno pravico, spodbujali pa so tudi njihovo aktivno udeležbo v politiki in predvsem zaposlovanje. Vrabičeva je poudarila, da žensko vprašanje ni povezano z boljšim ali slabšim delovanjem AFŽ, temveč z dejansko emancipacijo žensk v vsakdanjem življenju. Zaskrbljena je ugotavljala, da se tudi v socializmu uveljavljajo »reakcionarni pogledi na ženo«, ki so jim podlegali celo komunisti, češ, »ženi ni mesto v produkciji in javnem življenju, temveč v kuhinji pri družini«. Takšna razmišljanja so se po njenem mnenju odrazila predvsem v nesorazmernem odpuščanju žensk, odrivanju delavk iz delavskih svetov in zgolj simboličnem številu žensk na odgovornejših mestih. Vse to naj bi imelo

⁴³ Prav tam, str. 20.

⁴⁴ Več o tem Režek, n. d., str. 27–91.

⁴⁵ AS 1589, šk. 1547, Zapisnik seje MK KPS Celje-mesto, 31. 10. 1952, str. 2.

⁴⁶ AS 1589, šk. 1547, Poročilo MK KPS Celje-mesto o pripravah na volitve v MLO 1952.

⁴⁷ AS 1589, šk. 1539, Zapisnik seje biroja OK KPS Celje-mesto, 11. 7. 1951, str. 3.

pogubne posledice ne le za ženske, ki da bodo ostale brez materialnih temeljev svoje emancipacije, temveč tudi za razvoj socializma. Ta se po besedah Vrabičeve namreč ne bo mogel uspešno razvijati brez sodelovanja polovice delovne sile, hkrati z izolacijo od javnega življenja in proizvodnje pa bodo ženske, ki imajo kot matere odločilen vpliv na mladino, postale »oslomba in plen reakcije«. Krivdo za nezavidljiv položaj žensk ni pripisala le konzervativni miselnosti, temveč splošni zaostalosti, saj so bile ženske v vsakdanjem življenju preobremenjene zaradi pomanjkanja sodobnih gospodinjstkih naprav, nerazvite mreže otroškega varstva, uslužnostnih delavnic in podobno, zato je poudarila, da bo treba v prihodnje temu nameniti več pozornosti.⁴⁸

Po drugi svetovni vojni se je v spremenjenih razmerah znašla tudi katoliška cerkev. V očeh nove oblasti in njene ideologije je bila religija neznanstvena zabloda in iluzija, Cerkev pa razredna sovražnica, ki bi utegnila ogroziti revolucionarno oblast. Gospodarske temelje njenega delovanja je oblast spodkopala z agrarno reformo in nacionalizacijo, ideološko in politično moč pa je skušala omejiti z ukinitvijo cerkvenih šol, omejevanjem verskega tiska in verouka ter z različnimi administrativnimi pritiski. K slednjim so se zatekale tudi celjske oblasti, hkrati pa so tako kot drugod ubirale pot ideološke »prevzgoje« ljudstva, vendar pri tem niso bile vedno najbolj uspešne. Poleti 1946 so celjski partijski voditelji poudarili, da je »pri masah treba prepričevanja. Treba je paziti, da se ravno pri razkrinkavanju duhovščine ne zaide v drugo skrajnost. Verno ljudstvo je treba prepričevati, dočim se reakcionarno duhovščino mora tolči.«⁴⁹ Največ pozornosti so posvečali mladini, saj so ugotavljali, da duhovščina »pridobiva mladino« z izleti, pevskimi zbori in drugimi dejavnostmi, zato so sklenili, da bodo tudi sami poskrbeli za ustrezno preživljanje prostega časa mladine, zlasti ob nedeljskih dopoldnevih.⁵⁰

Kljub politični odjugi se je v začetku petdesetih let odnos oblasti do katoliške cerkve močno zaostрил. Katoliška cerkev je bila edina in hkrati dobro organizirana opozicija z zaledjem številnih vernikov, svojo moč pa je črpala tudi iz tesnih vezi z Vatikanom. Prek duhovniških društev je skušala oblast ne le vzpostaviti nadzor nad duhovščino, temveč jo odvrniti od Vatikana ter tako osamosvojeno domačo katoliško cerkev narediti za edinega sogovornika v verskih zadevah. Članstvo v Ciril-metodijskem društvu (CMD) je bilo povezano z marsikatero ugodnostjo, s socialnim in zdravstvenim zavarovanjem duhovnikov, dovoljenjem za poučevanje verouka, včasih pa je bila z njim pogojena celo izpustitev duhovnikov iz zapora. Pritisk državne oblasti na katoliško cerkev je bil najmočnejši v letih 1951 in 1952, izrazil pa se je v ukinitvi verouka v šolah, odpravi verskih praznikov in nekaterih cerkvenih glasil, izločitvi teološke fakultete iz sistema javnega šolstva, odpuščanju vernih učiteljev ter v številnih sodnih procesih proti duhovnikom.⁵¹ Ostra politika oblasti je spodbudila tudi napade na duhovnike, čeprav so partijski voditelji svarili pred njimi, češ da škodujejo borbi proti religiji, kajti

⁴⁸ AS 1589, šk. 1547, V. letna partijska konferenca mesta Celja, 5. 10 1952, str. 15.

⁴⁹ AS 1589, šk. 1498, Zapisnik seje OK KPS Celje-mesto, 30. 7. 1946, str. 2.

⁵⁰ Tovrstna opozorila so se v zapisnikih celjske partije nenehno ponavljala, npr. AS 1589, šk. 1498, Zapisnik seje OK KPS Celje-mesto, 31. 3. 1946, str. 3; AS 1589, šk. 1500, Letno poročilo OK KPS Celje-mesto, 31. 12. 1947, str. 1; AS 1589, šk. 1514, Zapisnik plenuma MK KPS Celje, 29. 12. 1949, str. 1–2 idr.

⁵¹ Več o tem Mateja Režek, »Vprašanje svobode vere je vprašanje osvoboditve cerkve od Vatikana«: odnosi med državo in katoliško cerkvijo v letih 1949–1953, Zgodovinski časopis, 1999/3, str. 367–390.

»duhovnike je treba ideološko streti«. ⁵² Odnosi med državo in katoliško cerkvijo so dosegli vrelišče konec leta 1952 s prekinitvijo diplomatskih odnosov z Vatikanom ter bili zatem več let domala zamrznjeni.

Ostra politika do katoliške cerkve je na odpor vernikov naletela tudi v Celju, kjer so oblasti že jeseni 1951 zaznale, da »sedaj, ko smo ostreje nastopili proti veri, so pričeli ljudje očitneje manifestirati svojo pripadnost cerkvi«. ⁵³ V nekaterih celjskih podjetjih in šolah so šli celo tako daleč, da so delavce in dijake spraševali, če so verni in če se udeležujejo verskih obredov, kar je sekretarka Vrabičeva ocenila kot »veliko nevarnost, da se ves ta boj proti kleru kot nosilcu reakcije zreducira na verski boj«. ⁵⁴ Vinko Šumrada, ki je vodil celjski okrajni komite pred Vrabičevo, je na sestanku slovenskih okrajnih sekretarjev maja 1951 povedal, da je celjska duhovščina »zelo zagrizena«, da med njimi ni niti enega člana CMD in zato noben duhovnik nima dovoljenja za poučevanje verouka. Največ težav naj bi mestnim oblastem povzročal predstojnik celjskega župnijskega urada Peter Kovačič, ki se je po besedah Šumrade imel »za nekakšnega cerkvenega poglavarja pri nas. /.../ Nastopa zelo arogantno napram oblastem. MLO smatra, da je treba proti njemu postopati taktno, on pa to izkorišča. Je zelo bister in izkorišča nerodnost nekaterih naših ljudi, ki ne znajo nekaterih svojih ukrepov dovolj tehtno utemeljiti.« ⁵⁵ Oblast je proti Kovačiču ukrepala za tisti čas predvidljivo, saj je bil aprila 1952 pred celjskim okrožnim sodiščem obsojen na dve leti in pol zapora zaradi sovražne propagande oziroma kritičnega razmišljanja o razmerah v Jugoslaviji in davčne utaje. ⁵⁶ »Klerikalno organizacijo« so leta 1952 »odkrili« tudi na celjskem učiteljskišču, kjer naj bi skupina dijakov pod vplivom opata Kovačiča preveč odkrito izražala svoje versko prepričanje »in, kar je najhujše, ideološko vplivala na sošolce«. ⁵⁷ Med njimi je bil tudi Stanko Buser, v devetdesetih letih znan kot politik in kandidat Slovenske ljudske stranke za predsednika republike na volitvah leta 1992.

Z množičnim in pogosto kampanjskim sprejemanjem novih članov partije se je začel v petdesetih letih pojavljati problem obiskovanja verskih obredov, krščevanja otrok in cerkvenih porok tudi med njimi; ti prestopki so bili poleg neplačevanja članarine in neobiskovanja sestankov tudi na Celjskem eden najpogostejših razlogov izključitev iz partije. Partijci so cerkvene poroke in krste večinoma prikrivali, medtem ko se nekaterim tovrstne oblike izražanja verskega prepričanja niso zdele pretirano sporne. Tako naj bi leta 1951 neka kandidatka na vprašanje, ali bi vstopila v partijo, odvrnila, da se bo prej cerkveno poročila: »To bom storila prihodnji mesec in če hočete, me potem lahko sprejmete.« ⁵⁸ Mestni komite je s pomočjo notranje uprave v petdesetih let sistematično zbiral podatke o partijcih, ki so se udeleževali verskih obredov, večino kršiteljev partijske discipline pa je doletela takojšnja izključitev. V nekaterih primerih je celjska partija očitno postopala premalo odločno, zato je spet povzdignil glas Franc Leskošek. Na seji

⁵² AS 1589, šk. 1547, Zapisnik III. plenuma OK KPS Celje-mesto, 7. 2. 1952, str. 2.

⁵³ AS 1589, šk. 4, Zapisnik posvetovanja s sekretarji okrajnih komitejev na CK KPS, 9. 10. 1951, str. 29.

⁵⁴ AS 1589, šk. 4, Zapisnik konference z okrajnimi sekretarji na CK KPS, 10. 4. 1952, str. 6.

⁵⁵ AS 1589, šk. 4, Zapisnik konference z okrajnimi sekretarji na CK KPS, 29. 5. 1951, str. 3.

⁵⁶ Več o tem Tamara Griesser Pečar, Cerkev na zatožni klopi: sodni procesi, administrativne kazni, posegi »ljudske oblasti« v Sloveniji od 1943 do 1960, Ljubljana 2006, str. 429–430.

⁵⁷ AS 1589, šk. 1547, V. letna partijska konferenca mesta Celja, 5. 10. 1952, str. 49.

⁵⁸ AS 1589, šk. 1539, Poročilo sekretarja Vinka Šumrade CK-ju KPS, 6. 4. 1951, str. 1–2.

celjskega okrajnega komiteja 28. junija 1954 je o odnosu komunistov do religije povedal: *»Naša linija proti veri je jasna in bo taka tudi ostala. Cerkev je ločena od države, to je stara pesem. Danes partijec ne more hoditi v cerkev. Človek, ki bo posečal verske obrede, ne more postati komunist. Ne pa govoriti o tem, da komunist ne sme hoditi v cerkev, takega človeka v partijo sploh ne smemo sprejeti.«*⁵⁹

Nenadne in pogosto protislovne novosti, narekovane od zgoraj, so v začetku petdesetih let med partijsko članstvo vnesle precej zmede. Lokalne partijske organizacije so se utapljale v brezplodnih razpravah o liku komunista, ideološki vzgoji, mednarodnopolitičnih razmerah in podobnem, saj se nikakor niso znašle v vlogi *»idejnih vzgojiteljic množic«*, ki jim jo je namenil šesti kongres KPJ/ZKJ. Leskošek je bil do celjskih komunistov nadvse kritičen. Menil je, da nazadujejo in da je njihovo delo razvodenelo, kajti *»danes pride komunist na sestanek, potem pa nič drugega ne dela«*. Svetoval jim je, da naj na sestankih najprej preučijo *»materiale«* (govore in članke vodilnih politikov, pisma oziroma direktive višjih političnih forumov ipd.; op. M. R.), zatem naj napravijo analizo stanja na terenu in na podlagi te analize *»plan borbe«*.⁶⁰ Kako naj bi bila ta borba videti v vsakdanjem življenju, je opisal z nazornim primerom: *»Komunist mora biti povsod aktiven. Tudi žene so lahko v partiji aktivne. Ni nikjer rečeno, da je aktiven samo tisti, ki hodi redno na sestanke in posluša. To ni nič. Žena, ki ve in pozna ustroj naše države, ki ve, kako smo si jo težko priborili, ki ve, kje je naš sovražnik, ki pozna naše metode dela, lahko pri svojem delu vrši svojo partijsko dolžnost. Gre npr. na trg, tam je vrsta žensk, ki kritizirajo. Ona ve, da to ni prav in se oglasi in pove, da je tako in tako. Ona bo svojo partijsko dolžnost boljše izvršila kot tista, ki hodi redno na vsak sestanek in tam samo posluša. Na sestanke hodi samo zato, da se nauči, da ve, kako bo govorila na terenu,«* kajti *»aktivnost komunista se ne kaže na sestanku, ampak zunaj na terenu, na vlaku ali kjerkoli se nahaja, na cesti itd. Komunist ne sme biti nikdar svoboden in prost. Povsod, kjer hodi, mora nastopati. Če bomo tako začeli delati, potem ne bodo imeli duhovniki svojih pevskih zborov, ki bi jih spravljale skupaj tercijalke.«*⁶¹

Negotovost in zmedo je med partiji povzročila tudi vnovična zategnitev političnih vajeti sredi leta 1953. V jugoslovanskem političnem vrhu so tedaj prevladala stališča zagovornikov politike trde roke, ki so v demokratizaciji videli začetek konca partijske oblasti. Političnemu zasuku je na eni strani botrovala Stalinova smrt marca 1953 in upanje na otoplitev odnosov s Sovjetsko zvezo, na drugi strani pa opažanja najvišjih partijskih voditeljev, da je partija izgubila del nekdanje moči. Politično napetost in nesoglasja, ki so že dlje časa tlela znotraj partijskega vrha, je s svojimi razmišljanji o nadaljnjem razvoju socializma razvnel sekretar izvršnega komiteja CK ZKJ in poleg Edvarda Kardelja vodilni partijski ideolog Milovan Djilas, ki je v seriji člankov v Borbi partiji odrekel nič manj kot pravico do političnega monopola ter bil zato na četrtem plenumu CK ZKJ 17. januarja 1954 izključen iz centralnega komiteja in razrešen vseh funkcij.⁶²

⁵⁹ AS 1589, šk. 1558, V. razširjena seja OK ZKS Celje, 28. 6. 1954, str. 10.

⁶⁰ Prav tam, str. 10.

⁶¹ Prav tam, str. 12.

⁶² Več o tem Režek, Med resničnostjo in iluzijo, str. 133–149.

Celjska partijska organizacija je o zadevi Djilas razpravljala že 19. januarja 1954, skupne seje okrajnega in mestnega komiteja pa sta se udeležila tudi Franc Leskošek in član izvršnega komiteja CK ZKS Viktor Avbelj. Leskošek je povedal, da je Djilas v partiji vedno veljal za boema, v zadnjem času pa se tudi ni zanimal za politično dogajanje: »Hodil je in vodil sestanke in konference literatov in boemov. Ker ni hotel delati, je bil predlagan za predsednika skupščine in bil tudi izvoljen, samo zato, da bi imel neko določeno delo.«⁶³ Avbelj je menil, da bi morale partijske organizacije preveriti svoje članstvo ter »počistiti iz naših vrst vse tiste malomeščančke, ki se ob Djilasovih člankih veselijo.«⁶⁴ Razpravljavci so se strinjali z Djilasovo politično odstranitvijo ter dodajali, da so zaradi njegove politične avtoritete članke brali kot direktivo, vendar so kmalu opazili, »da so izšli verjetno nepregledani«, ⁶⁵ Nina Pokorn, predsednica ljudskega odbora v Zrečah, pa je povedala: »Jaz sem takoj jasno kritizirala in je eden članov dejal, da me bodo zaprli, ker kritiziram izvajanja Djilasa.«⁶⁶ Djilasovi politični odstranitvi kljub grožnjam ni sledila čistka večjega obsega, saj bi partija s tem javno zanikala sklepe svojega zadnjega kongresa, previdnost pa ji je narekovala tudi bojazen pred negativnimi odzivi na Zahodu, kjer so že nekaj časa sumničavo spremljali jugoslovansko spogledovanje s Sovjetsko zvezo. Na državni ravni je normalizacijo sovjetsko-jugoslovanskih odnosov prinesel podpis tako imenovane beograjske deklaracije 2. junija 1955, prvič po sporu z Informbirojem pa je Jugoslavijo tedaj obiskal tudi generalni sekretar sovjetske partije Nikita Hruščov. Ureditev odnosov s Sovjetsko zvezo naj bi Celjani večinoma pozdravili, čeprav »je krožilo nekaj sovražnih parol, kot na primer: 'Ni sladkorja in masti, ker se z Rusi sporazumevamo'.«⁶⁷

Porazu prvega partijskega »liberalizma« in političnemu padcu Milovana Djilasa, s katerim se je simbolično končalo reformno obdobje, je sledilo obdobje notranjepolitičnega zastoja, ki ga je z izjemo uvedbe komunalnega sistema leta 1955 spremljalo le malo novosti. O komunalnem sistemu so začeli partijski voditelji intenzivneje razmišljati po letu 1953. Sprva je prevladovala zamisel, da bi v komune preoblikovali kar obstoječe okraje, vendar so to zamisel pod vplivom vodilnega snovalca komunalnega sistema Edvarda Kardelja opustili, saj so bili okraji preveliki in odmaknjeni od ljudi. Temeljno merilo pri oblikovanju novih občin oziroma komun naj bi bila ekonomska zaokroženost nekega območja, zato je v političnem vrhu prevladalo mnenje, da bi morale imeti komune centre v industrijskih središčih in večjih podeželskih krajih. Pri oblikovanju novih občin so se zatekli k politični geometriji, saj je bilo »zaostalo« podeželje običajno pridruženo industrijskim središčem, vse do leta 1965 pa so obstajali tudi okraji, ki so delovali kot skupnosti komun ter usmerjali in nadzorovali njihovo delovanje.⁶⁸

Tudi v Celju je bila razprava o komunah precej živahna, čeprav je Franc Leskošek celjske partijske voditelje že na samem začetku opozoril, naj z njo nikar ne pretiravajo,

⁶³ AS 1589, šk. 1558, Zapisnik skupne seje MK in OK ZKS Celje, 19. 1. 1954, str. 13.

⁶⁴ Prav tam, str. 12.

⁶⁵ Prav tam, str. 13.

⁶⁶ Prav tam, str. 15.

⁶⁷ AS 1589, šk. 1562, Nekateri podatki iz dela organizacij ZKS na področju celjskega okraja, 6. 12. 1955, str. 9.

⁶⁸ Več o tem, Režek, Med resničnostjo in iluzijo, str. 151–157.

ker »ta stvar ni zrela za množice. To naj se diskutira v ožjih krogih, ni pa s tem treba strašiti ljudi. S to trapasto diskusijo samo bunite ljudi, da se potem bojijo že vnaprej komune.«⁶⁹ Konec avgusta 1955 je predsednik okrajnega ljudskega odbora Riko Jerman poročal, da je delo v zvezi z oblikovanjem celjske komune bolj ali manj zaključeno, Jakob Žen pa je opozoril na »negativne tendence«, saj naj bi nekateri menili, »da se bo sedaj cedilo med in mleko, ko bodo samostojne komune«.⁷⁰ Komunalni sistem naj bi bil del procesa decentralizacije oblasti, čeprav so komune dejansko postale prej izpostave državne oblasti kot enote lokalne samouprave. Uvedba komun je bila obenem izraz podcenjevanja nacionalnega vprašanja, saj je bilo formalno težišče oblasti preneseno na lokalne skupnosti, te pa so se krepile tudi na račun republiških pristojnosti. Govorice o krepitvi komun in okrajev ter posledičnem odmiranju republik so zaznali tudi v Celju, kjer naj bi leta 1956 v nekem intelektualnem krogu govorili, da se bodo okrajji močno povečali in v Sloveniji ostali le trije, s čimer bi republika postala odveč.⁷¹

Nova velika občina oziroma komuna Celje je bila ustanovljena 1. septembra 1955, predsednik občinskega ljudskega odbora pa je postal Andrej Svetek,⁷² direktor železarne v Štorah, ki je mesto celjskega »župana« zasedel že drugič. Občina Celje se je močno povečala, s tem pa tudi število njenih prebivalcev, ki jih je bilo sredi petdesetih let okrog 45.000.⁷³ Spomladi 1959 je zveza komunistov v občini Celje, ki je imela tedaj 50.875 prebivalcev, štela 2271 članov,⁷⁴ v Socialistično zvezo delovnega ljudstva (SZDL) pa je bilo včlanjenih 21.142 prebivalcev celjske občine.⁷⁵ SZDL, v katero so se lahko včlanili vsi polnoletni državljani z volilno pravico, je nastala leta 1953 iz OF, zasnovana pa je bila kot »vseljudski parlament«, čeprav je bila pogosto le prevodnica partijske politike.

Navidezno zatišje, ki je sredi petdesetih let zajelo jugoslovansko notranjo politiko, ni trajalo dolgo. Vnovična centralizacija, zlasti krepitev zveznih organov pri usmerjanju gospodarstva, je namreč resno načela odnose med republikami in federacijo, poglobljala pa so se tudi nasprotja med republiškimi vodstvi, ki so se v boju za svoj kos zvezne pogače razcepila na tista iz razvitih in tista iz nerazvitih republik. V razvitejših delih države, zlasti v Sloveniji, je bilo med ljudmi opaziti močno odklonilno stališče do nerazvitih republik, ki so terjale velikanske vsote denarja, niso pa ga vedno najbolje porabile, v nerazvitih delih države pa se je porajal odpor do razvitih republik, ki da pri njih kupujejo poceni surovine in energijo, njim pa prodajajo drage izdelke. Tudi v Celju so se že leta 1952 pojavile govorice, »da je Slovenija molzna krava, kot je bila pred vojno, da se gradi po drugih republikah ceste, železnice in druge objekte na račun Slovenije itd.«⁷⁶ Slovenski partijski voditelji so tedaj, vsaj navzven, še vedno prisegali na delavski internacionalizem, zavračali načenjanje nacionalnega vprašanja in obsojali šovinizem, ki so ga zaznavali v razpravah o pomoči manj razvitim republikam.

⁶⁹ AS 1589, šk. 1558, V. razširjena seja OK ZKS Celje, 28. 6. 1954, str. 10.

⁷⁰ AS 1589, šk. 1562, Zapisnik seje OK ZKS Celje, 23. 8. 1955, str. 5.

⁷¹ AS 1589, šk. 1570, Zapisnik seje OK ZKS Celje, 18. 9. 1956, str. 2.

⁷² Orožen, Oris zgodovine Celja, str. 71; Glej tudi Milko Mikola: Upravnopolitični razvoj celjske občine 1954–1963, v: Celjski zbornik 1986, str. 148–149.

⁷³ Statistični letopis SRS 1965, Zavod za statistiko SRS, Ljubljana 1965, str. 55.

⁷⁴ AS 1589, šk. 1589, Statistični podatki o članstvu ZKS okrajja Celje, 31. 3. 1959.

⁷⁵ Poročilo o delu komunistov celjskega okrajja, OK ZKS Celje, Celje 1960, str. 30.

⁷⁶ AS 1589, šk. 1547, V. letna partijska konferenca mesta Celje, 5. 10. 1952, str. 47.

Franc Leskošek Luka (na sredini) v celjskem hotelu Evropa, 20. avgusta 1958. Na levi stojijo Edvard Kardelj, Josip Broz Tito in Miha Marinko, na desni pa dolgoletni celjski okrajni sekretar ZKS Franc Simonič.
Muzej novejšje zgodovine Celje.

Septembra 1956 so se na seji okrajnega komiteja nad šovinizmom zgražali tudi celjski partijski voditelji, ki so ugotavljali, da je »pri naših ljudeh še vedno razvito podcenjevanje drugih narodov«, ⁷⁷ izražalo pa se je zlasti v razpravah o družbenem planu.

Gospodarska in politična nesoglasja so v drugi polovici petdesetih let segla tudi v najvišji politični vrh, kjer sta se izoblikovali dve usmeritvi, ki bi ju pogojno lahko imenovali centralistična in federalistična. Zagovorniki prve, ki so izhajali predvsem iz srbskega partijskega vrha, manj razvitih republik in zvezne administracije ter imeli tiho Titovo podporo, so se nagibali k centralizmu in integraciji na vseh področjih, zagovorniki druge, zlasti slovenski in hrvaški partijski voditelji, pa so rešitev videli v federalizmu, decentralizaciji in poglobljanju samoupravljanja. ⁷⁸ Obema usmeritvama je bilo skupno le vztrajanje pri političnem monopolu komunistične partije, zato je bilo konec petdesetih let obdobje njene popolne ideološke monolitnosti v zatonu. Partijski vrh se je odkritemu spopadu med zagovorniki različnih usmeritev tedaj izognil, vendar ne za dolgo. Nesoglasja so se poglobila, različni interesi pa so silovito trčili v začetku šestdesetih let, ko se je Jugoslavija znašla na pragu resne gospodarske in politične krize. Nasprotja so kmalu prerasla gospodarske okvire, ⁷⁹ različni pogledi, ki so v zaprtih političnih krogih na zvezni ravni postajali vsakdanjost, pa so se začeli izražati tudi v javnih polemikah, med katerimi je najbolj odmevala polemika o mednacionalnih odnosih, ki se je spomladi 1961 vnela med Dušanom Pirjevcem in Dobrico Čosićem. ⁸⁰

Zaradi globokih razpok v partijskem monolitu, gospodarskih težav in mednacionalnih nasprotij je Tito sredi marca 1962 sklical razširjeno sejo izvršnega komiteja CK ZKJ, ki je spor prej poglobila kot zgladila, saj je na njej prišlo do odkritega soočenja med zagovorniki nasprotujočih si usmeritev v partijskem vrhu. Izvršni komite je ob koncu tridnevnega zasedanja sprejel precej splošne sklepe, ki pa so se vendarle nagibali k politiki trde roke. Zvezni seji so po utečenem redu sledile seje republiških izvršnih komitejev, vendar je slovenski partijski vrh, ki je zasedal konec marca 1962, sprejel drugačne sklepe od zveznega. Slovenski politični voditelji so namreč poudarjali samoupravljanje, upoštevanje ekonomskih zakonitosti, nasprotovali vmešavanju partije vsepovsod in zavračali prepričanje, da morajo komunisti zasedati vse najpomembnejše položaje. V razpravi so zavrnilo tudi oceno zveznega partijskega vrha, da je nacionalizem posledica uveljavljanja »reakcije«, vendar tega v sklepih niso zapisali. Slovenski partijski voditelji so bili v Beogradu deležni ostre kritike, zato so sredi aprila 1962 svoje sklepe spremenili ter po vzoru izvršnega komiteja CK ZKJ v novem dokumentu poudarili »demokratski centralizem« ter napovedali odločne ukrepe proti nacionalizmu in nepravilnostim v gospodarstvu. Po uskladitvi republiških stališč z zveznimi so jugoslovanski partijski voditelji na članstvo naslovili zaupno pismo, naperjeno zoper najrazličnejše »deformacije v družbi«. Partijsko članstvo so pozvali k idejni enotnosti ter svarili pred nacionalizmom, birokratizmom in podobnimi pojavi, hkrati pa so opozarjali

⁷⁷ AS 1589, šk. Zapisnik seje OK ZKS Celje, 18. 9. 1959, str. 2.

⁷⁸ Več o tem Režek, *Med resničnostjo in iluzijo*, str. 179–189.

⁷⁹ Več o razmerah v gospodarstvu Jože Prinčič, *V začaranem krogu: slovensko gospodarstvo od nove ekonomske politike do velike reforme 1955–1970*, Ljubljana 1999.

⁸⁰ Več o polemiki Pirjavec-Čosić glej Aleš Gabrič, *Socialistična kulturna revolucija: slovenska kulturna politika 1953–1962*, Ljubljana 1995, str. 345–350; Božo Repe, *Obračun s Perspektivami*, Ljubljana 1990, str. 13–16.

na privilegije lokalnih veljakov in direktorjev ter z razširjanjem ideologije uravnalovke, ki je bila blizu malemu človeku, ustvarili ozračje lova na čarovnice. Olje na ogenj je priril Titov govor v Splitu 6. maja 1962, ko je maršal pred množico poslušalcev razkril vsebino zaupnega pisma izvršnega komiteja CK ZKJ ter ostro nastopil proti socialnim razlikam, bogatenju posameznikov, korupciji in zatiranju kritike. Državo je zajel val obračunavanja, ki se je sprevrgel v pravo sorealistično čistko. Ta je v Sloveniji v zelo kratkem času terjala zamenjavo 42 vodilnih ljudi, predvsem v gospodarstvu, 32 jih je bilo v postopku zamenjave, številni so bili partijsko kaznovani, nekaj pa jih je bilo tudi sodno preganjanih.⁸¹

Titov govor je odmeval tudi v Celju, kjer je »naletel na splošno odobravanje ljudi. Večina komentarjev ugotavlja, da je bil tov. Tito to pot zelo odkrit, konkreten in oster. Med ostalimi razpravami je slišati tudi mnenje, da bi tov. Tito moral tako nastopiti že prej. Če bi bil to storil npr. pred 2 leti, bi pri nas ne bilo toliko napak in slabosti. O govoru razpravljajo vsi sloji prebivalstva. Med večino dobronamernih razprav in razlag je nekaj tudi takih, ki odkrivajo očitne namene, da posamezniki tolmačijo govor kakor pač najbolj odgovarja njihovim željam in interesom.«⁸² Celjski partijski voditelji so o političnih razmerah po Titovem govoru razpravljali 21. maja 1962. Franc Simonič, dolgoletni sekretar celjskega okrajnega komiteja, je ugotavljal, da »je stanje izredno resno«⁸³ in da so Titovi pozivi h kritiki marsikje prerasli v kritikantstvo. »Menim, da je edina sreča, da so komunisti v osnovnih organizacijah prej čitali Pismo, kot pa so poslušali Maršalov govor, ker bi imeli sicer še težjo situacijo, ne zato, ker bi bilo večje število komunistov, ki bi nepravilno tolmačili Maršalov govor in določena stališča, ampak zato, ker so to dostikrat taki ljudje, ki znajo kričati in uganjati demagogijo«, je povedal Simonič in nadaljeval, da »imamo opravka z zelo razprostranim govoričenjem, ko nekateri celo namenoma napačno pojmujejo Titov govor«, vendar »doslej še nismo nikogar našli in ga kaznovali v zvezi s temi govoricami, pa se govori ne samo, da so zaprti nekateri ljudje v okraju, ampak še celo več«.⁸⁴ Celjski okrajni sekretar je opozoril, da razpoloženje množic terja preiščeno akcijo komunistov, »saj se v obratnem primeru lahko stvari obrnejo v izredno nevarno stran. Vsaka naša neprejšljena akcija bi lahko bila dvorezna. Zavedati se je treba in to jasno opredeliti, da se trenutno borimo na dveh frontah: borimo se proti resničnim slabostim, ki jih ljudje kritizirajo, proti resnični deformaciji v našem delu, v našem sistemu, v naših ljudeh, komunistih itd., torej proti resničnim slabostim, ki jih omenja Pismo in tovariš Tito v svojem govoru; drugič pa se mi borimo proti slabostim, ki ustvarjajo ne manj nevarno atmosfero kot prvo, to je predvsem kritizetstvo. Pojavlja se izredno močna težnja ustvarjanja grešnih kozlov in sekanja glav.«⁸⁵

Titov govor v Splitu je na podoben odziv kot v Celju naletel tudi drugod po državi, val obračunavanja pa je zaskrbel celo samega Tita, ki je že 22. maja 1962 v pogovoru z gospodarstveniki v Beogradu poudaril, da njegovih kritik na račun anomalij v

⁸¹ Več o politični krizi leta 1962 Slovenska novejša zgodovina, str. 993–997 (Mateja Režek); Božo Repe, Utrinki iz bližnjega leta 1962, Teorija in praksa, 11-12/1989, str. 1498–1511 in 1-2/1990, str. 224–231.

⁸² AS 1589, šk. 1619, Poročilo OK ZKS Celje o politični situaciji, 18. 5. 1962, str. 3–4.

⁸³ AS 1589, šk. 1619, Zapisnik seje OK ZKS Celje, 21. 5. 1962, str. 2.

⁸⁴ Prav tam, str. 5.

⁸⁵ Prav tam, str. 6–7.

gospodarstvu ne gre razumeti kot poziv k obračunavanju vseh. ⁸⁶ Nekaj dni zatem je celjski okrajni komite ugotavljal, »da se razprave že precej umirjajo, da postajajo bolj konstruktivne in usmerjene na ugotavljanje nalog, ki stojijo pred komunisti. Celo najbolj glasni kritiki, ki so že prej opozarjali na napake, so zadnje čase precej utihnili. Na to je gotovo najbolj vplival govor tov. Tita, ki ga je imel na sejmu v Beogradu.« ⁸⁷

Celjski partijski voditelji pa so imeli še en razlog za zaskrbljenost – 17. maja 1962 je namreč v kleparskem obratu Tovarne emajlirane posode (TEP) izbruhnila stavka, na katero je poleg nezadovoljstva delavcev zaradi nizkih plač zagotovo vplivalo tudi razgredo politično ozračje. Stavka, ki je zajela okrog 170 delavcev v dopoldanski in 80 delavcev v popoldanski izmeni, ⁸⁸ se je začela 17. maja zjutraj, neposreden povod zanjo pa je bilo izplačilo nižjih plač za prejšnji mesec. Direktor Vladimir Veber je skušal delavce pomiriti, vendar so ga ti prevpili: »Primito direktorja in ga nesite ven! Kaj boš ti govoril, ko imaš hišo in avtomobil!«, ⁸⁹ slišati pa je bilo tudi »politične parolek«: »Vsi komunisti so zanič, pošten je edino Tito! Hočemo to, kar je rekel Tito!« ⁹⁰ Po neuspelem direktorjevem posredovanju so se sestali člani upravnega odbora in tovarniškega komiteja, na sejo pa je bila povabljen tudi »delegacija« desetih stavekajočih delavcev. Po triurnem zasedanju, na katerem je vodstvo podjetja obljubilo, da bo poskrbelo za boljšo organizacijo dela in ugotovilo osebno odgovornost vodilnih za slabe poslovne rezultate, so se razmere v tovarni umirile, delavci pa so nadaljevali z delom, čeprav jim je bilo povedano, da se plače »v sedanjem stanju našega gospodarstva« ne bodo zvišale. ⁹¹ Analiza je pokazala, da »prekinitev dela«, kot so tedaj imenovali stavke, ni bila vnaprej pripravljena in da je izbruhnila zaradi izplačila nižjih plač. Temu je botrovalo nedoseganje proizvodnih načrtov zaradi slabe organizacije dela in manj kakovostnih surovin, krivdo za stavko pa so analitiki pripisali tudi pomanjkljivemu političnemu delu tovarniške partijske organizacije, sindikata in delavskega sveta, ki delavcem niso pojasnili poslovnih težav podjetja in razlogov za nižje osebne dohodke. Hkrati so – »zaradi neodgovornega zadržanja nekaterih vodilnih uslužbencev in članov ZK, ki so s svojimi postopki povzročili zadnje dogodke« – predlagali tudi partijske kazni. ⁹² Skupaj je bilo kaznovanih dvanajst članov partije; trije z izključitvijo, direktor Vladimir Veber in šef proizvodnje Albin Lesjak z opominom pred izključitvijo, dva s strogim ukorom in pet z ukorom. ⁹³ »Prekinitev dela« v TEP še zdaleč ni dosegla razsežnosti stavke trboveljskih rudarjev leta 1958, znane kot prve velike delavske stavke v povojni Jugoslaviji, zato so razprave o njej kmalu potihnile, celjsko politično življenje pa se je vrnilo v bolj ali manj ustaljene tirnice.

Jugoslovansko notranjo politiko je v začetku šestdesetih let zaznamovala tudi razprava o novi ustavi, ki se je zaradi kočljivih razmer precej zavlekla, zato je bila ustava namesto spomladi 1962 sprejeta šele 7. aprila 1963. Ustava SFRJ je obveljala za nekakšen

⁸⁶ Delo, 23. 5. 1962, str. 1.

⁸⁷ AS 1589, šk. 1619, Situacijsko poročilo OK ZKS Celje, 25. 5. 1962, str. 1.

⁸⁸ AS 1589, šk. 101, Informacije o ugotovitvah ekip CK ZKS o zadnjih prekinitvah dela, 29. 5. 1962, str. 1.

⁸⁹ AS 1589, šk. 101, Poročilo ekipe organizacijsko-političnega sekretariata CK ZKS, 23. 5. 1962, str. 2.

⁹⁰ AS 1589, šk. 1619, Poročilo OK ZKS Celje o politični situaciji, 18. 5. 1962, str. 2.

⁹¹ AS 1589, šk. 101, Poročilo ekipe organizacijsko-političnega sekretariata CK ZKS, 23. 5. 1962, str. 3–4.

⁹² AS 1589, šk. 101, Poročilo ekipe organizacijsko-političnega sekretariata CK ZKS, 23. 5. 1962, str. 12.

Glej tudi: AS 1589, šk. 1619, Poročilo OK ZKS Celje o politični situaciji, 18. 5. 1962, str. 1–2.

⁹³ AS 1589, šk. 101, Informacija o ugotovitvah ekip CK ZKS o zadnjih prekinitvah dela, 29. 5. 1962, str. 3.

Volitve v zbor delovnih skupnosti celjske občinske skupščine maja 1963.
Muzej novejše zgodovine Celje.

kompromis med zagovorniki reform in federalizma ter zagovorniki centralizma, čeprav se je tehtnica še vedno nagibala v prid slednjim.⁹⁴ Republiške ustave so bile podobne zvezni, kar velja tudi za slovensko ustavo, sprejeto 9. aprila 1963, ko se je Ljudska republika Slovenija preimenovala v Socialistično republiko Slovenijo.

V prvi polovici šestdesetih let je nastopilo politično bolj razgibano obdobje jugoslovanskega socializma, ki so ga odtlej zaznamovala nenehna soočanja mnenj glede temeljnih vprašanj nadaljnjega razvoja. Ta so se še dolgo zadrževala v okviru socializma, enostrankarskega sistema in skupne jugoslovanske države, razmišljanja partijskih voditeljev o gospodarskih in političnih reformah pa je veskozi hromil strah pred izgubo oblasti. Vsak poskus temeljite sistemske reforme je bil zato vnaprej obsojen na neuspeh, kar se je najočitneje izrazilo v porazu partijskega »liberalizma« v začetku sedemdesetih let. Partija se je znašla v začaranem krogu, iz katerega ni več našla izhoda, v njem pa so se do konca osemdesetih let vrtele tudi celjske oblasti.

---

⁹⁴ Več o tem Slovenska novejša zgodovina, str. 998 (Mateja Režek).

DAS POLITISCHE LEBEN IN CELJE IN DER VOLKSREPUBLIK SLOWENIEN

Zusammenfassung

Die Machtübernahme in Celje war ähnlich, wenn nicht noch stürmischer und gewaltsamer, als anderswo in Slowenien. Diese lief nach Plänen ab, die die politische Führung der Befreiungsbewegung bereits mehrere Monate vor Kriegsende erstellt hatte. Die Mehrheit der Bevölkerung erwartete nach dem Morden des zweiten Weltkriegs die Sieger mit Begeisterung, wobei auch Optimismus durch das Versprechen einer sozial gerechteren Gesellschaftsordnung geweckt wurde. Gleichzeitig begann die Abrechnung mit den wirklichen und vermeintlichen politischen Gegnern, Kollaborateuren und den Angehörigen der deutschen Minderheit. Den Stempel der Gewalt hinterließ in Celje auch die Nähe des Konzentrationslagers Teharje und die Massengräber, welche in der Stadt und der Umgebung verteilt waren. Die neue Macht wurde auf lokaler Ebene mit der Wahl zu den Volksausschüssen im August 1945 gefestigt, wobei die Wahlbeteiligung hier wie anderswo im Lande sehr hoch war. Bei der Wahl zu der jugoslawischen verfassungsgebenden Versammlung konnten sich die Celjaner zwischen der Liste der Volksfront und der »Wahlurne ohne Wahrschein«, also der Wahlenthaltung, entscheiden. Zum Bundesabgeordneten von Celje wurde Franc Leskošek-Luka gewählt, ein Mitglied der höchsten jugoslawischen politischen Elite und ein Einwohner von Celje, der nicht nur in der Geschichte von Celje, sondern auch in der slowenischen und jugoslawischen Geschichte eine bedeutende Rolle einnimmt.

Nach der Machtübernahme beruhigten sich die politischen Verhältnisse in Celje mehr oder weniger. Die Macht lag verhältnismäßig fest in den Händen der kommunistischen Partei, politische Gegner waren zumeist entfernt und die Bevölkerung war in dem herrschenden Mangel, der der Nachkriegswelt zugesetzt hatte, gleichgestellt. Ähnlich wie in anderen Industriestädten stieg auch in Celje die Einwohnerzahl bereits in den ersten Nachkriegsjahren ziemlich an. Die Sozialstruktur veränderte sich zu Gunsten der Arbeiterschaft, der Bevölkerungsanstieg brachte jedoch auch eine akute Wohnungsnot und ernsthafte Versorgungsschwierigkeiten mit sich, welche sich bis in die fünfziger Jahre hinzogen und den Verantwortlichen der Stadt Celje zahlreiche Kopfschmerzen bereiteten. Die wirtschaftlichen und politischen Schwierigkeiten, welche Celje und das Nachkriegsjugoslawien plagten, verstärkten sich wegen des Konfliktes mit dem Kominform stark im Jahre 1948, welcher das Land an den Rand eines politischen und wirtschaftlichen Zusammenbruchs stürzte. Unmittelbar danach war die Politik der Parteiführer alles andere als geradlinig. Auf der einen Seite wies man die sowjetischen Anschuldigungen zurück und verfolgte unerbittlich die Anhänger des Kominform, auf der anderen Seite bewies man mit zahlreichen Maßnahmen, insbesondere der Kollektivierung der Landwirtschaft, Moskau gegenüber Gehorsam und stellte die Fehler ab, die ihnen Stalin vorwarf. Die Reaktion auf den Streit mit der Sowjetunion war in Celje genau so wie anderswo – zuerst Verwirrung und Zweifel, Jagd auf die »Kominformler«, gewaltsame Kollektivierung der Landwirtschaft und erst danach Kritik am Stalinismus und die Erkenntnis über die Verfehltheit der blinden Übertragung von sowjetischen Erfahrungen.

Der Konflikt mit dem Kominform war für jugoslawische Kommunisten eine dramatische Erfahrung, jedoch ermöglichte gerade dieser ein Aufbrechen des nach sozialistischem Vorbild übernommenen Sozialismusmodells. Betonte stalinistische Methoden, deren sich die Parteiführer unmittelbar nach dem Streit mit Stalin bedienten, haben nämlich die wirtschaftliche und politische Krise nur noch vertieft, so dass man bald gezwungen war, Hilfe im Westen zu suchen. Schrittweise begann man auch über andere politische und wirtschaftliche Lösungen nachzudenken. Durch die Situation gezwungen und fest entschlossen, Alternativen zu dem sowjetischen Sozialismusmodell zu finden, schlug man an der Schwelle der fünfziger Jahre den schwindelerregenden Weg der ideologischen Suche ein, was sich insbesondere mit der Einführung des Selbstverwaltungssozialismus im Jahre 1950 zeigte. Die Vollmachten der Arbeiterräte, welche der Grundstein der Selbstverwaltung in der Wirtschaft sein sollten, war am Anfang mehr oder weniger symbolisch. Dies bekannten auch die Parteiführer aus Celje, die feststellten, dass viele in den Arbeiterräten nur eine »demokratische Fassade« sahen. Im Jahre 1952 wurde die Selbstverwaltung auch auf die lokalen Machtorgane ausgedehnt, wurden doch in den Volksausschüssen auf Bezirks- und Stadtebene als äußerer Ausdruck der »Diktatur des Proletariats« Versammlungen von Herstellern eingeführt.

Am Anfang der fünfziger Jahre erfasste die slowenische und jugoslawische Gesellschaft ein Tauwetter in der Form von zahlreichen, zumindest nach außen hin, demokratischer Maßnahmen der Machthaber. Die politischen Veränderungen erhielten ihren radikalsten Ausdruck im Jahre 1952 auf dem sechsten Kongress der Kommunistischen Partei Jugoslawiens, als die Partei demonstrativ auf die unmittelbare Macht verzichtete. Plötzliche und häufig widersprüchliche Neuheiten, von oben herab diktiert, sorgten Anfang der fünfziger Jahre unter den Parteimitgliedern für ein gehöriges Maß an Verwirrung. Die lokalen Parteiorganisationen, die aus Celje mit inbegriffen, ertranken in fruchtlosen theoretischen Diskussionen, kamen sie doch in keiner Weise mit der ihnen vom Parteikongress zugedachten Rolle der »Ideenerzieher der Massen« zurecht.

Der Reformschwung hatte einen verhältnismäßig kurzen Atem und die Änderungen in der Praxis blieben ziemlich hinter den radikalen ideologischen Bewegungen zurück, denn die Partei erlaubte eine Demokratisierung nur innerhalb des Rahmens, der noch ihr politisches Monopol garantierte. Auch das erneute Anziehen der politischen Zügel im Jahre 1953 verursachte unter den Parteimitgliedern Unsicherheit und Verwirrung. In der Parteispitze herrschte zu dieser Zeit die Ansicht der Vertreter einer Politik der harten Hand vor, die in der Demokratisierung den Anfang vom Ende der Parteimacht sahen. Die Reformperiode endete symbolisch mit der auch in Celje wiederhallenden Entfernung von Milovan Djilas, dem radikalsten Reformier.

Mitte der fünfziger Jahre begann eine Periode des innenpolitischen Stillstandes, welche mit Ausnahme der Einführung von großen Gemeinden beziehungsweise der Kommune Celje von sehr wenig Neuigkeiten begleitet wurde. Die neue große Gemeinde beziehungsweise die Kommune Celje wurde am 1. September 1955 gegründet. Das Gebiet der Gemeinde Celje wurde hierdurch stark vergrößert; dies galt auch für die Einwohnerzahl, welche zu Anfang der sechziger Jahre 50.000 überstieg.

Die scheinbare politische Ruhe dauerte nicht lange, griff doch die erneute Zentralisierung in der zweiten Hälfte der fünfziger Jahre die Beziehungen zwischen den

Republiken und der Föderation an. Es vertieften sich auch die Widersprüche zwischen den Republikführungen, die sich im Kampf um ihr Stück des föderalen Kuchens in jene aus den entwickelten und jene aus den nicht entwickelten Republiken aufspalteten. Auch unter den Einwohnern von Celje war die Meinung verbreitet, dass Slowenien eine »Melkkuh« ist; die Parteiführer aus Celje warnten vor Chauvinismus und Nationalismus, die sie in den Diskussionen über die Hilfe an weniger entwickelte Republiken wahrnahmen. Die Uneinigkeit auf wirtschaftlichem und politischem Gebiet reichte auch bis in die höchste Parteispitze, in welchem sich zwei Richtungen entwickelten – eine zentralistisch und eine föderativ ausgerichtete. Zu diesem Zeitpunkt vermieden die Parteiführer einen offenen Schlagabtausch zwischen den Verfechtern beider Richtungen, jedoch nicht für lange. Die Uneinigkeit steigerte sich und die unterschiedlichen Interessen krachten Anfang der sechziger Jahre kräftig aufeinander, als sich Jugoslawien am Rande einer ernsthaften wirtschaftlichen und politischen Krise befand. Trotzdem haben die Parteiführer aus Angst vor dem Verlust der Macht die Reihen eng geschlossen und traten gegen die »*Deformationen in der Gesellschaft*« an, insbesondere gegen den Nationalismus und die Unregelmäßigkeiten in der Wirtschaft. Gleichzeitig wiesen sie auf die Privilegien der lokalen Größen und Direktoren hin und schufen mit der Verbreitung der Ideologie der Gleichmacherei, welche dem kleinen Mann nahestand, eine Atmosphäre der Hexenjagd. Der Staat wurde von einer Welle von Abrechnungen erfasst, was unter den Parteiführern von Celje eine große Besorgnis auslöste. Überdies brach in der Emailleschirrfabrik TEP im Mai 1962 ein Streik aus, zu dem neben der Unzufriedenheit der Arbeiter wegen der niedrigen Löhne mit Sicherheit auch die aufgeheizte politische Atmosphäre beitrug. Der Streik bei TEP erreichte bei weitem nicht die Größenordnung des Streiks der Bergleute aus Trbovlje im Jahre 1958, daher verstummten bald die Diskussionen hierüber und das politische Leben in Celje spielte sich wieder in relativ eingefahrenen Gleisen ab.

In der ersten Hälfte der sechziger Jahre begann ein politisch bewegter Zeitraum des jugoslawischen Sozialismus, welcher von nun an durch eine permanente Konfrontation von Standpunkten hinsichtlich grundlegender Fragen der weiteren Entwicklung gekennzeichnet wurde. Diese bewegten sich noch lange Zeit im Rahmen des Sozialismus, des Einparteiensystems und des gemeinsamen jugoslawischen Staates. Das Nachdenken der Parteiführer über grundlegende Reformen wurde unaufhörlich gelähmt durch die Angst vor dem Machtverlust. Die Partei befand sich in einem Teufelskreis, aus dem sie keinen Ausweg mehr fand; in dieser Situation befanden sich bis zum Ende der achtziger Jahre auch die Machthabenden in Celje.

THE POLITICAL LIFE OF CELJE IN THE PEOPLE'S REPUBLIC OF SLOVENIA

Summary

The communist assumption of authority in Celje was similar to, if not even more turbulent and violent than elsewhere in Slovenia and was carried out according to plans forged by the political leadership of the liberation movement already several months before the end of the war. After the bloodbath of the Second World War, the majority of the inhabitants welcomed the victors enthusiastically. This optimism was additionally fanned by promises of a more just social order. At the same time, the retribution against real and alleged political opponents, collaborationists and members of the German minority began. Another form of violence also left its mark on Celje in the shape of the nearby prisoner's camp in Teharje and the mass graves strewn throughout the city and its surroundings. The position of the new authorities was strengthened by the local elections to the People's Committees in 1945 and just like in the rest of Slovenia, participation at these elections was also very high in Celje. At the elections to the Yugoslav constitutional assembly in November 1945 the people of Celje had a choice between the candidates on the list of the People's Front and the «*ballot box without a list*». Franc Leskošek-Luka, a Celje local and member of the highest ranks of the Yugoslav political leadership, who played an important part not only in the political life of Celje but also in the political history of Slovenia and Yugoslavia, was elected as the federal delegate for Celje.

After the Party had secured its position in Celje, the political climate became relatively calmer. At this time, with the reins of authority firmly in the hands of the Communist Party which had removed most of its political opponents, the inhabitants of Celje were more or less facing the same level of scarcity from which most of the countries ravaged by the war were suffering. Similar to all the other industrial cities in Slovenia, the population of Celje also increased considerably already in the first few years after the war. The social structure showed a strong preference for blue-collar workers, while the population growth brought with it the looming threat of housing shortages and serious supply difficulties which dragged on into the 1950s, causing the Celje municipal authorities much concern.

The economic and political difficulties which Celje and post-war Yugoslavia were faced with deepened severely in 1948 with the dispute with the Informbiro, which pushed the country to the verge of a political and economic breakdown. Directly following the break, the policy implemented by the party leadership was all but direct. On the one hand they vehemently refuted the Soviet accusations and mercilessly persecuted the »*Informbiro supporters*«, while on the other, they seemed to be trying to prove their obedience to Moscow and to correct the mistakes Stalin was accusing them of through the implementation of numerous measures – particularly the collectivisation of the agricultural system. The response in Celje to the dispute with the Soviet Union was no different than elsewhere in Slovenia. First confusion and then doubt, the hunt for »*Informbiro supporters*« and then the forced collectivisation of all farming land. Only later could any criticism of Stalinism and the realisation of how misguided the blind copying of the Soviet way be heard.

The rift with the Informbiro was a dramatic experience for the Yugoslav communists, however it was this alone that enabled the entrance of a breath of fresh air after several years of trying out the Soviet model of socialism. The exaggerated Stalinist methods that the Party leaders clung to directly after their falling out with Stalin actually deepened the economic and political crisis, to the extent that they were soon forced to seek assistance from the West and gradually even began to consider other political and economic solutions to the crisis. Both forced into and determined to find alternatives to the Soviet socialist model, the political leadership embarked upon the dizzy road of ideological seeking at the end of the 1940s, which found expression in the inception of the self-management system in 1950. The authorisations conferred on the Worker's Councils, which were intended to form the foundations of the self-management system within the economy, were at first more or less symbolical – a fact that the Celje Party leaders freely acknowledged when they concluded that many saw only »a democratic façade« in these councils. In 1952, the self-management system spread to encompass also the local bodies of authority, as Manufacturers' Assemblies figuring as an external proof of the »rule of the proletariat« were introduced into the regional and municipal peoples' committees.

In the beginning of the 1950s, Slovene and Yugoslav society was swept by a political thaw in the form of numerous at least seemingly democratic measures taken by the authorities. The political changes took on the most radical shape thus far in 1952 during the sixth congress of the Communist Party of Yugoslavia, when the Party declaratively renounced its claim to direct authority. The sudden and often contradictory news dictated from above caused considerable confusion amongst party members in the beginning of the 1950s and the local party organisations, amongst them also those of Celje, found themselves drowning in fruitless theoretical discussions, as none of them could find their feet in the role of »ideological educators of the masses« assigned them by the Party Congress.

The reform euphoria was relatively short-winded, however, and changes in practice lagged considerably behind the radical ideological shifts, as the Party ultimately permitted democratisation only within the frameworks that still ensured its political monopoly. A new wave of insecurity and confusion within party ranks was also caused when its leadership again tightened the reins of power in 1953. At that time the proponents of a more heavy-handed approach who only saw the beginnings of the end of the party's authority in democratisation won out in the top ranks of the Party leadership, and the period of reform ended symbolically with the political removal of the most radical reformist, Milovan Djilas – a development which also resounded strongly in Celje.

The mid 1950s marked the beginning of a phase of internal political stagnation which, with the exception of the introduction of the communal system brought in very little novelty. The new large municipality, i.e. the Celje commune, was founded on September 1, 1955. This greatly increased the territories covered by the municipality of Celje, as well as the number of inhabitants in it, which exceeded the 50,000 mark by the beginning of the 1960s.

The seeming political calm did not last very long, as the renewed centralisation in the second half of the 1950s put a severe dent in the relations between the republics and the federation. The friction between the leaderships of the individual republics increased as they formed two distinct groups in the battle for the largest piece of the federal budget: those from the developed and those from the undeveloped republics. The prevalent opinion amongst the inhabitants of Celje was also that Slovenia was the »milking cow« of the federation, while the Celje party leadership warned against the chauvinism and nationalism they perceived in the discussions on aid to the less developed republics. The economic and political disagreements went all the way up into the highest ranks of the party leadership where they shaped two camps so to speak: the centralistic and the federalist. The party leadership managed to avoid open conflict between the proponents of the two groups – but not for long. The differences in opinion escalated and the differing interests clashed resoundingly in the beginning of the 1960s, when Yugoslavia found itself on the threshold of a serious economic and political crisis. Although at variance with each other, the Party leadership, in fear of losing its position of power, consolidated its ranks and made a strong stance against the »deformations that had appeared in society« – in which nationalism and irregularities in the economy were particularly singled out. At the same time, the privileges enjoyed by the local men of consequence and directors of large companies were highlighted and by spreading the ideology of the levelling of wages, which was aimed at winning over the poorer strata of society, they created a witch-hunt like atmosphere. The country was soon engulfed in a wave of score-settling which caused considerable consternation amongst the Party leadership. To top it all off, in May of 1962, a strike broke out in the Celje TEP factory for enamelled kitchenware which, in addition to the general dissatisfaction of the workers was no doubt also sparked off in part by the tension in the atmosphere in general. The strike in the TEP factory was a far cry in size and scope from that of the Trbovlje miners in 1958, however, and the initial discussions around it soon died down, letting the political life of Celje glide back into its former relatively well-trodden path.

The first half of the 1960s, however, marked the beginning of a politically more varied period of Yugoslav socialism, which from then on was marked by a constant variance of opinions with regard to the fundamental issues governing the country's future development. These remained for a long time to come within the framework of socialism, the single-party system and the joint Yugoslav state, while any thoughts the Party leadership may have had regarding thorough reforms of the system were crippled by the fear of losing their monopoly on authority. The Party found itself enclosed in a vicious circle from which it failed to find an exit and which the leadership of Celje was also caught up in until the end of the 1980s.

Miran Gajšek
Branko Goropevšek

**PROSTORSKI IN URBANI
RAZVOJ MESTA CELJA
PO LETU 1945**

Uvod

Preden začnemo analizirati urbanistični razvoj Celja po 2. sv. vojni, moramo na kratko oceniti stanje v tridesetih letih. V tej zvezi je pomembno poudariti, da predvojno delo na novem načrtu – predvsem priloga k razpisu za natečaj – že eksplicitno uvaja prvine coninga ter ločevanje vsaj treh funkcij: zeleni pas, stanovanje, industrija. Na primer, že leta 1935 je bil opredeljen zeleni »zaščitni pas« (gozdovi, vinogradi, poljedelstvo ...), kar v bistvu predstavlja uveljavljanje enega izmed temeljnih načel 4. kongresa CIAM (Congres Internationaux d'Architecture Moderne) iz leta 1933 (tema kongresa je bila funkcionalno mesto), da naj zeleni pasovi ločujejo posamične dele naselja. V natečajnem gradivu so bili tako opredeljeni:

- zeleni zaščitni pas,
- redko naselje na dveh lokacijah (Aljažev hrib, Zg. Hudinja, Sp. Zadobrova, Nova vas, Ložnica, Lava),
- strnjena zazidava (srednjeveško mesto, razvoj v drugi polovici 19. stoletja),
- industrija.

Oceniti moremo, da so izhodišča za urbanistični natečaj iz leta 1935 (natečaj je bil izveden leta 1937), že upoštevala temeljna načela CIAM. Temeljno načelo CIAM je bilo naslednje: conirana mesta, sestavljena iz standardiziranih različnih tipov stanovanj ter ločenih con za stanovanje, delo in zabavo, ki so medsebojno odlično povezana z različnimi tipi prometnic.

Predpostavljamo, da je načela CIAM v Celje prinesel zunanji sodelavec občine, univerzitetni prof. Ivan Vurnik. Vurnik je bil brez dvoma eden od pionirjev slovenskega funkcionalističnega oziroma modernističnega urbanizma, kar dokazujejo njegovi regulacijski načrti za Bled (1930), Kranj (1933–1937) in veliko Ljubljano (1935), če naštejemo samo večje. Da je sicer hodil preko Trojan v Celje in v Savinjsko dolino pred drugo svetovno vojno in tudi po njej, povesta tudi njegov sicer nerealiziran urbanistični načrt za Prebold (1955)¹ ter sodelovanje z inž. Pristovškom po 2. svetovni vojni.

V prispevku ostaja odprto vprašanje, kako so bili elementi modernega urbanizma upoštevani v prvonagrajenem delu arh. Jamnickega iz Zagreba ter kaj je vseboval izgubljeni Regulacijski načrt iz leta 1940.

Pod pojmom regulacijski urbanizem z elementi funkcionalizma razumemo torej urbanistično dejavnost, za katero je značilen poizkus izvajanja iz v letu 1940 odobrenega Regulacijskega načrta, izdelanega pod vodstvom mestnega inženirja Blaža Pristovška, vendar žal izgubljenega. Glede na dejstvo, da je inž. Pristovšek vodil tako izdelavo Regulacijskega načrta pred vojno kot tudi, da je »prevzel tehnično vodstvo in delo, kakršno je na bivšem magistratu opravljal pred vojno že dobro desetletje in pol«, je brez dvoma regulacijski načrt dobro poznal.

¹ Ivan Vurnik, 1884–1971, Slovenski arhitekt, Zbornik, posebna izdaja ab, Ljubljana, 1994.

Regulacijski urbanizem z elementi funkcionalizma (1945–1951)

Nemška vojska ter zavezniška letala, ki so leta 1945 bombardirala Celje, so porušila velik del stavbnega fonda. *»Ocene urbanistov, ki so jih pripravili takoj po vojni, pa so govorile o 42 povsem porušeni poslopijih in 456 delno poškodovanih. Med njimi so najbolj poškodovani: Narodni dom, vojašnica, Kapucinski samostan, železniška postaja z okolico in veliko stanovanjskih objektov v središču Celja«.*²

Pravne osnove

FLRJ je leta 1948 sprejela dve uredbi, in sicer Osnovno uredbo o gradnjah³ in Osnovno uredbo o projektiranju,⁴ ki sta predstavljal temeljne predpise za projektiranje in za gradnjo, ne pa za urbanizem. Leta 1949 je bila na ravni FLRJ sprejeta Temeljna uredba o generalnem urbanističnem planu⁵, vendar izvršilni predpisi niso bili sprejeti. V Sloveniji je bila sprejeta Uredba o načrtni graditvi naselij in načrtni uporabi zemljišč, na podlagi katere so nastajali urbanistični akti in so se pripravljala stavbna zemljišča.

Sprejeti prostorski akti, prostorske študije

Leta 1949 je Viljem Stermecki pripravil Idejni načrt s Tehničnim poročilom k idejnemu načrtu za mesto Celje (14 dokumentov). Leta 1949 je Projektivni atelje iz Ljubljane pripravil Regulacijski načrt mesta Celje s sledečimi vsebinami: določitev glavnih urbanističnih smernic za regulacijski načrt Celja, regulacijska osnova Celja, regulacijski načrt mesta Celje – vodilni osnutek, navodilo za pripravo idejnih urbanističnih skic ter detajlnejši načrti.

Leta 1951 je bilo končan Urbanistični plan za Celje – mesto 1950–1960. Veljal je skupaj z izvedbenim delom, z okrožnico Naloga in delo uprav za gradnje pri OLO Celje. Značilnosti sta predvsem dve: predstavljal je kompletno urbanistično delo z vsemi potrebnimi analizami (naravne prilike, zgodovinska skica, demografski in ekonomski pregled z analizo stanja, stični problemi regionalnega območja; geografski položaj; situacijska skica naselij; skica geološkega sestava; sestava tal; podnebje in 12 različnih vremenskih prikazov; poplavno ozemlje; srednjeveško mesto; starostna struktura z demografskimi podatki; gostota naselitve; obstoječi »zoning«; prometni vozela (s številčnim prikazom dnevne obremenitve celjskega železniškega vozla iz leta 1949). Poudarek je bil na ugotovitvi problematike celjskega železniškega vozla in predlaganih variantnih rešitvah. Urbanistični plan je bil izdelan na Zavodu za urbanizem in komunalno tehniko v Ljubljani, delo je vodil Karel Meržek, sodelavci pa so bili Viljem Stermecki, Marjan Šorli in R. Mačus.

Na podlagi doslej znanih podatkov je za vse tri urbanistične načrte značilno sledeče:

² Branko Goropevšek, *Stoletje v Celju 1900–2000*, Fit media, Celje, 2001, str. 102–103.

³ Ur. l. FLRJ, št. 46/48.

⁴ Ur. l. FLRJ, št. 48/48.

⁵ Ur. l. FLRJ, št. 78/49.

- uveljavljena so načela coninga: stanovanja, industrija, prosti čas (stadion, športna kopališča, parki in proste zelene površine), servisi (šole, bolnišnica, pokopališča), prometna infrastruktura, zeleni pasovi;
- razvidna je kontinuiteta tako principa coniranja kot tudi razporeditve pglavitnih funkcij od leta 1935 naprej;
- tudi v Celju so se, podobno kot v ostalih evropskih mestih, v tridesetih letih pojavili koncepti funkcionalističnega mesta. Vso dejavnost je žal prekinila vojna, po njej pa so se koncepti funkcionalizma zaradi nujno potrebne obnove porušenih stavb in pomanjkanja sredstev le deloma izvajali.⁶

Funkcionalistični urbanizem moderne oziroma socialistično mesto (1951–1976)

Leta 1954 je bila huda poplava. "Ujma je zahtevala 22 življenj in povzročila ogromno škodo na objektih in na infrastrukturi v Celju in okolici."⁷ Med ostalim je odneslo tudi Kapucinski most. Značilnosti petdesetih let so: udarniško delo, regulacija reke Savinje ter začetek izgradnje večjih kompleksov (Otok, Lipa) po načelih moderne arhitekture in urbanizma.

Omeniti je potrebno, da je leta 1955 Celje postalo središče komune. Velika občina je obsegala zdaj že bivše občine Štore, Škofja vas in Šmartno v Rožni dolini, leta 1958 pa je bila k občini Celje priključena še občina Vojnik.

Pravne osnove

Leta 1957 je bil v LRS sprejet Zakon o uporabi zemljišč v gradbene namere.⁸ Okrajni ljudski odbori so na predlog občinskih z odloki določali gradbene okoliše. OLO Celje je sprejel Odlok o gradbenih okoliših v občini Celje,⁹ na podlagi katerega je bilo opredeljenih šest gradbenih okolišev: Otok, Lisce, Podgolovec, Lipa, Jožefov hrib in stari del mesta.

Leta 1958 je bil sprejet Zakon o urbanističnih projektih.¹⁰ Okrajni ljudski odbori, tudi OLO Celje, so bili zadolženi za sestavo urbanističnega projekta, ki je moral ugotoviti pglavitne pogoje in določiti smernice za vsestranski razvoj naselja za določeno dobo, zlasti za smotrno izkoriščanje zemljišč za družbene namene in za družbeno organizacijo naselja.

V šestdesetih letih sta bila pripravljena dva temeljna zakona (pisanje urbanističnih zakonov je koordiniral pravnik dr. Miroslav Saje, med ostalim je bil tudi predsednik Urbanističnega društva Slovenije – UDS): Zakon o regionalnem planiranju¹¹ in Zakon o

⁶ Miran Gajšek, Oris urbanističnega razvoja Celja od leta 1945 do leta 2000, Zgodovinski arhiv Celje, Celje, 2004, str. 27–36.

⁷ Goropevšek, Stoletje v Celju, str. 126–127.

⁸ Ur. l. LRS, 13/56.

⁹ Ur. l. LRS, 32/56.

¹⁰ Ur. l. LRS, 22/58.

¹¹ Ur. l. SRS, 16/67.

urbanističnem planiranju.¹² Na ravni mest je bil uzakonjen urbanistični načrt, na detajlnejši ravni pa urbanistični redi.

Sprejeti prostorski akti, prostorske študije

Leta 1957 je bil v okviru obširnega dela Urbanistična problematika mesta Celje dokončan osnutek Generalnega urbanističnega načrta Celje. Gradivo, ki v vsebinskem smislu že predstavlja pripravo novega (glede na leta 1950 narejen urbanistični plan) urbanističnega načrta, sestavljajo še: opredelitev gradbenih okolišev, »Poročilo o urbanistični problematiki mesta Celje in njeno reševanje« ter sektorske analize. Generalni urbanistični načrt je izdelalo podjetje Projektivni atelje iz Ljubljane, vodja je bil Viljem Stermecki; osnutek je bil narejen v dveh variantah, razlikoval se je predvsem potek nove avtomobilske ceste.

Viljem Stermecki je že v letu 1951, v času izdelave Urbanističnega plana za Celje – mesto 1950–1960 natančno analiziral problematiko celjskega prometnega vozlišča. Predlagal je dve varianti poteka tranzitne ceste in dve lokaciji »loko tovornega kolodvora«. To pomeni, da se je na podlagi natančnih urbanističnih analiz zavedal vrednosti prometne lokacije Celja in tudi predlagal variantne rešitve. Predlagana je tudi že lokacija centralne čistilne naprave, in to na optimalni lokaciji – novonastalem sotočju med Voglajno in Savinjo.

Bistveno je poudariti, da predstavlja osnutek Generalnega urbanističnega načrta Celje dosledno izvajanje načel funkcionalističnega urbanizma, predvsem pa:

- coniranje funkcij (stanovanja, industrija, prosti čas, servisi) in
- ločevanje cest po kategoriji (tranzitne in mestne magistrale, zbiralne ceste, lokalne ceste).

Pomembno je tudi, da so bili na podlagi sprejetega Odloka o gradbenih okoliših v občini Celje, (Ur. I.LRS, 32/56) s šestimi gradbenimi okoliši: Otok, Lisce, Podgolovec, Lipa, Jožefov hrib in stari del mesta, vzporedno narejeni prvi štirje zazidalni načrti:

- 1. del zazidalnega načrta za Otok (1956)
- zazidalni načrt Lisce (1956)
- zazidalni načrt Štore – Lipa (1957) in
- zazidalni načrt Celje (1957).

Celjski Zavod za napredek gospodarstva je leta 1965 dokončal (istega leta je bil tudi razgrnjen) Elaborat o razvoju mesta. Zavod za napredek gospodarstva je tudi nadaljeval delo na generalnem urbanističnem načrtu za Celje, ki ga je začel Urbanistični inštitut LRS. Opredeljen je bil koncept »mesta v krakih« arhitektov Jelke in Francija Vehovarja (Urbanistični inštitut LRS – Ljubljana, 1960).

»Tako smo oblikovali mesto v krakih, in sicer smo mesto razdelili v 4 krake, od katerih se prvi razteza proti zapadu, dva proti severu, četrti proti jugu in peti krak - industrijska cona pa se razteza proti vzhodu. Vsak od teh krakov ima neko močno žilo, ki naj bi bila nosilka komunalnega sistema, vseh inštalacij in komunalnih naprav. Levo in desno od

¹² Ur. I. SRS, 16/67.

tega kraka, ki ga tvorijo zaključeno organizirane stanovanjske soseske, pa so predvidene površine za rekreacijo in za zaščitene zelene pasove. Staro mesto, ki je v mejah nekdanjega srednjeveškega obzidja, pa smo predvideli za historični del, ki mu bomo skušali vrniti romantično obliko in ga postopoma restavrirati, kolikor je stvar še mogoča, da ohranimo deloma tiste ambiente, ki so v takem mestu še mogoči. Za celotno mestno področje smo predvideli nov center, ker je dosedanji v starem mestu za bodoče prilike neuporaben iz več razlogov (nimamo možnosti ugodno parkirati avtomobilov, ker so vse ceste in vsi trgi premajhni, da bi v bodočnosti za dobo 10 ali 15 let zadostili vsem potrebam). Zato smo predvideli na sečišču teh krakov površino, ki naj bi predstavljala kasnejši center mesta, ki leži istočasno ob cestno prometnem križišču in železniškem vozlišču. To smo hoteli napraviti zato, ker je Celje središče nekega širšega področja, ki močno gravitira v mesto zaradi delovnih mest in zaradi nakupa.«¹³

Tudi v nadaljevanju so nekatere zanimive ideje, na primer:

- prestavitev železniškega kolodvora proti severu,
- prestavitev savinjske proge,
- več različic avtoceste Šentilj–Ljubljana; zanimivo je, da so Celjani v času javne razgrnitve zahtevali dva priključka na avtocesto.

Najpomembnejša je celovita izgradnja nove soseske Otok – tako na podlagi generalnega urbanističnega koncepta in sprejetega zazidalnega načrta kot tudi glede uporabe načel funkcionalističnega urbanizma. V prvi polovici petdesetih let (zaključeno leta 1955) so zrasli novi, štiri- oziroma petnadstropni stanovanjski bloki na Malgajevi ulici. V drugi polovici petdesetih let so dokončali sodobne vrstne enodružinske hiše ob Trubarjevi in Prežihovi ulici. V zvezi s celovito izgradnjo Otoka je bilo bistveno, da so po poplavi leta 1954 začeli regulirati obrežje reke Savinje.

Na Ljubljanski cesti so leta 1956 položili nov sodoben vodovod, ki so ga začeli graditi 1954. leta iz vodnega črpališča Medlog. Leta 1957 so na Otoku na podlagi projekta inž. Stanka Bloudka zgradili Ljudsko kopališče Celje. Leta 1959 je bil na Otoku dograjen še »prvi celjski nebotičnik«.¹⁴

Pomembna je bila tudi intervencija v starem mestnem jedru. Stavba mestnega gledališča je v letu 1953 dobila novo podobo, 1960. Celje dobi pokrito tržnico, leta 1958 je postavljen spomenik Vojska in mir (kipar Jakob Savinšek), leta 1962 sta zgrajena Okrajno in okrožno sodišče v Celju, končno pa v letu 1968 tudi stavba nove Študijske knjižnice. Leta 1969 je bil na takratni Zidanškovi, sedanji Gosposki ulici, zgrajen poslovno-razstavní objekt Slovenijales, dandanašnji prenovljen v poslovni objekt Leonardo. 1971. leta je bila v Gubčevi ulici odprta prva mestna veleblagovnica T (Tehnomerkator).

Gradilo se je tudi na področju športa. Leta 1953 je bil dograjen novi atletski stadion, imenovan Stadion Borisa Kidriča; leta 1964 sta bila zraven izgrajena še športna dvorana in pokrita tribuna. Leta 1966 je bilo dokončano drsališče v Mestnem parku, leta 1973 pa zgrajena še ledena dvorana; za primerjavo je potrebno povedati, da je bilo ljubljansko drsališče s strojnico in tribuno v parku Tivoli zgrajeno l. 1962, hala

¹³ Urbanistični inštitut LRS – Ljubljana, 1960, str. 2–3.

¹⁴ Goropevšek, Stoletje v Celju, str. 136–137.

Tivoli pa leta 1965. »Lokacija v Tivoliju je bila izbrana zaradi že zgrajenega drsališča«. ¹⁵ Obe lokaciji lahko ocenimo kot manj primerni, saj je bil v Celju okrnjen Mestni park, v Ljubljani pa park Tivoli.

Šestdeseta so ključna zaradi celovitega urejanja voda. Leto 1967 pomeni začetek gradnje pregrade na Šmartinskem jezeru, ki je bilo načrtovana kot zadrževalnik hudourniških voda. 1970. leta se je začelo polniti Šmartinsko jezero, napravljena je bila nova struga potoka Koprivnica, le-ta pa je bil kanaliziran deloma v kanal po stari strugi, deloma v novi odprt vodotok LKS (Ložnica–Koprivnica–Sušnica). Podobno je bil kanaliziran potok Sušnica.

Ocenimo lahko, da so se v času funkcionalističnega urbanizma moderne oziroma socialističnega mesta (1951–1976) v veliki meri uveljavili koncepti moderne dobe ter da se je v Celju začela intenzivna izgradnja mesta. Najpomembnejši poudarki so:

- izdelava generalnih urbanističnih dokumentov (najprej s strani ljubljanskih podjetij, potem pa domačega, celjskega Zavoda za napredek gospodarstva),
- izgradnja sosesk Otok (v Celju) in Lipa (v Štorah) po načelih modernega urbanizma,
- pomembne in kvalitetne intervencije v starem mestnem jedru,
- začetek regulacije Savinje in Ložnice ter izgradnja kanala LKS.

Družbeno planiranje (1976–1991)

Pravne osnove

Leta 1976 je bil sprejet Zakon o temeljih sistema družbenega planiranja in o družbenem planu Jugoslavije. ¹⁶ Zakon v okviru obveznih petletnih, srednjeročnih planov uvaja sočasno planiranje ekonomskih, socialnih in prostorskih sestavin. Leta 1976 je bil sprejet tudi Družbeni plan SRS za obdobje 1976–1980. ¹⁷ Terminus technicus »prostorski plan« je bil preoblikovan v »dogovor o temeljih prostorskega plana«, v okviru srednjeročnih in dolgoročnih družbenih planov pa so se izdelovale »prostorske sestavine« dolgoročnega in/ali srednjeročnega plana.

Leta 1980 je bil sprejet Zakon o sistemu družbenega planiranja in o družbenem planu SR Slovenije. ¹⁸ Leta 1984 sta bila sprejeta Zakon o urejanju prostora in Zakon o urejanju naselij. ¹⁹

Sprejeti prostorski akti, strokovne podlage

Na začetku poudarjamo, da je potekala strokovna razprava o variantnih vzorcih poselitve. Na koncu sedemdesetih let so bili na primer določeni in ocenjeni štirje možni vzorci, izdelani leta 1978 v Razvojnem centru Celje, Urbanističnem inštitutu SRS ter

¹⁵ Petintrideset let dvorane Tivoli, Zavod Tivoli, Ljubljana, 2000, 290 str.

¹⁶ Ur. l. SFRJ, 12/76.

¹⁷ Ur. l. SRS, 20/76.

¹⁸ Ur. l. SRS, 1-4/80.

¹⁹ Ur. l. SRS, 18/84.

Inštitutu za sociologijo in filozofijo Ljubljana, in sicer: A) »Preproga«, B) »Dve jedri« C) »Celjsko vreteno« ter D) »Medobčinska zasnova«.

RC – TOZD Planiranje je na podlagi novih zakonov izdeloval Prostorske sestavine srednjeročnega in dolgoročnega družbenega plana Občine Celje za obdobje 1986–2000. Sprejete so bile leta 1985 na Skupščini Občine Celje. Urbanistični načrt Celje je bil kot strokovno gradivo dokončan, vendar nikoli formalno sprejet.

Pokazal se je nov moment. Razvojni center je združeval veliko različnih strokovnjakov v interdisciplinarnih skupinah, ki so kvalitetno planirale gospodarski, socialni in prostorski razvoj. Kot zanimivost je potrebno omeniti, da se je pri pripravi srednjeročnega družbenega plana Občine Celje izkazalo, da »je /to/ v bistvu priznavanje tehnologije in izvoza kot osnovnih nosilcev rasti in izvoza v prihodnji razvojni strategiji slovenskega in v znatni meri jugoslovanskega gospodarstva.«²⁰ Vendar do združevanja razdrobljenih in nekonkurenčnih OZD-ov in TOZD-ov v gospodarska jedra ni prišlo. Še bolj je zanimivo, da so v naslednjih desetletjih propadla podjetja, za katera je že 1983 bilo predvideno »iskanje ustreznih povezav v širšem gospodarskem prostoru«: Lik Savinja, IKKOI Ljubečna, Toper, Metka.²¹

Leta 1976 sta bila dokončana Hala Golovec, večnamenski objekt za šport, sejme in družabne prireditve, in avtocesta Slovenika, polovična avtocesta od Hoč do Arje vasi.

Istega leta se je začela tudi prenova Narodnega doma, Prothasijev dvorec pa je dobil novo fasado.

Leta 1978 je bilo dokončano poslopje Razvojnega centra Celje. Končno je leta 1980 bil zgrajen tudi večnamenski poslovni objekt pri hotelu Celeia (Elektro, Ljubljanska banka ...), ki je predstavljal torzo nikoli izvedenega novega centra SR-CE v Celju.

To obdobje lahko strnemo v nasledno ugotovitev:

- Prostorske sestavine srednjeročnega in dolgoročnega družbenega plana Občine Celje za obdobje 1986–2000, sprejete leta 1985 na Skupščini Občine Celje, so predstavljale kvaliteten prostorski plan, narejen po visokih strokovnih načelih.
- Gospodarski in socialni del plana je predvsem zaradi kvalitetnega dela celotnega Razvojnega centra Celje predstavljal dobro osnovo za prostorski razvoj in razvoj nasploh.

Prostorski razvoj mesta celja 1945–1990

Po letu 1945, ko je nov družbeno-politični sistem pospeševal industrializacijo in urbanizacijo, se je mesto začelo širiti izjemno hitro. Prvi dve leti so bili meščani Celja sicer še zaposleni predvsem z odstranjevanjem ruševin in popraviljanjem poškodovanih stavb, ob koncu 40. let pa se je kljub pomanjkanju gradbenega materiala izgradnja mesta in s tem širitev v prostor intenzivno začela. Najprej v smeri proti Dečkovi cesti, kjer

²⁰ Olga Jakhel Dergan, Prestrukturiranje celjskega gospodarstva, Celjski zbornik 1982–83; Kulturna skupnost Celje, 1983, str. 9–24.

²¹ Prav tam.

je zraslo nekaj »družbenih« blokov in individualnih hiš, druga večja skupina blokov pa je bila zgrajena ob Kersnikovi ulici.²²

Celje se je v petdesetih in šestdesetih let zelo hitro razvijalo na vseh področjih gospodarskega, kulturnega in javnega življenja. Mesto se je širilo tudi prostorsko, zato je bilo nujno potrebno sprejeti urbanistični načrt, s katerim so želeli načrtneje usmerjati izgradnjo in širitev mesta. Načrt iz leta 1960 je usmerjal razvoj mesta v skladu s topografskimi razmerami in že obstoječimi objekti. V grobem bi lahko rekli, da je predvideval vzhodno od magistrale sever–jug predvsem železniške in industrijske objekte, zahodno od te črte pa ostale mestne površine. Na Otoku ob Ljubljanski cesti so ob prvem celjskem nebotičniku proti zahodu že v drugi polovici petdesetih let začeli rasti novi stanovanjski stolpiči, prepotrebna nova stanovanja – vsako leto so predvidevali 500 novih – pa so začeli ponovno graditi tudi ob Dečkovi cesti. Novo podobo so dobile tudi prometnice, predvsem Ljubljanska cesta.²³

Na podlagi nove »izmere mesta«, ki so jo izvedli v letih 1955–60 je Zavod za napredek gospodarstva izdelal Elaborat o razvoju mesta v razdobju 1964–1995, kar je bil pravzaprav nov urbanistični načrt za mesto in okolico. Tega je po razpravi, ki je bila najbolj burna in plodna leta 1965, sprejela celjska občinska skupščina leta 1968.

Celjski urbanisti so v načrtu predvidevali, da se bo mesto še naprej intenzivno razvijalo in širilo. Središče mesta bi se zaokrožilo nekoliko severneje, »na doslej slabo izkoriščenem prostoru okrog hotela *Celeia*«, vendar pa se zunanje meje mesta naj ne bi premaknile dosti navzven, in to kljub podvojitvi prebivalstva (do leta 1995 na bi po oceni Celje štelo 60.000 prebivalcev). S stolpnicami bi pozidali Lunovo posestvo v Liscah, ob Ljubljanski cesti pa bi se strnjeno naselje zaključilo pred takratno mlekarno. Proti severu so predvidevali, da bi se mesto zaključilo v loku ob novem toku Koprivnice in Sušnice vse do Ložnice, tj. zahodno od Babnega. Tako bi bila skrajna zahodna točka pri Butejevem mostu, severno od železniške proge. Ostrožno bi ostalo zunaj te črte, prav tako kmečko naselje Zgornja Hudinja, severni rob mesta pa bi zaključila cestna povezava, ki bi jo speljali od novega toka Koprivnice preko Golovca in naprej do Trnovelj. Vzhodno od Mariborske ceste pa bi se lahko širila celjska industrija. Novost urbanističnega načrta je bilo tudi novo mestno pokopališče, ki bi imelo mesto severno od Trnovelj.

Glede prometne infrastrukture so največje spremembe načrtovali pri železnici, saj so urbanisti vztrajali, da se savinjska proga spelje po novi trasi, južno od Savinje. Zato bi morali pod Miklavškim hribom zgraditi predor, z začetkom pri drsališču in koncem za Liscami.

Hrbtnica cestnega prometa v mestu bi po takratnih načrtih še naprej slonela na obstoječem cestnem križu. S severne strani naj bi glavna dovozna žila ostala Mariborska cesta, vendar nekoliko izravnana, saj bi se po prestavitvi železniške postaje (potniške nekoliko severneje, tovarne pa v Čret) nadaljevala proti jugu vse do konca Aškerčeve ulice. Proti zahodu so novo cesto nameravali zgraditi po trasi savinjske železnice, proti vzhodu pa južno od novih cinkarniških objektov. Oba kraka, tako vzhodni kot zahodni,

²² Janko Orožen, *Posestna in gradbena zgodovina Celja*, Celje, 1957, str. 21–22.

²³ Goropevšek, *Stoletje v Celju*, str. 150–151.

bi imela povezavo tudi z novo avtocesto, ki so jo republiški načrtovalci že zarisali ob severnem robu mesta, tj. na Zgornji Hudinji.

V središču mesta so za najpomembnejše cestne prometnice v smeri sever–jug zarisali še Kersnikovo in Čopovo ulico s podaljški ter Cesto na Lavo, v smeri vzhod–zahod pa poleg Ljubljanske in Teharske ceste še povsem izravnano in razširjeno Dečkovo cesto, ki bi jo proti zahodu podaljšali z Bežigrasjo cesto ter že omenjeno novo cesto po nasipu ob Koprivnici, podaljšano preko Golovca do Trnovelj. Promet bi po načrtih »bodočnosti« usmerjalo dvanajst semaforiziranih križišč.

Znaten del mestnega območja so urbanisti namenili tudi zelenim površinam s športnimi in rekreacijskimi objekti ter otroškimi igrišči. V zelenih pasovih bi bile tudi nove šole. Načrt je predvideval tri zelene pasove, ki bi se od severa zajedali do mestne magistrale. Med najpomembnejšimi je bil prav gotovo Golovec in svet pod njim (nekateri so območje poimenovali kar celjski Tivoli), kjer naj bi uredili tudi novo kopaljšče. Drugi zeleni pas bi bil ob vzhodni strani podaljška Čopove ulice, tretji pa vzhodno od Ceste na Lavo.

V osnutku urbanističnega načrta je bilo zarisano tudi »rekreacijsko območje« ob Celjski koči. Tu so nameravali zgraditi sedežnico izpod Pečovnika do Tovstega vrha, načrtovali pa so tudi prostor za vikend hišice. Pot na bližnji Stari grad pa bi potekala po že vrisani poti.

Osnutek urbanističnega načrta je med meščani dvignil veliko prahu. Številne dane pripombe in predlogi ter zahteve po dopolnitvah so kazale, da Celjanom ni bilo vseeno, v kakšnem mestu bodo živeli. Vsi po vrsti so zahtevali, da se v načrtu nameni več prostora »zaščiti površin in zoningom«. Zahtevali so takojšen odlok za zavarovanje črpališča pitne vode v Medlogu, ki bi obsegal ogozditven in opustitev kmetijske dejavnosti, ki zahteva gnojenje. Tak ukrep se jim je zdel še posebej nujen, »da bi bilo moč opustiti kloriranje vode, ki kvari okus in krajša življenjsko dobo ljudi, ki jo pijejo«. ²⁴

Stanovalci v novih spalnih četrtih (na Otoku, ob Dečkovi cesti in v Novi vasi) so opozarjali, da je v načrtu premalo pozornosti namenjene »izgradnji kanalizacije in čistilnih naprav za odplake in ozračje«. Vsakodnevno soočanje z »vsebinom«, ki sta jo prenašala z majhnimi količinami vode napolnjena »naravna odvodnika Koprivnica in Sušnica«, za prebivalce novih sosesk gotovo ni bilo prijetno.

Drugi, »bolj ozaveščeni«, so zahtevali, da se v urbanističnem načrtu več prostora nameni staremu mestnemu jedru, ki bi ga po bilo potrebno urediti po posebnem načrtu. Pred tem pa bi morali iz mestnega jedra preseliti vojašnico in umakniti zasilna vojaška skladišča v njenem ozadju ter garaže »na vzhodnem delu Otoka«.

Takšnih in podobnih predlogov je bilo še več, javno razpravo pa so naredili zanimivo in pestro. Osnutek urbanističnega načrta je nedvomno pomenil lep korak naprej v načrtnem razvoju mesta. Nakazana je bila večina rešitev za največje probleme mesta, s katerimi so se morale v naslednjih letih (in desetletjih) soočiti tako občinska skupščina kot tudi njene službe.

²⁴ Prav tam.

Na že takrat zastavljeno vprašanje »ali bo trideset let dovolj, da bi vse to, kar vidimo na načrtih, tudi uresničili«, pa si lahko danes odgovori vsak sam.

V sedemdesetih letih preteklega stoletja sta bila, predvsem z bivanjskimi objekti (blokova naselja in individualne hiše), povsem zapolnjena za poselitev najmanj ugoden predel Celja – Otok in močviren svet severno od današnje Dečkove ceste – Dečkovo naselje. V zadnjem četrtletju pa se je z dotokom nove delovne sile, predvsem z juga nekdanje Jugoslavije, mesto razširilo še na Hudinjo, Lavo in Ostrožno, čeprav je bila gradbena dejavnost v teh predelih delno prisotna tudi že prej, vendar v precej manjšem obsegu.

Vrednotenje prostorskega razvoja mesta

Generalna karta funkcijskih četrti Celja kaže, da so se le-te v drugi polovici 20. stoletja že izoblikovale. Mestno jedro je v največji meri izkazovalo koncentracijo upravnih, šolskih, kulturnih in storitvenih dejavnosti. Izrazito industrijska vloga je bila osredotočena v starih industrijskih Gaberjeh, v pretežni meri pa tudi na zahodnem delu Dolgega polja in v Zavodni. Spalna naselja (predvsem blokova naselja) kot spremljajoči dejavnik izrazito industrijskih mest so se pojavila na Otoku, Lavi in Hudinji ter Novi vasi, v zadnjih dveh desetletjih preteklega stoletja pa tudi na Ostrožnem (individualna gradnja). Ob tem velja omeniti še to zanimivost, da so tudi v Celju, podobno kot v drugih modernih mestih t. i. spalna naselja že spremljale nekatere osnovne (nujnejše) storitvene dejavnosti (trgovina, banka, pošta, osnovna šola, lekarna ...), ki so skupaj sestavljale t. i. sekundarne oskrbovalne centre mesta.²⁵

Infrastrukturni objekti (prometnice) in ostale javne površine (parki, šole, športna igrišča ...) so bili enakomerno razpršeni po vsem mestu, z izjemo strogega centra mesta, kjer je zaradi zgodovinske tradicije pozidava najgostejša in zato ne omogoča izgradnje tovrstnih objektov.²⁶

Če torej naše razmišljanje o prostorskem in urbanem razvoju mesta Celje po letu 1945 povzamemo, lahko ugotovitev strnemo v nekaj sledečih odstavkov:

Analizo urbanističnega načrtovanja v Celju v obdobju po letu 1945 bi v grobem lahko razdelili na naslednje urbanistične doktrine in paradigme:

1. ostanki regulacijskega urbanizma
2. urbanizem moderne – socialistično mesto
3. pozni funkcionalizem – teorija ulice
4. postmoderni urbanizem
5. prenova mestnih jeder
6. generično mesto, informacijsko-komunikacijsko mesto, mesto zabave

²⁵ Muzejska poletna delavnica '95 & '96, Muzej novejšje zgodovine Celje in Zveza organizacij za tehnično kulturo Slovenije, Celje, 1996, str. 13–17.

²⁶ Prav tam.

Funkcijski predeli (četrtri) mesta Celja okoli leta 1990.
Avtor: Branko Goropevšek.

Vsaka od njih se je odrazila v večjem ali manjšem obsegu ter v bolj ali manj čisti obliki v posamičnih območjih Celja.

Namen prispevka je ocena kvantitete in kvalitete uveljavljanja posamične urbanistične doktrine oziroma paradigme.

Po drugi svetovni vojni, ko sta nov družbeno-politični in ekonomski sistem pospeševala industrializacijo in urbanizacijo, se je mesto Celje začelo izjemno hitro širiti. V prvem desetletju po vojni so povsem pozidali Dolgo polje in Gaberje, v mestno aglomeracijo pa so začeli vključevati tudi Novo vas. Okoli leta 1970 sta bila, predvsem z objekti za bivanje (blokavska naselja in individualne hiše) prostorsko povsem zapolnjena za poselitev najmanj ugoden poplavni predel Celja – Otok in močviren svet severno od današnje Dečkove ceste – Dečkovo naselje. Intenzivna širitev mesta se je nadaljevala še tudi v drugi polovici sedemdesetih in v osemdesetih letih, ko se je z dotokom nove delovne sile, pretežno iz republik nekdanje Jugoslavije, mesto razširilo še na Hudinjo, Lavo in Ostrožno, čeprav je bila gradbena dejavnost v teh predelih delno prisotna tudi že prej, vendar v precej manjšem obsegu.

DIE RAUMPLANERISCHE UND URBANE ENTWICKLUNG DER STADT CELJE NACH DEM JAHRE 1945

Zusammenfassung

Der sich aus zwei Teilen zusammensetzende Beitrag stellt die Entwicklung der Stadt Celje zwischen den Jahren 1945 und 1991 dar. In erster Linie behandelt er die städtischen Funktionen und deren Einfluss auf die Umgebung. Bei der Struktur der Stadt konzentriert er sich auf die morphologische (innere Gestalt) und physiognomische (äußere Gestalt) Struktur. Bei den Elementen der Stadtstruktur ist das sichtbarste Element der Stadtgrundriss, welcher etwas über das Gefüge der Stadt aussagt und über deren schrittweises Wachstum. Die Anordnung der Straßen und die Bebauung der Flächen sind die ersten Indikatoren, mit deren Hilfe Aussagen über die Richtung sowie die Zeit und die Stärke des Wachstums gemacht werden können.

Nach dem zweiten Weltkrieg, als das neue gesellschaftlich-politische und ökonomische System die Industrialisierung und Urbanisierung beschleunigte, begann sich die Stadt Celje außergewöhnlich schnell auszuweiten. Im ersten Jahrzehnt nach dem Krieg wurden Dolgo polje und Gaberje vollkommen bebaut, in die städtische Agglomeration wurde auch Novo vas mit eingeschlossen. Um das Jahr 1970 waren der zur Besiedlung ungünstigste und von Überschwemmungen bedrohte Teil von Celje – das Otok genannte Gebiet und der sumpfige Bereich nördlich der heutigen Dečkova cesta (Dečkova-Siedlung) – in räumlicher Hinsicht vollkommen besiedelt, und zwar hauptsächlich mit Wohnobjekten (Wohnblocksiedlungen und einzelstehende Häuser). Die intensive Ausweitung der Stadt setzte sich auch in der zweiten Hälfte der siebziger Jahre und in den achtziger Jahren fort, als sich mit dem Zustrom von neuen Arbeitskräften, hauptsächlich aus den Republiken des ehemaligen Jugoslawiens, die Stadt noch auf Hudinja, Lava in Ostrožna ausweitete, obwohl es in diesen Gebieten auch schon vorher Bautätigkeit gab, jedoch in wesentlich geringerem Umfang.

Eine Analyse der urbanistischen Entwicklung von Celje in dem Zeitraum nach 1945 könnte man grob in die folgenden urbanistischen Doktrinen und Paradigmen einteilen:

1. Überreste des regulativen Urbanismus
2. Urbanismus der Moderne – die sozialistische Stadt
3. später Funktionalismus – Theorie der Straße
4. Postmoderner Urbanismus
5. Erneuerung der Stadtkerne
6. Die generische Stadt, Stadt der Information und Kommunikation, Stadt des Vergnügens

Jede dieser Phasen drückte sich in größerem oder kleinerem Umfang sowie in mehr oder weniger reiner Form in den einzelnen Gebieten von Celje aus.

Der Zweck des Beitrages ist die Bewertung der Quantität und Qualität der Durchsetzung der einzelnen urbanistischen Doktrinen beziehungsweise Paradigmen.

THE SPATIAL AND URBAN DEVELOPMENT OF THE CITY OF CELJE AFTER 1945

Summary

The article, which is divided into two sections, discusses the development of the city of Celje between 1945 and 1991. The author begins with a study of the municipal functions and the influence they had on their surroundings. Regarding the structure of the city, he focuses on the morphological (internal image) and the physiognomic structure (the external image of the city). The most prominent of all the elements giving shape to the city is the plan of the city's layout itself, which tells us much about the nature of the city's composition and its gradual growth. The layout of the streets and the sequence in which lots were built up are the first indicators of the direction in which the city expanded, as well as the time in which this occurred and the pace of development.

After WWII, when the new socio-political and economic system accelerated the growth of industrialisation and urbanisation, the city of Celje began to spread extremely rapidly. In the first post-war decade, Dolgo polje and Gaberje were completely built up and Nova vas began to be incorporated into the city agglomeration. Around 1970, the least lucrative areas of Celje - the Otok area and the marshlands north of what is now Dečkova road or Dečlovo naselje (Dečkova housing settlement) - which were prone to flooding, were spatially thoroughly utilised for housing (both blocks of flats and individual housing units). The intensive expansion of the city continued throughout the second half of the 1970s and well into the beginning of the 1980s when, with the influx of the new labour force – primarily from the other republics of former Yugoslavia, the city expanded to encompass Hudinja, Lava and Ostrožna. Although construction work had been carried out in these areas before this date, the scope of it was now far greater.

According to the authors' analysis, the urban planning for Celje during the period after 1945 can be divided roughly into the following doctrines and paradigms of urbanism:

1. The remains of regulatory urbanism
2. The urbanism of the modern, socialist city
3. Late functionalism - with regard to the theory on streets
4. Post-modern urbanism
5. The renovation of the central areas of the city
6. The generic city; the information-communications-oriented city; city of recreation.

Each of these guiding principles is reflected strongly or to a lesser degree in the city's composition in its more or less pure form in the various districts of Celje.

The aim of the contribution is to assess the quantity and quality of the extent to which each individual urban doctrine or paradigm was implemented.

Jože Prinčič

**GOSPODARSTVO CELJA OD
KONCA DRUGEGA
SVETOVNEGA SPOPADA DO
SLOVENSKE OSAMOSVOJITVE
1945-1991**

V času druge jugoslovanske države je Celje ostalo tipično industrijsko mesto. Industrija je bila nosilec gospodarske rasti ter je zaposlovala največ ljudi. Trgovina in obrt, dotlej drugo in tretje pomembno gospodarsko področje v mestu, sta precej izgubili na svoji veljavi. Za takšno razvojno naravnost in strukturo je bila Jugoslavija po letu 1945 idealno tržišče. Predelovalna in bazična industrija sta se lahko širili brez omejitev in zastojev.

Družbena ureditev, ki je veljala po letu 1945, ni dopuščala odstopanj od uradne gospodarske politike, ki so jo določali v Beogradu, usmerjali pa v Ljubljani. Celje kot staro industrijsko jedro je izgubilo identiteto gospodarskega središča in se je moralo podrediti težnji po enakomernejšem regionalnem razvoju. Kljub temu se ni povsem odreklo pravici do oblikovanja razvojne politike v domačem okolju. Konec petdesetih let je ustanovilo raziskovalno ustanovo, ki je kmalu postala pomemben dejavnik gospodarskega načrtovanja v občini in regiji. Mestna oblast in direktorji večjih podjetij so se dejavno odzivali na zunanje zahteve in spodbude, zato so bili pogosto korak pred splošnim gospodarskim tokom. Tako so v Celju že leta 1948 zahtevali večjo vključitev žensk v proizvodnjo, leta 1952 pa so opozorili na neizogibnost povečanja izvoza industrijskih izdelkov. Že leta 1961, torej skoraj deset let prej, kot se je to zgodilo na republiški ravni, so dali na dnevni red vprašanje pomoči manj razvitim občinam. Celjsko gospodarstvo je konec šestdesetih med prvimi v republici izrabilo pravne možnosti za povezavo s tujim kapitalom. V sedemdesetih je bilo bolj, kot so bili v drugih delih Slovenije, naklonjeno inovativni dejavnosti, na začetku osemdesetih pa je izstopalo s projektom »Prestrukturiranje celjskega gospodarstva«, s katerim je hotelo prevzeti bistveno večjo odgovornost za svoj razvoj. Konec osemdesetih je do prvega stečaja velikega podjetja prišlo prav v Celju. Celjska občina je bila prva med slovenskimi občinami, ki je začela ugotavljati onesnaženost tal.

Naravnost na industrializacijo in tradicionalne panoge je trajala predolgo. Celjsko gospodarstvo se je »uspavalo« in z leti precej izgubilo na svoji vitalnosti, zato ob nastopu gospodarske krize v osemdesetih letih ni zmoglo zadostne spodbude za razvojni preobrat. Dokler je bilo mogoče težave prenašati na širšo družbeno skupnost, so bile slabe strani celjskega gospodarstva prikriti. Potem pa so z vso ostrino stopile na plan. Izrabljenost strojev in zastarela oprema, slaba reproduktivna sposobnost in capljanje za sodobnimi trendi v svetu so bili slaba popotnica pri iskanju poti iz tehnološke in druge zaostalosti.

Gospodarska obnova

Maja 1945 so v Sloveniji prevzeli oblast komunisti. Že v prvih javnih nastopih so samozavestno poudarili, da imajo jasno določeno gospodarsko politiko in da »vedo, kaj je prav in kam je treba iti«. ¹ Njihov cilj na gospodarskem področju je bila preobrazba gospodarskega življenja. Ta je vključevala oblikovanje centralistične gospodarske ureditve, ki bo temeljila na prevladujočem državnem gospodarskem sektorju, državni pobudi in načrtovanju ter na »kontinuirani« industrializaciji. Nova oblast je predvidela

¹ Jože Prinčič, Sovjetizacija slovenske industrije v letih 1945–1950 (dalje: Sovjetizacija slovenske industrije). Prispevki za novejšo zgodovino (dalje: PNZ), Ljubljana 2005, št. 2, str. 122.

kratko, eno in pol do dveletno prehodno obdobje, v katerem naj bi obnovila gospodarsko življenje ter izpolnila pogoje za začetek razvojnega ciklusa, ki bo omogočil, da bodo v nekaj letih dohiteli gospodarsko razvite države ter vzpostavili družbo izobilja in blagostanja.

Leta 1941–1945 so bila ločnica v gospodarskem življenju Celja. Ko so osvoboditelji maja 1945 prišli v mesto, so bili presenečeni nad stanjem industrije. Po Celju se je »*valil dim iz tovarniških dimnikov*«, proizvodnja v največjih tovarnah se »skorajda« ni ustavila.² Vendar ta prvi vtis ni ustrezal dejanskim razmeram. Škoda, ki jo je v času druge svetovne vojne utrpelo gospodarstvo Celja in njegove okolice, res ni bila tolikšna kot v nekaterih drugih industrijskih središčih Slovenije. Zlasti ne materialna, saj sta bili med industrijskimi zgradbami porušeni le dve; ena je bila težje, dve pa lažje poškodovani. Po podatkih okrajne komisije za vojno škodo s konca leta 1945 je bilo največ škode zaradi odvzetega trgovskega blaga in vrednostnih papirjev ter zaradi izgubljenega dobička. Ta škoda je skupaj s škodo v kmetijstvu, industrijskih in rudarskih podjetjih ter na gospodarskih vozilih znašala okoli 341 milijonov din, kar je bilo ena četrтина celotne vojne škode v okraju Celje-mesto.³ Med podjetji sta bili najbolj prizadeti Železarna Štore in Celjska milarna Hubertus. V prvi je okupator ustavil proizvodnjo v vseh obratih razen v livarni, iz druge pa odpeljal stroje v Gradec. Večjo škodo je prijavila tudi Cinkarna, d.d, ki je ob koncu vojne ostala brez finančne in tehnične dokumentacije.⁴ V letu 1946 so republiški organi obseg izmerljive vojne škode v Celju razširili še z »veliko« škodo na izdelkih tovarne Westen, d.d. ter izpostavili posledice izgube kvalificiranega kadra ter pretrganih poslovnih povezav.

Gospodarska obnova se je začela poleti 1945. Federalna ministrstva ter posebne ustanove in podjetja zveznega ali federalnega pomena so se osredotočili na dva cilja: na načrtno obnovo proizvodnje do predvojne ravni ter na zagotovitev redne in zadostne prehrane prebivalstva. Zaradi splošnega pomanjkanja v državi in prekinjenih prometnih povezav celjsko gospodarstvo ni moglo računati na večjo pomoč federalnega središča. Ministrstvo za industrijo in rudarstvo ni podprlo načrta za preureditev zastarelega prenosnega omrežja iz 120 na 220 V ter načrta za osredotočenje najpomembnejših naprav za transformatorje in razdelilne postaje v bivši rudarski šoli, ki je bila ob umiku okupatorja požgana. Predvidelo je le pičle kredite za povečanje proizvodnje v tovarni sodov Gumzej J., obnovo skladišča in kopalnic v Cinkarni, za obnovo mestnega plinovoda in za začetek proizvodnje v tekstilni tovarni Metka, ki je bila v požaru 28. marca 1946 močno prizadeta. Obnovo ostalih objektov so morala prevzeti podjetja sama. Najzahtevnejša je bila obnova martinarne v železarni Štore, ki je začela delovati 19. junija 1946; razen šamotne opeke so ves material izdelali delavci sami. Druga federalna ministrstva so bila pri ocenjevanju zahtev iz Celja radodarnejša. Zagotovila so, da je Tovarna emajlirane posode dobila strojno in drugo opremo od Unrre, Tovarna hlačevine in Celjske opekarne pa nekaj strojev iz angloameriške cone v Nemčiji, ter si po svojih močeh prizadevala, da je tekstilna industrija dobivala volno in bombaž, druga podjetja pa gorivo, gradbeni in drugi material.

² Nova pot, 9. 6. 1945, Vloga naše industrije pri obnovi porušene domovine, str. 2.

³ O tem glej Milko Mikola: Vojna škoda, ki jo je Celje utrpelo med vojno 1941–1945, Celjski zbornik 1986, str. 197–202.

⁴ Milko Mikola, Zgodovina celjske industrije, Celje 2004 (dalje: Zgodovina celjske industrije), str. 149–151.

Delavci Tovarne emajlirane posode po koncu vojne odhajajo na prostovoljno delo.
Muzej novejšje zgodovine Celje.

Od konca vojne je osrednja oblast nadzorovala tudi trgovino s prehrabnenimi in porabnimi izdelki. Načrtno »distribucijo« racioniranih živil je prevzelo republiško preskrbovalno podjetje Navod preko svoje podružnice za mestni ljudski odbor (MLO) Celje. Podružnica se je povezala z zadrugami in zasebnimi trgovci. Imela je izključno pravico nakupovanja krompirja in drugih presežkov pridelkov. Razdelitev industrijskih izdelkov so prevzele podružnice Železnine, Usteksa, Papirprometa, Kemikalije, Elektrotehne in drugih državnih veletrgovskih podjetij. Leta 1946 so razdeljevanje potrošniškega blaga prevzele poslovalnice zveznega trgovskega podjetja Na-ma.

Pristojnosti mestne oblasti so bile omejene tako v izvršilnem kot materialnem pogledu. Največ pozornosti je namenjala preskrbi prebivalstva. Odsek za trgovino in preskrbo je pod budnim nadzorom federalnega ministrstva popisal zaloge blaga in živil po trgovinah, izdajal živilske nakaznice in skupaj z drugimi pristojnimi organi skrbel za razdeljevanje zatečenega, dodeljenega in zaplenjenega blaga ter kmetijskih pridelkov, ki so jih zbrale odkupne komisije. Na kmetijskem področju si je mestni ljudski odbor prizadeval priskrbeti kmetom seme in gnojila ter živino in skušal vplivati na izboljšanje načina pridelave.⁵ Pomagal je okrožnemu vodstvu pri ustanavljanju kmetijskih strojnih postaj, setvenih in drugih odborov ter pri popravilu najpomembnejših cestnih povezav. Mestna oblast je imela še najbolj proste roke pri obnovi in požitvi proizvodnje lokalnega gospodarstva, ki ga je leta 1945 predstavljalo 11 lokalnih podjetij s 45 obrati vseh panog obrti.⁶ Pri tem se je morala dnevno spopadati s številnimi težavami, ki so bile posledica pomanjkanja denarnih in prometnih sredstev, gradbenega in drugega materiala ter strokovne delovne sile. Premagovala jih je z uporabo »predpisanih« revolucionarnih ukrepov. Najbolj učinkoviti so bili večji nadzor nad pobiranjem davkov, pritegnitev vojnih ujetnikov in političnih nasprotnikov v proizvodnjo, organiziranje množičnih delovnih akcij ter akcij zbiranja odpadnih surovin.

Jeseni 1946 je republiško politično vodstvo odločilo, da zaključi obdobje gospodarske obnove, čeprav njeni temeljni cilji še niso bili doseženi. Tudi na celjskem območju industrijska proizvodnja ni dosegla predvojne ravni, glede fizičnega obsega se ji je precej približala, glede kakovosti izdelkov in rentabilnosti poslovanja pa je bila še zelo daleč. Oskrba proizvodnje je bila nezadostna in neredna. Tudi na drugih gospodarskih področjih so bili rezultati obnovitvenih naporov polovični.

Vzpostavitev pogojev za gospodarsko preobrazbo

V skladu z državno taktiko postopnega preoblikovanja gospodarskega življenja so bila tudi v Celju podržavljena zasebna proizvodna sredstva, vpeljane nove oblike gospodarske organiziranosti, uveljavili so nov odnos do dela in sprejeli novo razvojno politiko.

Postopek podržavljenja se je začel maja 1945 in potem strnjeno trajal tri leta. Do konca leta 1948 so z represivnimi in ekonomskimi ukrepi postavili zasebno podjetništvo v

⁵ Janko Orožen, *Oris zgodovine Celja in njegove okolice (1941–1979)*. Celjski zbornik, posebna izdaja, 1981, str. 52.

⁶ Celjski tehnik (dalje: CT), 2. 7. 1949, *Lokalna industrija v Celju uspešno izpolnjuje planske naloge*, str. 2.

podrejen položaj ali pa ga povsem izrinili iz gospodarskega življenja.⁷ Država je dobila popoln nadzor nad industrijo, trgovino in obrtjo.⁸ Zasebna podjetja, katerih premoženje so v obravnavanem obdobju prenesli na državo, so doživljala različno usodo. Nekaterim so spremenili le ime⁹ in postavili novo upravo, drugim so poleg tega spremenili tudi proizvodni proces ter del osnovnih sredstev preselili v druga državna podjetja. Precej pa je bilo takih, ki so jih ukinili oziroma njihova proizvodna in druga sredstva prenesli ali združili z drugimi podjetji.

Predpisi o agrarni reformi in kolonizaciji, izdani med avgustom 1945 in majem 1953, kmetov na območju Celja skorajda niso prizadeli, ker velikih kmetij ni bilo. Pač pa je bilo s temi zakoni odvzeto precej zemlje nekmečkim lastnikom. Nekaj te zemlje so dodelili podjetjem za ustanovitev njihovih ekonomij, večji del pa namenili državnemu kmetijskemu podjetju Lava.¹⁰

Pravno podlago za novo gospodarsko ureditev je dal splošni zakon o državnih gospodarskih podjetjih, ki je bil sprejet julija 1946. Glede na pomembnost njihove proizvodnje je zakon razdelil podjetja na zvezna, republiška in lokalna (okrožna, okrajna in krajevna). Na podlagi tega predpisa je prešla uprava nad pomembnejšimi celjskimi podjetji za več let v zvezno ali republiško pristojnost.¹¹ Preostala, to je majhna podjetja, so prišla pod pristojnost MLO, ki je postal njihov administrativno-operativni voditelj. MLO ni mogel sprejemati samostojnih odločitev, temveč se je moral držati predlogov in navodil okrožne planske komisije. Ta komisija je leta 1946 vsa mestna podjetja razdelila na devet skupin. V naslednjih letih je MLO večkrat spremenil organizacijo lokalnih podjetij. Direkcije za posamezne panoge je nadomestil s poverjeništvu, ločil proizvodnjo in uslužnostne dejavnosti od trgovine in preskrbe.

Ena od posebnosti gospodarske ureditve v drugi polovici štiridesetih let so bile tovarniške menze. Ustanovljene so bile z namenom, da zagotovijo delavcem tople in poceni obroke. Zamisljeno je bilo, da bodo prispevali manjši del stroškov od svojih živilskih kart, večji del stroškov pa naj bi pokrile tovarniške ekonomije, industrijski magazini ter mestni odsek za preskrbo z rednimi denarnimi nakazili. Prva je delavsko menzo marca 1946 ustanovila Tovarna sadnih sokov. Dobila je okoli pet hektarjev veliko tovarniško ekonomijo, na kateri so delavci s prostovoljnim delom pridelovali krompir, zelje, fižol in druge vrtnine ter gojili nekaj prašičev. Jeseni 1947 je menzo z ekonomijo ustanovila Cinkarna, sledila ji je Tovarna emajlirane posode ter nato še

⁷ Glej Jože Prinčič: Nadomestitev individualnega podjetništva z državnim v industriji, trgovini, gostinstvu in obrti (1945–1948), PNZ, Ljubljana 1994, št. 1, str. 97–106.

⁸ Glej Milko Mikola: Nacionalizacija zasebnih gospodarskih podjetij na Celjskem. Celjski zbornik 1991, str. 139–155.

⁹ Tovarna A. Westen, d.d. je postala Tovarna emajlirane posode, Schimmel & Co., d. z o.z. je postala Etol, podjetje Viljem Brauns je postal Aero.

¹⁰ Orožen, n. d., str. 52.

¹¹ Leta 1946 so položaj podjetja splošnega državnega (zveznega) značaja dobili Železarna Štore, Cinkarna in Tovarna kemičnih izdelkov, leta 1947 pa še Tovarna emajlirane posode.

Leta 1946 so ministrstva vlade LRS prevzela upravo nad naslednjimi podjetji: Tovarno emajlirane posode, Prvo jugoslovansko kovinsko industrijo, Urabič in drug, Knez in Pacchiaffo, Tovarno tehtnic, Celjskimi opekarnami, Tovarno kemičnih izdelkov, Etolom, Tovarno tekstilnih barv, Metko, Državno žago Čater, Celjsko vinarno ter še nad štirimi podjetji. Aprila 1948 je v republiško pristojnost prišlo še pet lokalnih podjetij kovinske stroke, po eno tekstilno in živilsko podjetje, trije hoteli ter trije mlini.

druga celjska podjetja. Tovarniške menze niso izpolnile pričakovanj. Leta 1949 so jih podjetja začela opuščati, ker delavci niso bili več pripravljeni v prostem času in brezplačno delati na ekonomijah.¹²

V celostni pregled najzgodnejšega obdobja socialistične ekonomije v Celju je treba vključiti še ustalitev udarniškega dela kot najučinkovitejše oblike povečevanja proizvodnje in uveljavljanja novega odnosa do dela. V Celju so prostovoljno udarniško delo začeli povečevati že poleti 1945. Leta 1946 je postala ta oblika brezplačnega dela neizogibna »nujnost«, ki je državi omogočila, da je prihranjena sredstva naložila v industrializacijo in druge »koristnejše namene«.¹³ Kdor se ni odzval pozivu množičnih organizacij, je lahko pričakoval posledice. Tega leta so se pojavile še nove oblike mobilizacije delovnih moči. To so bila tekmovanja med podjetji in delovnimi enotami znotraj podjetij v preseganju delovnih norm, zmanjševanju izmeta in čiščenju obratov. Vasi pa so tekmoval v preseganju odkupnih planov, plačevanju davkov, izpolnitvi setvenega plana. Tekmovanja so organizirali ob političnih dogodkih, kot je bilo na primer praznovanje prvega maja. Med najbolj množičnimi manifestacijami je bila delovna akcija »Teden cest«.¹⁴

V naslednjih letih sta postala udarnišтво in tekmovanje bojni klic političnih aktivistov ter gospodarskih načrtovalcev, ki so sledili novemu vodilu, »ne bomo delali samo kolikor moramo, ampak kolikor moremo. Plan bomo prekoračili«.¹⁵ Poleg finančno-gospodarskih so imela tekmovanja tudi poudarjene združevalno-politične cilje, saj so jih organizirali v času pomembnih političnih dogodkov ali obletnic. Celjska podjetja niso tekmovala samo z domačimi podjetji, temveč tudi s podjetji iz drugih delov Jugoslavije ter s podjetji iz tujine.¹⁶ Tekmovala so v preseganju proizvodnih in drugih planov, popravilu strojev, v »štednji« materiala, zniževanju izostankov, čiščenju strojev in oddelkov, vpisovanju narodnega posojila, izboljšanju delovne discipline. Izstopali so mladinci, ki so ustanavljali proizvodne in »leteče« brigade. V nekaterih celjskih podjetjih, izstopala je Cinkarna, se brigadni način dela dolgo ni »prijel«. Tudi v Tkalnici hlačevine delavci udarniškem delu niso bili naklonjeni, zato je lokalna politika njenemu vodstvu javno očitala, da na udarnike gledajo samo kot na »kruhoborce«.¹⁷ Leta 1949 so se tudi celjska podjetja priključila »akciji« za večjo delovno storilnost, ki jo je začel bosenski rudar Alija Sirotnović. Po njegovem zgledu so v Železarni Štore in Tovarni sadnih sokov ustanovili delovno brigado, ki si je prizadevala preseči proizvodne načrte. Naslednje leto so posebne delovne brigade ustanovili še v drugih celjskih podjetjih. Celjska podjetja so se v tovrstnih tekmovanjih izkazala in pobrala vrsto prehodnih zastav in drugih

¹² CT, 25. 6. 1949, Odgovornost za skrajno slabo stanje na nekaterih ekonomijah nosijo predvsem uprave podjetij in sindikalne podružnice, str. 2.

¹³ CT, 25. 5. 1946, O prostovoljnem delu, str. 1.

¹⁴ Teden prostovoljnega dela na popravilu cest je potekal v vsej državi od 12. do 19. maja 1946. V tem tednu je na zveznih in federalnih cestah v celjskem okrožju delalo 13.776 prostovoljnih delavcev, ki so opravili 85.554 ur. 1518 voznikov z vprego je opravilo 10.242 ur, 290 voznikov tovornih avtomobilov pa 1745 ur. – CT, 25. 5. 1946, V »Tednu cest« je izvršeno v našem okrožju 60 odstotkov najnujnejših del, str. 3.

¹⁵ Savinjski vestnik (dalje: SV), 4. 9. 1948, Leteča brigada industrijskega obrata v Spodnji Hudinji, str. 2.

¹⁶ Leta 1948 je Tovarna emajlirane posode sprejela tekmovanje s Tovarno Velja Štojanović. Leta 1948 je Cinkarna sprejela tekmovanje, ki so ga napovedali bolgarski topilničarji.

¹⁷ CT, 21. 5. 1949, V Tkalnici hlačevine nimajo pravnega odnosa do udarnikov, str. 3.

priznanj.¹⁸ Leta 1949 so poleg delovnih brigad v podjetjih začeli ustanavljati še »frontne« brigade za pomoč pri uresničevanju petletnega plana v gozdarski in lesni stroki. Ustanovil jih je Mestni odbor OF. Po izpolnitvi gozdarskega plana so brigade preusmerili na gradbišča največjih industrijskih objektov. V tem letu so si prizadevali, da bi delovne brigade ustanovili tudi v kmetijskih obdelovalnih zadrugah.

Do začetka petdesetih let so bili udarniki narodni junaki. Proglašali so jih na svečan način, jih povzdigovali in postavljali za zgled, deležni so bili pohval in nagrad. Potem pa se je navdušenje poleglo. O njih časopisje ni več poročalo, za njih ni bilo več dodatnih nakaznic in drugih ugodnosti. Na začetku leta 1951 so na celjskem proglasili še 330 udarnikov, nato pa je njihovo število do decembra padlo na 25. Tekmovanja, ki jih je leta 1952 organiziral republiški odbor sindikata, so že izgubila ves prejšnji sijaj.

Leta pospešene industrializacije

Nova politična elita je bila obsedena s sovjetsko gospodarsko teorijo in prakso, po kateri je bila industrializacija temeljni zakon socialistične ekonomije. Osrednji cilj industrializacije po sovjetskem vzoru je bil hitrejši razvoj težke industrije kot »baze« celotne gospodarske politike in temeljni pogoj, da se na široko odprejo vrata splošnemu družbenemu napredku in blagostanju. Prvi petletni gospodarski načrt je v celoti zasledoval ta cilj.

Industrializacija Celja in njegove okolice je bila v rokah gospodarskih načrtovalcev v zvezni in republiški planski komisiji. Oboji so menili, da gospodarska struktura Celja le deloma ustreza novim gospodarsko-političnim merilom in potrebam, zato so jo nameravali na »določenih mestih« utrditi, na drugih pa razširiti. Pri izbiri novih zmogljivosti niso imeli srečne roke. Izjalovili so se načrti, da bi industrializacijo pospešili s pomočjo »prijateljskih« vzhodnoevropskih držav. Sklenjene so bile investicijske pogodbe za uvoz potrebne opreme za novo mlekarno iz Madžarske. Tovarna organskih barvil, Cinkarna in Etol naj bi dobili nove stroje in opremo iz ČSSR. Zaradi informbirojevskih dogodkov pa so se pogodbe razdrle.¹⁹

Prvi načrti zveznih organov niso napovedovali nič dobrega, saj je januarja 1946 posebna zvezna komisija predlagala, da železarna v Štorah preneha s proizvodnjo »takoј ko bo za to priložnost« in takrat vso opremo in osebje preseli na Ravne.²⁰ Idejni načrti za tovarne umetnih gnojil, montažnih hiš, »šper« plošč, furnirja ter pektrina so bili uvrščeni v generalni plan industrializacije FLRJ, ne pa v predlog državnega petletnega investicijskega načrta.²¹ V tem predlogu, ki ga je decembra 1946 pripravila zvezna

¹⁸ Leta 1948 je mladinska organizacija Tovarne emajlirane posode osvojila prehodno zastavo in bila razglašena za najboljšo brigado v republiki. Naslednje leto so delavci Železarne Štore dobili priznanje za najboljšo podjetje težke industrije v državi, Tkalnica hlačevine je postala najboljši »kolektiv« tekstilne industrije v Sloveniji, Celjske opekarne pa najboljšo podjetje gradbene industrije v Sloveniji. Leta 1950 je odkupno podjetje Sadje-Zelenjava Celje dobilo prehodno zastavico kot najboljšo trgovsko podjetje v Jugoslaviji, Tovarna sadnih sokov pa je postala najboljšo podjetje živilske industrije.

¹⁹ Prinčič, *Sovjetizacija slovenske industrije*, str. 127–129.

²⁰ Jože Prinčič, *Slovenska industrija v jugoslovanskem prirežju* (dalje: *Slovenska industrija*). Novo mesto 1992, str. 31.

²¹ Prav tam, str. 44–45.

planska komisija, je bila od celjskih poleg že omenjene tovarne umetnih gnojil le še Cinkarna. Petletni plan za razvoj narodnega gospodarstva FLRJ za leta 1947–1951 je predvidel, da se bo proizvodnja žveplene kisline v Cinkarni Celje povečala z 2053 ton, kolikor je znašala leta 1939, na 4000 ton v letu 1951, kar je bilo skoraj 200 % povečanje.²² Cinkarna je ostala v planu zvezne kapitalne graditve do začetka petdesetih let. Najprej so bila predvidena manjša popravila ter racionalizacija proizvodnje, potem pa zgraditev novih objektov za žvepleno kislino in razširitev obstoječih. Za kratek čas, to je za leto 1947, je prišla v plan zvezne kapitalne graditve tudi graditev hladilnice in skladišča v Celju. Slovenija si je v tem letu brez uspeha prizadevala, da bi pridobila sredstva za zgraditev »mlekarskega trusta« ter nove opekarne v Celju.

Tudi republiški načrtovalci sprva niso imeli posluha za predloge, ki so prihajali iz Celja. Predlogi iz leta 1945 in 1946 niso prešli meje idejnih osnutkov. Predlog ing. Lavrenčiča, da bi v Celju zgradili koksarno, ki bi oskrbovala novi plinarni v Ljubljani in Mariboru, pa republiška načrtna komisija ni podprla. Ministrstvo za industrijo in rudarstvo je največ pozornosti namenilo predelovalni industriji v Celju. Odločilo se je, da bo spremenilo njeno sestavo in uveljavilo nove proizvodne usmeritve. To je hotelo doseči s prerazporeditvijo in združitvijo obstoječih podjetij oziroma njihovih obratov. Največ različnih kombinacij je bilo za podjetja Viljem Brauns, Schimmel & Co., Prvo jugoslovansko kovinsko industrijo in Tovarno za predelavo železa in žice Urabič in drug. Potem, ko so preigrali različne možnosti, so do konca leta 1946 ustanovili več novih državnih industrijskih podjetij, ki pa so nadaljevala proizvodnjo prejšnjih podjetij.²³ Petletni plan za razvoj narodnega gospodarstva LRS v letih 1947–1951 ni navedel, katera celjska podjetja bodo deležna republiških naložbenih sredstev. Pri obravnavanju posameznih gospodarskih področij je izpostavil povečanje proizvodnje vseh vrst tehtnic in posode ter uvedbo novih postopkov za proizvodnjo več vrst organskih barvil.²⁴

V času trajanja prvega republiškega petletnega načrta je bilo kar nekaj celjskih podjetij vključeno v letne investicijske načrte, ki so bili pogoj za pridobitev investicijskih in drugih sredstev. Ker so se ti plani neprestano spreminjali in zmanjševali, večina podjetij ni dobila predvidenih sredstev, zato v svojem razvoju niso napredovala. Leta 1947 in 1948 so odobrili znatna sredstva za zgraditev nove tovarne organskih barvil (TOB). Tovarna emajlirane posode, Tovarna tehnic, Etol, Tkalnica hlačevine, Opekarna Celje in Tovarna sadnih sokov pa so dobile kredite za zgraditev proizvodnih objektov in stanovanj ter za nakup strojev in opreme. V letih 1949–1951 je republiški investicijski sklad prispeval le sredstva za manjša popravila ter zgraditev stanovanj. Izjemo je napravil le za TOB, ki naj bi s svojo proizvodnjo zagotovila, da Sloveniji ne bi bilo treba več uvažati dragih barvil za tekstilno in drugo industrijo, zato je bila ena največjih

²² Petletni plan za razvoj narodnega gospodarstva FLRJ 1947–1951. Zvezna načrtna komisija, Beograd 1947, str. 128.

²³ Glej Mikola: Zgodovina celjske industrije.

²⁴ Proizvodnja tehtnic naj bi se od 2910 kosov, kolikor je znašala proizvodnja leta 1939, do leta 1951 povečala na 21.000 ali za 722 %, proizvodnja posode pa od 5101 ton na 6170 ton ali za 121 %. Proizvodnja organskih barv, ki je v prvi Jugoslaviji ni bilo, naj bi se do leta 1951 dvignila na 1000 ton. – Petletni plan za razvoj narodnega gospodarstva Ljudske republike Slovenije v letih 1947 do 1951, Ljubljana 1947, str. 59–60, 71–72.

naložb republiške vlade v času prve petletke. Graditev te tovarne so spremljale številne težave.²⁵

Tako kot druga, tudi celjska podjetja leta 1951 niso proslavljala konca prvega petletnega plana, čeprav so ga nekatera med njimi izpolnila (Tovarna emajlirane posode in Železarna Štore). Leta 1951 se politika pospešene industrializacije, ki je temeljila na graditvi omejenega števila objektov zvezne kapitalne graditve, še ni končala, »potihoma« je bila podaljšana za štiri leta. V tem času sta tudi Cinkarna (z izjemo leta 1954, ko je dobila kredit iz republiškega investicijskega sklada) in TOB izgubili položaj prioritete naložbe. Ta sprememba je prizadela zlasti TOB, ki je potrebovala še znatna sredstva za dokončanje gradbenih del ter za nakup in montažo opreme.

Zakon o petletnem planu za razvoj narodnega gospodarstva LRS je določil, da morajo v Celju največjo pozornost nameniti lokalni industriji. Da bi se vrednost proizvodnje v Celju do leta 1951 povečala za 462 %, je bilo treba zgraditi nove in preurediti obstoječe obrate v kovinski, tekstilni, lesni, živilski industriji in industriji gradbenega materiala, razviti proizvodnjo gorilnega plina in zgraditi opekarno. Zavihati pa bi bilo treba rokave tudi na drugih gospodarskih področjih. To je pomenilo: »dvigniti« zasebno in zadružno obrt, posodobiti ceste ter povečati število trgovin.²⁶ Tako kot je določil republiški plan, je Petletni plan za razvoj narodnega gospodarstva mesta Celja v letih 1947–1951 največ (tj. 19,3 %) investicij namenil lokalni industriji. Ta naj bi povečala proizvodnjo in zmanjšala stroške poslovanja, pospešila razvoj tekstilne industrije in ustvarila lastne surovinske vire v industriji gradbenega materiala in v živilski industriji. Ostala gospodarska področja naj bi zagotovila ceneno in hitro distribucijo živil in potrebščin, dokončala elektrifikacijo, povečala dolžino cestnega omrežja in število vozil mestnega prevozniškega podjetja ter vrnila Celju sloves turističnega mesta.²⁷

Leto 1952 je bilo prvo leto, ko je načrt gospodarskega razvoja Celja pripravil MLO. V skladu s splošno gospodarsko politiko je dal prednost razvoju industrije. Predvidel je ustanovitev novih tovarn (tovarne sintetičnega mila, tovarne za izdelavo delov za montažne hiše) ter se zavzel za pomoč podjetjem, ki so se znašla v težavah (Metka in Oblačilne delavnice).²⁸ Tudi v naslednjih treh letih se lokalna razvojna politika ni spremenila. Industrija je zadržala prednostni položaj. Razlika je bila le v tem, da je bil v letih 1953 in 1954 poudarek na povečanju proizvodnje v Cinkarni ter podjetjih kemične in tekstilne industrije,²⁹ leta 1955 pa je dobilo prednost povečanje proizvodnje v Železarni Štore, Cinkarni ter podjetjih kemične industrije.³⁰

Skoraj deset let trajajoče obdobje pospešene industrializacije je v celjskem gospodarstvu pustilo manj sledi, kot je bilo načrtovano. Za večji razvoj so bila potrebna lastna

²⁵ Gradnja osrednjega objekta, ki se je začela leta 1948, je bila večkrat prekinjena. Poleg že omenjenih težav zaradi neizdobljene opreme iz ČSSR, so bili razlog tudi pomanjkljivo izdelani projekti. Tehnološki postopek ni bil izdelan do konca, zato tudi drugi načrti niso bili točni. TOB je začela s proizvodnjo leta 1950.

²⁶ Uradni list Ljudske republike Slovenije (dalje: UL LRS), št. 31/181, 2. 8. 1947.

²⁷ CT, 19. 6. 1948, Mestna skupščina je sprejela petletni plan, str. 1.

²⁸ SV, 9. 8. 1952, Na seji Gospodarskega sveta mesta Celja so razpravljali o važnih problemih, str. 1.

²⁹ UL LRS, št. 26/278, 8. 8. 1953, Odlok o družbenem planu mesta Celje za leto 1953; isti, št. 47/14, 27. 11. 1954, Odlok o družbenem planu okraja Celje za leto 1954.

³⁰ UL LRS, št. 41/720, 29. 9. 1955, Odlok o družbenem planu okraja Celje.

sredstva, s katerimi pa celjska občina in podjetja niso razpolagali. Leta 1953 je kazalo, da se bodo razmere popravile, saj je MLO na račun dohodnin, prometnega davka in nakazil podjetij zbral precejšnja sredstva. Načrti za nove investicije pa so ostali v predalu, ker so zvezni organi preko NBJ posegli v presežno akumulacijo in tako »stisnili« mestni proračun, da za investicije ni ostalo skoraj ničesar. Tako je bil gospodarski razvoj Celja do leta 1955 odvisen od dotacij in kreditov iz zveznega ali republiškega investicijskega sklada. S temi sredstvi so dokončali prvo fazo razvoja TOB ter razširili zmogljivosti v Cinkarni, da je povečala proizvodnjo za 2,5-krat.³¹ Avgusta 1954 je v Štorah začel s proizvodnjo prvi elektroplavž v državi. Večja vlaganja so bila tudi v LIP Celje, saj so zgradili nov obrat za predelavo lesa, montažnih hiš in lesne galanterije. Leta 1953 so začeli graditi nove tovarniške prostore Tovarne tehtnic. Ostala industrija je iz lastnih sredstev izvedla adaptacije, racionalizacije in najnujnejše dozidave, da so lahko povečala proizvodnjo, uvedla nove proizvode in povečala število zaposlenih. Do večjih posodobitev in povečav ni prišlo, strojna oprema je ostala ista, prav tako se ni spremenila njihova temeljna proizvodna usmeritev izpred vojne.

Favoriziranje metalurgije, kemične, kovinske in tekstilne industrije je zaviralno vplivalo na razvoj drugih industrijskih panog in gospodarskih področij. Elektrifikacija ni bila dokončana, pogosti izpadi elektrike so povzročali gospodarsko škodo, največ Cinkarni. Stanje obrti se je v primerjavi s stanjem pred drugo svetovno vojno poslabšalo, zato ni mogla zadovoljiti potreb mesta.³² Kljub sklepu se del dohodkov iz obrti ni vračal nazaj v naložbe. V podobnem položaju je bila tudi trgovina. Trgovine niso ustrezale tehničnim, zdravstvenim in drugim merilom.³³ Trgovci se niso menili za potrebe kupcev, aroganten odnos, ki so se ga nalezli »v času distributerstva«, jim je »prešel v kri«.³⁴ Potem, ko je bila ukinjena obvezna oddaja, so se začeli zastoji pri oskrbi z mlekom, mesom in kmetijskimi pridelki. Meščani so se pritoževali, da je kruh zažgan ali surov.³⁵ Leta 1954 so začele cene naraščati, celjski trg je postal eden najdražjih v republiki. Stanje v gostinstvu je bilo kritično. Savinjski dnevnik je zapisal: »V Celju kratkomalo nimamo dostojnih lokalov, razen dveh, treh, ki za silo odgovarjajo.«³⁶ V mestu je bil samo en hotel,³⁷ vino in postržba v gostinskih lokalih so bili slabi.

Mestno oblast je najbolj skrbelo stanje komunalnega gospodarstva. Pri uresničevanju petletnega plana graditve stanovanj in drugih komunalnih objektov so zelo zaostajali.³⁸ Slabo je kazalo tudi združništvu. Kmetje so vstopili v delovno zadrugo v Čretu samo

³¹ V Cinkarni so poleg dveh mehaničnih pražilnih peči zgradili še peč za fini cink, sušilnice, aglomeracijski trak, mehanično delavnico, vgradili mešalno napravo, odpravili težave v pražarni in keramičnem oddelku. Septembra 1954 je začela delovati nova naprava za proizvodnjo žveplene kisline.

³² Konec leta 1950 je prišel na 727 prebivalcev le en ključavničar in klepar, en čistilec na 1200 prebivalcev, en žagar drv in pralnica perila na 24.000 prebivalcev, ena šivilja na 146 prebivalcev. – SV, 11. 11. 1950, Gospodarska problematika mesta Celja, str. 1.

³³ SV, 21. 2. 1953, Skupščina Trgovinsko-gostinske zbornice za Celje-mesto, str. 1.

³⁴ SV, 28. 2. 1953, Za izboljšanje trgovinskega in gostinskega poslovanja, str. 3.

³⁵ SV, 14. 3. 1953, Namesto enega slabega podjetja kar dva, str. 3.

³⁶ SV, 14. 3. 1953, Prenovljen »Hotel Pošta« pred otvoritvijo, str. 3.

³⁷ Leta 1953 je bil v Celju samo en hotel, 10 državnih gostinskih podjetij, 13 zakupnikov in 21 zasebnih gostiln. – SV, 21. 2. 1953, Skupščina Trgovinsko-gostinske zbornice za Celje-mesto, str. 1.

³⁸ Do januarja 1951 so izvršili le 43 % planiranih investicij iz petletnega plana izgradnje stanovanj, 41 % investicij ožjega komunalnega značaja in 26,1 % investicij ostale komunalne dejavnosti (gradnje, promet). – SV, 1. 1. 1951, Prvo zasedanje novoizvoljenega MLO v Celju, str. 2.

zato, da so se izognili obveznim oddajam. Zato je zadruga slabo gospodarila že vse od začetka. Prepiri med zadružniki in njihova nedelavnost ter neobdelane površine so gnali zadrugo v propad.

Preureditev lokalnega gospodarstva in večje pristojnosti mestne oblasti

V drugi polovici štiridesetih let se je pomen lokalnega, to je okrajnega in mestnega gospodarstva, zelo povečal. Lokalna državna podjetja, med katera so sodila industrijska in obrtna podjetja s serijsko proizvodnjo ter obrati in delavnice kmetijskih zadrug, so dobila nalogo, da s svojo proizvodnjo pokrivajo potrebe republiške in zvezne industrije s posebnimi izdelki oziroma storitvami, na drugi strani pa zadovoljujejo potrebe prebivalstva s porabnimi dobrinami. Poleg tega so postali glavna opora mestnih oblasti pri uresničevanju lokalnega gospodarskega načrta. Republiška planska komisija je okrajnim odborom naročila, naj »smotno organizirajo« lokalna podjetja, kar je pomenilo, da jih »utrđijo« tako, da bo vsako poslovalo kot samostojno in »kar najbolj« finančno uspešno podjetje.³⁹ V obravnavanem času je bilo v Celju okoli 5,6 % vseh lokalnih industrijskih podjetij v Sloveniji.⁴⁰ Leta 1947 jih je bilo 54,⁴¹ leta 1950 pa 38. V finančnem pogledu so uspešno poslovala, saj so ustvarila precejšen tržni delež, ki je bil velik tudi v republiškem merilu.⁴²

Do leta 1948 je imel MLO v svojih rokah le trgovino na drobno, ki so jo sestavljala mestna trgovska podjetja, tovarniški (industrijski) magazini ter industrijske prodajalne. Leta 1948 je okreplil tudi pristojnosti na področju trgovine na debelo. Ustanovil je mestni magazin, ki je s svojimi poslovalnicami prevzel naloge republiških grosističnih podjetij.

Leta 1950 je bil napravljen prvi korak v smeri decentralizacije gospodarske uprave. Proti koncu avgusta so v podjetjih izvolili delavske svete in upravne odbore, ki so postali zakoniti upravitelji podjetij. Direkcije, ki so dotlej upravljale podjetja, so svoje pristojnosti prenesle na nove organe s svečano predajo ključa podjetja. Prvi slavnostni predaji ključa sta bili 6. septembra v Cinkarni in Železarni Štore. Z uvedbo samouprave v podjetjih so se končala razlikovanja med zveznimi, republiškimi in lokalnimi podjetji. Drugi in odločnejši korak je bil napravljen 7. avgusta 1951. Tega dne je izvršni svet LRS prenesel na MLO nadzor nad poslovanjem vseh podjetij (razen izvozno-uvoznih), skrb za njihov napredek in ustanoviteljske pravice. Večje pristojnosti so MLO omogočile, da se je lotil reorganizacije mestnega gospodarstva, za katero se je že nekaj časa zavzemal. Njegov cilj je bil, da mestno gospodarstvo zniža stroške poslovanja in postane bolj učinkovito. S tem namenom je nekatera podjetja združil, druga ukinil ter ustanovil nekaj

³⁹ Arhiv Republike Slovenije (dalje: AS), fond planske komisije LRS (dalje: 284), fasc. 4, Ureditev lokalnih podjetij, 25. 4. 1947.

⁴⁰ Najpomembnejša podjetja v pristojnosti MLO Celje so bila: Zlatarna Celje, Tovarna tehtnic in sit, Instalacije, Celjska tovarna perila, Tekstilna tovarna v Spodnji Hudinji, Tovarna pohištva, LIP Celje, Cementnine, Mehanična delavnica Ivana Drogenika.

⁴¹ Od 54 lokalnih podjetij jih je bilo 22 industrijsko-obrtnih, 8 trgovskih, 7 komunalnih, 6 uslužnostno-obrtnih, 5 gostinskih, 2 kmetijski in eno denarni zavod. – AS, 284, fasc. 4, Lokalna državna gospodarska podjetja v LRS po stanju 1. 5. 1947.

⁴² CT, 2. 7. 1949, Lokalna industrija v Celju uspešno izpolnjuje planske naloge, str. 2.

Cinkarna Celje v petdesetih letih.
Muzej novejše zgodovine Celje.

novih podjetij.⁴³ Pri tej reorganizaciji je imel največ težav s kemično tovarno, ki je javno nasprotovala priključitvi k Cinkarni. Po reorganizaciji je postala Tovarna perila, ki je imela poslovalnice v Zagrebu, na Reki in v Subotici, največje lokalno podjetje v Celju.

Leta 1952 so ukinili davke v starem smislu ter uvedli stopnjo akumulacije, ki so si jo delili federacija, republika, mesto in podjetje. Določena vsota je bila namenjena amortizaciji, kar je ostalo, pa je bil čisti dobiček, ki so ga v podjetjih porazdelili v sklade in plače.⁴⁴ Novi gospodarski sistem za nekatera celjska podjetja (TOB) ni bil ugoden, ker so imela pre nizko določeno stopnjo akumulacije in skladov.

Večje pristojnosti MLO ter novi gospodarski sistem so ugodno vplivali na gospodarski razvoj v Celju. Že marca 1952 so na konferenci industrijskih podjetij na Celjskem iskali možnosti za povečanje izvoza industrijskih izdelkov, da bi tako nadoknadili izpad deviznih sredstev zaradi manjšega izvoza kmetijskih pridelkov.⁴⁵ Naslednje leto so v Celju odprli podjetje, ki je zastopalo tuje firme ter uvozno-izvozno agencijo.

Na začetku leta 1952 so reorganizirali trgovino. V trgovini na drobno so ukinili poslovalnice zaprtega tipa in trgovine, ki so bile vezane na določene sisteme cen, ter ustanovili vrsto samostojnih trgovin s specializirano prodajo.⁴⁶ Ustanovili so tudi več grosističnih podjetij, ki so razširila svojo dejavnost do koroške in hrvaške meje. Naredili so načrt za trgovinski center.

V prvi polovici petdesetih let se je MLO začel zavedati problema nezadostno razvite obrti. Ta problem je bil še posebno občutljiv, ker je družbena obrt nasprotovala širjenju zasebne obrti, saj je v njej videla največjega konkurenta.⁴⁷ Lažje delo je imel na področju gostinstva, kjer je skušal združiti manjše gostilne ter pridobiti zasebnike za večje sodelovanje. V tem času se je MLO lotil gradnje stanovanj. Začel je z regulacijo Savinje in izdelal idejni načrt za ureditev železniškega vozlišča.⁴⁸ Velika povodenj 4. junija 1954 je pripomogla, da je ta projekt podprla tudi republika. Lokalno gradbeno podjetje Beton je z regulacijskimi deli začelo oktobra 1954.

Marca 1954 je bivši okraj Celje-mesto postal mestna občina s posebnimi pravicami in bil priključen k novemu okraju Celje. Del politike je združitve mesta in širše okolice podprl, saj je v njej videl »priroden pojav« in večje možnosti za razvoj.⁴⁹ Večina pa je združitvi nasprotovala in »ni kazala kakega popolnega navdušenja«. ⁵⁰ Pri tem so se sklicevali na gospodarske razloge, ki so govorili proti združitvi. Razlika v gospodarski sestavi je bila prevelika, saj je bilo Celje industrijsko središče z relativno razvito trgovino,

⁴³ MLO Celje je ukinil Tekstilno tovarno Celje in podjetje Sadje-Zelenjava. Ustanovil je Lesno predelovalno podjetje, Tovarno sadnih sokov in marmelade v Spodnji Hudinji je preimenoval v Tovarno za predelavo sadja Celeia-Sad Celje ter združil LIP Celje in Tovarno pohišta.

⁴⁴ Orožen, n. d., str. 57.

⁴⁵ SV, 19. 9. 1952, Iskati je treba nove možnosti za povečanje izvoza industrijskih izdelkov, str. 3.

⁴⁶ Leta 1953 je imela celjska trgovinska mreža 27 podjetij: 10 veletrgovin in 17 maloprodajaln. – SV, 21. 2. 1953, Skupščina Trgovinsko-gostinske zbornice za Celje-mesto, str. 1.

⁴⁷ SV, 30. 4. 1954, Problem socialističnega sektorja pri izvajanju novega zakona o obrtništvu, str. 2.

⁴⁸ Idejni načrt je predvidel opustitev obeh železniških mostov čez Savinjo; železniško progo je speljal po novem nasipu pod gradom. Predvidel je novo postajno poslopje, podaljšanje tirnic, zgraditev novega tovarnega in industrijskega »kolodvora.«

⁴⁹ SV, 19. 3. 1954, Načelna razprava o združitvi mesta Celja z okrajem okolica v okraj Celje, str. 1.

⁵⁰ SV, 10. 2. 1954, Za-ali proti?, str. 4.

obrtjo, območje okraja Celje-okolica pa je bilo pretežno agrarno. Člani MLO, ki so dvomili v uspešnost združitve, so izražali bojazen, da se bo moralo Celje podrediti interesom podeželja.

Gospodarski optimizem dobiva prve ozebline

Obdobje 1955–1963 dosedANJI popisovalci celjske zgodovine imenujejo obdobje velike občine.⁵¹ Pozornost občinskega vodstva je bila še naprej osredotočena na gospodarska vprašanja. Gospodarski razvoj na svojem področju je usmerjalo z družbenimi plani in resolucijami, ki jih je pripravilo na podlagi smernic planov višjih politično-teritorialnih enot, to je republike in okraja.

Družbena plana okraja Celje za leti 1956 in 1957 sta, tako kot je zahtevala nova gospodarska usmeritev, temeljila na bolj uravnoteženem gospodarskem razvoju. Razvojno prednost sta dala hitrejšemu napredovanju kmetijske pridelave in priraje, trgovine, obrti, turizma in gostinstva ter komunalne dejavnosti.⁵² Nasprotno pa sta družbena plana občine Celje za leti 1956 in 1957 postavila kot nosilca povečanja družbenega proizvoda večjo industrijsko proizvodnjo. Terciarnе dejavnosti ter promet naj bi v »manjši« meri prispevali k večji gospodarski rasti. Kmetijska pridelava in priraja pa naj bi ostali na ravni iz leta 1955.⁵³

Tudi v naslednjih letih so gospodarski načrtovalci okraja in občine zagovarjali različna razvojna izhodišča in poudarke. Petletni gospodarski načrt okraja Celje za obdobje 1957–1961 je industriji zaprl pot do novih investicij. Povečanje industrijske proizvodnje naj bi dosegli z boljšo izrabo obstoječih zmogljivosti, rekonstrukcijo starih in razširitvijo obstoječih obratov ter večjim izvozom. Razvojno pobudo je prenesel na kmetijsko pridelavo in prirajo, terciarnе dejavnosti ter deloma na gradbeništvo in promet.⁵⁴ Težišče Perspektivnega plana občine Celje od 1957. do 1961. leta je bilo na industriji, njen obseg naj bi se do leta 1961 povečal za 60 % v primerjavi z letom 1956. Napredovanje industrijske proizvodnje je bilo predvideno tudi z novogradnjami. Industrija naj bi se postopoma preusmerila v proizvodnjo visokokakovostnih izdelkov za izvoz ter zmanjšala potrebe po uvoženem reprodukcijskem materialu. Poleg industrije je občinski plan predvidel tudi hitrejši »polet« drugih gospodarskih področij ter hitrejšo reševanje stanovanjskih in komunalnih problemov. Med pomembnimi cilja sta bila večja delovna produktivnost in omejeno zaposlovanje; do leta 1961 naj bi vsako leto zaposlili največ 820 ljudi.⁵⁵

Perspektivni program razvoja občine Celje v letih 1961–1965 je pomenil korak naprej v naporih za boljše gospodarjenje. V središče je postavil dinamičen in hitrejši razvoj vseh

⁵¹ Orožen, n. d., str. 70–73.

⁵² Glej UL LRS, št. 27/116, 9. 8. 1956, Odlok o družbenem planu okraja Celje za leto 1956; isti, št. 36/181, 3. 10. 1957, Odlok o družbenem planu okraja Celje za leto 1957.

⁵³ Uradni vestnik okraja Celje (dalje: UV OK Celje), št. 9/216, 25. 8. 1956, Odlok o družbenem planu občine Celje za leto 1956; isti, št. 8/180, 19. 11. 1957, Odlok o družbenem planu občine Celje za leto 1957.

⁵⁴ UL LRS, št. 37/69, 6. 11. 1958, Družbeni plan gospodarskega razvoja okraja Celje za razdobje od 1967. do 1961. leta.

⁵⁵ UV OK Celje, št. 9/64, 1. 4. 1959.

gospodarskih področij ter doslednejše upoštevanje gospodarsko-političnih načel, ki jih je prinesla t. i. mala reforma. Poudaril je potrebo po intenzivnem razvoju, tehnološki prenovi in večji gospodarski učinkovitosti. Predvidel je vpeljavo meril, po katerih bi investicijska sredstva preusmerili v programe, ki so zagotavljali večjo delovno produktivnost, ekonomičnost in rentabilnost vloženih sredstev. V industriji, kot najpomembnejšem gospodarskem področju, naj bi končali prvo fazo posodabljanja, s katero bi izvozno naravnana podjetja prišla do nove tehnologije ter se hitreje prilagodila sodobnim organizacijskim trendom. Zaradi naraščajočih potreb po hrani in surovinah bi se moralo kmetijstvo še hitreje razvijati, gradbeništvo pa osvojiti in privzeti industrijsko graditev stanovanj. Tudi terciarne dejavnosti naj bi zadržale trend hitrejše rasti. Po perspektivnem planu naj bi v celjski občini bolj »tankočutno« spremljali gibanja osebnih dohodkov in standarda delavcev, večjo pozornost namenili vzgoji tehničnih in strokovnih kadrov ter začeli uresničevati načrt graditve obratov družbene prehrane in rekreacijskih centrov v okolici mesta. Ta srednjeročni plan je izstopal še v nečem. Izpostavil je, da bo Celje na podlagi »ekonomskih interesov« začelo spodbujati gospodarski razvoj v sosednjih, manj razvitih občinah. Celjska občina se je obvezala, da bo spodbujala ustanavljanje dislociranih obratov, sklepanje kooperacijskih pogodb in drugih oblik gospodarske pomoči.⁵⁶

V času »velike občine« si je mestna oblast zelo prizadevala uresničiti razvojne načrte. Kljub temu pa so bili doseženi rezultati precej pod pričakovanji. Še najdlje so prišli pri uresničevanju politično-gospodarskih nalog, ki so bile povezane z združevanjem podjetij ter ustanavljanjem ekonomskih enot. Proces združevanja majhnih podjetij v velike »konzorcije«, ki naj bi po takrat prevladujočem mnenju omogočali ustvariti dovolj sredstev za razvoj in si utrlj pot na tuje trge, je zajel vsa gospodarska področja. Nastala so velika podjetja kot Agrokombinat, Ingrad, Merx, Tehnomercator, Železninar. Do težav je prišlo le v trgovini, kjer so se direktorji (in tudi zaposleni) združevanju upirali, kot razlog pa navajali, da je konkurenca, ki jo ustvarjajo majhne trgovine, koristna in potrebna.⁵⁷ Na začetku šestdesetih let so tudi v Celju začeli podjetja deliti na ekonomske ali delovne enote, ki naj bi, kot manjše tehnološke celote, delavce spodbujale k ustvarjanju večjega dohodka. Do sredine leta 1961 so skoraj v vseh celjskih podjetjih ustanovili ekonomske enote ter jim prepustili delitev osebnih dohodkov po doseženem učinku. Največ, to je 28 ekonomskih (interesnih ali poslovnih) enot, so ustanovili v Cinkarni. Ekonomske enote niso zaživele. Anketa je pokazala, da večina delavcev, pa tudi članov ZK »za to ni bila zainteresirana«.⁵⁸ Najpogosteje so imele le posvetovalni značaj, vse pristojnosti je zadržal centralni delavski svet. Odklonilen odnos do ekonomskih enot se tudi v kasnejših letih ni spremenil. Vodstva podjetij so v njih videla »političen konstrukt«, ki »razbija celovitost delovne organizacije«, zato so njihovem ustanavljanju nasprotovala.⁵⁹

⁵⁶ UV OK Celje, št. 21/174, 13. 5. 1961.

⁵⁷ CT, 10. 11. 1961, Še vedno v obdobju razprav, str. 3.

⁵⁸ AS, fond CK ZKS IV (dalje: 1589), šk. 1602, Situacijsko poročilo Okrajnega komiteja ZKS Celje, 28. 5. 1961.

⁵⁹ AS, 1589, šk. 218, Analiza o decentralizaciji in integraciji samoupravljanja v celjskem gospodarstvu, oktober 1967.

Savica, prva samopostrežna trgovina v Celju, odprta novembra 1959. leta.
Muzej novejše zgodovine Celje.

Prizadevanja za povečanje in posodobitev industrijske proizvodnje so ostala na pol poti, v precejšnjem delu celjske industrije je še vedno prevladovala zastarela strojna in druga oprema. Do leta 1962 so sicer s proizvodnjo začeli novi oziroma posodobljeni obrati v Cinkarni, Železarni Štore, Aeru, Metki, Žični, Tovarni emajlirane posode in Savinji, junija 1962 je Celje dobilo tudi novo mlekarno. Novi objekti pa so namesto izboljšanja razmer prinesli nove težave. Amortizacija ni zadoščala za vzdrževanje proizvodnje, zato so leta 1960 začeli z obveznim združevanjem sredstev. Nove naložbe niso dosegle niti polovice predvidene realizacije. Število zaposlenih je preseglo predvideno število, zato delovna storilnost ni dosegla predvidene ravni in je zaostajala za najbolj razvitimi industrijskimi središči in bila tudi pod republiškim povprečjem.⁶⁰

Tudi dosežki na drugih gospodarskih področjih so zaostali za načrti. Terciarnim dejavnostim je celjska občina namenila veliko pozornosti, bistveno več kot v prvem povojnem desetletju. Blagovni promet se je povečal, odprli so prvo samopostrežno trgovino, obnovili vrsto trgovin ter gostinskih lokalov, zgradili nekaj skladišč, novo kemično čistilnico in pralnico. Temeljni problemi pa so ostali. Med njimi sta bila najbolj pereča pomanjkanje lastne akumulacije in problem kadrov. Gostinstvo in turizem še vedno nista dosegla predvojnih zmogljivosti. Konec petdesetih let sta bila v Celju le dva hotela (Evropa in Ojstrica) primerna za tujski turizem. Obrt si je najtežje utirala pot k hitrejšemu napredku, zato je mestna oblast začela bolj podpirati kooperacijo med zasebno in družbeno obrtjo. Kmetijstvo, ki je bilo tudi deležno večje pozornosti, je povečalo pridelavo in prirejo. Uvedli so nove kmetijske kulture, odprte hleve in izpeljali več melioracij.⁶¹

Do leta 1962 je celjska občina veliko skrb namenila graditvi stanovanj ter načrtovanju gospodarskega razvoja. Na začetku 1959 je mesto ustanovilo Zavod za napredek gospodarstva. Njegova naloga je bila spremljanje uresničevanja družbenega plana ter priprava analiz za nove naložbe in ukrepe. Prva študija, ki jo je pripravil Zavod, je obravnavala oskrbo Celja s plinom.

Ob vstopu v šestdeseta leta je gospodarstvo zašlo v položaj, za katerega so socialistični ekonomisti trdili, da je lasten samo kapitalističnemu ustroju. Prišlo je do gospodarskega zastoja in krize, ki sta šokirala politično in gospodarsko elito. V Celju so upadanje dohodka podjetij in naraščanje njihovih poslovnih stroškov opazili že sredi leta 1960.⁶² V naslednjem letu so se pogoji gospodarjenja najbolj poslabšali v Metki in Tovarni organskih barvil. Večina podjetij je ustvarila premalo dohodka, zato so morala upočasniti uresničevanje investicijskih načrtov.⁶³ Plat zvona so začeli biti aprila 1962. Industrijska proizvodnja je zaostajala za planom, produktivnost dela se je zmanjšala, vse oblike porabe so zelo porasle.⁶⁴ Junija so ugotovili, da je gospodarjenje v občini »skregano z vsemi ekonomskimi kategorijami«. ⁶⁵ Zadolženost podjetij se je povečala, kot so se tudi težave pri uvozu in izvozu. Do konca leta se rezultati, z izjemo

⁶⁰ Leta 1959 je industrija v Kranju ustvarila 815.000 din dohodka na delavca, v Celju pa 620.000 din. – CT 9. 10. 1959, V storilnosti smo za drugimi, str. 4.

⁶¹ Orožen, n. d., str. 74.

⁶² CT, 10. 6. 1960, Naloga zbora proizvajalcev: vsako podjetje na rešeto, str. 3.

⁶³ CT, 15. 12. 1961, Zadovoljni rezultati, str. 1.

⁶⁴ CT, 6. 4. 1962, Zakaj zaostajamo?, str. 2.

⁶⁵ CT, 8. 6. 1962, Na pot k izpolnitvi nalog!, str. 1.

uresničevanja plana fizičnega obsega industrijske proizvodnje, niso popravili. Delo je iskalo 1400 ljudi.

Gospodarska kriza je bila eden od razlogov, da so se leta 1962, najprej na zvezni, potem pa še na nižjih ravneh, odrekli perspektivnemu planu za leta 1961–1965. Sledilo je iskanje nove razvojne usmeritve, ki naj bi jo začrtal sedemletni plan. Priprava tega se je leta 1964 zaustavila, še preden so prišli do osnutka.⁶⁶ V okraju Celje, zlasti pa v občini Celje, so pri snovanju sedemletnega plana postavili v ospredje zgraditev velikih, »z ekonomskega stališča zanimivih objektov«.⁶⁷ Najbolj so se navduševali nad rekonstrukcijo Cinkarne in Železarne Štore. Drugi cilj, ki so ga zasledovali, je bilo povečanje izvoza. V letih 1963–1964 je v Celju »vrelo«. Lokalna politika se je morala soočiti s prekinitvami dela in »spontanimi sestanki« delavcev. Najbolj je odmevala prekinitvev dela v Metki marca 1964. Sledila je zamenjava direktorjev, ki niso več ustrezali novim zahtevam.⁶⁸ Več odločnosti je lokalna oblast pokazala pri združevanju trgovine in gostinstva. Vodilo občinskega izvršnega sveta je bilo, da odpravi nepotrebne posrednike med proizvodnjo in prodajo, združi blagovne sklade ter privabi v Celje močnejše trgovske hiše. Priključil se je akciji Splošne gospodarske banke LR Slovenije, ki je začela osredotočati finančna sredstva v republiškem merilu in jih prelivati v dolgoročno najrentabilnejše naložbe za izboljšanje energetske in surovinske podlage in uspešno nastopanje na svetovnem trgu.⁶⁹

Rezultati gospodarjenja v t. i. »postkriznem obdobju«, to je v letih 1963/64, so bili slabi. Izvoz ni potekal po planu, tudi industrijska proizvodnja ne. Cinkarna in tekstilna podjetja so se otepal z neredno in nezadostno dobavo surovin in reprodukcijskega materiala. Kvarne posledice so imeli ukrepi za zaustavitev »investicijske mrzlice«. Zvezni in republiški izvršni svet sta ukinila kredite, zato so morali ustaviti gradbena dela v Aeru ter rekonstrukcijo štorske železarne.

Leta 1964 sta že tako upočasnjeni voz celjskega gospodarstva obremenila še dva problema. Prvi je bilo celjsko železniško vozlišče, ki ni moglo več zadostiti potrebam podjetij. Ta so v opozarjala mestno oblast, da je železniškemu vozlišču »odbila dvanajsta ura« ter zahtevala, da se to ozko grlo odpravi. Drugi problem je bila četrta velika poplava v tem stoletju, ki je prizadela tudi posamezna podjetja. Z regulacijo Savinje, končana je bila leta 1957, ter z regulacijo Voglajne, ki je trajala naslednja štiri leta, so delno zaščitili le vzhodni, industrijski del občine. Sedaj je bil pred občinskim proračunom nov in velik zalogaj: regulacija Hudinje in Ložnice.

Gospodarska reforma ni izpolnila pričakovanj

Pred začetkom izvajanja reforme je bilo nekaj večjih podjetij, kot Cinkarna, Železarna Štore, Tovarna emejilirane posode, vključenih v orientacijske izračune, ki naj bi pokazali,

⁶⁶ Podrobneje glej Jože Prinčič: V začaranem krogu, Slovensko gospodarstvo od nove ekonomske politike do velike reforme 1955–1970 (dalje: V začaranem krogu), Ljubljana 1999, str. 195–210.

⁶⁷ CT, 8. 11. 1963, Veliki objekti na prvem mestu, str. 1.

⁶⁸ Kadrovski sestav direktorjev v okraju Celje je bil slab, saj je 39 od 103 direktorjev imelo dokončano le osnovno ali obrtno šolo. – AS, 1589, šk. 129, Kratka analiza ocen direktorjev okraja Celje, 31. 12. 1962.

⁶⁹ Več glej: Žarko Lazarevič, Jože Prinčič, Zgodovina slovenskega bančništva, Ljubljana 2000, str. 307–321.

kako bodo delovali novi ekonomski ukrepi. Vodstva teh podjetij so se lahko prepričala, da bo reforma zaostрила pogoje poslovanja, vendar so o tem molčala. Večina celjskih podjetij pa je pred objavo reforme poznala le njene splošne cilje in usmeritev, o kateri se je razpisalo časopisje, zato so bili njihovi občutki mešani. Podjetja so s strahom sprejemala opozorila, da bo v prvi »fazi« reforme omejen obseg investicij, omejen obseg zaposlovanja, da bodo »zamrznjeni« osebni dohodki in dohodki podjetij ter znižana življenjska raven. Upala so, da bodo novi predpisi prinesli tudi kaj dobrega. Tako so verjela, da bodo »tržni činitelji« nadomestili administrativne posege na trgu, za kar so bila celjska podjetja, najbolj Železarna Štore in Tovarna emailirane posode, še posebej občutljiva. Do takrat so namreč morala kupovati surovine in reprodukcijski material po tržnih cenah, svoje izdelke pa prodajati po »plafoniranih«, precej nižjih cenah. Tovarna emailirane posode je leta 1965 prodajala izdelke po cenah, ki se niso spremenile od leta 1953. Napovedi, da se pripravljajo predpisi o oprostitvi prometnega davka, zmanjšanju obresti na poslovne sklade in zmanjšanje stopenj prispevka družbeni skupnosti, so sprejela z odobravanjem. Opozorila, da bodo podjetja, ki bodo slabo gospodarila, morala propasti, jih niso vznemirila, saj so bila prepričana, da takih podjetij na Celjskem ne bo.⁷⁰

Julija 1965, ko se je začela reforma, so podjetja mrzlično preračunavala, koliko in kaj so s spremembo posameznih predpisov dobila ali izgubila. Zanimalo jih je le to, ali jim je reforma prinesla večjo ali manjšo akumulacijo.⁷¹ Nekaterim, kot so Libela, LIK Savinja, Ingrad, je dobro kazalo, saj naj bi se njihov čisti dohodek povečal. Prihodnost drugih, Žične in Cinkarne, je bila negotova, saj naj bi njihov čisti dohodek zelo padel. V prvih mesecih izvajanja je reforma pokazala dva obraza. Prvi je bil negativen, saj je pokazal, da v tehničnem smislu ni bila dobro pripravljena. Na Celjskem je prišlo do prave zmešnjave pri določanju novih cen. Posamezna podjetja, predvsem podjetja živilske industrije, so takoj povečala cene. Glavnina podjetij pa si tega ni upala, ker niso poznala izhodišč za izračun novih cen. Drugi obraz je bil pozitiven. Pokazal je, da se je reformna miselnost v Celju hitro prijela. Podjetja, katerih finančni položaj se je zelo popravil z zmanjšanjem družbenih obveznosti, so se preusmerila na iskanje notranjih rezerv, ki so bile zlasti v zniževanju posameznih vrst izdatkov ter premeščanju in zmanjševanju števila zaposlenih. Do septembra je delo izgubilo 347 zaposlenih, največ v Cestnem podjetju, Vodni skupnosti in Tehnomerkatorju.⁷² Vodstva podjetij so delavce postavila pred dejstvo, da bodo osebni dohodki odvisni izključno od višje produktivnosti dela in prizadevanja posameznika na delovnem mestu. Rezultati so se pokazali takoj. Delovna disciplina se je izboljšala, odsotnost z dela bistveno zmanjšala, povečali sta se proizvodnja in storilnost. Toda že do konca leta 1965 so vodstva podjetij s posameznimi ukrepi, kot je bilo prelivanje višjega dohodka v osebne dohodke, te učinke hitro izničevala.

V drugi polovici leta 1965 so v Celju začeli pripravljati srednjeročni plan za obdobje 1966–1970, ki je bil sestavni del reformnih prizadevanj. Tega plana pa niso do konca izdelali, temveč so se osredotočili le na ugotavljanje pogojev gospodarjenja v letu

⁷⁰ CT, 16. 7. 1965, Kljub težavam optimistično v ekonomsko reformo!, str. 10.

⁷¹ AS, 1589, šk. 1658, O ekonomskih problemih v celjski komuni v zvezi z ekonomsko reformo, september 1965.

⁷² Prav tam.

1966. Predpostavili so, da se bodo pogoji gospodarjenja poslabšali in zelo zaostriili, najbolj na področju naložb, zaposlovanja in notranje trgovine. Izračunali so, da bodo novi pogoji najbolj prizadeli industrijo in gradbeništvo. Upali so, da bodo z večjim izvozom nadomestili izpad dohodka.⁷³

Rezultati gospodarjenja v letu 1966 so presegli pesimistične napovedi. Večja podjetja, med njimi Cinkarna, Aero in Etol, so se trudila prilagoditi novim razmeram. Njihova proizvodnja in izvoz sta bila nižja od predvidevanj, posodobitev je zastala, zlasti v Cinkarni, obratna sredstva so se zmanjšala, število zaposlenih ni naraščalo. IFI, Klima in še nekatera druga podjetja pa so se soočila z resnimi težavami: izgube so naraščale, proizvodnja je upadala, prišlo je do prekinitve pogodb s tujim partnerjem (IFI). Tudi v naslednjih dveh letih reforma ni prinesla obetanih sistemskih sprememb, ostale so le »gole« napovedi.⁷⁴ Problemi celjskega gospodarstva so se poglobili; napredovalo je počasneje, kot je bilo slovensko povprečje.⁷⁵ Najbolj je zaostajalo pri povprečni rasti družbenega proizvoda, pri industrijski proizvodnji, izvozu, zaposlovanju in delovni produktivnosti. Likvidnost celjskega gospodarstva se je poslabšala, akumulativnost upadla, modernizacija še upočasnila, zaloge izdelkov so naraščale, kot tudi število nezaposlenih; leta 1967 jih je bilo povprečno 1920 na mesec. Prizadevanja za boljšo izobrazbeno strukturo niso prinesla napredka, sestava vodilnega kadra se je poslabšala, začel se je »beg« strokovnjakov iz Celja.⁷⁶

Leta 1968 je kot drugod tudi v Celju upadla vnema za nadaljevanje reforme. Občinska uprava je sprejela ukrepe, ki so spodbudili proizvodnjo in omogočili nadaljevanje rekonstrukcije in posodobitve najpomembnejših podjetij. Železarna Štore je vložila znatna sredstva v zgraditev livarne z naj sodobnejšo tehnologijo, Metka je s podporo občine šla v rekonstrukcijo in nakup novih italijanskih strojev, Cinkarna pa je aprila 1968 podpisala pogodbo z nemškim partnerjem o skupnem financiranju zgraditve tovarne titanovega oksida.

Ob zatonu reforme, to je v letih 1969–1970, so se Železarna Štore, Emo, Metka in druga največja celjska podjetja znašli v krizi. Največ težav je imela Cinkarna, ki kljub večanju že tako visokega deleža izvoza na zahodni trg, ni zmogla ustvariti dovolj sredstev za pokritje visokih letnih anuitet za investicije, za financiranje tekoče proizvodnje ter za visoke prispevke družbi. Lokalna politika je slabo poslovanje Cinkarne povezovala s padanjem cen cinkovih derivatov na svetovnem trgu. Zamolčala pa je, da so Cinkarna in druga celjska podjetja vse bolj zaostajala za tehnološkim razvojem v svetu ter so še

⁷³ Zgodovinski arhiv Celje (dalje: ZAC), Skupščina občine Celje, 30-001/66, Izdelava družbenega plana občine Celje za obdobje 1966–1970.

⁷⁴ Novi tednik (dalje: NT), 27. 2. 1969, Cinkarna-Železarna, str. 1.

⁷⁵ Študija o razvoju celjskega gospodarstva v letih 1965–1972 je pokazala, da se je družbeni proizvod v Celju v teh letih povečal z indeksom 328, v Sloveniji pa 357. Delež družbenega proizvoda občine v družbenem proizvodu republike je padel iz 5,25 % na 4,83 %. Družbeni proizvod v terciarnih dejavnostih je v Celju naraščal po stopnji 13 %, v Sloveniji 13,27 %. Produktivnost v Celju ni dosegala slovenske ravni, rast sredstev za razvoj je bila počasnejša od slovenskega povprečja, rentabilnost je padla s 100 na 74. Naložbe v Celju so bile trikrat nižje kot v najrazvitejših občinah v republiki. Delež industrije v celotnem dohodku gospodarstva občine se je zmanjšal od 60,76 % na 54,87 %. – NT, 7. 6. 1973, Kako preseči zastoj?, str. 1.

⁷⁶ V letih 1967 do 1969 je iz 25 industrijskih podjetij na Celjskem odšlo 125 strokovnjakov z višjo ali visoko izobrazbo. Največ iz Cinkarne – 64, iz Železarne v Štorah, Ema ter Ingrada. – NT, 11. 6. 1969, Celju nije plat zvona, str. 1, 6.

vedno proizvajala na način, ki ni dovoljeval maksimalnega proizvodnega izplena in nižjih stroškov. Zaradi nizke akumulacije je bil njihov razvoj vedno bolj odvisen od tujih virov. Ti so se do leta 1973 povečali na 56,4 %.⁷⁷

Obdobje 1965–1970 ni bilo kritično le v razvoju industrije. Terciarnе dejavnosti so se še težje borile s poslabšanimi pogoji gospodarjenja in še slabše prenašale nizke rezultate gospodarjenja. Njihovi problemi so se poglobili. Najbolj v gostinstvu in obrti, ki nista več videla svoje prihodnosti. Še najmanj sta ukrepe reforme čutila kmetijstvo in gradbeništvo.

Iskanje gospodarske perspektive

Leto 1970 je bilo eden od mejnikov v razvoju gospodarske politike v Celju. Občina ga imenovala za »konjunktorno leto«, v katerem je treba »zajeziti« večletno zaostajanje in zagotoviti pogoje za odločnejši korak naprej. Razprava o boljšem poslovanju, racionalizaciji dela, posodobitvi tehnologije kaže, da se je mestna oblast odločila gospodarstvo tako približati sodobnim tehnološkim tokovom, da bo lahko bolje izbrabilo proizvodne zmogljivosti in dosegalo bistveno boljše poslovne rezultate. Idejni in ekonomski osnutek nove gospodarske usmeritve so sprejeli leta 1970.⁷⁸ Na podlagi tega osnutka so v naslednjem letu oblikovali smernice dolgoročnega razvoja celjske občine do leta 1986. Avtorji dolgoročnega razvoja so bili pri izbiranju ciljev širokopotezni, zato naj bi celjsko gospodarstvo v naslednjih petnajstih letih napravilo velik razvojni korak. V prvi etapi naj bi doseglo razvitost, ki so jo imele srednje razvite države, v drugi etapi pa bi se Celje utrdilo na vrhu lestvice najbolj razvitih slovenskih občin in doseglo stopnjo življenjske ravni, ki so jo imeli v dobro razvitih evropskih državah. Za tako hitro gospodarsko napredovanje bi morala letna stopnja rasti znašati 9,09 %, izločanje deleža družbenega proizvoda za investicije bi znašalo 21 %, zaposlovanje raslo po povprečni letni stopnji 2,14 %, delež lastnih sredstev za naložbe pa naj bi znašal okoli 47 %. Leta 1986 bi moral biti družbeni proizvod na občana celjske občine za okoli 40 % višji od slovenskega povprečja.⁷⁹

Družbeni plan razvoja občine Celje za leta 1971–1975 je podrobno razdelal gospodarsko politiko v času prve etape dolgoročnega plana. Ta je zasledovala tri cilje: prestrukturiranje industrije, hitrejši razvoj terciarnih dejavnosti ter večji vpliv znanosti na gospodarski razvoj. Industrija naj bi še okrepila položaj vodilnega gospodarskega področja, njen delež v družbenem proizvodu naj bi se povečal s 54,3 % v letu 1970 na 60 % v letu 1975. Težišče rasti družbenega proizvoda v industriji se je preneslo na predelovalno industrijo, zlasti na kovinsko, kemično, lesno in grafično. V predelovalni industriji bi pospešili in izpopolnili proizvodno in dohodkovno povezovanje, investicijska sredstva namenili posodobitvi obstoječih zmogljivosti ter povečali izvoz za 20 % na leto. Bazična industrija bi se razvijala ločeno, »po intencijah« republiških in zveznih planov ter na podlagi tujega kapitala. Na terciarnem področju je prednost dobila trgovina, ki naj bi okrepila svoj položaj v slovenskem in širšem jugoslovanskem prostoru. Večje

⁷⁷ Osrednja knjižnica Celje, Osnutek srednjeročnega plana občine Celje 1976–1980, str. 97.

⁷⁸ AS, 1589, šk. 1738, Idejni in ekonomski vidiki srednjeročnega programa Celja, junij 1970.

⁷⁹ AS, 1589, šk. 1749, Snovanje prihodnjega dolgoročnega razvoja celjske občine do leta 1986.

pozornosti je bila deležna tudi obrt. Preobrazila naj bi se tako, da ne bi bila zgolj dopolnjevalec industrijske proizvodnje, temveč bi se preusmerila na zadovoljevanje potreb porabnikov. Gostinstvo in turizem nista mogla računati na hitrejši razvoj. Gostinstvo zato, ker je bilo preveč razdrobljeno, turizem pa zato, ker je bil brez komparativnih prednosti. Med ostalimi gospodarskimi področji je najbolje kazalo kmetijstvu. Pridelava in priraja naj bi se povečali, zasebno kmetijstvo pa preusmerilo v tržno proizvodnjo. Promet naj bi naraščal počasneje. Med cilji srednjeročnega plana je bilo tudi izboljšanje izobrazbene sestave zaposlenih. Ta je bila na začetku sedemdesetih let zelo slaba. Več kot polovica zaposlenih je bilo pol- ali nekvalificiranih, okoli 37 % jih je imelo srednjo izobrazbo in le okoli 10,9 % višjo ali visoko izobrazbo.⁸⁰

Srednjeročni družbeni plan občine Celje 1976–1980 je nadaljeval začeto politiko hitre gospodarske rasti. Do leta 1980 naj bi bila v Celju povprečna rast družbenega proizvoda in še nekaterih drugih pomembnih pokazateljev hitrejša od rasti v republiki.

Pomembnejši kazalci razvoja do leta 1980 (v %):⁸¹

	Celje	SRS
Stopnja rasti DP v gospodarstvu	9,0	7,4
Stopnja rasti DP v industriji	10,0	7,9
Delež izvoza v DP	25,0	34,0
Stopnja rasti zaposlenosti	2,6	2,6
Stopnja rasti produktivnosti	6,2	4,5–5
Delež gospodarskih materialnih vlaganj v DP	28,2	27,0

DP = Družbeni proizvod

V drugi polovici sedemdesetih let je težišče razvoja ostalo na kovinsko-predelovalni industriji, strojni industriji in industriji gradbenega materiala. Položaj prednostnih področij so imeli še železarstvo, gradbeništvo ter trgovina.

V dogovornem gospodarstvu

Z novo gospodarsko ureditvijo, v kateri naj bi »mehanizem« samoupravnega sporazumevanja in dogovarjanja nadomestil tržne odnose, so se v Celju поблиže seznanili spomladi 1971. Preden pa so jo začeli uresničevati, je moral občinski komite ZK obračunati z »liberalci, tehokrati, menedžerji« in drugimi podobnimi skupinami, zagovorniki »brezidejnega ekonomizma«, ki se ni skladal z vladajočo ideologijo. Po ugotovitvah občinskega komiteja je bilo največ »deviacij« med vodilnimi gospodarstveniki.⁸² Prvo je prišlo pod udar vodstvo Aera.

O prilagajanju gospodarstva novim organizacijskim oblikam so veliko razpravljali, storili pa malo. Ustanavljanje tozdov ni teklo po načrtih in se je močno zavleklo. O ustanovitvi večjega števila tozdov so poročali šele v drugi polovici leta 1973. A tudi takrat ta proces

⁸⁰ PAC, Skupščina občine Celje, 30-2/72, Srednjeročni plan razvoja občine Celje 1971–1975.

⁸¹ Osrednja knjižnica Celje, Osutek srednjeročnega plana občine Celje 1976–1980.

⁸² NT, 27. 5. 1971, Brez kompromisov in popuščanja, str. 4.

ni dosegel zahtevanega obsega. Še konec leta 1974 je bilo v občini 27 ozdov s skupno 130 tozdi ter kar 87 ozdov brez tozdov.⁸³ Med slednjimi so bile tudi večje delovne organizacije kot Libela, Etol, Žična, Opekarna Ljubečna itn. Nanovo organizirana podjetja niso poslovala v skladu z ustavnimi dopolnili in novo ustavo. Občinski komite ZK jim je očital neodgovorno ravnanje, nenačelno odločanje, pozabljanje uresničevanja sprejetih sklepov ter »leporečenje« o večji disciplini, varčevanju in višji storilnosti.⁸⁴ V Celju so zamujali tudi s podpisovanjem samoupravnih sporazumov o dohodku in delitvi dohodka v okviru posameznih panog. Leto 1974 so proglasili za prehodno leto, v katerem bodo v vseh panogah sklenili sporazume. To pa se ni zgodilo, saj so do decembra 1974 sporazume podpisali le v 5 od 74 panog.⁸⁵

Tudi Zakon o združenem delu ni zaživel. Leta 1977 v Celju ni bilo niti enega ozda, ki bi dosegel »optimalno stopnjo samoupravne organiziranosti«, to je, da bi sprejel vse samoupravne akte ter prilagodil dohodkovne odnose in notranjo organiziranost novim načelom.⁸⁶ Do konca leta 1978, ko bi moralo vse gospodarstvo »živeti in delati« po določenih Zakona o združenem delu, so samoupravno zakonodajo sprejeli le v večjih ozdih, medtem ko je v manjših ozdih niso niti v naslednjem letu. Ti so to »področje dela« prepuščali strokovnim službam. Pri sprejemu samoupravnih aktov in normativni prilagoditvi organizacije novim zahtevam se je proces samoupravne preobrazbe končal. Razlogov za to je bilo več. Velika večina delovnih organizacij samoupravnih aktov, podpisanih sporazumov in dogovorov ni jemala resno, zato jih ni bila pripravljena uresničevati. Samoupravni organi so imeli premajhen vpliv na poslovanje in razvojno politiko delovne organizacije, delavci pa so se bolj zanimali za porabo (osebne dohodka) kot pa za ustvarjanje dohodka.⁸⁷ T. i. svobodna menjava dela in sredstev je ostala le na papirju. Tudi teza, da se morajo o celotnem dohodku dogovarjati le delavci, je ostala zgolj teza.⁸⁸ Dohodkovne povezave v praksi niso zaživele niti med tozdi znotraj ozdov, zlasti pa ne med ozdi.⁸⁹ Prodaja proizvodov in storitev je ostala glavna oblika pridobivanja dohodka. Posebnost v samoupravni organiziranosti Celja so bile samoupravne delovne skupine, ki naj bi postale mesto »originalnega odločanja« o delovnih razmerjih ter sprejemanja samoupravnih aktov.⁹⁰ Najbolj so se uveljavile v Železarni Štore, Kovinotehni in Lik Savinja. Leta 1976 jih je bilo okoli 500, tri leta kasneje pa okoli tisoč.

Združevanje istovrstnih ali proizvodno povezanih delovnih organizacij v velike poslovne sisteme ali sozde ni prinesel pričakovanih rezultatov. V Celju je proces združevanja dosegel velik obseg, v pretežni meri zato, ker so se vanj vključili visoki politiki, ki so svojo kariero začeli na Celjskem (Zvone Dragan, Andrej Marinc, Štefan Korošec). Do konca leta 1973 je nastalo 14 večjih integracij, od katerih jih je pet preseгло občinske meje. Izstopal je Sozd Kovinotehna, ki je predstavljal povezave proizvodnih in

⁸³ AS, 1589, šk. 1813, Gradivo za 6. sejo Občinske konference ZKS Celje, 26. 11. 1974.

⁸⁴ NT, 13. 2. 1975, Kriza (ne) odgovornosti, str. 1.

⁸⁵ Prav tam.

⁸⁶ AS, 1589, šk. 1911, Ocena uresničevanja Zakona o združenem delu v občini Celje.

⁸⁷ NT, 28. 7. 1977, Kje so udarne točke?, str. 7–8.

⁸⁸ NT, 19. 10. 1978, Nagrajujemo delo ali prisotnost na delu?, str. 6.

⁸⁹ AS, 1589, šk. 1959, Gradivo za 34. sejo komiteja OK ZKS Celje, 14. 11. 1979.

⁹⁰ Gospodarski vestnik (dalje; GV), 26.4.1979, Že korak naprej od normativnega, str. 9.

Kovinotehna, ustanovljena 1954. leta, je gradila na tradiciji celjske trgovine. Muzej novejše zgodovine Celje.

trgovskega podjetja. Veliko sta obetali tudi povezavi Aera s Tovarno celuloze v Medvodah, kot redke primer vertikalne integracije, ter Iskre in Ema. Leto 1974 je bilo v znamenju Sozd ITC, to je združevanja 15 ozdov s področja kmetijstva, industrije, trgovine in gostinstva. V tem času so se posamezni ozdi začeli vključevati v sozde republiškega pomena, nastajali so sozdi s sedežem v Celju.⁹¹ Težave sozdov so se začele takoj po podpisu formalnega akta o združitvi, ko je bilo treba organizirati skupne službe, sprejeti skupne razvojne programe in deliti dohodek. Večje in poslovno uspešnejše delovne organizacije, ki so pristopile v sozd, se niso bile pripravljene odreči privilegijem in monopolom, temveč so težile k ohranitvi starih odnosov. V drugi polovici sedemdesetih so se odnosi znotraj večine sozdov zaostri. Lokalna politika je brez večjega uspeha »gasila« največje požare. Posamezne delovne organizacije so zavrnilo politično dogovorjene integracije, tako Obnova z Ingradom in Aurea z Zlatarno Celje, in so izstopile iz sozd Dobrina in Sozd ITC. Časopisi so se razpisali o pokopu celjskih sozdov.

Pri oblikovanju novega gospodarskega ustroja so tudi na Celjskem sledili le političnim direktivam, ekonomske razloge pa so »pustili nekje zadaj«.⁹² Novi gospodarski mehanizem ni prinesel kakovostnega premika v gospodarjenju z družbeno lastnino. Do leta 1973 je bila rast celjskega gospodarstva hitrejša kot v predhodnem obdobju in se je nekaterim zastavljenim ciljem precej približala, pri drugih pa je še vedno zaostajala za republiškim povprečjem. Industrija je po letu 1971 dosegla 8,2 % letno rast, kar ji je omogočilo, da je zadržala 44 % delež v skupnem družbenem proizvodu. Visoka je bila tudi povprečna realna rast družbenega proizvoda trgovine, zato se je delež terciarnega sektorja s 30 % v letu 1965 povečal na 42 % v letu 1973. Produktivnost se je v obdobju 1971–1973 dvignila za 4 %, vendar je tako kot tudi drugi kazalci uspešnega poslovanja (ekonomičnost, rentabilnost, akumulativnost, neto osebni dohodki na delavca) zaostajala za republiškim povprečjem. Povečala se je stopnja zaposlovanja, kot so se tudi naložbe v osnovna sredstva, ki so bile učinkovitejše (kapitalni koeficient) od povprečja v republiki. Izvoz je leta 1973 dosegel 23 % družbenega proizvoda občine in pokrival uvoz z 79 %. Delež izvoza celjskega gospodarstva v skupnem slovenskem izvozu je porasel s 4 % v letu 1971 na 5 % v letu 1973. Največji delež v izvozu sta imela Cinkarna in Železarna Štore, ki sta se z 1,4 % in 1,2 % v skupnem slovenskem izvozu uvrščala med deset največjih slovenskih izvoznikov.

Podjetja so izrabila nov investicijski zalet. Cinkarna je opustila nerentabilno proizvodnjo cinka ter prenesla težišče na proizvodnjo titanovega oksida. Več sto delavcev je izgubilo delo. Emo je omejilo izdelovanje posode ter se preusmerilo na proizvode, ki jih je lažje prodalo. Nove naložbe so začeli v LIK Savinja, Žični in v nekaterih drugih podjetjih.

V letih 1974–1980 so gospodarska gibanja v Celju močno nihala. Leta 1974 so družbeni proizvod, proizvodnja in izvoz še naraščali hitreje od republiškega povprečja. Leta 1975 pa se je začelo obdobje naraščajoče inflacije in stagnacije. Zaradi nižjega izvoza, nižje proizvodnje in manjšega domačega povpraševanja se je zmanjšala stopnja rasti, vedno več tozdov je poslovalo z izgubo. Leta 1977 so se gospodarske razmere

⁹¹ Železarna Štore in Žična sta se vključili v Sozd Slovenske železarne, LIK Savinja v Sozd Slovenijales, Klima v Sozd IMP. V Celju sta imela sedež Sozd Merx in Sozd Dobrina.

⁹² NT, 8. 2. 1973, Vsako znanje zastara, str. 5.

začele popravljati. Začelo se je kratko obdobje navidezno boljšega gospodarjenja. Velik problem je ostal le izvoz. Ker je uvoz naraščal hitreje, je bil zunanjetrgovinski primanjkljaj vse večji; leta 1977 je izvoz celjskega gospodarstva pokrival le še 56 % uvoza. Zaostril se je tudi problem izvozne usmerjenosti, saj se je večal delež izvoza na vzhodno klirinško področje. V drugi polovici sedemdesetih let se je moralo celjsko gospodarstvo soočiti še z drugimi problemi in zadregami, zaradi katerih je napredovalo počasneje, kot so določali razvojni plani. Odnosi na trgu so bili neurejeni, težave so bile pri oskrbi s surovinami, reprodukcijskim materialom in obratnimi sredstvi. Ekonomičnost in produktivnost dela sta nazadovali. Naložbena politika ni temeljila na ekonomskih načelih. Delovne organizacije so financirale razvoj pretežno z najemanjem tujih sredstev (40 % – 50 % letno), združevanje sredstev pa se ni obneslo, saj njihov delež ni presegel 8 % naložbenih sredstev. Učinek naložb je bil skromen, kapitalni koeficienti so se slabšali.⁹³ Poslovni rezultati največjih naložb, kot v proizvodnjo titanovega diosida v Cinkarni, v proizvodnjo traktorjev v železarni Štore in v proizvodnjo kontejnerjev v Emu, so bili precej nižji od načrtovanih. Že tako nizko akumulacijo in reproduktivno sposobnost celjskega gospodarstva so siromašile prevelike anuitete, ki so proti koncu sedemdesetih let znašale dve tretjini vseh razvojnih sredstev, in datjave družbeni skupnosti ter preveliko zaposlovanje. Med zaposlenimi je naraščal delež zaposlenih iz drugih jugoslovanskih republik, leta 1975 jih je bilo 3174, leta 1978 pa 4583. Izobrazbena sestava zaposlenih in vodilnega osebja se ni popravila, zlasti v podjetjih terciarnega sektorja;⁹⁴ slabo polovico vseh zaposlenih v gospodarstvu so predstavljali pol- ali nekvalificirani delavci.⁹⁵ Odnos do inovativnosti ni bil tak, kot so si želeli, inovacijska dejavnost je bila osredotočena le v nekaj delovnih organizacijah.

Največja celjska podjetja so imela težave, poslovala so z izgubo, njihovi žiroračuni so bili pogosto blokirani. Kljub temu pa so najemala kredite in gradila nove objekte. Največje proizvodne obrate so zgradili v Opekarni Ljubečna, Emo je zgradil tovarno kotlov in orodij, Aero tovarno kopirnega papirja po ameriški licenci, Cinkarna valjarno, Železarna Štore električno peč in Libela tovarno gorilnikov.

V sedemdesetih letih je trgovina v Celju povečala obseg blagovnega prometa ter dosegla največjo stopnjo zaposlovanja med vsemi gospodarskimi področji. Kljub temu pa se je njena reprodukcijska sposobnost zelo zmanjšala. Ustvarila je premalo akumulacije za nove naložbe ter imela vseskozi težave pri zagotavljanju obratnih sredstev. Na turističnem področju so se sredi sedemdesetih let začele razmere nekoliko popravljati. Občina je sprejela sklep o graditvi Turistično-rekreativnega centra Golovec

⁹³ Leta 1974 so morali v Celju za en dinar prirastka družbenega proizvoda nameniti 0,53 din, leta 1978 pa 2,48 din.

⁹⁴ Leta 1973 gostinska in obrtna podjetja v Celju nimajo niti enega direktorja z visoko izobrazbo, v kmetijstvu in gozdarstvu je le po eden. V gostinstvu nima nobeden niti višje izobrazbe. – NT, O izobrazbi direktorjev, str. 2.

⁹⁵ Leta 1975 je v Celju 35.000 delavcev. Od tega 13 magistrov, 1023 z visoko in 121 z višjo izobrazbo, 4741 s srednjo, 11.245 kvalificiranih in visokokvalificiranih, 15.500 pol- in nekvalificiranih. – NT, 22. 1. 1976, Za nove odnose, str. 6.

Na začetku osemdesetih pa je bila izobrazbena sestava v Celju sledeča: visoka izobrazba – 3,6 %, višja izobrazba – 4,4 %, srednja izobrazba – 17,1 %, nižja srednja izobrazba – 6,1 %, visoka kvalifikacija – 3,7 %, kvalifikacija – 28,5 %, polkvalifikacija – 23,8 %, brez kvalifikacije – 15,8 %. – GV, 10. 4. 1981, Precej dobrih rezultatov, še več zadreg, str. 14–15.

ter začela organizirati razstave, ki so postale tradicionalne in krepile sloves Celja kot sejemskega mesta. To so bile razstave obrti, igrač, tehnike in inovacij ter zlatarskih izdelkov. Položaj zasebne obrti se je poslabšal. Zaradi neustrezne davčne politike se je število zasebnih delavnic zmanjšalo, nekatere obrti, kot so kovaštvo, kolarstvo, rokavičarstvo, so začele izumirati.

V novo srednjeročno obdobje je celjsko gospodarstvo stopilo s prenizko stopnjo gospodarske rasti, s skromno produktivnostjo dela, z nizko akumulacijo ter z neustrezno in nesorazmerno gospodarsko sestavo.

V gospodarski krizi

Še resnejše gospodarske težave so se napovedale v drugi polovici leta 1979, ko so se podražili energetski viri, uvožene surovine ter reprodukcijski material. Poslabšala se je likvidnost, izgube so se povečale. Leta 1980 so postale razmere »izjemno« resne. Omenjenim težavam se je priključilo še upadanje industrijske proizvodnje.

Krizne razmere so zahtevale spremembo gospodarske politike. Družbeni plan občine Celje za obdobje 1981–1985 je napovedal, da se bo gospodarstvo Celja razvijalo v dveh smereh. Prvo smer je predstavljalo pospeševanje proizvodnje, ki bo zagotavljala dolgoročno doseganje višjega dohodka. Nosilec te smeri je bil Aero s predelavo papirja in grafično industrijo ter posamezni projekti kovinsko-predelovalne industrije – proizvodnja tehtnic, klima naprav ter energetika in orodjarstvo. Druga razvojna usmeritev je sledila projektu, ki so bili strateškega pomena za razvoj širše družbene skupnosti, pa tudi za hitrejši razvoj Celja na trgovskem in prometno-tovornem področju.⁹⁶ Za nosilce so bili postavljeni Železarna Štore in največje trgovske in prometne delovne organizacije v Celju. Zasnova »dvosmerne« razvojne politike ni odstopala od dotedanje razvojne miselnosti, saj je prenovo gospodarstva postavila na ramena »nosilnih« industrijskih panog, ki so se že tako otepale z velikimi težavami (kovinsko-predelovalna industrija, črna metalurgija, predelovalna kemija, grafična dejavnost). Uresničevanje te razvojne usmeritve pa je predpostavilo precejšnje omejitve in smotnejše gospodarjenje. Srednjeročni plan občine Celje za obdobje 1981–1985 je predvidel povprečno nižjo gospodarsko rast (4 %), nižjo rast zaposlenosti (1,5 %) in skupne porabe (3,6 %), uvoza (4 %) in naložb v osnovna sredstva gospodarstva (20,9 %), zato pa dvakrat večjo rast stopnje izvoza (8 %) in rast stopnje delovne produktivnosti za 2,5 %. Poleg tega je načrtoval hitrejšo rast čistega dohodka, akumulacije in sredstev za reprodukcijo, uvajanje razvojno in tehnološko intenzivne proizvodnje ter uveljavljanje inženirske dejavnosti kot višje oblike tržne ponudbe. Predvidel je še smotnejšo porabo surovine in energije ter v večji meri zadovoljevanje teh potreb iz domačih virov, večjo pridelavo hrane in višjo stopnjo samooskrbe s prehranbenimi izdelki. Zavzel se je za vzpostavljanje proizvodnje, ki dodatno ne onesnažuje okolja, sanacijo obstoječih žarišč onasnaževanja, hitrejšo reševanje problema prometne infrastrukture, pospešeno reševanje vodnogospodarskih in drugih komunalnih problemov, večjo organiziranost in aplikativnost na področju raziskovalne dejavnosti in informatike.⁹⁷

⁹⁶ AS, 1589, šk. 1960, Zapisnik seje občinske konference ZKS Celje, 23. 6. 1980.

⁹⁷ Delegatov poročevalc, 5. 11. 1980, Osnutek družbenega plana občine Celje za obdobje 1981–1985.

Osutek dogovora o temeljih družbenega plana občine Celje je postavil raziskovalno dejavnost kot ključen dejavnik kakovostnega razvoja, saj da novih proizvodnih programov in tehnologij ne bo mogoče graditi izključno na uvozni licenčni politiki.

Gospodarska kriza se je poglobljala hitreje, kot so pričakovali tudi najbolj pesimistični analitiki. Gospodarstvo se je znašlo v razmerah, ki jih srednjeročni plan ni predvidel. Zaostajanje za planom je bilo vsako leto večje, kljub relativno visoki povprečni rasti industrijske proizvodnje in dokončanju vrste investicijskih objektov.⁹⁸ V mestu je bila vseskozi prisotna »psihoza strahu«, da bosta proizvodnja in izvoz zastala. Družbeni proizvod občine Celje je v letih 1981–1983 povprečno padal po stopnji 0,6 %, produktivnost po stopnji 1,7 %. Uvoz je rasel precej hitreje, kot je bilo načrtano, regionalna struktura izvoza se ni izboljšala v prid večjega izvoza na konvertibilni trg.⁹⁹ Težave pri zagotavljanju deviznih sredstev za uvoz reprodukcijskega in drugega materiala so se leta 1983 še povečale. Takrat je začel veljati sistem »solidarnostnih krogov«, s katerim so banke velik del deviz, ki jih je ustvarilo gospodarstvo, preusmerile v odplačilo tujih dolgov ter za pokrivanje splošnih državnih potreb. Nove naložbe so sicer povečale fizični obseg proizvodnje, celoten obseg dohodka in v nekaterih primerih tudi izvoz, niso pa izpolnile temeljne naloge, to je zmanjšale odvisnosti od uvoza in niso pospešile izvoza na konvertibilni trg. Zgodilo se je ravno nasprotno: zaradi pretrganih reprodukcijskih verig se je povečala odvisnost od uvoza. Problemi pri oskrbi z energijskimi viri, reprodukcijskim materialom ter surovinami so se stopnjevali. V Aeru, Topru, Emu in drugih delovnih organizacijah je prišlo do zaustavitve proizvodnje,¹⁰⁰ pri drugih so morali obseg proizvodnje zmanjšati. Takšen položaj je povzročil kopičenje zalog.¹⁰¹ Težavam pri redni oskrbi gospodarstva se je priključil še problem redne oskrbe prebivalstva z osnovnimi potrošnimi dobrinami, kmetijskimi pridelki in prehrabnimi proizvodi. Reševanje tega je zahtevalo znatna sredstva. Pridelovalci pšenice, olja in drugih kmetijskih pridelkov iz drugih republik so prodajo svojih proizvodov pogojevali z vnaprejšnjim kreditiranjem tako dinarskih kot deviznih sredstev. Število brezposlenih v Celju je od leta 1979 naraščalo. Konec leta 1983 je bilo v Celju 300 iskalcev zaposlitve.

Med gospodarskimi področji je kriza najbolj prizadela industrijo. Največje delovne organizacije so bile tudi najtrši oreh celjskega gospodarstva. Cinkarna, Aero, Metka, Železarna Štore, Toper, LIK Savinja, Zlatarna in drugi so se otepal z vedno večjimi izgubami. Te so bile do konca septembra 1982 že trikrat večje kot leto poprej. Najbolj so se izgube povečale v mesni industriji. Tudi položaj trgovine se je v osemdesetih vsako leto slabšal. Zamrznjene cene (marže), vedno večji stroški in sredstva za odplačilo obresti ter vedno večja nelikvidnost so najbolj prizadeli trgovino na drobno, saj ji ni ostalo dovolj sredstev niti za tekoče poslovanje.

⁹⁸ Od januarja 1981 do marca 1984 so dokončali vrsto večjih investicij v: Železarni Štore (rekonstrukcija valjarne, jeklovlek, žarilna peč), Žični (linija varjenih mrež), Cinkarni (obrat žveplene kisline, nadomestna valjarna, ekološka sanacija), Emu (tovarna energetske opreme), Libeli (proizvodna hala finomehanike in elektronike), Etolu (II. faza sadne predelave), Metki (sanacija B tkalnice, nova strojna oprema), Aeru (nova grafika), Lik Savinji (nova sušilnica), Ingradu (preureditev železokrivske delavnice).

⁹⁹ Osrednja knjižnica Celje, Analiza uresničevanja srednjeročnega plana občine Celje za obdobje 1981–1985, 10. 10. 1984.

¹⁰⁰ AS, 1589, šk. 1999, Informacija o aktivnosti ZK v mesecu juniju 1982.

¹⁰¹ AS, 1589, šk. 1983, Zapisnik 24. seje Občinske konference ZKS Celje, 21. 9. 1981.

V Celju so kmalu začeli iskati pot iz gospodarske krize. Jeseni 1981 so na občinski konferenci ZKS Celje največ pozornosti namenili iskanju vzrokov za zaostajanje kmetijske pridelave in prireje za zapisanimi nalogami. Našli so jih v prehitri deagrarizaciji, neugodni strukturi in razdrobljenosti kmečkih posesti. Ugotovili so, da »sedanji trenutek« zahteva, da postane zadostna pridelava hrane prioriteta gospodarska naloga. Največ možnosti za »intenzifikacijo kmetijske proizvodnje« so videli v živinoreji, vinogradništvu in sadjarstvu.¹⁰² Julija 1982 se je celjska občina lotila programa ukrepov za izdelavo kratkoročnega stabilizacijskega programa. Pri tem je zasledovala štiri cilje: večji izvoz na konvertibilni trg, ohranitev ravni tekoče proizvodnje, zagotovitev redne oskrbe ter omejitev vseh oblik porabe v dogovorjenih okvirih.

Leta 1983 je bila celjska občina še posebej dejavna pri sprejemanju novih rešitev. Spomladi je sprejela zasnovo projekta »P« oziroma projekta »Prestrukturiranje celjskega gospodarstva«, s katerim je hotelo Celje prevzeti bistveno večjo odgovornost za lasten razvoj. Glavni cilj projekta »P« je bilo prestrukturiranje celjske industrije in njena večja vključitev v mednarodno menjavo. Obstoječo industrijsko proizvodnjo naj bi dvignili na višjo tehnološko raven s posodobitvijo obstoječih tehnoloških »linij«, uvajanjem novih proizvodnih programov ter ustanavljanjem novih podjetij. Projekt, ki naj bi ga uresničili v dveh »fazah«, je predvidel razvojno preobrazbena jedra in določil izhodišča za prestrukturiranje.¹⁰³

Sledila je sprememba srednjeročnega plana občine Celje za leta 1981–1985. Občinska skupščina je gospodarska prizadevanja usmerila k novim ciljem. V ospredje je postavila omejitev vseh oblik porabe, povečanje izvoza na konvertibilni trg, selektivno usmerjanje naložb v izvozne programe ter v hitrejši razvoj kmetijske pridelave in prireje.¹⁰⁴

Proti koncu leta 1983 so v mestu potrdili seznam ukrepov, ki so sledili Dolgoročnemu programu ekonomske stabilizacije. Ukrepi naj bi omogočili prestrukturiranje celjskega gospodarstva ter povečali kmetijsko pridelavo. Resolucija o gospodarskem razvoju občine Celje v letu 1984 je povzela in še določneje opredelila smotre spremenjene razvojne politike. Predvidela je rast izvoza na konvertibilni trg za 18 %, boljšo organizacijo dela, smotrnejšo porabo materiala in energije, skromno rast industrijske proizvodnje za 2 %, zaposlovanja za 0,7 %, uvoza za 6 % in selektivne naložbe v izvozne programe, v glavnem Cinkarne in Železarne Štore. Pomemben cilj resolucije je bil tudi zaustavitev padanja produktivnosti dela. Leta 1984 je celjska občina zmanjšala prispevke iz dohodka delovnih organizacij in jih s tem nekoliko razbremenila. Sredi tega leta je Razvojni center Celje predstavil študijo Odpiranje Celja v jugoslovanski in širši prostor-interesna izhodišča povezovanj. V njej je gospodarstvo Celja primerjal z gospodarstvi pobratenih občin iz drugih delov Jugoslavije ter iskal možnosti

¹⁰² Delež kmečkega prebivalstva v Občini Celje se je od 9 % v letu 1971 do leta 1981 zmanjšal na 5 %. Povprečna velikost kmetije je bila 4 ha kmetijskih zemljišč. Leta 1981 so imeli v celjski občini 430 čistih kmetij in 1150 mešanih. Po sprejetem odloku je bilo 395 zaščitenih kmetij, pripravljal pa se je predlog, da se jih zaščiti še 50. – AS, 1589, šk. 1983, Zapisnik 24. sestanka Občinske konference ZKS Celje, 21. 9. 1981.

¹⁰³ NT, 18. 10. 1984, Prestrukturiranje je predvsem proces, str. 4.

¹⁰⁴ ZAC, fond Skupščine občine Celje, 30-9/1982, Dopolnitev srednjeročnega plana občine Celje v letih 1981–1985.

dolgoročnega sodelovanja z njimi. Ugotovil je, da bi Celje z uporabo tega vira precej zmanjšalo težave pri preskrbi gospodarstva in prebivalstva.

Spremenjeni načrti in novi ukrepi niso zaustavili drsenja gospodarskega voza. V letih 1984 in 1985 je v Celju komaj kaj potekalo tako, kot so si zamislili, zato ciljev (spremenjenega) srednjeročnega plana niso dosegli. Leta 1985 so podrobno analizirali gospodarske dosežke v občini ter jih primerjali s preteklimi obdobji. Analiza razvoja v prvi polovici osemdesetih let je pokazala, da je družbeni proizvod padal, namesto da bi rasel, proizvodnja je zaostala za predvidevanji. Produktivnost dela, ekonomičnost, akumulativnost ter delež investicij v osnovna sredstva so vztrajno padali. Prestrukturiranje industrije je bilo prepočasno, naložbe so šle bolj v »zidove« kot pa v tehnologijo. Nekoliko se je povečal le delež tehnološko-razvojno intenzivnih proizvodenj, v nekaterih delovnih organizacijah so dosegli višjo stopnjo finalizacije, avtomatizacije in uvajanja računalniške tehnologije.¹⁰⁵ Izgube so močno narasle in so leta 1985 predstavljale 4,1 % dohodka občine. Nezaposlenost se je približevala enemu odstotku zaposlenih, kar pa še ni predstavljalo resnega problema.¹⁰⁶ Odnos do ustvarjalnosti je ostal mačehovski, poslovodnim organom še vedno niso zaupali. Še največ so dosegli na področju kmetijstva in zunanje trgovine. Izvoz so vsako leto povprečno povečali za 10 %, uvoz pa za 6 %. Kljub temu pa se je pokritost uvoza z izvozom zmanjševala, celjsko gospodarstvo je še vedno izvažalo izdelke, ki so jih začeli izdelovati pred dvajsetimi leti.

Analize gospodarskih gibanj zadnjih deset let so pokazale, da je bila stopnja rasti dohodka celjskega gospodarstva nekoliko višja, kot na ravni republiškega in regijskega gospodarstva. Gibanje kazalcev uspešnosti poslovanja pa je kazal nasprotni trend.¹⁰⁷

Rast dohodka gospodarstva SRS, Celja in celjske regije v letih 1976–1985:¹⁰⁸

Leto	SRS	Celje	Regija
1976	119	114	117
1977	128	130	129
1978	143	144	155
1979	129	131	131
1980	132	136	133
1981	132	131	131
1982	125	124	125
1983	143	137	143
1984	166	161	167
1985	158	157	151

Tudi samoupravna preobrazba je zašla v krizo. Začelo se je prikrito preoblikovanje tozdov v enovite delovne organizacije. Tozdi, ki so znotraj ozdov že v sedemdesetih

¹⁰⁵ AS, 1589, šk. 2115, Zapisnik 9. seje Občinskega komiteja ZKS Celje, 29. 10. 1986.

¹⁰⁶ Konec septembra 1985 je bilo v Celju prijavljenih 444 iskalcev zaposlitve, od tega je bilo 256 mladih.

¹⁰⁷ V letih 1976–1985 je bila ekonomičnost poslovanja v Celju vseskozi pod povprečno republiško ravni. Rentabilnost je bila v letih 1979–1982 na republiški ravni, nato je začela padati. Povprečni osebni dohodek je bil ves čas nižji od republiške ravni. – ZAC, Skupščina občine Celje, 30-9/86-3, Gospodarska gibanja v zadnjih desetih letih.

¹⁰⁸ Prav tam.

vzpostavili notranje tržišče, na katerem so se spopadli za večji dobiček in vpliv na poslovanje, so se v osemdesetih vse manj obračali na skupne službe ozda. Ustanavljali so svoje strokovne službe ter se upirali kakršnemu koli financiranju in združevanju sredstev na ravni ozda.¹⁰⁹ Posamezni tozdi pa so že začeli postopek za ustanovitev enovite delovne organizacije. Najodločnejši so bili v Libeli in Celjskih mesninah.¹¹⁰ V obravnavanem obdobju se je povečalo delavsko nezadovoljstvo. Leta 1984 je bilo 17 prekinitev dela in 15 primerov »izražena nezadovoljstva« delavcev.

Proti carskemu rezu

Razprave o novem srednjeročnem planu občine Celje so bile živahnejše in precej ostrejše od predhodnih. Na politično prizorišče so stopili ekologi, ki so se s podporo javnega mnenja spopadli z ekonomisti za prevlado. Preizkusni kamen je bila graditev novega obrata titanovega dioksida v Cinkarni. Sicer pa je srednjeročni plan občine Celje za leta 1986–1990 nadaljeval razvojno politiko, sprejeto leta 1983. Pospeševanje izvoza na konvertibilni trg je torej ostal pglavilni dejavnik stabilne gospodarske rasti. Načrtovalci gospodarskega razvoja so potrebo po večjem izvozu povezali z višjo storilnostjo in večjo akumulacijsko sposobnostjo, učinkovitejšimi naložbami, hitrejšim tehnološkim posodabljanjem in povečanjem kmetijske pridelave in prireje, z racionalnejšo porabo energije in surovin, uskladitvijo porabe z materialnimi možnostmi, izboljšanjem dohodkovnega sodelovanja ter doslednejšim izvajanjem odlokov o izboljšanju okolja.¹¹¹ Nadaljevanje strategije gospodarske usmeritve, sprejete leta 1983 je pomenilo, da je projekt »P« veljal še naprej in združeval aktivnosti za prestrukturiranje celjske industrije.

V drugi polovici osemdesetih let so se pogoji gospodarjenja še poslabšali, težave pa pomnožile. Gospodarska kriza je bila največja, ne pa edina ovira za to, da se je prenova celjskega gospodarstva odvijala predvsem na papirju. Bile so še druge, ki so bile posledica medrepubliškega zaostrovanja ter gospodarskega, političnega in pravnega razpadanja druge jugoslovanske države. Afera Agrokomerc je prizadejala precej materialne škode, saj je oškodovala gospodarske organizacije na Celjskem za 903 milijone din. Največ menic brez kritja je imela Cinkarna, precej tudi Aero. Povzročila pa je tudi precejšnjo politično škodo. Med prebivalstvom je povečala nezadovoljstvo z vladajočo politiko ter poglobila »moralno krizo med članstvom ZK«.¹¹² Razvojni center Celje je izgubil ugled in verodostojnost, ker je bil posrednik pri nakupu menic. Še večjo gospodarsko škodo je povzročil srbski gospodarski »bojkot« Slovenije. T. i. »prva blokada« se je začela konec leta 1989 z odpovedjo sklenjenih pogodb in zaporo srbskega trga za slovenske izdelke. Naslednje leto je prišlo do »druge blokade«, ko je Srbija obremenila slovenska predstavništva z velikimi najemninami in taksami. Gospodarska vojna, ki jo je Srbija napovedala Sloveniji, je zelo prizadela celjsko gospodarstvo, ki je bilo tesno povezano s srbskim trgov. Na njem je prodalo precejšen

¹⁰⁹ AS, 1589, šk. 2063, Letna programska občinska konferenca ZKS Celje, 6. 2. 1985.

¹¹⁰ AS, 1589, šk. 2021, Poročilo Občinskega komiteja ZKS Celje za mesec oktober, 8. 11. 1983.

¹¹¹ Delegatov poročevalec, 15. 10. 1985, Osnutek srednjeročnega plana občine Celje za obdobje 1986–1990.

¹¹² AS, 1589, šk. 2090, Poročilo Občinskega komiteja ZKS Celje za mesece junij, julij, avgust in september 1987, 1. 10. 1987.

del izdelkov ter kupovalo surovine.¹¹³ Poslabšanje gospodarskih stikov s Srbijo je imelo tudi velike finančne posledice, saj so srbska podjetja in banke ustavile poravnavo starih dolgov.

Poleg zunanjih je obstajal tudi močan notranji razlog, da je prenova celjskega gospodarstva postajala vedno bolj oddaljeni sen. To je bila »nezadostna stopnja razvojne ambicioznosti in ofenzivnosti«, ki je bila prisotna v večini delovnih organizacij pa tudi v občinski upravi.¹¹⁴

Novo občinsko vodstvo s Tonetom Zimškom na čelu, ki je bilo izvoljeno maja 1986, se je zavedalo, da celjsko gospodarstvo ne more vplivati na oblikovanje gospodarske politike in na razreševanje krize, zato se je osredotočilo na izboljšanje poslovanja celjskega gospodarstva oziroma na »čimvečje prehitevanje povprečnih razmer na tem področju«. ¹¹⁵ To je v prvi vrsti pomenilo doseganje nadpovprečne uspešnosti tekočega poslovanja in utrditev socialne varnosti gospodarskih organizacij. Pomenilo pa je tudi preporek kadrovske politike in nov odnos do »izgubarjev«. Nova mestna oblast je stala na stališču, da mora slediti takojšen stečaj podjetja, če sanacijski program v določenem času ne bo dal pozitivnih rezultatov. Začela je spodbujati uspešnost gospodarjenja podjetij tako, da jih je oprostila prispevkov in dovolila, da so razpolagala z delom prispevkov za družbene dejavnosti.

Rezultati prizadevanj za poslovni in miselni preporek celjskega gospodarstva so bili pičli in konec osemdesetih let je bila podoba celjskega gospodarstva klavrna. Razmere so ostale problematične, nadaljevalo se je relativno zaostajanje. Dosegli so le načrtovano rast tržne kmetijske proizvodnje, izboljšali strukturo investicij ter zaustavili padanje deleža lastnih sredstev v strukturi virov.¹¹⁶ Vsi drugi pokazatelji gospodarjenja pa so se obrnili strmo navzdol. Povprečni družbeni proizvod v občini je upadal za 1,6 % na leto, obseg industrijske proizvodnje pa za 2,5 %, programe so ukinjali in krčili. Gospodarske naložbe so bile realno manjše, osredotočene so bile v Železarni Štore in še nekaterih drugih delovnih organizacijah. Načrtovanega dviga izvoza na konvertibilni trg niso dosegli, saj se je namesto za 10,1 % povečal le za 3,3 %. Uvoz se je povečal, pokritost uvoza z izvozom na konvertibilni trg je bila ob koncu obdobja 87 %. Izgube so se povečale, likvidnost poslabšala, produktivnost dela je padla, kot so tudi realni osebni dohodki. Oskrba s surovinami in reprodukcijskim materialom je bila motena. Število nezaposlenih je raslo. Leta 1990 je v Celju iskalo delo 1787 ljudi, kar je predstavljalo 3,5 % od vseh zaposlenih. Okolje je bilo močno onesnaženo. Leta 1989 je morala občina prebivalstvo opozoriti, da uživanje pridelkov iz celjske regije ni zdravo.

¹¹³ Železarna Štore je v Srbijo prodajala četrtno svoje proizvodnje, tam pa nabavljala staro železo. Zlatarna je v Srbijo prodajala 28 % proizvodnje, Aero 40 % (tozd Kemija) oziroma 25 % (tozd Grafika), Emo 50 % (tozd Frite), Etol 35 %, Žična 12 %, Cinkarna 10 % itd. Aurea je 80 % potrebnih surovin kupovala na srbskem trgu, Steklar večino potrebnih surovin itn. – NT, 7. 12. 1989, Srbski bojkot napoveduje Celju težave.

¹¹⁴ AS, 1589, šk. 2090, Pospeševanje razvojno poslovne uspešnosti v občini Celje, februar 1987.

¹¹⁵ Prav tam.

¹¹⁶ Delegatov poročevalec, 14. 12. 1989, Gradivo za skupno sejo vseh zborov Skupščine občine Celje, 26. 12. 1989, Analiza uresničevanja srednjeročnega plana občine Celje 1986–1990.

Projekt »P« so uresničevali prepočasi, večjih merljivih rezultatov tehnološke prenove ni bilo.¹¹⁷ Delovne organizacije so se nerade odločale za novo proizvodnjo, raziskovalcev je bilo malo, združevanje sredstev in ustanavljanje konzorcijev je teklo prepočasi. Poleg tega novi razvojni programi pogosto niso dali pričakovanih rezultatov. Največ uspeha pri uvajanju nove proizvodnje so imeli Libela, Etol, Aero, Zlatarna in Železarna Štore.

Kot v preteklosti so bila tudi v drugi polovici osemdesetih žarišča težav v industriji. Večina podjetij je poslovala na robu uspešnosti. Vlagala so velike napore, da niso preveč zašla v rdeče številke. Da so prišla do likvidnih sredstev, so prodajala stanovanja in počitniške domove ter opuščala nerentabilno proizvodnjo. Najdlje je šla Železarna Štore, ki je najprej opustila proizvodnjo traktorjev,¹¹⁸ nato pa ukinila proizvodnjo surovega železa in ustavila elektro plavž. Sredi osemdesetih let so bili največji »izgubarji« v Celju: Emo, Toper in LK Savinja. Emo in Toper sta ob pomoči sanatorjev ter ob podpori občine začasno prebrodila težave. LK Savinja pa je moral leta 1987 v stečaj. Konec osemdesetih so paradni konji celjskega gospodarstva Železarna Štore, Emo, Toper, Metka, Aero in Ingrad bili največji »izgubarji«. Kljub sanacijskim programom, ukrepom družbenega varstva in zamenjavam vodilnih delavcev, ki so bili proglašeni za glavne krivce za slabo poslovanje, se ta podjetja niso mogla izvit iz rdečih številke.

Nastajanje novega

Konec osemdesetih let je gospodarski sistem dogovornega gospodarstva začel razpadati. V Celju so procesu »detozdiranja« odprli vrata na široko, saj so v tozdih videli »rigidne tvorbe«, ki ovirajo hitrejšo prilagajanje razvojnim spremembam. Decembra 1988 so z zadovoljstvom pozdravili sprejem zakona, ki je ukinil organizacije združenega dela in omogočil ustanovitev podjetij. »Preoblačenje« organizacij združenega dela v podjetja je v Celju teklo počasi. Tudi zato, ker so imeli direktorji premajhna pooblastila. Prva podjetja so postali Toper, Opekarna Ljubečna, Aurea, Finomehanika.

Poleg ustanavljanja podjetij ter decentralizacije upravljanja je konec osemdesetih v Celje začel prodirati tudi podjetniški duh. Korenine je najprej pognal na področju malega gospodarstva, zato je postalo edino gospodarsko področje, ki se je optimistično oziralo v prihodnost. Število zasebnikov je naraščalo, uvajali so sodobne proizvodne programe. Nov obrtni zakon leta 1988 je zasebnemu delu odprl vse gospodarske dejavnosti ter mu zagotovil ugodnejši davčni sistem. Tega leta so v Celju veliko govorili o uveljavljanju tržnih zakonitosti. Najbolj zagreti zagovorniki tržnega gospodarstva so javnost prepričevali, da bo trg čez noč odpravil vse največje probleme. Med njimi je bilo tudi precej direktorjev celjskih podjetij, ki so z zadovoljstvom sprejeli program gospodarskih reform, ki jih je leta 1989 predstavil Ante Marković. Novi predsednik Zveznega izvršnega sveta je napovedal omejitve vloge države, samostojnost gospodarskih subjektov, vzpostavitev integralnega trga, večjo finančno disciplino ter tuje naložbe.

¹¹⁷ AS, 1589, šk. 2090, Družbenoekonomski položaj Celja. Celje, kam greš?, Občinska konferenca SZDL Celje, 1987.

¹¹⁸ Od februarja 1977 do novembra 1985 so izdelali 35.558 traktorjev. Od teh so jih 22.044 izdelali za domači trg, 13.257 pa za Fiat, le 257 so jih izvozili na Nizozemsko, v Egipt in Grčijo.

S političnimi spremembami leta 1990 se je začelo pisati novo poglavje v novejši gospodarski zgodovini Celja. »Rdeči« direktorji niso bili več po meri nove oblasti. Zastoj pri sprejemanju lastninske zakonodaje je omogočil »divjo privatizacijo«. Na gospodarsko prizorišče so stopili razlaščenci, ki so postajali vse bolj nestrpni. Zahteve po vračanju odvzetega premoženja so prihajale z vseh koncev sveta.

Spopad z Jugoslovansko armado junija 1991 je celjskemu gospodarstvu znova prinesel zastoj v proizvodnji in izvozu, težave zaradi pomanjkanja surovin in reprodukcijskega materiala so dosegle kritično mejo. Do konca leta so gospodarske razmere ostale slabe in depresivne, rezultati pa zaskrbljujoči. Normalizacija gospodarskih odnosov se je začela leta 1992, ko je postala Slovenija z varnostnimi pasovi in tudi finančno pripeta na zahod. S tem pa tudi zavarovana pred vojno, ki je potekala v ostalih delih nekdanje Jugoslavije.

DIE WIRTSCHAFT VON CELJE VOM ENDE DES ZWEITEN WELTKRIEGS BIS ZUR SLOWENISCHEN UNABHÄNGIGKEIT 1945–1991

Zusammenfassung

Nach dem Ende des zweiten Weltkriegs gaben die neuen Machthaber der Wirtschaft von Celje neue Schwerpunkte und eine neue Gestalt; man schlug einen Weg ein, der zu einer Gesellschaft des Überflusses und des Wohlstandes führen sollte. Der Schwung und der Elan, der die Aufbaurbeiten und den Beginn der Industrialisierung begleiteten, versiegten schnell. Über die Entwicklung der Stadt wurde in Ljubljana und in Belgrad entschieden. Die Erwartungen, dass die wirtschaftliche Entwicklung mit der Hilfe von »befreundeten« osteuropäischen Ländern beschleunigt wird, wurden enttäuscht. Die erste Phase der Industrialisierung hinterließ weniger Spuren als geplant. Mit der Schaffung von »Großen Gemeinden« Mitte der fünfziger Jahre kehrte in die Wirtschaft von Celje der Optimismus zurück. Die Ziele der wirtschaftlichen Anstrengungen wurden ausgewogen und es kam zu einer intensiven Entwicklung, einer technologischen Erneuerung und einer größeren wirtschaftlichen Effektivität. Der wirtschaftliche Stillstand und die Wirtschaftsreformen der sechziger Jahre verlangsamten die Entwicklung der Wirtschaft von Celje und deckten ihre Schwächen und Unzulänglichkeiten auf. Die siebziger Jahre standen im Zeichen der Suche nach neuen Entwicklungsperspektiven und der Einführung der sog. Vereinbarungswirtschaft. Die Unternehmen nutzten den neuen Investitionsaufschwung aus, so dass das Wirtschaftswachstum in der Stadt schneller voranging und sich die Wirtschaftsdaten verbesserten.

Das Jahr 1980 stellte auch in der Entwicklung der Wirtschaft von Celje eine negative Scheidelinie dar. Die Wirtschaftskrise begann, die sich in den folgenden Jahren nur noch vertiefen sollte. Die Verantwortlichen der Stadt konnten auf die Gestaltung der Wirtschaftspolitik und auf die Lösung der Krise keinen Einfluss nehmen. Trotzdem wurden von Seiten der Stadtverwaltung große Anstrengungen unternommen, größere Verantwortung und die Last der technischen und gedanklichen Erneuerung der Wirtschaft von Celje zu übernehmen. Ende der achtziger Jahre fiel das System der Vereinbarungswirtschaft auseinander. Es begann die »Umkleidung« der Organisationen der Vereinigten Arbeit in Unternehmen sowie die Einführung neuer Geschäftsgewohnheiten. Auf die wirtschaftliche Bühne traten Befürworter der Marktwirtschaft, welche die Öffentlichkeit davon überzeugten, dass der Markt über Nacht alle Probleme lösen werde. Mit den politischen Veränderungen im Frühjahr 1990 sowie dem Austritt Sloweniens aus dem jugoslawischen Staat im Jahre 1991 begann ein neues Kapitel in der Wirtschaftsgeschichte von Celje.

Während der Zeit des zweiten jugoslawischen Staates blieb Celje eine typische Industriestadt. Jugoslawien war für die Industrie, welche der Träger des wirtschaftlichen Wachstums war und die meisten Menschen beschäftigte, ein idealer Markt; die verarbeitende Industrie und die Grundstoffindustrie weiteten sich ohne Beschränkungen und ohne Stillstand aus. Eine zu lange Ausrichtung auf die Industrialisierung und ein ineffektives Wirtschaftssystem schwächten und schläfernten die Wirtschaft von Celje ein, weshalb diese bei dem Eintritt der Wirtschaftskrise nicht über genügend Anstöße für eine Umkehrung der Entwicklung verfügte.

THE ECONOMY OF CELJE FROM THE END OF WWII UNTIL SLOVENE INDEPENDENCE (1945-1991)

Summary

Following the end of the Second World War, the new authorities reshaped the economy of Celje, giving it a new focal point and directing it down a path which they promised would lead to a society of plenty and prosperity. The enthusiasm and ardour that accompanied the renovation work and the beginnings of industrialisation soon dwindled. Decisions regarding the development of the municipality were made in Ljubljana and in Belgrade. Expectations that economic development would be accelerated with the help of the »friendly« East European countries turned out to be false hopes and the first period of industrialisation left less visible traces in Celje than anticipated. The founding of the »greater municipality« in the mid-1950s brought a fresh breeze of optimism to the economy of Celje. Balanced and intensive development, technological modernisation and a more efficient economy became the goals of economic ambitions at the time. The economic standstill and economic reforms of the 1960s slowed down the development of the Celje economy and revealed its faults and weak points. The 1970s brought in a decade of searching for new economic prospects and the introduction of the so-called negotiation economy. The city's companies took advantage of the new momentum, which speeded up the economic growth in the municipality, resulting in the improvement of the indicators of economic growth.

The year 1980 was a negative landmark also in the development of Celje's economy. It marked the beginning of an economic crisis which only escalated over the next few years. The municipal government had no word in shaping the economic policy and therefore was also not able to find a solution to the crisis. Despite this, it nevertheless made a bold effort to take on more responsibility and to shoulder the burden of the technological and conceptual remodelling of the city's economy. Towards the end of the 1980s the system of negotiation economics fell apart. A period ensued in which the organisations of associated labour were restructured into companies and new business conventions were introduced. Advocates of the market economy stepped out into the economic arena and set about convincing the public that the rules of supply and demand would sweep away all the major economic problems overnight. The political changes of the spring of 1990 and Slovenia's secession from the Yugoslav Federation in 1991 marked the beginning of a new chapter in Celje's economic history.

During the time of the second Yugoslav state, Celje remained a typical industrial city. At that time, Yugoslavia was the ideal market for heavy industry, as with the virtually unimpeded expansion of the processing and basic industries, it was the most labour intensive sector and the driving-force of economic growth. The overextended focus on industrialisation and the inefficient economic system gradually lulled the economy of Celje into a false sense of security and ultimately weakened it to the point that when the economic crisis struck, it lacked the elan to effect a recovery.

Aleš Gabrič

**OBLIKOVANJE CELJA KOT
REGIJSKEGA KULTURNEGA
SREDIŠČA**

Za slovensko kulturno ustvarjalnost in kulturne ustanove je leto 1945 pomembna prelomnica, saj so se znašle v povsem spremenjenih pogojih delovanja, čeprav je – v spodnještajerskih mestih še bolj izrazito kot drugod – pomembno zarezo naredila že sprememba državnega okvira po koncu 1. svetovne vojne in njej sledeča slovenizacija kulturnih in šolskih ustanov. Leta 1945 pa sta od političnih sprememb nove pogoje kulturnega delovanja narekovali zlasti federativno preoblikovanje Jugoslavije in nedemokratski značaj nove oblasti. Ob federalizaciji Jugoslavije je Slovenija postala ena od njenih šestih federalnih enot, ki so imele lastne državne organe. Slovenska vlada je imela tudi ministrstvo za prosveto, ki je združevalo pristojnosti današnjih ministrstev za kulturo, za šolstvo in šport ter za visoko šolstvo, znanost in tehnologijo. Tovrstnega organa zvezna vlada v Beogradu ni imela in prav kulturna sfera je postala eno od tistih redkih področij, kjer je imela republika po novi ustavni ureditvi večje pristojnosti kot zvezna oblast.

Že pred vojno dokaj razvita mreža kulturnih ustanov se je začela po letu 1945 hitro širiti in nove ustanove so nastajale tudi izven tradicionalno močnejših kulturnih središč. To sta bila pred vojno zlasti Ljubljana in Maribor, že leta 1945 so vnovič začele delovati številne slovenske ustanove v Trstu, med manjšimi mesti pa je bilo tudi Celje tisto, ki je nakazalo, da se ne zadovoljuje zgolj s statusom regionalnega upravnega središča, temveč da bi rado postalo tudi pomembnejši kulturni center regije. Preoblikovanje starejših ali ustanavljanje novih kulturnih ustanov je kazalo na nov trend organizacije kulturne ustvarjalnosti, ki je bila posledica druge pomembne prelomnice političnega prevrata leta 1945. Komunistični režim je namreč, kot na drugih področjih, tudi na kulturnem poddržavljal večino dejavnosti, ga tako skušal spraviti pod nadzor in se postaviti v vlogo edinega mecena kulturne ustvarjalnosti. Tudi na vodilna mesta v kulturnih ustanovah so prihajali »zanesljivi« ljudje, ki naj bi zagotavljali, da bo programska politika v skladu z željami novega režima. Pogosto so bili to že priznani kulturni ustvarjalci, ki so imeli za seboj tudi izkušnjo osvobodilnega boja. S tem so združevali kulturno širino in idejno »primernost«, ki jo je zahtevala nova oblast, ter bili svojevrsten garant, da ne bi kulturna ustvarjalnost zdrknila na raven politično propagandnega delovanja, kar bi si še najbolj želeli številni propagandisti komunističnega režima.

Novo rojstvo celjskega gledališča

Ena temeljnih nalog Celjanov na kulturnem področju po osvoboditvi je bila vnovična vzpostavitev slovenskega gledališča v Celju.¹ Njegovo delovanje je zaradi finančnih

¹ Razvoj celjskega gledališča je, če ni navedeno drugače, povzet po naslednji temeljni literaturi: Zbornik SLG Celje ob 300. premieri (1950–1986), ur. Janez Žmavc, Celje 1986; Andrijan Lah, Slovensko ljudsko gledališče Celje, v: Živo gledališče I, ur. Dušan Tomše, Ljubljana 1975, str. 215–261 (Knjižnica Mestnega gledališča ljubljanskega; 63); Branko Gombač, Ves ta svet je oder, Slovenska Bistrica 1996; Jerneja Ristič, Slovensko gledališko ustvarjanje v Celju (1848–1951), Ljubljana 1999 (Fakulteta za družbene vede, diplomsko delo).

Številna poročila je do konca petdesetih let objavljala tudi Gledališki list Slovenskega ljudskega gledališča Celje (oziroma njegovi predhodniki), od leta 1958 dalje pa je dokaj redno letna poročila prinašal Celjski zbornik. Podatki o predstavah so objavljeni v Repertoarju slovenskih gledališč 1867–1967 (in nadaljnjih vezkih iz te serije), ki jih izdaja Slovenski gledališki muzej.

težav pravzaprav zamrlo že sredi tridesetih let, leta 1941 pa so piko na i neuprizarjanju v slovenskem jeziku pritisnili še novi nemški oblastniki. Celjsko županstvo je kmalu po okupaciji dobilo navodila iz Berlina, naj čim prej usposobijo celjsko gledališče za vnovično uprizarjanje gledaliških predstav, kajti po njihovem mnenju naj bi bila po dvajsetletnem tujem gospostvu Jugoslovanov gledališka hiša v zelo klavnem stanju. Načrtovali so celovito prenovo s prestavitvijo dotedanjih vhodnih vrat, obnovo garderob in ogrevanja stavbe. Smele načrte so zavrla vojna leta in po začetnem rušenju notranjih sten leta 1942 je prenova zastala. Ob osvoboditvi leta 1945 je nova oblast uvidela, da je celjska gledališka stavba v takšnem stanju, da še nekaj časa ne bo uporabna za gledališko dejavnost. Že maja 1945 so sicer pogumno napovedovali obnovo in odprtje gledališča, a za uresničitev takšnih obljub v povojnih letih pomanjkanja ni bilo pravih pogojev.²

Na pobudo Hinka Leskovška se je 30. maja 1945 zbrala skupina gledaliških amaterjev, deloma že starejših iz časov predvojnega celjskega teatra, deloma mladih, ki so se šele začeli spoprijemati s prvinami gledališke ustvarjalnosti. Kadrovskih zamenjav je bilo v prvih povojnih letih veliko, izpraznjena mesta tistih, ki so odšli (npr. Leskovška, ki v Celju ni dobil stalnega angažmaja in je sprejel ponudbo Opere SNG Ljubljana), pa so zavzemali novi ali stari gledališčniki, ki so se vračali v Celje. Novo gledališče je bilo sprva pod pristojnostjo celjskega okrožja in je po njem tudi dobilo ime Okrožno gledališče Celje. Kolektiv je zelo pohitel z vajami in pripravami na prvo predstavo v Celju po osvoboditvi ter pri tem prehitel večino slovenskih teatrov.

Prva predstava amaterskega Okrožnega gledališča Celje so bili Raztrganci Mateja Bora, premierno uprizorjeni 8. julija 1945 v Narodnem domu, kjer je gledališče našlo prvočasno bivališče, a se je nato kmalu preselilo v bivšo Ljudsko posojilnico. Da so Celjani komaj čakali na vnovično odprtje slovenskega gledališča, pove že podatek, da je bilo pet predstav v trenutku razprodanih. Igra je dosegla zadovoljiv uspeh, saj so ocene v lokalnem tisku opozarjale, da je bilo le tu in tam »opaziti diletantizem, kar je ob dejstvu, da se velika večina ne bavi s poklicnim gledališčem, popolnoma razumljivo«.³

Ansamblu celjskega gledališča so bile mile kritike in odziv publike spodbuda, da so še krepkeje zavihali rokave in začeli pripravljati predstavo za predstavo. V prvi povojni gledališki sezoni 1945/46 so uprizorili enajst premier in skupno nastopili več kot petdesetkrat. Za Leskovškom, ki se je kmalu poslovil od Celjanov, je vodstvo gledališča prevzel igralec, režiser in pisec številnih del iz celjske gledališke zgodovine Fedor Gradišnik. Med pomembnejšimi ustvarjalci so bili še Milan Stante, ki je poleg igre in režije prevzel še posle tajnika Okrožnega gledališča, režiser in igralec Jože Tomažič in številni drugi, ki so v času zanosa prvih povojnih let z veseljem žrtvovali večino svojega prostega časa za gledališko ustvarjalno delo. Repertoar, ki so ga izbrali v prvi sezoni, je bil značilen za sposobnejše slovenske amaterske ali polpoklicne odre povojnih let: nekaj lažje izvedljive svetovne klasike (Čehov, Gogolj), več domače klasike s Cankarjem na čelu, nekaj lahkotnih veseloiger (npr. Golarjeva Vdova Rošlinka) in novejša na kožo novim časom pisana dela (Bor: Raztrganci, Kajuh: Slovenska pesem, množični scensko-recitacijski nastop).

² Ristič, Slovensko gledališko ustvarjanje v Celju, str. 51–52.

³ Povzeto po: Gombač, Ves ta svet je oder, str. 44.

Celjski grofje vnovič v Celju – plakat predstave tedaj še Okrožnega ljudskega gledališča v Celju, novembra 1946.

Muzej novejše zgodovine Celje.

Milan Stante je desetletja kasneje v spominih na prve korake celjskega gledališča leta 1945 zapisal: »Po vojni smo se zagnali s takšnim navdušenjem in odločnostjo v gledališko in glasbeno področje zato, ker je bila slovenska beseda na javnem prostoru prepovedana, naenkrat pa smo se okov rešili in se v materinem jeziku izpovedali. Ja, tisti, ki vsega tega takrat ni sodoživljal, si težko predstavlja vzdušje tistega časa.«⁴

Podobno je vzdušje amaterskega zanesenjaštva opisal Fedor Gradišnik: »Predvsem – denarja ni bilo. Predstave smo opremljali sami, včasih sem izpraznil celo svojo sobo, vse pohištvo sem spravil od doma na oder (!) Igralci so vadili po službah, zvečer; ker nismo imeli ustreznih prostorov (Narodni dom so Nemci demolirali), smo vadili v zasebnih stanovanjih.«⁵

Povojni zanos je bil viden tudi v precejšnjem številu igralcev, ki so bili pripravljene skopo odmerjeni prosti čas posvetiti kulturnemu amaterizmu. V nekaj povojnih letih je namreč na odru celjskega gledališča (najprej Okrožnega, v letih 1947 do 1950 pa Ljudskega gledališča Celje) nastopilo približno 50 igralcev na sezono, ki so v prvih dveh letih pripravili približno po deset predstav, a se je že v sezoni 1947/48, ko je bilo povojnega poleta že očitno konec, število premier prepolovilo na pet v tej sezoni.

V petih povojnih letih, ko je celjsko gledališče delovalo kot amatersko, se je soočalo s številnimi težavami, pri čemer so gledališčniki še najmanj omenjali kadrovske, saj so ljubitelji brez zadržkov oddelali »drugi šiht« ob redni zaposlitvi, pa tudi nekaj manj kot 20.000 gledalcev v sezoni ob koncu štiridesetih let je dokazovalo, da ne gre za sporadično združenje amaterjev, ki se sem ter tja spomnijo uprizoriti kakšno gledališko igro. Da težava ni bila niti v pomanjkanju interesa za gledališke predstave med celjsko in okoliško publiko, nam poleg števila obiskovalcev pove tudi, da je lokalni tisk redno poročal, da se ljudje prepirajo, ker ne pridejo do vstopnic za predstave, te pa so bile pogosto razprodane za nekaj uprizoritev vnaprej. Največja težava je bila prostorska, tako značilna za vse kulturne ustanove v povojnih letih, saj gledališko poslopje nikakor ni prišlo na vrsto za resnejšo obnovo in so velike besede obljub iz ust politikov kar nekaj let letele v prazno. To sicer ne pomeni, da kulturne ustanove kdaj pa kdaj niso dobile večjih finančnih injekcij, toda te so bile namenjene točno določenim akcijam z močnim propagandnim učinkom. Pri celjskem gledališču je npr. to veljalo v drugi sezoni za gostovanja na Primorskem in na nastopih za brigadirje na mladinski delovni akciji izgradnje železniške proge Šamac – Sarajevo. Po povratku so v Gledališkem listu celjskega gledališča nadvse optimistično poročali o graditeljski vnemi brigadirjev: »Odšli smo z njimi na delo, da bi s svojimi naporji še bolj spoznali njihovo veliko voljo in požrtvovalnost za uresničevanje naše prve petletke.«⁶

Da politična vnema ne bi popuščala in da ne bi gledališčniki v nasprotju z zahtevami agitpropa slučajno pomislili, da je njihova naloga prvenstveno kulturna, so aprila 1949 na konferenci, ki so ji prisostvovali tudi lokalni politični veljaki, sodelavci Ljudskega gledališča Celje sprejeli resolucijo, v kateri je bilo zapisano, da razumejo, kaj so njihove temeljne zadolžitve: »Zavedajoč se, da kakor znanost tudi umetnost ne more biti

⁴ Gombač, Ves ta svet je oder, str. 52.

⁵ Povzeto po: Lah, Slovensko ljudsko gledališče, str. 225.

⁶ Povzeto po: Ristič, Slovensko gledališko ustvarjanje v Celju, str. 56.

apolitična in nepartijska, če hoče služiti ljudstvu, bo uprava Ljudskega gledališča posvetila vso pažnjo prvenstveno ideološko-politični izobrazbi članstva, istočasno pa ne zanemarila strokovno izobrazbo članstva»;⁷ umetnost in socializem naj bi šla torej z roko v roki v svetlejši dni.

Iz tovrstno razumljene vloge kulturne ustvarjalnosti je izhajalo drugo nerešeno vprašanje celjskega gledališča prvih povojnih let. To je bila nedefinirana umetniška usmeritev gledališča, saj je bil njegov repertoar odvisen bolj od trenutnih navdihov, volje sodelavcev in zmožnosti začasnih odrov kot pa od resnejšega konceptualnega razmisleka umetniškega vodje ali dramaturga, ki ga gledališče v štiridesetih letih 20. stoletja še ni imelo. Repertoar seveda ni bil v nesozvočju z zahtevami agitpropovskega časa, ki je klical k upodabljanju revolucionarnega, borbenege duha, klasičnih slovenskih (Cankar, Župančič) in »partizanskih« avtorjev (Bor, Dev), pa seveda sodobnih sovjetskih piscev in za dodatek še nekaj iz svetovne klasike, medtem ko je bila sodobna zahodna gledališka ustvarjalnost za slovenske odre tedaj še tabu. Amaterski oder se je srečeval s klasičnimi težavami amaterizma, kot je bila npr. kritika, da je »celjski dialekt dosledno odrinil svojega književnega konkurenta«;⁸ olajševalna okoliščina je bila, da je bilo to zapisano v oceni uprizoritve Celjskih grofov Bratka Krefta oktobra 1946.

V naslednjih sezonah so bile posamezne kritike že dosti bolj udarne in zaradi uglajenosti in spoštovanja amaterizma niso več iskale bolj popustljivih besed in izrazov; namesto tega so zahtevale korak naprej od že doseženega. To je bilo še posebej očitno v poročilih o uprizoritvi drugega dela Bratka Krefta, Kranjskih komedijantov, ko so s premiero 15. novembra 1949 počastili tudi stoletnico prve slovenske gledališke predstave v Celju. Kranjski komedijanti so dočakali za amaterski oder častitljivih 17 ponovitev in imeli na njih več kot 7.000 obiskovalcev, to pa že niso bile številke, ki bi bile svojske (zgolj) amaterskemu odru. Linhart je bil v uprizoritvi, času primerno, predstavljen kot pravi revolucionar po krvi, gledališčniki pa so odlične odzive izkoristili tudi za izpoved svojih težav. Igralec Gustav Grobelnik je ob tem uspehu v časopisu Ljudska pravica zapisal: »Celjsko gledališče se mora znebiti priložnostnega značaja. (...) Ob vsem tem je tedaj upravičena želja po višji, tj. po profesionalni obliki gledališča kot prosvetne ustanove s samostojnim proračunom.«⁹ Pozivi k profesionalizaciji gledališča so bili vse glasnejši in pogostejši, pri tem pa so celjski gledališčniki računali na pomoč lokalnih oblasti, ki so bile vse bolj darežljive do njihovega hrama, pa tudi slovenska kulturnopolitična usmeritev je ob prelomu štiridesetih v petdeseta z naklonjenostjo spremljala pobude za profesionalizacijo močnejših amaterskih odrov v regijskih središčih.

Vrnitev Mohorjeve v domači kraj

Ob gledališču je bila druga kulturna ustanova, ki je leta 1945 obnovila svoje delo v Celju, Družba sv. Mohorja. Za razliko od celjskega gledališča, ki je uživalo podporo nove oblasti, so bile le-te do najstarejše slovenske založbe, ki je v letih 1928–1941 že

⁷ Povzeto po: Ristič, Slovensko gledališko ustvarjanje v Celju, str. 58.

⁸ Povzeto po: Gombač, Ves ta svet je oder, str. 57.

⁹ Povzeto po: Gombač, Ves ta svet je oder, str. 70.

domovala v Celju, precej zadržane. Nova oblast je namreč v založniški dejavnosti ukinila skorajda vse predvojne založbe – z eno pomembno izjemo –, novoustanovljene pa so imele sedež v Ljubljani. Ta pomembna izjema je bila prav celjska Družba sv. Mohorja. Njene tegobe so se pričele že z začetkom vojne v Sloveniji leta 1941, saj je moralo vodstvo družbe zapustiti prostore in tiskarno v Celju in se zateči v Ljubljano. Nemški okupator je uničil za okoli deset vagonov knjig, izrabil tiskarno za tiskanje nemške besede, dodatno škodo pa so objekti v Celju utrpeli med zavezniškimi bombnimi napadi v zadnjih dveh letih vojne. Na srečo Mohorjanov so ostali stroji nepoškodovani in Mohorjeva je lahko po koncu vojne hitro obnovila dejavnost.¹⁰

Za Mohorjevo so se po vojni začeli novi časi z novim gospodarjem v novem hlevu. Novi gospodar je prinesel s sabo nove poglede na kulturo in na pisano besedo in je že med vojno uveljavljal načelo političnega ekskluzivizma: kdor ni z nami, je proti nam. Založnico del piscev iz katoliškega duhovnega kroga je novi gospodar imel za »ideološko opozicijsko« ustanovo, takšne pa je, če se je le dalo in je našel formalni razlog, ukinil, če pa to ni bilo mogoče, jo je hotel v čim večji meri spraviti pod svoj vpliv. Za Družbo sv. Mohorja so novi oblastniki izbrali drugo možnost. To je postalo jasno že v prvih povojnih mesecih. Boris Kidrič je Edvardu Kocbeku, ki so ga šteli za nekakšnega neformalnega vodjo katoliško mislečega dela nove oblasti, 22. septembra 1945 brez ovinkov povedal, da naj bi bili v odbor Mohorjeve nanovo imenovani Vinko Möderndorfer, Stanko Cajnkar, Marijan Breclj in Beno Kotnik. Kocbek je lahko ob tem le nejevoljno ugotavljal, da hoče Kidrič vriniti »v versko društvo komuniste, ki bi paralizirali vse na golj izdajanje molitvenikov«.¹¹

Mohorjeva ni bila deležna še hujših pritiskov ali celo ukinitve zato, ker vodilni komunisti proti sopotnikom in simpatizerjem osvobodilnega boja niso nastopali z najbolj grobimi političnimi sredstvi, značilnimi za prva leta povojnega terorja. Od vodilnih v Mohorjevi je pri komunističnem vrhu precejšen ugled užival predvsem Fran Saleški Finžgar. Poleg tega je slovenski politični vrh v svojih načrtih našel mesto tudi za Družbo sv. Mohorja. Njene publikacije so jim bile dobrodošle za širjenje političnega vpliva na Koroške Slovence. Predobro so se namreč zavedali, da je tiskanje političnopropropagandne literature priporočljivo le za območje, ki ga že obvladujejo, za še »neodrešene« kraje pa je bila bolj primerna vsem razumljiva preprosta ljudska beseda, značilna za publikacije Mohorjeve. Za Mohorjevo se je odločno potegnil še eden uglednejših slovenskih komunistov, tedaj resda že postavljen na stranski tir, Prežihov Voranc. Koledar Družbe sv. Mohorja za leto 1946 je namreč objavil njegovo izjavo, da »ako bi ne bilo Mohorjeve, ko sem njene knjige prebiral že kot deček na paši, bi ne bil nikoli postal pisatelj«.¹² Nekaj mesecev kasneje, ko so že preoblikovali Mohorjevo družbo po Kidričevih načrtih, je nove člane odbora, ki so zastopali interese oblasti, Prežih skupaj s Stankom Cajnkarjem prepričeval, »da se v naših knjigah ne sme žaliti verski čut«.¹³

¹⁰ Koledar Družbe sv. Mohorja 1947, Celje 1947, str. 168–169. Glej tudi: Marijan Smolik, Oris Zgodovine Mohorjeve družbe, Celje 1992, str. 16.

¹¹ Edvard Kocbek, Dnevnik 1945, Ljubljana 1991, str. 59.

¹² Koledar Družbe sv. Mohorja 1946, Celje 1945, str. 35.

¹³ Prežihov Voranc, Zbrano delo 11, Ljubljana 1989, str. 63.

Novi oblastniki so torej povečali vpliv na Mohorjevo družbo na način, ki ga je Kidrič napovedal Kocbeku. Na temelju predvojne zadruga Mohorjeva tiskarna je bila 27. novembra 1945 ustanovljena nova, ki je bila 7. januarja 1946 registrirana z uradnim imenom Tiskarna Družbe sv. Mohorja, tiskovna in produktivna zadruga v Celju z o.j.¹⁴ V letih 1945–1950 sta tako vzporedno obstajali dve založnici del z imenom Mohorjeva, kot prva Družba sv. Mohorja, še naprej organizirana kot bratovščina, in kot druga tiskarna z o.j. Bralce Mohorjeve, zmedene, ker niso bili navajeni tovrstne dvojnosti, so morali opozarjati, da članstvo v družbi ne pomeni, da bodo prejemali tudi dela tiskovne zadruga.¹⁵

Za predsednika Tiskarne je bil imenovan Marijan Breclj, tedaj podpredsednik slovenske vlade, tajnik je bil Vinko Möderndorfer, poleg starih Mohorjanov pa so bili člani vodstva še predstavniki nove oblasti. Odbor Družbe sv. Mohorja je bil še naprej sestavljen po starem običaju, tako da je bil predsednik iz vodstva lavantinske škofije. To je bil generalni vikar dr. Fran Cukala (pri Tiskarni je bil podpredsednik), tajnik pa je bil prva leta še Fran Saleški Finžgar.

Ustanovitev vzporednega podjetja med starimi Mohorjani ni naletela na odobravanje, saj je bilo jasno, da so vodstvo prevzeli predstavniki nove oblasti in da je sprememba prinesla podržavljenje tiskarne, s katero ni več prosto razpolagala Družba sv. Mohorja. Stanko Cajnkar je dan po seji v Celju, 28. novembra 1945, o njej poročal Edvardu Kocbeku. Povedal mu je, da je Möderndorfer predstavil zahtevo vlade, da za predsednika izberejo Prežihovega Voranca ali Marijana Breclja. Večina je glasovala za Breclja, temu pa se je uprl le dr. Anton Trstenjak. Kocbek si je ob tem zapisal v svoj dnevnik: *»Čeprav je težko dopustiti za predsednika take družbe komunista, pa je meni še težje dati ji za predsednika figuro, ki ni niti kulturni delavec, še manj pa kristjan, ampak narobe, instrument taktike, nosilec varanja.«*¹⁶

Prevzem nadzora nad tiskarno je bil za stare Mohorjane vsekakor boleč udarec, gledano z bolj oddaljene in varnejše razdalje pa je možno ocenjevati tudi, da je prav ta poteza obvarovala Mohorjevo pred še hujšimi možnimi posledicami. Celjska Družba sv. Mohorja je bila namreč prva povojna leta edina pomembnejša slovenska založba, ki je domovala zunaj Ljubljane in ni bila popolnoma v rokah novih oblastnikov. Ko so 17. decembra 1945 o tisku in tiskarnah razpravljali na seji slovenskega partijskega vodstva in je Kidrič odločno poudaril, da morajo imeti popoln nadzor nad tiskom, je Franc Leskošek med nadaljnje možne tarče oblasti uvrstil tudi celjsko založbo: *»V tiskarni Mohorjeve družbe naj se odvzame vse tiste stroje in papir, ki so ga tja iz drugih tiskarn dostavili Nemci in naj se da na razpolago našim združenim tiskarnam.«*¹⁷

Minister Leskovšek očitno še ni bil obveščten, da je tudi Mohorjeva že »padla« in je bila tiskarna varno pod nadzorom predstavnikov nove oblasti, zato za realizacijo njegovega predloga ni bilo nobene potrebe. Predstavniki nove oblasti so imeli nadzor nad

¹⁴ Koledar Družbe sv. Mohorja 1946, Celje 1945, str. 34–35; Koledar Družbe sv. Mohorja 1947, Celje, 1947, str. 168.

¹⁵ Koledar Družbe sv. Mohorja 1947, str. 194.

¹⁶ Edvard Kocbek, Dnevnik 1945, Ljubljana 1991, str. 135.

¹⁷ Zapiski politbiroja CK KPS/ZKS 1945/1945 (uredila in uvodno besedilo napisala Darinka Drnovšek), Ljubljana 2000, str. 55, (Viri; št. 15).

tiskovinami Tiskarne in tudi Družbe sv. Mohorja. To se je pokazalo že v koledarju za leto 1947, ko je tajnik Družbe Fran Saleški Finžgar v sporočilih članom očitno zapisal precej ostre besede na račun novih oblastnikov, ki so prevzeli tiskarno. Prežihov Voranc je ocenil, da je Finžgar »stvari tendenciozno postavil« in predlagal, »naj se tisti stavki drugače postavijo, ali pa z enim stavkom odstranijo«. ¹⁸ Poleg tega so zmožnosti tiskarne dodobra obremenili s knjigami Tiskarne Družbe sv. Mohorja, torej z bolj ideološko ustrezno literaturo.

Odnos oblasti do Družbe sv. Mohorja se je začel počasi spreminjati, ko je bila meja med Jugoslavijo in Avstrijo dokončno potrjena in je Koroška ostala v Avstriji. V političnih sporih med Slovenci onkraj meje so začeli različno ocenjevati vlogo celjske Družbe sv. Mohorja. Nasproti zagovornikom vsenarodnega pomena Mohorjeve v celjski družbi in vodstvu Osvobodilne fronte v Sloveniji in na Koroškem je del vodstva koroških Slovencev predlagal, naj obnovijo celovško Mohorjevo. Kljub protestom Osvobodilne fronte za Slovensko Koroško in iz Jugoslavije so v Celovcu ustanovili novo Družbo sv. Mohorja. Uradno je začela delovati decembra 1947 in je dobila v last nepremičnine Mohorjeve družbe na Koroškem. ¹⁹

V Sloveniji je celjska Družba sv. Mohorja po vojni zapolnjevala pomembno praznino, ki je nastajala v enostranski izdajateljski politiki centralnih ljubljanskih založb, saj v teh pisci iz katoliških vrst skorajda niso našli založnika. Družba sv. Mohorja je tako imela vlogo ideološke opozicijske založbe, ki je izdajala predvsem tista dela, ki po ideološkem konceptu niso sodila v programe centralnih založb. Dnevni tisk je le redko predstavljal dela Mohorjeve, revija Slovenski knjižni trg (od 1953 Knjiga), glasilo slovenskih založb, ki je seznanjala bralce in knjižničarje z novimi izdajami, pa do konca petdesetih let še ni propagirala novitet Mohorjeve. V prvih povojnih letih je Mohorjeva družba z več kot 70.000 člani in s toliko letnimi zbirkami s cenovno dostopnimi knjigami zalagala velik del slovenskega podeželja, čeprav v nasprotju z drugimi založbami ni dobivala državnih subvencij. Razen v letu 1947 je bilo letno število izdaj Družbe sv. Mohorja precej manjše kot število tiskov Tiskarne družbe sv. Mohorja. Poleg rednega letnega koledarja, knjig iz najstarejše slovenske knjižne zbirke Slovenske večernice in še nekaterih, ki so tvorile letni komplet za naročnike, je vsekakor vredno poudariti še ponatis Finžgarjevega romana Pod svobodnim soncem iz leta 1946, ki so ga izdali v za današnje razmere na knjižnem trgu neverjetni nakladi 60.000 izvodov.

V podržavljeni tiskarni se je našlo mesto tudi za tiskanje novega celjskega časopisa. Ta je kot Nova pot začel izhajati 2. junija 1945, ko se je Celje poklonilo obisku novega državnega voditelja Josipa Broza Tita. Prvih nekaj števil Nove poti so natisnili drugje, od 8. številke pa so ga tiskali v Mohorjevi tiskarni. Časopis je izhajal neredno in je imel bolj propagandno predvolilno vlogo, po volitvah v ustavodajno skupščino novembra 1945 pa je zamrl. V naslednjih letih so mu sledili drugi časopisi, a z enakim uspehom, torej z nerednostjo izhajanja, s kratkim rokom trajanja in pogostim menjavanjem na uredniških mestih, tako da Celjani niso mogli biti povsem prepričani, če bodo še dolgo brali časopis s tovrstnim imenom. Šele sredi petdesetih let, leta 1955, je celjski časopis

¹⁸ Lovro Kuhar, Zbrano delo 11, Ljubljana 1989, str. 74.

¹⁹ Dušan Nečak, Koroški Slovenci v drugi avstrijski republiki, Ljubljana 1985, str. 56–57; Smolik, Oris zgodovine Mohorjeve družbe, str. 18–19.

Pokrajinski muzej Celje, naslednik Mestnega muzeja, je dobil prostor za širitev v stari grofiji.
Muzej novejšje zgodovine Celje.

dobil ime, ki se je obdržal vrsto let, več kot desetletje. To je bil Celjski tednik, predhodnik današnjega Novega tednika.²⁰

Podržavljenje Mestnega muzeja

Novi časi so se po vojni nakazovali tudi za uresničevanje dolgoletnih želja pri ohranjanju kulturne dediščine v Celju in okolici. Že od ustanovitve Mestnega muzeja leta 1882 se je namreč ta srečeval s prostorsko stisko, saj v poslopju stare normalke in učiteljsišča, kjer je bil nastanjen, ni imel dovolj prostora za vedno nove in nove muzealije, ki so pogledale iz zemlje pri praktično vsakem gradbenem posegu v Celju. Po slovenizaciji muzeja po 1. svetovni vojni se je precej razširila tudi njegova dejavnost, muzejske zbirke so bile vse bolj raznolike, po mnenju Janka Orožna, od leta 1925 predsednika muzejskega društva, pa bi moral Mestni muzej poskrbeti tudi za arhivsko gradivo Celja in okolice ter odpreti še znanstveno knjižnico.²¹ Že leta 1935 je Orožen predlagal več možnih rešitev prostorske stiske muzeja, sam pa je bil najbolj zagret za drugo od petih možnih rešitev problema: »Druga rešitev, morda najbolj idealna, bi bila v stari grofiji, poslopju, ki je itak mestno. Tudi tu bi bilo treba nekaj žrtvovati, ali na razpolago bi šele bila, ko bi se iz nje izselilo okrožno sodišče.«²²

Verjetno ne slučajno, temveč ob obilni angažiranosti Orožna in drugih ljubiteljev celjske preteklosti ter ob, kakor bi danes rekli, ustreznem lobiranju na pravih naslovih, je do uresničitve Orožnovih predlogov prišlo takoj po vojni. Muzejsko društvo v Celju je obnovilo dejavnost avgusta 1945, ko je bil Orožen vnovič izvoljen za predsednika. Toda po podržavljenju muzeja in njegovem preoblikovanju v javni zavod je društvo izgubilo dotedanji pomen, počasi zamiralo in leta 1950 postalo zgolj sekcija Zgodovinskega društva Celje.²³ Vendar je treba prav prizadevnim članom Muzejskega društva pripisati dobršen del zaslug, da mu je bilo v letu 1946, ko je bil Mestni muzej iz društvene preoblikovan v javno ustanovo, tudi uradno dodeljeno poslopje stare grofije, ki naj bi si ga delil s študijsko knjižnico. Ustanovi sta se sporazumno dogovorili za razdelitev prostorov, pri čemer je muzeju pripadel stari zgodovinski del poslopja in pritličje novega trakta, kjer naj bi uredili lapidarij, knjižnica pa je dobila na razpolago prvo in drugo nadstropje novega trakta poslopja. Poslopje je bilo seveda potrebno temeljite prenove, v povojnih letih pa za hitre enkratne investicije v kulturi zaradi finančnih težav in reševanja v prvi vrsti eksistencialnih problemov prebivalstva ni bilo mogoče računati. Pa vendar je Zavod za spomeniško varstvo Ljudske republike Slovenije mislil vnaprej in med nujno potrebne posege pri ohranjanju kulturne dediščine zapisal tudi restavriranje in adaptiranje poslopja stare grofije v Celju. Za izdelavo načrtov je zadalžil univerzitetnega profesorja ing. arh. Marijana Mušiča, ki se je lotil dela in prvotne idejne projekte dopolnjeval v skladu z željami stroke in financerjev. Obnova se je zaradi pomanjkanja denarja zavlekla v naslednja leta. Pri idejnem projektu so razmišljali tudi o možnosti, da bi kdaj v oddaljeni prihodnosti knjižnica dobila druge prostore in se selila na novo

²⁰ Več glej: Branko Goropevšek, Naše poti : prvih 50 let – od Nove poti do Novega tednika, Celje 1995.

²¹ J. Orožen, Celjsko muzejsko vprašanje v preteklosti in sedanjosti, v: Kronika slovenskih mest II, 1935, št. 1, str. 62–63.

²² Prav tam, str. 63.

²³ Vera Kolšek, Celjski muzej IV – ob stoletnici, Ljubljana 1982, str. 15.

lokacijo ter bi lahko tudi njene prostore brez večjih adaptacij spremenili v dodatne razstavne prostore.²⁴

Bolj kot s strokovnimi muzealskimi problemi so se muzejski delavci sprva soočali z vprašanji adaptacije grafije, da bi bile zbirke vsaj za silo spravljene na varno. Po nekaj več kot letu obnovitvenih del so januarja 1947 muzealije končno preselili v prostore, dodeljene Mestnemu muzeju, naslednji mesec za Prešernov teden pa tudi odprli prvo razstavo v prostorih, kjer je muzej še danes. Muzej se je z leti kadrovsko krepil, se delil na nove oddelke in pridobil veliko novih muzealij. Pomembni eksponati so prihajali takoj po vojni iz zbirnega centra, nato pa tudi iz vse številnejših arheoloških izkopavanj v Celju in okolici.²⁵

Knjižna oskrba in obvezni izvod

Druga ustanova, ki se je nastanila v stari grafiji, je bila študijska knjižnica. Tovrstne kulturne ustanove v središčih takratnih štirih okrožij v Sloveniji, v Ljubljani, Celju, Mariboru in Novem mestu, so bile ustanovljene z odredbama ministra za prosveto Ljudske republike Slovenije Ferda Kozaka z dne 1. marca 1946, ki sta stopili v veljavo z dnem objave v Uradnem listu 6. marca istega leta. Za razliko od ljudskih knjižnic so dobile okrožne študijske knjižnice širše naloge in pristojnosti, zato so morale imeti stalen čas poslovanja in poklicni knjižničarski kader s fakultetno izobrazbo; seveda sta bila oba pogoja izpolnjena postopoma, saj takojšnjih možnosti za to ni bilo. Za študijsko knjižnico v Celju je bilo posebej navedeno, da prevzame knjižne zaloge mestne knjižnice in bivših sreskih učiteljskih knjižnic celjskega okrožja, če pa je prišlo do podvajanja gradiva, je bilo le-to lahko predano ljudskim knjižnicam v okolici. Študijske knjižnice so bile zadolžene tudi za nabavo in pregled nad znanstveno literaturo, iz česar so se razvijali domoznanski oddelki teh knjižnic. Od ljudskih je študijske knjižnice ločeval tudi način izpopolnjevanja knjižnih zalog. Ministrstvo za prosveto se je obvezalo, da »bo dodelilo okrožnim študijskim knjižnicam primerne in potrebne knjige iz zaloge zaplenjenih knjig, ki jih zbere v svojih zbiralnih centrih«, v prihodnje pa naj bi se zaloge izpopolnjevale, poleg običajnih nakupov, zamenjav in darov, tudi »z dolžnostnimi izvodi«.²⁶

S tem se je začel proces večanja števila obveznih izvodov na Slovenskem, ki je bil omejen na Ljubljano vse od časov, ko je leta 1807 Licejska knjižnica dobila pravico prejemanja dolžnostnega izvoda iz ozemlja Kranjske.²⁷ Funkcija obveznega izvoda, ki se je sprva razvijala iz cenzurnih nagibov, je imela v 20. stoletju že izrazito kulturni značaj, spremljanje in omogočanje pregleda nad vsem tiskom pa je seveda pomenilo, da tudi bolj zahtevne literature Celjanom ni bilo več nujno iskati v Ljubljani ali večjih mestih za

²⁴ vln. (= Vlado Novak), Povojna prizadevanja za obnovo obeh poslopij grafije v namene Mestnega muzeja in študijske knjižnice (1946–1956), Celjski zbornik 1958, str. 207–212.

²⁵ Kolšek, Celjski muzej IV – ob stoletnici, str. 7–9.

²⁶ Uradni list Ljudske republike Slovenije, III, št. 19, 6. 3. 1946, str. 53–54.

²⁷ Odloki o študijskih knjižnicah in njeni člani o dolžnostnem izvodu so v bibliotekarski strokovni literaturi kar nekako spregledani; prim. zbornik: Zapisi za prihodnost,, 190 let obveznega izvoda tiska na Slovenskem, ur. Eva Kodrič-Dačić, Ljubljana 1997.

mejo, saj jim je lahko želena knjigo, če je že ni imela na zalogi, študijska knjižnica priskrbela tudi s porajajočo se medknjižnično izposajo.

Prvi koraki so bili seveda naporni, saj je tako kot za vse kulturne ustanove tudi za celjsko študijsko knjižnico veljalo, da na večje investicije v času desetletje trajajoče prve petletke ni bilo možno računati. Knjižne zaloge so rasle iz zbirk repatriiranih knjig iz Gradca in Maribora, iz zalog zbirnih fondov, nekaj »odvečnega« ali dvojnega sta odstopili Narodna in univerzitetna knjižnica iz Ljubljane in Študijska knjižnica iz Maribora, za Celjane pa je bila zlata vredna zlasti bogata zbirka celejenzij in styriak iz zapuščine nemškega bibliofila Georga Skoberneteta, katerega premoženje je bilo ob obsodbi na sodišču zaplenjeno. Z nakupi so postopoma zapolnjevali tudi praznine pri tuji literaturi. Sprva sta bila v knjižnici zaposlena le dva delavca, med tema tudi prvi upravnik knjižnice Vlado Novak, v naslednjih desetletjih pa se je ob množenju knjižne zaloge za nekajkrat pomnožilo tudi število zaposlenih.²⁸

Popis slovenskih knjižnic, ki ga je ob štiristoletnici natisa prve slovenske knjige opravilo Društvo bibliotekarjev Slovenije, je pokazalo, da so se študijske knjižnice, med njimi tudi celjska kot sorazmerno mlada ustanova, v skladu z načrti po pomembnosti kmalu uvrstile med največje slovenske znanstvene in strokovne knjižnice, daleč pred njimi pa so bile le še tovrstne ustanove z dolgo tradicijo, npr. Narodna in univerzitetna knjižnica ali knjižnica Narodnega muzeja. Mariborska študijska knjižnica, ki se je razvila iz leta 1903 ustanovljene knjižnice Zgodovinskega društva, je imela npr. leta 1950 več kot 50.000 zvezkov, novomeška, ki je bila ustanovljena na temeljih nekdanje Sokolske knjižnice, približno 32.000 zvezkov, celjska pa je imela približno 39.000 zvezkov. Popisovalci so zabeležili še, da celjska knjižnica posluje »začasno 3 krat tedensko«, da ima »zbirke: rokopisi, drobni tisk, muzikalije, zemljevidi«, da ima čitalnica 18 sedežev in da knjižnica »prejema dolžnostne izvode tiskov v LRS«.²⁹

Študijska knjižnica je Celjanom približala zahtevnejšo strokovno literaturo in dopolnjevala ponudbo drugih kulturnih ustanov v mestu. Toda za eno osnovnih kulturnih nalog civilizirane družbe, približati knjigo kot temeljno kulturno dobrino širokemu krogu ljudi, so morale skrbeti ljudske knjižnice. Ob snovanju prvih ljudskih knjižnic na Slovenskem so poglavitno vlogo igrala društva, saj so bile knjižnice običajno njihovi odseki, po poddržavljenju večine kulturnih ustanov po letu 1945 pa je tudi na tem področju poskušala država prevzeti vajeti v svoje roke, saj drugače ne bi mogla nadzirati, kaj »nekoristnega« in »protidržavnega« prebira njeno ljubo ljudstvo.

V Celju je glavno vlogo pri oskrbi prebivalstva s knjigo imela, tako kot pred vojno, Mestna knjižnica. Za njene prve korake po vojni je poskrbela že predvojna knjižničarka Vera Levstik po povratku iz izgnanstva v Srbiji, zagon pa je knjižnica doživela po letu 1947, ko je njeno vodstvo prevzel Zlatko Deniša, ki je pri občinskih oblasteh in sindikatih uspel izposlovati dovoljšnja sredstva za precejšnjo obogatitev knjižničnih zalog in zaposlitev še enega knjižničarja, pa tudi za primerne prostore, saj se je knjižnica v naslednjih letih večkrat selila v prostore, ki so se jim zdeli primernejši od prejšnjih. Leta 1950 je knjižni fond presegel 10.000 knjig, med katerimi so bralci najpogosteje

²⁸ Vlado Novak, Študijska knjižnica v Celju (oris razvoja od 1946 do 1973), Celjski zbornik 1986, str. 8–9.

²⁹ Slovenske knjižnice: pregled ob štiristoletnici slovenske knjige, Ljubljana 1951, str. 14.

posegali po istih delih kot Slovenci po drugih krajih, kar pomeni po delih Bevka, Cankarja, Jurčiča med slovenskimi in Verna, Gorkega, Twaina in Balzaca med tujimi avtorji. Tako propagirana političnopropropagandna dela pa tudi v Celju niso šla v promet in vodja Zlatko Deniša je lahko le resignirano ugotavljal, da leže »napredne« knjige zaprašene na policah.³⁰

Mestna knjižnica Celje se je uvrstila med najuspešnejše ljudske knjižnice v Sloveniji, kar je dokazovala tudi Prešernova nagrada za leto 1952, ki jo je Zlatko Deniša dobil za organizacijo ljudskega knjižničarstva v Celju (Prešernova nagrada je tedaj sicer zašla v svoje hiperinflacijsko obdobje, saj jih je bilo za leto 1952 podeljenih kar 12 in so jih začeli naslednja leta omejevati). V utemeljitvi so se sklicevali na dejstva, da je Mestna knjižnica vredna tega priznanja zaradi novih sodobno opremljenih prostorov, organizacije lastne knjigovoznice, za prvo uvedbo decimalne klasifikacije v Sloveniji, za organiziranje literarnih večerov v čitalnici in zaradi pomoči pri ustanavljanju in razvoju manjših vaških knjižnic v okolici. Deniša pa se ni dolgo veselil uspehov: »*Moje veselje in ponos ob tem velikem priznanju pa je bilo kratko. Razbesnela se je zavist, pojavile so se intrige in celo poniževanja. Užaljen in prizadet sem zapustil Mestno ljudsko knjižnico v Celju, odstopil z vseh funkcij v kulturni dejavnosti in odšel iz mojega rojstnega Celja v Ljubljano.*«³¹

Poleg Mestne knjižnice je v Celju v povojnih letih delovalo še približno 20 manjših knjižnic, večinoma šolskih in sindikalnih, ki so sledile tedanji doktrini, da je treba knjigo čim bolj približati mladini in delavcem tam, kjer se ti združujejo, v šoli ali na delu. Toda tovrstni način organiziranja ljudskega knjižničarstva je začel kmalu kazati vse svoje slabosti, saj so bile njihove zbirke skromne, knjižničarji pa nepoklicni in je bila to zgolj njihova zadolžitev ob drugih službenih obveznostih ali pa ljubiteljsko delo. Le dve celjski knjižnici sta – poleg Mestne seveda – po popisu Društva bibliotekarjev Slovenije iz leta 1950 premogli več kot 1000 zvezkov in s tem omogočali svojim bralcem vsaj kolikor toliko dostojno izbiro literature. To sta bili knjižnica I. gimnazije, v kateri so zbrali gradivo več predvojnih šolskih knjižnic, ki se je izognilo vojnemu uničenju, in pa Delavska knjižnica (kasneje Knjižnica Svobode) Gaberje, katere uradni ustanovitelj je bila Tovarna emajlirane posode.³² Večina manjših knjižnic je šla v petdesetih letih, kot sorodne manjše knjižnice drugod po Sloveniji, v »likvidacijo« oziroma v združevanje z večjimi in starejšimi sestrami.

Tako kot drugod so tudi celjsko kulturno ponudbo v prvem povojnem desetletju krepila številna amaterska kulturna društva s svojimi gledališkimi, glasbenimi in drugimi sekcijami. Celje se v začetku petdesetih let ni moglo primerjati z najmočnejšima slovenskima kulturnima središčema Ljubljano in Mariborom, a se prav tako ni moglo primerjati z manjšimi, a prav tako regijskimi slovenskimi središči, pred katerimi je imelo kar nekaj korakov prednosti. To velja zlasti pri skrbi za kulturno dediščino. Pri načrtovanju oblikovanja poklicnega gledališča je bilo Celje približno na istem kot

³⁰ Branko Goropevšek, Čez križe in težave do Abrahama, v: Osrednja knjižnica Celje včeraj, danes, jutri: ob 50-letnici ustanovitve Študijske knjižnice v Celju (1946–1996), ur. Branko Goropevšek, Celje, 1996, str. 52–56.

³¹ Petdeset let Prešernovih nagrad (1947–1996), ur. Beba Jenčič in France Vurnik, Ljubljana–Kranj, 1996, str. 154.

³² Slovenska knjižnice: pregled ob štiristoletnici slovenske knjige, Ljubljana, 1951, str. 83–85.

gorenjska metropola Kranj in Primorska, kjer so še iskali primeren sedež za bodoče poklicno gledališče. Privilegij dolžnostnega izvoda za študijsko knjižnico je tedaj uživala le še dolenjska metropola Novo mesto, pri založništvu pa se manjša mesta nikakor niso mogla primerjati s čim takšnim, kot je bila Družba sv. Mohorja, čeprav ta resda ni imela vloge »pokrajinske« založbe, ki bi v programu še posebej pazila na domoznansko literaturo.

Premik v oblikovanju regijskih upravnih središč, kakršno je Celje, v močnejša regijska kulturna središča, je bil na Slovenskem narejen v petdesetih in šestdesetih letih. Tedaj so začeli tudi v manjših mestih ustanavljati kulturne ustanove, ki so bile dotlej lastne le največjim slovenskim mestom. Socialističnemu času primerno je šlo večinoma za javne ustanove (in ne društvene ali privatne, kot je bila navada na Zahodu), le da ustanoviteljica na lokalni ravni ni bila država, temveč lokalna skupnost, najprej okraji in kasneje občine. Bile pa so seveda proračunske ustanove, s čimer je osnovno finančno skrb za poslovanje pokrival proračun lokalne skupnosti, a so si lokalni politični veljaki na ta način pridržali tudi pravico presojanja o programski politiki kulturnih ustanov, čeprav so bili za to precej skromno usposobljeni.

Ena od temeljnih nalog pristojnih je bila izgradnja enakomerne mreže knjižnic, kar naj bi dosegli z združevanjem majhnih in skromno založenih knjižnic v večje enote, katere ustanoviteljice bi bile občine, ki bi bile dolžne poskrbeti za minimalne pogoje delovanja. Knjižničarji sami so poenotenje knjižnične mreže in notnih bibliotekarskih načel spodbudili v drugi polovici petdesetih let, načrten in sistematičen razvoj pa je dokončno trasiral leta 1961 sprejeti prvi slovenski zakon o knjižničarstvu.

Težave so Študijsko knjižnico Celje spremljale od ustanovitve leta 1946. V prvi vrsti je bila to prostorska stiska, ki je predstavljala težavo zlasti za delo v čitalnici in bila ovira za razvoj domoznanstva, kar naj bi bila ena od posebnosti študijskih knjižnic. Leta 1955 je dobila knjižnica dodatno sobo, a s tem ni bilo še nič rešeno, saj je bila to hkrati izposojevalnica in čitalnica, ki kot takšna ni dopuščala študijskega dela. Ko je knjižni fond že sredi petdesetih let narasel na več kot 50.000 naslovov, je postalo akutno tudi že pomanjkanje prostora za knjige. Leta 1956 je uprava knjižnice prvič predlagala, da naj bi na mestu v vojni poškodovanega trakta Stare grofije zgradili novo poslopje za potrebe študijske knjižnice. Za idejo so se sicer kmalu ogreli tudi lokalni veljaki, ker pa zgolj moralna podpora ne zadošča za realizacijo investicije in gradnje stavbe večjega obsega, so samoupravni mlini poskrbeli, da so se knjižni delavci in obiskovalci knjižnice veselili šele dobro desetletje kasneje. Načelno soglasje pristojnih organov je bilo premalo, saj so začetek gradnje in gradnjo samo odlašali zaradi spreminjanja upravne strukture in s tem prenašanja investicijskih in finančnih obveznosti na druga ramena. Pa še ko je bila nova stavba leta 1967 dokončno zgrajena in dana v uporabo vsem, ki jih zanima dobra knjiga (po načelu, da je intelektualec tisti, ki zavije v knjižnico ali muzej tudi, kadar ne dežuje), je bilo na rovaš »funkcionalnosti« prostorov izrečenih in zapisanih precej pikrih besed. In to kljub dejstvu, da so si lokalni politični veljaki peli samohvalo o veliki skrbi socialistične družbe za izpolnjevanje načel o kulturi ljudstvu.³³

³³ Novak, Študijska knjižnica v Celju, str. 10–12; Goropevšek, Čez križe in težave do Abrahama, str. 62–67.

Pri načrtovanju novih prostorov so se projektanti le deloma naslonili na prvi povojni načrt restavracije Stare grofije, saj naj bi ta bolj upošteval zunanji videz, pozabljal pa na funkcionalno razporeditev notranjosti za ustanove, ki v posloplju domujejo. Čeprav so načrtovalci optimistično menili, da »je bilo v celoti zadoščeno potrebam programa obeh zavodov in bo z realizacijo objekta obema zagotovljeno uspešno delo v daljši perspektivi«,³⁴ je jasno, da dokončnih rešitev in odgovorov za tovrstne ustanove ni, čeprav naj bi število polic ob obsegu dotedanjega dotoka del zadoščalo za približno nadaljnjih 25 let. Toda v tem času se je število na Slovenskem izdanih knjig podvojilo ...

Koncepti šestdesetih let so že v začetku sedemdesetih padli na izpitu, saj je bila za razvoj knjižničarstva izumljena nova doktrina, da naj bi se v prid razvoju splošnoizobraževalnega knjižničarstva združevale študijske in ljudske knjižnice v enotne večje ustanove. Na ravni Slovenije je to pomenilo ponovno širjenje pravic obveznega pošiljanja tiska, ki ga je po novem prejemale enajst slovenskih knjižnic, toda za Celje to ni bila novost. Za celjske knjižnice je bila novost združitev ljudskih knjižnic s študijsko v eno ustanovo. To ni šlo povsod gladko, saj je npr. vodstvo knjižnice društva Svoboda Gaberje v tem videlo omejevanje lastnega razvoja in sprva nasprotovalo izgubi samostojnosti. Toda v enopartijskem sistemu se diktatu od zgoraj ni dalo dolgo upirati – sredstva prepričevanja so bila raznolika, od milih do manj milih – in občinska skupščina Celja je na Prešernov dan leta 1974 potrdila združitev največjih celjskih knjižnic v enotno Osrednjo knjižnico Celje.³⁵

Ta je šla v naslednjih dveh desetletjih najprej skozi svinčena leta oživljanja revolucionarnosti v sedemdesetih, ko je bila poimenovana po velikem marksističnem utopistu Edvardu Kardelju (njegovo ime je nosila v istih letih kot Univerza Edvarda Kardelja v Ljubljani, od koder so prihajali diplomirani knjižničarji, torej v letih 1979–1990), skozi burna osemdeseta, ko se je lomila (že predhodno krepko nalomljena) socialistična dogovorna ekonomija in ko se je potrdila ob združevanju študijskih in ljudskih knjižnic prisotna skepsa, da gre vendarle za dvoje različnih tipov kulturnih ustanov z različnimi cilji in pristopi dela. Nostalgija za študijskimi knjižnicami? Najverjetneje ne, saj ni pomembna organizacijska niansa, ali gre za študijsko knjižnico ali za študijski oddelek knjižnice, temveč je bolj pomembno spoznanje, da je najvrednejše in najbolj zaželeno hkrati tudi najdražje (skrb za stare tiske, nabava redkih tiskov ali študijske literature iz tujine, primerni prostori za individualni študij itd.), to pa je običajno v časih gospodarske krize, gledano z očmi financerja, tudi najlažje pogrešati.

Od idej o ukinitvi do uspehov Mohorjeve družbe

Poleg večanja števila knjižnic, ki so prejemale obvezni izvod vseh tiskov na Slovenskem, je pri skrbi za dostopnost do knjige kulturni policentrizem okrepila še razširitev mreže založb po številnih slovenskih mestih, npr. Založba Lipa v Kopru, Gorenjski tisk v Kranju, Dolenjska založba v Novem mestu, Pomurski tisk v Murski Soboti itd. Za Celje z že uveljavljeno Družbo sv. Mohorja to ni bila novost, pač pa je Celju zaradi programske usmeritve založbe celo grozilo, da bo založbo izgubilo. Medtem ko je v odnosu do

³⁴ Jurij Sadar, *Novo posloplje Študijske knjižnice v Celju*, Celjski zbornik 1967, Celje 1967, str. 119.

³⁵ Goropevšek, *Čez križe in težave do Abrahama*, str. 67–68.

drugih kulturnih ustanov začel agitpropovski pritisk prvih povojnih let popuščati, se je po drugi strani začel zaostroovati pogled oblastnikov na katoliške ustanove. To je bilo povezano s spreminjajočo se politično usmeritvijo ob zaostrovanju odnosov med Jugoslavijo in Vatikanom, ki je decembra 1952 pripeljala do prekinitve diplomatskih odnosov med njima. Vse bolj pozorna na celjsko založbo je postajala oblast od začetka petdesetih let, ko je pomembnejšo vlogo v Mohorjevi dobival dr. Stanko Cajnkar, ki je bil po mnenju slovenskega partijskega vrha v preveč prijateljskih odnosih z Edvardom Kocbekom. Pripravi na obračun s Kocbekom in ob osemdesetletnici Frana Saleškega Finžgarja februarja 1951, ko je ta tajniško mesto pri Družbi sv. Mohorja prepustil Cajnkarju, so sledili tudi premiki v ocenjevanju vloge Mohorjeve družbe, ki so se zaostriili do kritične točke. Slovenski politični trust, politbiro centralnega komiteja Komunistične partije Slovenije, je 12. oktobra 1951 med sklepe nedvoumno zapisal: *»Posebej je treba proučiti vprašanje Mohorjeve družbe – vzeti kurz za likvidacijo.«*³⁶

Ker se nobena juha ne poje tako vroča, kot se skuha, so se v naglo spreminjajočih političnih okoliščinah vsaj malenkostno ohladili tudi vodilni slovenski komunisti, čeprav je treba dodati, da tudi Mohorjani niso bili preveč taktični pri obrambi svoje dediščine. Družba sv. Mohorja je bila namreč še naprej organizirana kot cerkvena bratovščina in se, kot je veljalo za katoliško cerkev na splošno, ni prilagajala določbam nove zakonodaje, ki je temeljila na ločevanju države in cerkve. Oblastniki so tako jasno poudarjali, da Mohorjeva ni organizirana po določbah veljavne zakonodaje, društvenega zakona iz leta 1945 in ustave iz leta 1946 in da od leta 1945 pravzaprav deluje ilegalno; to v tedanji situaciji niti ni bilo tako neobičajno, če pomislimo, da se po sprejemu omenjenih zakonodajnih predpisov ni registrirala niti Komunistična partija Jugoslavije. Boris Kraigher, v letih hudega partijskega terorja slovenski notranji minister, od leta 1953 pa predsednik slovenske vlade, ki je precej liberalizirala življenje v Sloveniji, je predlagal tudi milejši, a še vedno dovolj trd odnos do Mohorjeve. Na seji najožjega slovenskega partijskega vodstva je 20. novembra 1952 – po uvodni pojasnitvi: *»Leta 1945 smo jo zadržali predvsem zaradi vpliva na Koroškem, sedaj tega ni več.«* – predlagal, da je ne bi ukinili, čeprav *»Mohorjeva družba predstavlja oporo klerikalni politični akciji med ljudmi«*, temveč bi ji postavili močno konkurenco v enako zasnovani Prešernovi družbi in strogo nadzirali tisk Mohorjeve družbe v celjski tiskarni, kar od nacionalizacije tiskarne sploh ni bil nikakršen problem. Ob ugotovitvi, da je treba v celotni založniški dejavnosti zaostriiti politiko proti *»klerikalizmu«*, so bili Kraigherjevi predlogi sprejeti.³⁷

Mohorjeva družba je šla torej v petdesetih letih skozi novo fazo svojega razvoja in preživela še eno kritično obdobje, ko je njen obstoj visel na nitki – vsaj doslej je bilo to zadnjič, da so nekateri politiki precej neposredno namigovali na ukinitve te najstarejše slovenske založbe. Založba Tiskarne družbe sv. Mohorja je prešla v likvidacijo leta 1950,³⁸ ker je očitno odigrala svojo vlogo, saj je bila tiskarna tudi brez njenega obstoja pod nadzorom oblasti. Zadnji tiski Založbe Tiskarne nosijo letnico 1950. Zmede med bralci celjske založbe, ko niso vedeli, ali morajo posamezno knjigo naročiti pri Družbi ali

³⁶ Zapisniki politbiroja CK KPS/CKZKS 1945–1954, str. 276.

³⁷ Zapisniki politbiroja CK KPS/CKZKS 1945–1954, str. 320–321.

³⁸ Pet let založništva v novi Jugoslaviji, Ljubljana, 1950, str. 90.

pri Tiskarni, je bilo konec, in od leta 1951 je bila v Celju vnovič le ena Mohorjeva družba.

Podrobneje je novo kulturnopolitično usmeritev oblasti proti Mohorjevi družbi preciziral agitprop centralnega komiteja Zveze komunistov Slovenije novembra 1952. Sklenili so, da bodo tiskarno preoblikovali v podjetje Mestnega ljudskega odbora Celje, to naj bi poskrbelo za obremenitev tiskarne z raznimi naročili, da bi za tisk del Družbe sv. Mohorja ostalo bolj malo časa in prostora. Koncept dela katoliške Mohorjeve pa naj bi prevzela tudi nova Prešernova družba, ki bi jo vodili in idejno usmerjali vodilni partijski kulturni ideologi.³⁹

Prešernova družba je bila ustanovljena na slovenski kulturni praznik 8. februarja 1953 v Ljubljani, njen koncept pa je bil kopija Mohorjeve družbe, a z drugačnim ideološkim predznakom. Programska politika Mohorjeve je bila izdajanje del katoliških avtorjev, Prešernova pa naj bi izdajala dela »naprednih« avtorjev. Mohorjeva se je pri pridobivanju članstva naslanjala na cerkveno upravno razdelitev in mrežo župnij, Prešernova pa je naročnike pritegovala s posredovanjem in organizacijsko mrežo Socialistične zveze delovnega ljudstva. Obe pa sta nizko ceno knjig gradili na široki bazi naročnikov, ki so za letno članarino prejeli letni komplet knjig. Oblast ni skrivala želje, da bi novi ukrepi vodili v nazadovanje števila članstva Družbe sv. Mohorja in v pogoje za njeno »samolikvidacijo«, za tem pa bi lahko Prešernovo družbo razglasili za nekakšno neuradno »naslednico« najstarejše slovenske založbe, ki je od leta 1928 domovala v Celju.

Do dokončne ureditve poslovanja in prilagoditve Družbe sv. Mohorja novi zakonski ureditvi je prišlo po sprejetju temeljnega zakona o založniških podjetjih in založniških zavodih marca 1955. Tedaj se je morala tudi Družba sv. Mohorja prilagoditi novim zakonskim predpisom, saj jim celjska tiskarna šest mesecev po sprejetju zakona kot neregistrirani ustanovi ni hotela opraviti naročil in je ustavila tiskanje njenih knjig. Mohorjeva je bila prisiljena v kompromise in se je v začetku leta 1956 registrirala v skladu z novo zakonodajo ter se ob tem preimenovala v Mohorjevo družbo. Nova zakonodaja je oblastnikom prek založniških svetov omogočala vplivanje na načrtovanje dela založb. Pri tem Mohorjeva ni bila izjema, saj je pri tej tradicionalno katoliški ustanovi prišlo do paradoksalne situacije, da je v prvem založniškem svetu Mohorjeve družbe poleg petih katoličanov sedelo še šest komunistov. Kljub trenjem med enim in drugim delom založniškega sveta se je delovanje Mohorjeve družbe ustalilo, ni bilo več tako težavno kot od leta 1941, število njenih članov pa se je tja do konca šestdesetih let ustalilo med 70.000 in 80.000 ter s tem krepko presegalo »konkurenčno« Prešernovo družbo, ki je po politični sprostitvi v šestdesetih letih tudi vodilni komunisti niso več pojmovali kot ustanovo, s katero naj bi zatirali in sčasoma prevzeli nasledstvo Mohorjeve. Ta je nadaljevala s svojim poslanstvom in se razen v svoje običajne izdaje usmerila še v izdajo izbranih del piscev iz katoliških vrst, npr. Franca Ksavra Meška, Frana Saleškega Finžgarja, Ivana Preglja in Frana Detele. To je bil nekakšen neuradni dodatek uradni izdaji Zbranih del slovenskih pesnikov in pisateljev. Primerjave med

³⁹ Arhiv Republike Slovenije, AS 1589, š. 27, Zapisnik seje komisije za agitacijo in propagando pri CK ZKS, 25. 11. 1952.

število članov Mohorjeve in Prešernove družbe so nakazovale, da je bila Mohorjeva še vedno v veliki premoči zlasti na agrarnem podeželju.⁴⁰

Po zanjo burnih petdesetih je bila Mohorjeva družba v naslednjih desetletjih deležna manjših pritiskov s strani oblasti, pa čeprav so bili pogoji za njeno delovanje še vedno tesno povezani z odnosi med Jugoslavijo in Vatikanom. Po normalizaciji odnosov v drugi polovici šestdesetih let je spremembe začutila tudi Mohorjeva, saj je »zbor ustanoviteljev« to dosegel na občnem zboru februarja 1970, ko je bil za predsednika društva izvoljen dr. Vekoslav Grmič, v naslednjem letu pa je društvo vnovič postalo lastnik založniškega podjetja. V svinčenih sedemdesetih so bili Mohorjani vnovič pod budnejšim nadzorom policijske države, nekateri tudi v policijskih in sodnih preiskavah, toda vsaj obstoj Mohorjeve ni več prihajal pod vprašaj. Njen program se je širil, začeli so podeljevati tudi literarne nagrade. Težave, ki so začele pestiti Mohorjevo, so bile lastne vsem slovenskim založbam, to pa je bilo upadanje zanimanja za knjigo ob konkurenci novih medijev. Število članov Mohorjeve se je tako na začetku sedemdesetih spustilo pod 60.000, ob koncu osemdesetih pa že pod 30.000. V primerjavi z zlatimi časi Mohorjeve to res ni bilo veliko, toda večina slovenskih založb je lahko tedaj o podobnih številkah le sanjala. Kljub krizi založništva se je lahko Mohorjeva pohvalila z nekaj pravimi bestseleri in je z njimi prodaja podirala rekorde. Tovrstne so bili npr. zdravstveni priročniki stiškega patra Simona Ašiča, ki so v osemdesetih letih skupaj s ponatisi izšli v za slovenski trg neverjetnih več kot 150.000 izvodih. Poleg tega je bilo upadanje števila članov in s tem naročnikov letne zbirke manj zaskrbljujoče tudi zato, ker Mohorjeva ni bila več izolirana od normalnih knjigotrških tokov in so bile njene knjige širše dostopne in predstavljane tudi v strokovnem tisku in medijih.⁴¹

Rdeča luč za literarno revijo, zelena za Celjski zbornik

Za razliko od Mohorjeve, ki je sicer domovala v Celju, a ji ni moč pripisati »lokalnega« značaja, nosi naslednja novost izrazito celjsko obeležje. V petdesetih letih je namreč doživiljal decentralizacijo tudi tisk strokovnih in kulturnih revij, saj so jih začeli izdajati v več pokrajinskih središčih. V nekaterih so začeli sredi petdesetih let izdajati bolj literarne (npr. revija *Svit* v Mariboru, *Bori* v Kopru) ali splošno kulturne revije (*Gorenjska* v Kranju), drugod bolj kulturno-prosvetne (npr. *Dolenjska prosveta* v Novem mestu), omenjenim pa je bilo skupno, da so kmalu prenehale izhajati; deloma zaradi političnih pritiskov oblasti, deloma zaradi premajhne zainteresiranosti v lastni okolici. Celjani so ubrali drugačno taktiko in izbrali pot, ki je pustila za sabo trajnejše rezultate. Leta 1951 je bil ob petstoletnici mesta Celja izdan *Celjski zbornik*, ki je kasneje dobil oznako prvi, leta 1957 pa mu je sledil drugi, pri katerem so ustvarjalci že mislili na redni letni zbornik. Eden od prvih dveh urednikov zbornika Tine Orel (drugi je bil Gustav Grobelnik) je zapisal, da revija ne bi smela postati odlagališče stvari, ki drugod niso bile objavljene, nosila naj bi izrazito pokrajinsko obeležje in ne bi smela iskati pomoči sodelavcev zunaj regije, saj bi to pomenilo, da so ti našli nov fond, ki ga je treba

⁴⁰ Aleš Gabrič, *Socialistična kulturna revolucija*, Ljubljana, 1995, str. 79–81.

⁴¹ Več glej: Smolik, *Oris zgodovine Mohorjeve družbe*, str. 20–29; *Družba sv. Mohorja: Celovška, Celjska in Goriška Mohorjeva v slovenskem kulturnem prostoru (1851–1995)*, Celje–Celovec–Gorica, 1996, str. 74–90 (del o Celjski Mohorjevi je napisal Marijan Smolik).

izkoristiti; tovrstni očitki so namreč leteli na bolj literarne revije, ki niso imele lokalnega obeležja. Orel je ob tem zaključil: *»Zato menimo, da je svet za prosveto in kulturo okraja Celje na skupni seji s svetom za prosveto in kulturo mesta Celja ravnal prav, ko se je odločil za čim bolj pogosto izdajanje Celjskega zbornika, ni pa pritrdil tistim, ki se ukvarjajo z mislijo o mesečni literarni reviji celjskega okraja.«*⁴²

Celjska kulturna srenja se je torej zavestno odločila za drugačen koncept, kot so ga ubrali v središčih nekaterih drugih okrajev. To je sicer zmotilo mlajši celjski literarni rod, ki je poskušal tudi z izdajanjem literarne revije, a brez uspeha, prav tako kot so kmalu poniknile tudi ideje o posebnih leposlovnih zvezkih Celjskega zbornika. Ta je tako postal bolj strokovno in znanstveno usmerjena revija s prispevki o celjski preteklosti, njenih aktualnih gospodarskih, socialnih in kulturnih problemih ter pregledih delovanja celjskih kulturnih in izobraževanih ustanov. Urednika Orel in Grobelnik sta sicer tarnala, ker sta dobila manj prispevkov, kot je bilo obljubljenih,⁴³ toda zajeten redno izhajajoči zbornik s približno 300 stranmi je bil dosežek, ki mu druga slovenska mesta niso bila sposobna konkurirati.

V šestdesetih letih je uredniškemu odboru, v katerem so bili pomembni celjski kulturniki, uspelo obdržati revijo na visoki ravni in izhajati redno do zaključka leta, v sedemdesetih pa so se že začutile posledice pomanjkanja financ in je izšlo z zamudo po več letnikov skupaj. Finančno je izdajo zbornika podpirala celjska lokalna oblast (vseh preimenovanj je preveč, da bi jih naštevali), od celjskega gospodarstva pa se je uredništvo zahvaljevalo zlasti darežljivosti tovarne AERO Celje in pripominjalo, da bi bilo zelo zadovoljno, če bi bili tovrstne pozornosti deležni tudi od drugih uspešnih podjetij na Celjskem. Koncept revije se vsaj v grobih okvirih ni spreminjal. Objavljali so znanstvene razprave o preteklosti mesta in regije ali o naravnih danostih Celja in okolice. Celjski zbornik je bil živi sproti poročevalec o prizadevanjih, uspehih in neuspehih celjskih kulturnih ustanov, prispevki pa so bili, kar je pravzaprav značilno za tovrstne lokalne zbornike, različne kakovosti, od prvovrstnih do tistih, ki bi si zaslužili kvečjemu tolažilno nagrado. Zbornik je bil vsekakor krepka podpora razvoju domoznanstva v celjskih kulturnih ustanovah, saj so tamkajšnji uslužbenci dobili možnost dokaj zanesljive objave prispevkov. S tem so se poleg Celjanov lahko pohvalili strokovnjaki v sorodnih ustanovah le v nekaterih slovenskih mestih. Uredniška ekipa Celjskega zbornika je izdala tudi nekaj izrednih izdaj, med katerimi je posebne omembe vsekakor vredna Zgodovina Celja in okolice Janka Orožna, ki je izšla v dveh zvezkih v letih 1971 in 1974.

Muzejska ponudba in skrb za kulturno dediščino

Največji preskok, merjen skozi naraščanje števila tovrstnih kulturnih ustanov in povečanje interesa za obisk, je v času hitro naraščajočega življenjskega standarda med kulturnimi ustanovami doživelo muzealstvo. Redkim muzejem, ki so delovali že pred letom 1941, so se v petdesetih in šestdesetih letih 20. stoletja pridružili novi, ki so se sprva soočali s klasičnimi poporodnimi težavami in depresijami, s prostorsko stisko in kadrovske podhranjenostjo ter seveda prejetjem številnih »strokovnih« nasvetov od

⁴² Celjski zbornik 1957, str. 8.

⁴³ Tine Orel, Ob četrtem Celjskem zborniku, Celjski zbornik 1959, str. 338–340.

Ob otvoritvi razstave v Muzeju revolucije 9. maja 1964. Od leve: tajnica muzeja Kristjana Mejavšek, Jaka Rojšek, Božidar Jakac, ravnatelj muzeja Cveto Pelko, kustos Stane Terčak, Fran Roš in Cvetko Ščuka.
Muzej novejšje zgodovine Celje.

pristojnih lokalnih organov, ki so bili zadolženi za njihovo delovanje in financiranje. V regijskih središčih so ustanovili pokrajinske muzeje, ki so imeli več oddelkov, odvisno od lokalnih posebnosti pač, ponekod pa so s specializiranimi muzeji pozornost usmerili na pomembno osebnost ali dogodek iz domačih logov. Oblast je pri tem spodbujala zlasti oddelke ali kar samostojne muzeje, ki naj bi skozi poveličevanje osvobodilnega boja slavili tudi povojno oblast.

Celje s svojim Mestnim muzejem je bilo v precejšnji prednosti pred drugimi regijskimi središči, pa čeprav je do preimenovanja v Pokrajinski muzej prišlo (v primerjavi z nekaterimi pokrajinsko poimenovanimi muzeji) relativno pozno, »šele« leta 1965, ko je bil preimenovan v Pokrajinski muzej Celje. Vendar pa mestno poimenovanje ni zapiralo muzejske dejavnosti v mestne okvire, saj so arheološka, etnografska, umetnostna in kulturnozgodovinska zbirka zbirale muzealije iz širšega območja. Leta 1950 je muzej začel zbirati še gradivo iz vojnih let 1941–45 za poseben oddelek narodno-osvobodilnega boja. Ta se je osamosvojil in se leta 1963 poimenoval kot Muzej revolucije ter se nato preselil v poslopje nekdanjega mestnega magistrata. Do večjih posegov v poslopuj stare grofije po željah muzejskih delavcev pa je prišlo sredi šestdesetih let, ko se je Študijska knjižnica selila v nove prostore in je muzej lahko zajel malce več zraka. Najprej je bil leta 1967 urejen lapidarij in postavljena arheološka stalna razstava, nato pa so postopoma prišle na vrsto še druge zbirke, še zlasti po adaptaciji pritličja (kjer je bila prej knjižnica) v sedemdesetih letih. Muzej je bil vesel tudi pridobitve prostorov začasne zbirke. Ob vsem tem so potekala tudi redna dela na terenu, izkopavanja, popisovanja, kartiranja itd.⁴⁴

Muzej revolucije se je bil kot samostojna ustanova predstavil javnosti decembra 1963, saj so adaptacijska dela na bivšem magistratu trajala le dobro leto; uspeh, s katerim se ni mogla pohvaliti nobena druga celjska kulturna ustanova. Sredstva za (idejno-politično) tako zaželeno ustanovo so se namreč zbrala kaj hitro, poleg lokalnih oblasti so svoje prispevala še podjetja, od političnih organizacij pa se je seveda najbolj izkazala Zveza borcev narodnoosvobodilnega boja. Postavitev je socialističnemu času primerno enostransko poudarjala svetle trenutke osvobodilnega boja in revolucije ter se končala z obdobjem obnove porušene domovine, delovnih akcij in vstopanja v socializem, muzealci pa so ob tem obljubljali, da bodo skušali pozitivne vrednote tega obdobja v čim večji meri prenesti na mlado generacijo.⁴⁵

Muzeja sta številne razstave pripravila sama, pri številnih pa sta sodelovala z drugimi ustanovami v mestu ali iz drugih slovenskih mest. V Celju so ob decentralizaciji ustanov, ki skrbijo za ohranjanje kulturne dediščine, dobili nekaj novih ustanov. Leta 1955 je pri Okrajnem ljudskem odboru začel delovati Referat za spomeniško varstvo, ki naj bi izdelal topografski popis kulturnih spomenikov in naravnih znamenitosti Celjskega, razvijal znanstveno raziskovalno delo in konservatorsko ter restavratorsko vzdrževal in ohranjal kulturne spomenike. V treh letih so opravili vsaj osnovni popis spomenikov, za

⁴⁴ Kolšek, *Celjski muzej IV – ob stoletnici*, str. 9–13, 16–27; Lojze Bolta, *Uspehi in obeti Mestnega muzeja v Celju*, *Celjski zbornik* 1961, str. 513–515; Milena Moškon, *Občasne razstave Pokrajinskega muzeja v Celju v letih 1957–1967*, *Celjski zbornik* 1968, str. 281–288; Milena Moškon, *Občasne razstave Pokrajinskega muzeja v Celju v letih 1968–1978*, *Celjski zbornik* 1977–1981, str. 523–528.

⁴⁵ Stane Terčak, *Pet let dela Muzeja revolucije v Celju*, *Celjski zbornik* 1969–70, str. 427–432; Jože Marolt, *Deset let razstavne dejavnosti Muzeja revolucije v Celju*, *Celjski zbornik* 1973–1974, str. 533–558.

katere naj bi poskrbeli, a so se ob tem tudi sami zavedali, da želje daleč presegajo finančne in človeške zmožnosti osebja, ki naj bi skrbelo za izvajanje teh nalog. Za prioritete na območju mesta Celje (kot osrednji urad za ohranjanje kulturne dediščine širše regije so njihovi pogledi seveda segali tudi preko meja mestnega območja) si je referat za spomeniško varstvo v načrte zapisal skrb za Stari grad in za poslopje Stare grofije. Grad je bil v zelo slabem stanju in nič ni kazalo, da bi lahko napravili konkretnejše korake pri ohranjanju ali celo resnejšem restavriranju grajskih razvalin, obnavljanje grofije pa je bilo potrebno že zato, da bi poskrbeli za čim boljše pogoje dela kulturnih ustanov, ki v njej domujejo.⁴⁶

Samostojni Zavod za spomeniško varstvo v Celju je bil nato ustanovljen maja 1962, z delom pa je začel na začetku leta 1963. Njegovi uslužbenci so sicer, tako kot njihovi predhodniki, registrirali kulturno dediščino, za katero bi bilo treba poskrbeti, a so imeli na voljo premalo sredstev in ljudi. Prioritete se tako rekoč niso spreminjale, le čas je prinesel svoje in so lahko bolj odkrito zapisali, da so z gradovi po vojni delali neprimerno in da kot pomembne priče preteklosti neslavno propadajo. Po normalizaciji odnosov med Jugoslavijo in Vatikanom je bilo lažje dobiti sredstva in dovoljenja tudi za obnovo pomembnejših sakralnih objektov, številni načrti pa so ostali le na ravni elaboratov ali idejnih osnutkov. Kar nekakšna stalnica pa je v Celju postalo tarnanje, da se ne najde dovolj sredstev za začetek vedno zaželene obsežnejše obnove gornjega, torej Starega gradu.⁴⁷

»Pobudo« za ustanovitev nekaterih ustanov je namesto ljudi dala kar narava sama. Poplave junija 1954, ki so zalile tudi kletne prostore nekdanjega magistrata (kamor se je kasneje vselil Muzej revolucije, današnji Muzej novejše zgodovine Celje), so odplavile precej gradiva in ga del resno načele, a hkrati na dnevni red pristojnih postavile vprašanje, kaj je s skrbjo za arhivalije, ki jih je pred naravno nesrečo (če odmislimo nesrečne oblasti, ki se ne zavedajo, da je treba skrbeti tudi za arhive) začel reševati kdo drug kot Janko Orožen. Celjska občina je nato decembra 1956 sprejela sklep o ustanovitvi arhiva kot samostojne enote, uradno pa je bil arhiv ustanovljen aprila 1957 s sklepom slovenske vlade (oziroma Izvršnega sveta, kot se je temu takrat reklo). Prvi redno zaposleni arhivar je naslednje leto seveda postal Orožen; kasneje je dobil arhiv kadrovske okrepitve. Kolikor toliko urejen, da je omogočal raziskovalno delo, pa je bil arhiv šele leta 1964. Poleg nekdanjega celjskega okraja je arhiv v svoje teritorialno območje dobil še občine zasavskega revirja. Širitev območnih pristojnosti in novi arhivski fondi pa so kmalu postavili na dnevni red vprašanje prostorov, dograditve ali selitve na novo večjo lokacijo. Pristojni državni organi so bili pri tem, po običaju, bolj polni obljub, manj pa je bilo konkretnih dejanj.⁴⁸

⁴⁶ Jože Curk, Stara grofija – poročilo o delovanju referata za spomeniško varstvo OLO Celje, Celjski zbornik 1958, str. 213–215.

⁴⁷ Ivan Stopar, Štiri leta Zavoda za spomeniško varstvo v Celju, Celjski zbornik 1967, str. 257–267.

⁴⁸ Rudolf Koželj, Pregled razvoja arhivske dejavnosti na Celjskem (Vodnik po fondih in zbirkah Zgodovinskega arhiva v Celju), Celje, 1997, str. 7–10; Janko Orožen, Celjski arhiv, Celjski zbornik 1961, str. 519–529.

Likovni salon

Pri skrbi za kulturno dediščino ne smemo spregledati tudi galerijske dejavnosti, ki so jo pristojni in statistika pogosto obravnavali skupaj z muzeji. Tako kot ustanavljanje slednjih se je tudi širjenje mreže razstavnih prostorov za dosežke likovne ustvarjalnosti začelo v petdesetih in šestdesetih letih 20. stoletja, prav obisk likovnih razstav pa je postal vse bolj popularna oblika kulturnega razvedrila. V Celju so v povojnih letih razstave pripravljali v okviru kulturnih festivalov in priložnostnih proslav v različnih prostorih, najpogosteje in z najbolj izbranim okusom pa so bile pripravljene razstave v gledališkem foyerju in Mestnem muzeju. Celjski likovniki povojne generacije po mnenju Jožeta Curka iz leta 1959 niso kazali enotnejše likovne usmeritve, njihova največja težava pa je bila, da niso imeli stalnih razstavnih prostorov, »brez katerih ni neposrednega kontakta s publiko«. ⁴⁹

Da bi rešili težave in tudi Celju nadedli bolj prepoznavno podobo likovne ustvarjalnosti, so spomladi 1962 ustanovili celjski pododbor Društva slovenskih likovnih ustvarjalcev, katerega glavna naloga je bila poskrbeti za stalen prostor za razstavno dejavnost v Celju. Rezultati so bili kmalu vidni, saj so s pomočjo celjskega gospodarstva in lokalnih oblasti že jeseni istega leta odprli Likovni salon Celje. Odprtje razstave Izbor iz sodobne slovenske grafike 27. novembra 1962 pomeni začetek delovanja stalnega celjskega likovnega hrama. V mesto ob Savinji je pritegnil številne pomembne slovenske likovne ustvarjalce, ki so prispevali dela za razstavo in se odprtja tudi udeležili. Ustanoviteljstvo Likovnega salona je leta 1963 prevzela celjska občinska oblast, ki se je s tem zavezala tudi k osnovnemu proračunskemu financiranju likovnega razstavišča. Prvi korak je bil sicer narejen, toda prostori so bili kljub vsemu premajhni za obsežnejšo razstavno dejavnost, na stalno zbirko likovnih umetnin pa tudi ni bilo možno misliti. ⁵⁰

Težava Likovnega salona je bila, da je bil v preveliki meri odvisen od prispevka iz občinskega proračuna, ta pa je v nespremenjeni višini po nekaj letih (stalno nestabilnih in večno reformnih) ekonomskih težav pomenil realni padec sredstev, tako da je bilo vse več manjših razstav enega razstavljavca in vse manj skupinskih. Pogosto je zmanjkalo sredstev za izdajo kataloga, programa pa zaradi nerednega pritoka sredstev niso mogli načrtovati za več mesecev ali celo let vnaprej. Rezultat je bil tudi padec obiska v kriznih letih ob koncu šestdesetih let, kar pa je bilo že v nekaj letih preseženo. Vendar je kljub temu vodstvo salona že ugotavljalo, da razstavnih prostorov ne zagotavljajo več dovolj za skupinske razstave vseh na Celjskem delujočih likovnikov, kar naj bi bila ena od glavnih preokupacij Likovnega salona Celje. ⁵¹

⁴⁹ Jože Curk, Umetnost v Celju in okolici v zadnjih 150 letih, Celjski zbornik 1959, str. 229.

⁵⁰ Juro Kislinger, Likovni salon – novi celjski kulturni hram, Celjski zbornik 1963, str. 287–294.

⁵¹ Poročila o delu in razstavah v Likovnem salonu Celje sta v Celjskem zborniku objavljala Juro Kislinger in Alenka Domjan. Glej tudi: Juro Kislinger, Alenka Domjan, Likovni salon Celje: dokumentacija razstav 1962–1992, Celje 2003.

Uspehi in neuspehi poklicnega gledališča

Ob vsem zapisanem je kar nekoliko presenetljivo, da so posamezne zvrsti umetnosti v času razmaha kulturne ustvarjalnosti sredi 20. stoletja šle v nasprotno smer; deloma zato, ker jih je zasenčila nova pridobitev civiliziranega sveta, televizija (ali »mehanizirana kultura«, kot so to poimenovali prizadeti), deloma zato, ker po mnenju vsemogočne oblasti niso bili dovolj na liniji in so bolj kot ideološkimi služili umetniškimi kriterijem. Med tovrstnimi ustanovami je treba na prvem mestu omeniti poklicna gledališča. Oblast je, kot je bilo že omenjeno, na prehodu štiridesetih v petdeseta spodbujala širitev mreže poklicnih gledališč in so bila ob Slovenskih narodnih gledališčih v Ljubljani in Mariboru ustanovljena še nova poklicna gledališča: Mestno gledališče ljubljansko (ustanovljeno leta 1951), Lutkovno gledališče (1953), Gledališče za Slovensko Primorje (1950–54 v Postojni, 1954–57 v Kopru), Okrajno gledališče Ptuj (1950), Prešernovo gledališče Kranj (1951) in Slovensko ljudsko gledališče v Celju (1951). Težnje po profesionalizaciji močnejših polpoklicnih ali društvenih gledališčih pa so kazali še v nekaterih regijskih središčih, denimo v Novem mestu, Murski Soboti in na Jesenicah.

Mestno gledališče v Celju je bilo kot poklicna ustanova pod nadzorstvom poverjeništa za prosveto in kulturo Mestnega ljudskega odbora Celje ustanovljeno z odločbo mestnih oblasti 6. decembra 1950. Malce nenavadno je bilo, da je bila odločba izdana že po začetku sezone 1950/51, tako da je tretja premiera te sezone bila tudi prva premiera novega slovenskega poklicnega gledališča. S to oznako se je v anale celjskega gledališkega ustvarjanja 17. marca 1951 zapisala uprizoritev igre Mire Pucove Operacija. Prvi dve sezoni sta bili z vidika celjskih gledališčnikov še nekako nepopolni, saj je bil stil dela še zelo soroden amaterskim časom in niso imeli umetniškega vodje, ki bi načrtoval celovito sestavljeno sezono, poleg tega pa so še vedno čakali na izpolnitev obljub o prenovljeni lastni gledališki stavbi.

Velik skok naprej je gledališče naredilo v sezoni 1952/53. Pred njo je bil za umetniškega vodjo angažiran Lojze Filipič, ki je z izbranim repertoarjem, novostmi in bolj zahtevnim načinom dela dvignil ugled celjskega teatra v slovenskem prostoru in začel, po mnenju gledaliških zgodovinarjev, zlato dobo celjskega gledališča; amaterska miselnost in delo sta vzela slovo, saj naj bi bilo poklicno gledališče po Filipičevem mnenju »nekaj več«. Ena od njegovih deviz je bila, da je treba gledališče odpirati vsakršnim novim idejam, še zlasti pa novostim mlajših slovenskih piscev. Ko je ob angažiranju svetu celjskega gledališča predstavil svoj načrt dela, so bili člani sveta navdušeni. Vlado Novak je ob tem z zadoščenjem, a hkrati v zaskrbljenostjo izjavil, češ, »če nam ga ne bo pobrala Ljubljana, smo na dobri poti«.⁵²

Filipič je načrte in poglede na gledališko ustvarjalnost objavljajl v Gledališkem listu celjskega gledališča. V naslednjih letih je Gledališki list postal ugledna in še danes pogosto navajana revija o tedanjem gledališkem življenju. Po Filipičevih načrtih naj bi pripravili po deset premier na sezono, v svoji prvi sezoni v Celju pa je že vnaprej določil tudi, katera bo premierna predstava v novi gledališki hiši, ki je bila končno na vidiku. Slovesno odprtje stavbe je bilo ob koncu sezone 9. maja 1953, knežjemu mestu primerno pa je Filipič za otvoritveno predstavo izbral Kreftove Celjske grofe.

⁵² Gombač, Ves ta svet je oder, str. 282.

Novosti so kmalu pokazale tudi spodbudne rezultate. Poleg nastopov v domači dvorani so začeli celjski gledališčniki gostovati tudi v okoliških krajih, kar je v nekaj letih pripeljalo tudi do vpeljave abonmajev izven Celja. Število obiskovalcev je od prvih dveh poklicnih let, ko je celjsko gledališče z nekaj več kot 20.000 obiskovalci letno le malenkostno presehalo leta amaterskega obdobja, v treh Filipičevih sezonah v Celju poskočilo na približno 50.000 obiskovalcev na domačem odru in še približno 10.000 na gostovanjih. Celjani so dobili vabila za gostovanja na drugih odrih, kar je tudi dokazovalo, da niso več neopazno provincialno gledališče. Program je bil primerljiv s programi zahtevnejših poklicnih gledališč, z nekaj domače in tuje klasike, z vse več novejšimi deli zahodnih avtorjev, aktualnih za sodobni čas (z Mladostjo pred sodiščem Hansa Teimeyerja so npr. gostovali tudi v Beogradu). Igrali so seveda tudi lahkotne komedije na robu bulvarja o vsakdanjih človeških težavah in vse več domačih novitet, kar je bilo sicer značilno za tista slovenska gledališča, ki so jih vodili mlajši ljudje s svežimi idejami. Dokaz, da so prerasli v pravi in tudi za zahtevnejšo publiko ogleda vreden poklicni teater, so kljub vsemu videli v zahtevni klasiki. Shakespearov Hamlet iz sezone 1954/55 je bil po mnenju vodstva gledališča in kritikov tista predstava, ki je celjski Talijin hram uvrstila na pomembno mesto v slovenskem gledališkem svetu.

Dokončno potrditev, da je Celje postalo močno žarišče gledališke ustvarjalnosti, je prinesla še ena Filipičeva novost. Maja 1955 so v celjskem gledališču pripravili prvi festival slovenske in jugoslovanske sodobne drame. Sodelovalo je sedem gledališč, od tega šest slovenskih (vključno s tržaškim) ter zagrebško gledališče. Izvedli so šest izvirnih novitet, od katerih jih je pet krstno uprizoritev doživelo v Celju. Takšnega festivala, je ugotavljal dnevni tisk, v Sloveniji še ni bilo. Po zapisih Branka Gombača je Filipič ob tej priložnosti izjavil: *»Želim pripomoči k temu, da kritiku, ki bi se utegnil zamisliti nad stanjem slovenske dramatike, ne bo treba več s Hamletom ugotavljati 'ni dobro in ne more biti dobro', marveč bo lahko že po tem prvem festivalu, a prav gotovo po bodočih, optimistično zapisal: 'Bolje je, a more in mora priti na bolje'.«*⁵³

Dokaz uspešnosti dela celjskega gledališča v letih 1952–1955 pa je bilo tudi dejstvo, da se je potrdila Novakova zaskrbljenost in je po vseh teh uspehih Filipiča Celju »pobrala« Ljubljana in mu zaupala nalogo, naj poskuša tudi iz drame Slovenskega narodnega gledališča slovenske metropole narediti kaj časa in imenu primerne in ga potegniti iz kota, v katerem je nebogljeno stopicljaj na mestu.

V Mestnem gledališču Celje je Filipiča nadomestil Herbert Grün, ki je za seboj že imel sorodno izkušnjo moderniziranja gledališča in programa v Prešernovem gledališču v Kranju in je v Celju, kjer je ostal do leta 1959, naletel na lepo uigran ansambel in urejene razmere. Že v prvi sezoni je nakazal, da želi nadaljevati po utečeni poti, saj je bilo od dvanajstih premier kar osem praižvedb na jugoslovanskih ali slovenskih odrih, le da si je Grün želel, da bi bilo domačih več kot tujih.

Ravno v letih vzpona nekaterih mlajših slovenskih poklicnih gledališč, zlasti celjskega in kranjskega, so začeli komunistični kulturni ideologi ugotavljali, da ta gledališča ne posredujejo v zadostni meri »kulture ljudstvu«, da so preveč odmaknjena od delavskega razreda, da trošijo preveč denarja in da bi jih bilo bolje zapreti, sredstva zanje pa

⁵³ Branko Gombač v: Zbornik SLG Celje ob 300. premieri, nepaginirano, sezona 1956–1957.

razdeliti med amaterska društva. V imenu »kulture ljudstvu« je prišlo leta 1957 do ukinjanja polpoklicnih in nekaterih poklicnih gledališč (v Kranju, Kopru in na Ptuj) in čeprav se je tudi v Celju šušljalo, da je na spisku za odstrel tudi celjski teater, do tega vendarle ni prišlo. Česar gledališčniki seveda niso vedeli, je bilo dejstvo, da so o tem razpravljali in odločali kar na najvišjem političnem mestu v Sloveniji: na seji izvršnega komiteja Zveze komunistov Slovenije. Na seji septembra 1957 so namreč sklenili, da morajo polpoklicna ali manjša poklicna gledališča spremeniti v amaterska in jih podrediti tamkajšnjim najmočnejšim delavskim društvom, »*razen gledališč v Ljubljani, Mariboru in Celju*«. ⁵⁴ Odločitev so posredovali nižjim partijskim organom, ki so že vedeli, kaj in kako, da bo stvar pravilno opravljena.

Ali je bil sklep sprejet zaradi kakšnih posebnih zaslug celjskega gledališča, bi težko rekli; v primerjavi z njim je bilo sorodnih strokovno ugodnih ocen deležno tudi Prešernovo gledališče v Kranju, ki pa je izpadlo iz igre. ⁵⁵ Vsekakor pa je bilo Celje s tem postavljeno – če že ne ob bok osrednjima slovenskima kulturnima središčema – vsaj precej nad raven ostalih regijskih središč. Poklicno gledališče je bilo pač ena od tistih ustanov, ki je kazala in dokazovala stopnjo kulturne razvitosti kraja oziroma regije. O nesmiselnosti odločitve o ukinjanju poklicnih gledališč govori po svoje tudi podatek, ki si ga je v svoj dnevnik zabeležil Herbert Grün, ko je v Celju marca 1958 gostovalo Gledališče Ptuj in je v zraku visela njegova ukinitvev. Upravnik ptujskega gledališča jim je povedal, da jim je na nekem gostovanju zvest obiskovalec, preprosti kmet, rekel: »*Če vas bojo res odpravili – kaj nam potlej drugega še ostane kot maša ob nedeljah*«. ⁵⁶

Prelom petdesetih v šestdeseta leta je zaradi novosti v človeškem vsakdanjiku, zlasti televizije, gledališčem zastavil številna nova vprašanja o načinu dela in pritegovanja občinstva v Taliin hram. V tem času je bilo Slovensko ljudsko gledališče Celje uveljavljena kulturna ustanova, ki so jo radi videli gostovati tako na nerazvitih območjih Slovenije, kamor so se kot potujoče gledališče pogosto odpravili, kot na najbolj vrhunskih kulturnih prireditvah, kakršna je bila v jugoslovanskem gledališkem življenju Sterijino pozorje v Novem Sadu. Toda sredi šestdesetih let je neizprosna statistika dokazovala, da tudi v celjsko gledališče zahaja vse manj ljudi in da je treba misliti na spremembe.

Pomanjkanje finančnih sredstev in krhanje odnosov v kolektivu je ob splošnem upadanju zanimanja za gledališče (Televizija Ljubljana je začela oddajati oktobra 1958) zaustavila vzpon celjskega gledališča. Zaradi premajhnih sredstev je slovo vzel Gledališki list, čeprav je upravnik Fedor Gradišnik ob prvih namigih o tej možnosti menil, da bi bila to velika škoda, saj naj bi bila revija priznana »*v jugoslovanski kulturni javnosti kot najboljši gledališki list v državi*«. ⁵⁷ Se je pa gledališče v tem času že po imenu zne bilo »provincialnosti« in bilo na Grünov predlog leta 1957 preimenovano iz Mestnega v Slovensko ljudsko gledališče.

⁵⁴ AS 1589, š. 7, Zapisnik seje izvršnega komiteja CK ZKS, 20. 9. 1957, str. 10.

⁵⁵ Več o aferi ukinjanja gledališč glej v: Gabrič, Socialistična kulturna revolucija, str. 140–164; Aleš Gabrič, Prešernovo gledališče v Kranju 1945–1957, Ljubljana 2001, str. 66–118 (Dokumenti - separat; št. 76/77, letnik 37; poglavje Kulturni škandal par excellence – ukinitvev poklicnega Prešernovega gledališča).

⁵⁶ Herbert Grün, Neumrljivi Pavliha ali poročilo o življenju SLG v letu 1957–1958, Celjski zbornik 1958, str. 147.

⁵⁷ Navedeno po: Lah, Slovensko ljudsko gledališče Celje, str. 241.

V vodstvu gledališča so se od šestdesetih let dalje izmenjavali številni ustvarjalci, od Branka Gombača, Bruna Hartmana, Slavka Belaka, Janeza Žmavca, Bojana Štiha, do Francija Križaja, Igorja Lampreta, Slavka Pezdirja in drugih. Načelo za vsakega nekaj in čim več domačih novitet je skušala obdržati večina od njih. Cankar ali kaj drugega od slovenske klasike je bilo pogosto uvod v sezono, tudi svetovne klasike ni manjkalo. Sodobnejše predstave so prihajale na spored sem in tja z zamudo, a pogosto tudi kot krstne uprizoritve na slovenskih odrih. Niso manjkale niti razvpite zanimivosti, ki jih je poznal dobršen del gledališkega sveta (kot npr. Mišolovka Agathe Christie ali Umazane roke Jeana Paula Sartra, s katerim so počastili petnajstletnico poklicnega gledališča), trendu poudarka na domače novitete (Veno Taufer, Smiljan Rozman, Miloš Mikeln, Janez Žmavc, Rudi Šeligo ...) pa se nikakor niso hoteli odpovedati. V začetku osemdesetih let so se priključili valu kritik iz kulturniških vrst, na spored spravili dotedanje tabu tebe (npr. Prevzgojo srca Dušana Jovanovića) in zato bili deležni jeznoritih medijskih odzivov. V letu 1986 pa so s posebnim zbornikom proslavili tristoto premiero na odru poklicnega celjskega gledališča.

V nekaterih sezonah so bili bolj uspešni, vmes pa so bile tudi hude krize, denimo od druge polovice sedemdesetih let do začetka osemdesetih, ko so uspeli postaviti na oder le po šest ali celo manj premier na sezono. »Dve nesrečni leti sem bil upravnik v SLG. (...) Upravnikovanje se je skrčilo na tlako urejanja obrambnih načrtov, preglavic z nedisciplino in na bolj ali manj brezplodna pričkanja za drobtinice med 'izvajalci' v okrilju kulturne skupnosti«, se je let neposrečenega samoupravnega kardeljskega eksperimentiranja s togotnostjo spominjal Stane Potisk, upravnik v letih 1979–1981.⁵⁸

Z nekaterimi dosežki pa se je celjsko gledališče zapisalo v anale slovenske gledališke zgodovine. Med temi velja omeniti organizacijo Tedna slovenske dramatike v letih 1963 in 1964. Bruno Hartman, tedanji upravnik in umetniški vodja celjskega gledališča, ki je službeno pot nadaljeval v Mariboru, je zabeležil, da je bila to posredno »spodbuda za Srečanje slovenskih dramskih gledališč v Mariboru, ki je kasneje preraslo v Boršnikovo srečanje«.⁵⁹

Večkrat so se v ansamblu čutila tudi nasprotja med tradicionalisti in modernisti v gledališkem izrazu. Sezone brez sodobnejših aktualnih del so kritike ocenjevale kot neizrazite, prazne, brez poudarka. Gledališče se je tako sprehajalo od uspehov (vidnih npr. v sodelovanju na Sterijinem pozorju) do očitkov o očitni provincialnosti. Toda to ni bila nikakršna posebnost celjskega gledališča, temveč pot, ki se ji ni uspelo izogniti praktično nobenemu teatru.

Na občasne krize v vseh gledališčih po Sloveniji in tudi zunaj nje je v mnogočem vplivala televizija, ki je spremenila način izrabe prostega časa in veliko ljudi v dobršni meri pasivizirala. Televizija je bila tista, ki je povzročila tudi upad zanimanja za obiskovanje nekaterih kulturnih ustanov, zlasti gledališč in kinematografov, v hudo krizo pa je zašla tudi amaterska kulturna ustvarjalnost, saj so ji časi popularne kulture, novih medijev in avtomobilizma spodrezali tradicionalno zasnovo in ljudi pritegnili v drugačno preživljanje prostega časa. Veliko društev je zamrlo, ohranila pa so se najmočnejša, ki

⁵⁸ Stane Potisk v: Zbornik SLG Celje ob 300. premieri, nepaginirano, sezona 1978–1979.

⁵⁹ Bruno Hartman v: Zbornik SLG Celje ob 300. premieri, nepaginirano, sezona 1963–1964.

so se začela srečevati ob novih oblikah organiziranja dejavnosti. Zelo priljubljena so postala zlasti letna srečanja istovrstnih skupin. Nekatera so jih imela vsako leto v drugem slovenskem kraju, nekatera pa so se ustalila na enem mestu in postala tradicionalna dobro obiskana srečanja z dolgo tradicijo.

Od lokalnega do mednarodnega mladinskega pevskega festivala

Celje je v zakladnico tovrstnih srečanj prispevalo mladinski pevski festival, ki je bil prvič izveden junija 1946 v času množičnih povojnih kulturnih festivalov, a se ga je pridevnik prvi oprijel šele kasneje, ob koncu petdesetih let, ko je v povsem drugačnih okoliščinah festival dočkal svojo reinkarnacijo. Tako kot prvi je bil tudi drugi festival maja 1958 še okrajne, celjske narave, naslednji pa je bil že korak v široki svet. Glavna pogonska sila festivala je bil Jurče Vreže skupaj s še nekaterimi Celjani, po prvih uspehih pa jim je na pomoč priskočilo še vodstvo Zveze Svobod in kulturnih društev Slovenije (predhodnica današnje Zveze kulturnih društev). S skupnimi močmi so za pripravo na 3. festival leta 1960, ki je iz okrajnega prerasel v republiškega, pritegnili več kot 600 mladinskih zborov z več kot 31.000 pevci, na zaključno prireditev maja 1960 v Celju pa se je »kvalificiral« 1.200 mladih pevcev. Uspeh je cilje dvigoval le še na višjo raven. Z naslednjim leta 1961 je postal festival bienalen, na njem so prvič sodelovali tudi zbori iz drugih jugoslovanskih republik, od 5. festivala leta 1963 pa so na njem redno sodelovali tudi zbori iz tujine. Reden dvoletni ritem prirejanja mednarodnega mladinskega pevskega festivala v Celju je zmotila le vojna leta 1991, tako da je bil 19. festival izveden z enoletno zamudo leta 1992, a je z letom 1993 zopet našel pot v utečeni ritem. Na razpis se je od šestdesetih let dalje prijavljalo več sto zborov z nekaj deset tisoč pevci, na zaključni festival v Celju pa so sprva povabili približno 1000 pevcev, v sedemdesetih letih pa že več kot 2000. Festivalsko vzdušje ob petju in druženju mladih je višek doživelo na množičnem koncertu vseh zborov, ki je prvo desetletje in pol potekal na Muzejskem trgu, s festivalom leta 1975 pa se je preselil v Mestni park.⁶⁰

Z mladinskim pevskim festivalom se je Celje uvrstilo na glasbeni zemljevid Evrope, saj so se za nastop na mednarodno priznanem festivalu potegovali številni zbori z obeh strani železne zavese. Leta 1979 so se npr. na festivalu poleg domačih slovenskih zvrstili še mladinski pevski zbori iz Avstrije, Bolgarije, Češkoslovaške, Finske, Madžarske, Poljske, Velike Britanije in Zvezne republike Nemčije. Festival so spremljale še druge prireditve, kot so razstave glasbene literature in glasbenih učbenikov ter posveti glasbenih pedagogov, več tisoč mladih pa je bilo aktivnih še v eni od spremljevalnih ponudb: v prijetnem druženju in izmenjavi naslovov, čemur naj bi seveda sledilo prijateljsko dopisovanje.

⁶⁰ Več o tem glej v: Dali Bungič, Mladinski pevski festival v Celju, Ljubljana 2001 (Fakulteta za družbene vede, diplomsko delo). Poročila za posamezne festivale je v Celjskem zborniku objavil Jurče Vreže.

Drugi mladinski pevski festival maja 1958 je bil še lokalnega značaja, a se je v nekaj letih prevel v najpomembnejšo celjsko tradicionalno mednarodno kulturno prireditev. *Muzej novejšje zgodovine Celje.*

Celje kot novo kulturno središče

Poleg omenjenih ustanov in prireditev so v celjskem kulturnem utripu neizbrisno sled v spomilih ustvarjalcev in obiskovalcev zapustile še številne druge prireditve, kot so npr. Teden domačega filma, lokalni radio, dejavnost amaterskih kulturnih društev (velike uspehe je doma in na tujem žel celjski Komorni moški zbor), pa subkulturalna rockovska scena itd., toda poudarka doslej orisanega to verjetno ne more spremeniti. Celje je bilo še v prvi polovici 20. stoletja mesto, ki je imelo sicer nekatere prednosti pred primerljivimi slovenskimi regionalnimi središči (npr. v skrbi za kulturno dediščino ali v založbi Mohorjeve družbe), toda večina njenih ustanov in prireditev vendarle datira v začetek druge polovice 20. stoletja, ko so se začela slovenska upravna regionalna središča spreminjati tudi v regionalna kulturna središča. Ena so bila pri tem bolj uspešna, druga manj. Celje pri tem vsekakor sodi med prve.

DIE GESTALTUNG VON CELJE ALS REGIONALES KULTURZENTRUM

Zusammenfassung

In diesem Beitrag wird die Entwicklung der kulturellen Einrichtungen und die kulturelle Kreativität nach dem 2. Weltkrieg aufgezeigt. Eine der grundlegenden Aufgaben, die sich die Kulturschaffenden von Celje vorgenommen hatten, war die Wiedereröffnung eines slowenischen Theaters in Celje. Dieses nahm seine Tätigkeit im Sommer 1945 auf und arbeitete fünf Spielzeiten lang als Amateurtheater. Eine andere wichtige kulturelle Institution mit einer längeren Tradition war die Gesellschaft des Hl. Mohor, welche als Verlagsanstalt der Werke katholischer Schriftsteller im Unterschied zu dem Theater nicht die Unterstützung der neuen kommunistischen Herrschaft genoss und ein gutes Jahrzehnt lang mit Schwierigkeiten konfrontiert war, wobei ihr auch die Schließung angedroht wurde. In der sozialistischen Zeit erfasste der Verstaatlichungsprozess auch die kulturelle Sphäre, was bedeutete, dass die Machthaber die Programmpolitik der Einrichtungen überwachten und ihren Einfluss geltend machten. In Celje galt dies für das Stadtmuseum (und dessen Nachfolger), welches im Jahre 1946 eine öffentliche Einrichtung wurde, und für die Studienbücherei, welche bei ihrer Gründung im Jahre 1946 auch das Recht erhielt, von jeder Druckpublikation ein Pflichtexemplar zu erhalten.

In die Umwandlung der regionalen Verwaltungszentren in stärkere regionale Kulturzentren kam in Slowenien Mitte des 20. Jahrhunderts Bewegung. Zu dieser Zeit wurden auch in kleineren Städten kulturelle Einrichtungen gegründet, welche vorher nur in den größten slowenischen Städten vorhanden waren. Gemäß der sozialistischen Zeit handelte es sich größtenteils um öffentliche Einrichtungen, nur dass der Gründer auf lokaler Ebene meistens nicht der Staat war, sondern die jeweilige Gemeinde. Auch Celje erhielt in den fünfziger und sechziger Jahren des 20. Jahrhunderts die Mehrzahl der professionellen Kultureinrichtungen, welche in bedeutender Weise das Kulturgeschehen der Stadt und der weiteren Region belebt haben. Für den Zugang zu Büchern als grundlegendem Kulturgut sorgte die Zentralbibliothek Celje, welche im Jahre 1972 durch die Zusammenlegung mit der Studienbücherei und den Volksbüchereien entstand. Das Landschaftsmuseum und das Revolutionsmuseum, das Amt für Denkmalschutz und der Gemäldesalon sorgten für eine reiche Ausstellungstätigkeit und die Erhaltung des Kulturerbes dieser Stadt mit langer Tradition. Das Theater Celje wurde im Jahre 1951 zum Berufstheater und zählte in den darauffolgenden Jahren zu den wichtigsten slowenischen Theatern, überlebte die Affäre der Theaterschließung in kleineren slowenischen Städten und erlebte hiernach Jahre des Erfolges und auch der Mißerfolge. Ende der fünfziger Jahre erschien auch zum erstenmal die Festschrift von Celje, welche mit der regelmäßigen Veröffentlichung von Beiträgen über das Geschehen in der Stadt und Umgebung ein Zeuge des kulturellen Aufschwungs und der kulturellen Erfolge und Mißerfolge der Stadt an der Savinja wurde.

THE SHAPING OF CELJE AS A REGIONAL CULTURAL CENTRE

Summary

The article depicts the development of the cultural institutions and cultural creativity in Celje after WWII. One of the fundamental tasks that the cultural workers set themselves was the re-establishment of Slovenian theatre in Celje. The theatre gave its first performance already in the summer of 1945 and operated for five seasons as an amateur establishment. The second important cultural institution with a long-standing tradition was the St. Hermagoras Association (Družba sv. Mohorja), which in contrast with the theatre did not enjoy the support of the new Communist authorities, being a publishing house that specialised in the works of Catholic writers, and subsequently battled numerous difficulties for the better part of a decade – to the extent that it was almost closed down several times. During the socialist times the process of nationalisation also swept through the cultural sphere of life, which meant that the regime also monitored and influenced the program-shaping policies of the cultural establishments. This was particularly the case with the Municipal Museum of Celje (and all subsequent such establishments) which became a public institution in 1946, as well as for the Study Library which at its founding in 1946 was also given the right to receive an obligatory copy of all publications issued in Slovenia.

The shift towards the shaping of the regional administrative centres into strong regional centres of culture took place in Slovenia in the middle of the 20th century. This period saw the beginning of the founding of cultural institutions also in the smaller towns, whereas up until then only the largest cities in Slovenia had been privileged to have them. Typical of the socialist times, these were predominantly public institutions, the difference being that the founder on a local level most times was not the state but the local community. Celje also received most of its professional cultural institutions during this time, that is in the 1950s and 1960s, which brought an important new spark of life into the cultural pulse of the city and its broader surroundings. The Celje Central Library, which was established in 1972 with the unification of the Study Library and the city's People's Libraries, ensured that books were accessible to all as one of the foundations of culture. The Landscape Museum and Museum of the Revolution, as well as the Institute for Cultural Heritage Protection and the Celje Art Salon undertook the preservation of the cultural heritage of this city with its long-standing tradition and provided a rich and diverse program of exhibitions. The Celje Theatre turned professional in 1951 and over the next few years became one of the leading theatres in Slovenia, surviving the period of the closing down of theatres in the smaller Slovenian cities, and overcoming many obstacles as well as enjoying many years of success. At the end of the 1950s the first issue of the magazine *Celjski zbornik* also emerged, which with the regular publication of articles on the current events in the city and its surroundings in later times became a witness to the cultural rise and cultural successes and failures of this city by the Savinja river.

Ivanka Zajc Cizelj

**CELJSKO ŠOLSTVO
PO LETU 1945**

Šolstvo prva leta po drugi svetovni vojni

Po končani drugi svetovni vojni so v Celju delovale štiri osnovne šole, in sicer dve dekliški in dve deški. Šolski odsek MLO je v skladu z novimi smernicami reorganiziral ljudsko šolstvo, odpravil ločitev po spolu in združil vse štiri šolske okoliše v enega: *»Ta preusmeritev v nove razmere je prvi mesec vzbudila v starših malomeščanskega obzorja delno nezadovoljstvo in nekaj nergaštva. Ob tej priliki smo dognali, da je še mnogo ljudi, ki se radi trkajo na prsa, miselno daleko zaostalo za časom. Naj podam kot ilustracijo samo eden primer: stranka zahteva všolanje v mestno šolo, češ imam hišo in plačujem davke. Tovariš, ki ima celo komandno mesto, obljublja protest na ministrstvo, ker njegov otrok ni všolan v bivšo mestno šolo in podkrepi svoj protest: zakaj sem se pa potem boril. Izvršena reorganizacija v celoti zelo dobro vpliva. Učenci in učenke tekmujejo med seboj v učenju, socialne razlike padajo in otroci delavskega razreda pridejo do popolnega razvoja ...«¹*

Z začetkom šolskega leta 1946/47 so bile osnovane tri mešane osnovne šole in ena mešana poskusna višja osnovna šola. Vsaka od osnovnih šole je imela po 13 oddelkov (povprečno 36 otrok na razred), od prvega do četrtega razreda, višja osnovna šola pa je imela osem oddelkov s tremi razredi – prvi razred je imel štiri oddelke, naslednja dva pa vsak po dva. *»Ta višja poskusna osnovna šola je imela za Celje prav posebno nalogo, da da bodočemu naraščaju industrije in obrti enakovredno izobrazbo, kakor jo da nižja srednja šola in bo dajala posameznikom možnost v poznejši dobi prestopiti tudi v srednjo šolo s položitvijo diferencialnih izpitov. V mestnem okolišu je ta položaj, da nekaj staršev svojih otrok ne pošlje takoj v srednjo šolo, in bi zaradi tega bili ti v življenju prikrajšani.*

Na vseh šolah se je pouk pričel 16. septembra. Do pravega pouka pa smo prišli šele po presledku nekaj dni, ker je reorganizacija šol nujno ustvarila precejšnjo zmešnjavo in deloma tudi proteste staršev, posebno onih z malomeščanskim naziranjem ...

Šolski pouk se je pričel v vseh šolah z manjšo razredno slavnostjo in ni bilo nikjer nekdanje šolske maše. Opazil pa sem, da so veroučitelji obšli zadevo na ta način, da so imeli šolsko mladino pri maši prejšnjega dne. To so tudi razglasili v cerkvi. V eni cerkvi sem mogel površno kontrolirati obisk in je bilo večino srednješolske mladine ter mladine iz višjih razredov. Na vseh šolah se prične pouk brez molitve in učenci pozdravijo učiteljstvo z vstajanjem ...«²

Na podlagi odloka ministrstva za prosveto Ljudske republike Slovenije (LRS) so začasne učiteljice (redovnice) dobile odpoved 16. marca 1946. Naslednji dan so se na šolskih vratih pojavili napisi: *»Hočemo nune nazaj! Nune so naše, me smo nunine ...«* Napisi z isto oziroma podobno vsebino so bili tudi na stenskem časopisu in na letakih, ki so bili raztreseni po šoli. Prosvetni odsek je takoj sprožil akcijo, da se zadeva razišče, zahteval pa je: *»Uvedite takoj preiskavo in doženite krivke. Poskušajte te poizvedbe izvršiti po učenkah, ki so predane naši stvari. Morda bi to najbolje naredila mladinska organizacija,*

¹ Zgodovinski arhiv Celje (ZAC), fond Mestni ljudski odbor (MLO), fasc. 140, sig. 1184, poročilo o stanju šolstva, s.d.

² Zgodovinski arhiv Celje (ZAC), fond Mestni ljudski odbor (MLO), fasc. 140, sig. 1168, poročilo o pričetku šolskega leta, 7/10-1946.

vendar pa to tako, da ne bo razmahu organizacije v kvar. Primer tega reakcionarnega čina je treba obravnavati v mladinski organizaciji in si mora biti mladina v svesti, da je to upor reakcije. Povedati jim je treba, da so krivke s tem dejanjem svojim bivšim učiteljicam več škodovala kakor koristile.

Način sam dokazuje, da mladinska organizacija še daleko ni kos svoji nalogi, na drugi strani pa, da so imele učiteljice redovnice nedovoljen vpliv na svoje učenke.»³

V Celju so delovali tudi pomožni oddelki osnovne šole, ki so jih obiskovali manj nadarjeni učenci. Leta 1946 je te oddelke obiskovalo 41 dečkov in 12 deklic. Naloga teh oddelkov pa ni bila samo pomoč prizadetim otrokom, ampak tudi takim, ki so se borili s prehodnimi težavami, zato se je tudi vse bolj pojavljala težnja po odprtju samostojne pomožne šole.⁴

Z letom 1947 je na osnovi priporočila ministrstva za prosveto prišlo do ponovne spremembe v osnovnem in srednjem šolstvu. V celjskem okraju je bila osnovana ena sedemletka, obe nižji gimnaziji (žensko, moško) so združili v eno in sklenili ustanoviti še eno popolno gimnazijo.

Poizkusna višja osnovna šola je imela 1947. leta 260 učencev; predvidevali so, da bo do leta 1950 imela samo še dva razreda, kajti do takrat naj bi se že zbrisale posledice okupacije in naj bi bil večji odstotek otrok sposoben za vpis v nižjo gimnazijo oziroma gimnazijo. Tako tovrstna šola ne bi bila več potrebna.⁵

Leta 1952 so v Celju delovale: I. gimnazija, II. gimnazija, Učiteljišče, Ekonomska srednja šola, Vrtnarska šola, Vajeniška šola oblačilne stroke, Vajeniška šola raznih strok, Industrijska kovinarska šola, Šola trgovskih učencev, I. osnovna šola, II. osnovna šola, Glasbena šola, Delavski tehnikum in Pomožna šola.⁶

Osnovne šole

I. osnovna šola (Vruncčeva ulica 13) je nadaljevala delo okoliške šole, ki je dobila to ime, ker je bila to v Celju prva osnovna šola s slovenskim učnim jezikom. V skladu z razvojem šolstva je bila najprej štiriletna, od leta 1958 pa osemletna. V njenem posloppju je v začetku gostovala tudi pomožna šola.

Tudi II. osnovna šola (Ljubljanska cesta 46), ki je bila naslednica celjske mestne deške in dekliške šole, je šla po isti poti od štirirazredne do osemrazredne, le da je v vmesnem obdobju imela nekaj časa status sedemrazredne osnovne šole. Poslopje šole je kmalu postalo pretesno, ker so vanj naselili učiteljišče – pedagoški šolski center, ki se je dokaj hitro širil. Osnovna šola se je zato preselila iz ožjega mestnega središča na periferijo – na Otoku, ob Ljubljanski cesti, je zraslo novo šolsko poslopje, ki je dobilo ime po narodnem heroju Slavku Šlandru. Otroci so prestopili prag novega poslopja novembra 1974.

³ ZAC, MLO, fasc. 140, sig. 1174, preiskava glede listkovne akcije dne 16. t.m., dopis 20/3-1946.

⁴ ZAC, MLO, fasc. 140, sig. 1176, otvoritev samostojne pomožne šole v Celju, 18/2-1946.

⁵ ZAC, MLO, fasc. 140, sig. 1188, dopis ministrstvu za prosveto LRS, 13/3-1947.

⁶ ZAC, MLO, fasc. 140, sig. 1214, dodatno poročilo za evidenčno knjigo, 5/1-1953.

III. osnovna šola (Vodnikova ulica 4) je naslednica nižje gimnazije in II. gimnazije (tu je gostovala tudi večerna gimnazija), ki so jo po sprejetju zakona o enotni osemletni osnovni šoli leta 1958 preoblikovali – višje razrede so pripojili k prvi gimnaziji, nižji pa so postali višji razredi osnovne šole. Jeseni 1966 je šola dobila ime Osnovna šola I. celjske čete.

IV. osnovna šola (Dečkova cesta 60) je začela s poukom septembra 1962; leta 1975 je šola dobila ime po narodnem heroju Ivanu Kovačiču Efenki.

Osnovna šola Frana Kranjca (Hrašovčeva 1) je zrasla na parceli, ki jo je domoljubni učitelj Fran Kranjc zapustil Ciril-Methodovi družbi; slavnostna otvoritev je bila 15. septembra 1955. Šola je bila najprej nepopolna – štirirazredna, leta 1964 pa je postala osemrazredna osnovna šola, kar je povzročilo prostorsko stisko, ki so jo leta 1976 rešili s prizidkom, v katerem so dobili prostore za kabinetni pouk.

Osnovna šola Frana Roša (Cesta na Dobrovo 114) je odprla vrata prvim učencem jeseni 1980. Moderna stavba je omogočala lahek prehod na takrat aktualno celodnevno osnovno šolo.

Osnovna šola Glazija (Oblakova ulica 15) je najprej gostovala kot pomožna šola v stavbi I. osnovne šole; bila je dvorazredna, leta 1951 je postala štirirazredna, 1952 petrazredna, naslednje leto šestrazredna, 1954. sedemrazredna in končno leta 1957 osemrazredna.

Jeseni 1957 je začel v Celju delovati Vzgojni zavod za duševno nerazvito mladino, ki je dobil prostore v Westnovi vili na Golovcu in je bil neposredno povezan s pomožno šolo. V šolskem letu 1960/61 je šola dobila ime po partizanski učiteljici Ivanki Uranjek in oznako »zavod«. Šola je gostovala v najetih prostorih vse do leta 1972, ko je bilo zgrajeno namensko poslopje. Jeseni 1983 so pri šoli zgradili prizidek, ki je bil namenjen bivanju učencev.

Osnovna šola Hudinja (Mariborska 125) je odprla vrata učencem jeseni 1959. Ime je dobila po narodnem heroju Franju Vrunču. Leta 1964 so ji kot podružnico priključili osnovno šolo Ljubečna, ki je pozneje ponovno postala samostojna.

Osnovna šola Lava (Pucova 7) je sprejela prve učence jeseni 1977, ime je dobila po narodnem heroju Veljku Vlahoviču.

Strokovne, srednje šole

Prosvetni odsek po drugi svetovni vojni ni imel takoj možnosti, da bi tako kot osnovno uredil tudi strokovno šolstvo, ker je to še spadalo v področje dela drugih ministrstev. Celjska industrijska podjetja, ki so že pred drugo svetovno vojno skrbela za izobrazbo svojih delavcev, so to nadaljevala tudi prva leta po vojni.

Industrijska kovinarska šola pri Tovarni emajlirane posode je imela leta 1952 šest oddelkov (en prvi razred, tri druge in dva tretja) s 151 učenci; izobraževala je kovinarje in emajlirke. Učilnice in internatski prostori so bili v stavbi, ki ni bila v sklopu

tovarniškega kompleksa. Šolske delavnice so bile v tovarni. V internatu je prebivalo 91 dijakov.⁷

Leta 1959 se je iz kovinarske šole Tovarne emajlirane posode razvila Tehniška šola z gradbenim in strojnim oddelkom, ki sta se jima pozneje pridružila še lesarski in elektro oddelek. Prostore je šola dobili v Gaberjah v stavbi blizu tovarne EMO. Šola je že pred uvedbo usmerjenega izobraževanja dobila lastne prostore v namensko zgrajeni stavbi. Združevala je strojno tehniško šolo, gradbeno srednjo in delovodsko šolo, kemijsko tehniško in laborantsko šolo, elektrotehniško šolo za odrasle, višjo strojno in gradbeno šolo in poklicne šole.

Leta 1974 je bil ustanovljen Šolski center Celje, ki združuje srednješolsko tehnično in poklicno izobraževanje.

Od leta 1995 delujejo v okviru centra:

- Splošna in strokovna gimnazija Lava, ki ima naslednje programe: gimnazija, tehniška gimnazija in maturitetni tečaj;
- Poklicna in tehniška elektro in kemijska šola s programi: elektrotehnik elektronik, elektrotehnik energetik, elektrotehnik računalništva, električar energetik in kemijski tehnik;
- Poklicna in tehniška gradbena šola s programi: gradbeni tehnik, zidar, tesar, pečar, keramik, izvajalec suhomontažne gradnje, gradbinec;
- Poklicna in tehniška strojna šola s programi: strojni tehnik, orodjar, zlatar, finomehanik.
- Od leta 1997 deluje v okviru centra tudi Višja strokovna šola.

Obrtna šola je po drugi svetovni vojni širila dejavnost in dobila stalne prostore v preurejenem vojaškem skladišču na Ljubljanski cesti. Leta 1959 je dobila ime Vajeniška šola Borisa Kidriča.

Leta 1962 je prišlo do združitve vajeniških šol Celja in Žalca v Šolski center Borisa Kidriča, ki je združeval poklicne šole kovinarske, avtomehanične, oblačilne, frizerske in avtoprevozniške stroke.

Leta 1974 so splošnoizobraževalni pouk dopolnili in zavod je postal Srednja strokovna in poklicna šola. Šola izobražuje za naslednje poklice: prometni tehnik, frizer, avtomehaničar, šivilja, krojač, konfekcijski modelar in pomočnik konfekcionarja.

Po drugi svetovni vojni je trgovska šola delovala v okviru ekonomske šole kot Gospodarska šola za vajence trgovskih podjetij; leta 1950 se je osamosvojila in postala Šola za trgovske učence. Pouk je potekal v popoldanskem času. Pogoja za sprejem sta bila dokončana nižja gimnazija in opravljen sprejemni izpit iz slovenščine in matematike. Leta 1958 je šola dobila svojo (novo) zgradbo. Pouk je potekal izmenično – tri dni so bili dijaki pri pouku v šoli in tri dni na praksi v podjetju. Dijakom so po letu 1958 priznali nepopolno srednjo izobrazbo.

Prizadevanja, da bi sledili razvoju trgovine in trgovcem omogočili višjo izobrazbo so leta 1962 rodila uspeh z odprtjem oddelka za komercialiste in naslednje leto z ustanovitvijo Srednje komercialne šole.

⁷ ZAC, MLO, fasc. 140, sig. 1214, poročilo o pregledu Industrijske kovinarske šole, november 1952.

Postopoma so tako nastajali centri za blagovni promet, ki jih je leta 1964 republiški sekretariat za šolstvo tudi verificiral.

V okviru Šolskega centra za blagovni promet so delovali poleg triletne šole za prodajalce še dvoletni šoli – poslovodska in komercialna – ter oddelka za prekvalifikacijo in za priučene trgovske delavce. Leta 1974 je dobil center novo moderno poslopje.

Po reorganizaciji srednjega šolstva deluje ustanova kot Poslovno-komercialna šola, Višja strokovna šola, ki izobražuje za naslednje poklice: ekonomski tehnik, administrator, trgovec, poslovni tajnik in komercialist.

Pod okriljem trgovsko gospodarske šole je do leta 1958 delovala tudi Gostinska šola. Leta 1958 je trgovska šola dobila lastno poslopje; drugo nadstropje omenjene zgradbe je zasedla Gostinska šola, ki se je to leto osamosvojila in leta 1960 postala v celoti samostojen zavod. Temu so leta 1963 priključili Gospodinjsko šolo v Šentjurju, ki je s tem postala gostinska.

V šolskem letu 1965/66 se je gostinska šola iz skupne stavbe izselila in se preselila v Celjski dom, kjer je gostovala do leta 1974, ko je dobila na razpolago celotno poslopje Šolskega centra za blagovni promet. Izobraževala je natakarje in kuharje ter po letu 1977 še poslovodje strežbe in kuharstva.

Od leta 1974 izvaja šola srednješolsko tehniško in poklicno izobraževanje kot Srednja šola za gostinstvo in turizem. Dijaki se po končanem šolanju zaposlijo kot: gostinski tehniki, turistični tehniki ali gostinsko-turistični tehniki.

Rudarsko šolo, ki je izobraževala nadzornike, jamomerce in topilničarje ter je imela prostore v poslopju nekdanjega nemškega dijaškega doma (adaptirane Laznikove usnjarne ob Koprivnici), so po drugi svetovni vojni obnovili in izobraževanje preselili v Ljubljano. Šola je bila internatskega tipa, kajti dijaki so prihajali iz cele Jugoslavije. V povprečju je šolo obiskovalo od 30 do 70 dijakov.

Ekonomska srednja šola je bila osnovana po osvoboditvi (leta 1945) kot splošnoizobraževalna srednja gospodarska šola. Prva leta delovanja je skupaj s trgovsko šolo gostovala v poslopju osnovne šole šolskih sester. Z adaptacijo podstrešja in izselitvijo trgovcev je bila najhujša prostorska stiska premagana.

Leta 1968 se je ekonomski priključila Administrativna šola, ki je delovala od leta 1960 in je bila nastanjena v Gaberjah – tako je bil ustanovljen Ekonomski šolski center, ki je združeval ekonomsko šolo, upravno-administrativno in od leta 1979 še poklicno administrativno šolo.

Šola deluje kot Srednja ekonomska šola Celje z naslednjimi izobraževalnimi programi: ekonomski tehnik, ekonomska gimnazija in maturitetni tečaj.

Leta 1946 je bila na državnem posestvu v Medlogu ustanovljena enoletna Vrtnarska šola, ki je leta 1949 postala dvoletna.

Šolsko posestvo je zajemalo kar 60 ha obdelovalne zemlje. Ukvarjali so se s poljedelstvom, sadjarstvom in živinorejo, pozneje pa tudi s cvetličarstvom. Leta 1953 je šola prevzela podjetje Javni nasadi. Prostore je dobila v »stari graščini« in nekdanji »Stigerjevi vili« ob Ljubljanski cesti. Leta 1960 so šolo in internat ločili od vrtnarije, ki je postala mestno podjetje.

Plakat, s katerim so dijaki prikazali svoj pogled na reformo srednjega šolstva, katere posledica je bilo usmerjeno izobraževanje.
 Zgodovinski arhiv Celje.

Leta 1962 je prišlo do združitve vrtnarske šole s poljedelsko (Vrbje) in kmetijsko (Šentjur) v Kmetijski izobraževalni center s sedežem v Medlogu. Leta 1964 so z novogradnjo rešili vprašanje pouka in nastanitve gojencev. Šola je takrat imela tri oddelke: zelenjadarski, cvetličarski in na novo vpeljani oddelek za parkovne vrtnarje. Leta 1970 so na južnem delu prizidali povezavo med poslojema in tako pridobili prostor za dve učilnici in zbornico. Šola je napredovala v popolno srednjo (vrtnarski tehnik) in tako omogočila svojim dijakom nadaljevanje študija na višjih in visokih šolah. Leta 1981 se je preimenovala v Srednjo kmetijsko-živilsko šolo Celje. Ukinjeno je bilo izobraževanje za poklic cvetličar in parkovni vrtnar, ostal pa je enotni program vrtnar. Potrebe so zahtevale dopolnjevanje programov in leta 1990 je zavod postal Srednja vrtnarska, kmetijska, gospodinjska šola. Leta 1997 je prišlo do osamosvojitve kmetijske šole Šentjur kot samostojne Kmetijske in gospodinjske šole Šentjur, Vrtnarska šola v Celju pa je nadaljevala delo s programi vrtnar, cvetličar, vrtnarski tehnik in od leta 2000 tudi aranžerski tehnik.

Hiter razvoj zdravstva po drugi svetovni vojni in odpustitev redovnic (medicinskih sester oziroma negovalk) sta v zdravstvenih ustanovah povzročila hude kadrovske težave – primanjkovalo je zlasti negovalnega osebja. Sprva so problem reševali tako, da so kandidatke usposobili za to delo na tečajih in v enoletnih šolah.

Za potrebe celjskega zdravstva je bila leta 1954 ustanovljena Šola za medicinske sestre, ki je do leta 1971 vključevala tudi internat. Dijakinje (dijaki so bili vse do uvedbe usmerjenega izobraževanja bolj redki) je usposabljalna za nego bolnikov, pomoč zdravnikom, vodenje manjših oddelkov in za delo v dispanzerijih. Leta 1959 se je šola preimenovala v Šolo za zdravstvene delavce; dobila je dva oddelka za odrasle in vpisovala dijake vsako leto, do takrat pa le vsako drugo leto. Povečani potrebi po prostorih so zadostili z ukinitvijo internata.

Z uvedbo usmerjenega izobraževanja je šola povečala vpis, kajti dijakom je bila dana večja možnost za nadaljevanje šolanja. Izobraževali so se po programu zdravstveni tehnik (štiriletni) in bolničar (dvoletni).

Po ukinitvi usmerjenega izobraževanja je redni program za bolničarja odpadel in so ga do leta 2000 izvajali le še kot izredni program za odrasle.

Program zdravstveni tehnik se je po prenovi leta 1999 preimenoval v tehnik zdravstvene nege, obenem pa je bil vpeljan tudi triletni izobraževalni program bolničar negovalec za delo v domovih upokoencev, varstvenih ustanovah in za nego na domu.

Po drugi svetovni vojni so zaradi povečanih potreb po učiteljskem kadru organizirali tečaje, ki so pomenili le začasno rešitev vprašanja pomanjkanja pedagoških delavcev. Dolgoročnejšo rešitev so videli v ustanavljanju dodatnih učiteljišč – tako je bilo leta 1948 v Celju ustanovljeno Učiteljišče, ki je najprej gostovalo v šolskem poslojpu II. osnovne šole; ta je služila učiteljskemu naraščanju tudi kot vadnica.

V šolskem letu 1949/50 je celjsko učiteljišče prejelo nagrado in priznanje kot najboljša šola v Sloveniji: *»In prav je tako. Zavedati se namreč moramo, da je ravno od teh naših zavodov odvisna nadaljnja uspešna graditev novega učiteljskega kadra, kadra ki bo z našo stvarnostjo in graditvijo kar najtesneje povezan in mu bodo današnja dogajanja glavna naloga ...«*⁸

⁸ ZAC, MLO, fasc. 140, sig. 1201, poročilo za VII zasedanje MLO Celje, s.d.

Leta 1955 je dobil zavod še peti letnik. V povprečju je učiteljišče obiskovalo veliko več dijakinj kot dijakov.

Leta 1963 so se vpisali v prvi letnik zadnji dijaki učiteljišča, kajti leta 1964 je postal zavod Gimnazija pedagoške smeri; pouk je potekal po učnem načrtu za gimnazijo in je trajal štiri leta.

Leta 1971 je zavod razširil delovanje še na vzgojiteljsko srednjo šolo, ki je bila petletna, in postal Pedagoški šolski center, v okviru katerega je bil odprt tudi oddelek za razredni pouk Pedagoške akademije iz Maribora.

Dolgo tradicijo v Celju ima tudi Glasbena šola; po letu 1945 so poučevali klavir, solopetje, godala, pihala in trobila – pouk je potekal individualno po 30 minut dvakrat tedensko. Leta 1950 je šola obiskovalo 250 učencev, pouk je bil to leto brezplačen.⁹

Glasbena šola je že pred leti preseгла osnovno stopnjo izobraževanja – po koncesiji in v okviru glasbene gimnazije ima tudi oddelke srednje stopnje.

Glasbena šola Celje ima naslednje oddelke: pihala, trobila, tolkala, brenkala, instrumenti s klaviaturo, nauk o glasbi in oddelki srednje stopnje.

Srednje splošnoizobraževalne šole

Leta 1974 je bila na temelju Pedagoškega šolskega centra dokončno osnovana splošnoizobraževalna srednja šola Gimnazija Celje – Center.

I. gimnazija je najstarejša srednja šola v Celju. Do uvedbe osemletke je bila osemrazredna z izjemo prvih let po drugi svetovni vojni, ko je bila sedemrazredna, nato pa je postala štirirazredna, kar je še danes. Obiskujejo jo učenci po uspešno končani osnovni šoli.

Utečeno izobraževanje je zmotila reforma srednjega šolstva z usmerjenim izobraževanjem, ki pa se ni obdržalo in tako se je ustanova že leta 1990 ponovno vrnila v stare tirnice kot I. gimnazija v Celju.

Višje in visoke strokovne šole

Leta 1971 je bil v Celju zaradi povečanih potreb po kadru z višjo ekonomsko in komercialno izobrazbo odprt redni oddelek prve stopnje Visoke ekonomsko-komercialne šole iz Maribora, ki je leta 1978 dobil stalne prostore v drugem nadstropju dijaškega doma v Vodnikovi ulici.

Po osamosvojitvi Slovenije in spremembi družbenega sistema je zasebništvu poseglo tudi na področje izobraževanja. Tako je bilo leta 1992 ustanovljeno podjetje za izobraževanje Abitura, d.o.o. kot višja strokovna šola, ki izvaja višješolska študijska programa komercialist in poslovni sekretar.

⁹ ZAC, MLO, fasc. 140, sig. 1203, zapisnik redne revizije v Glasbeni šol, julij 1950.

Izobraževanje odraslih

Ljudska univerza je začela svoje delo s predavanji kmalu po končani drugi svetovni vojni. Že takoj na začetku se je srečevala s problemi in v dnevnem časopisju so se pojavili članki, ki so negativno ocenili njeno delo, zato je okrožni odbor OF poslal vsem ljudskim univerzam v okrožju naslednja navodila:

1. *»V bodoče naj odbori skrbno zbirajo predavanja. Predavatelji naj bodo sposobni, progresivni, predavanja pa naj bodo sestavljena tako, da se ne bodo bistveno razlikovala z današnjim pojmovanjem novega gledanja na svet in dogajanja.*
2. *Skrbeti je za zanimivost teme, da ne bodo že v prvih urah življenja ljudskih univerz odbili poslušalce.*
3. *Ne se takoj zateči k priložnostnim predavanjem. Če nimate predavateljev, jih imamo na razpolago mi.*
4. *Ljudske univerze naj čim prej napravijo in pošljejo delovni načrt za l. 1946/47, v katerem naj bo razvidno število večerov določenih za predavanja, koliko teh večerov imate že zasedenih s predavanji, kakšna so ta predavanja in kateri predavatelji.«¹⁰*

Od posameznih predavanj so prešle ljudske univerze (delavski tehnikumi, delavske univerze) na organiziranje tečajev, študijskih krožkov osnovnošolskih in srednješolskih programov.

V glavnem skrbi Ljudska univerza za dokvalifikacijo in prekvalifikacijo delavcev in uslužbencev.

---

¹⁰ ZAC, MLO, fasc. 140, sig. 1168, dopis odborom ljudskih univerz celjskega okrožja, 22/10-1946.

DAS SCHULWESEN IN CELJE NACH DEM JAHRE 1945

Zusammenfassung

In Celje gab es in den neunziger Jahren des 20. Jahrhunderts neun Grundschulen: die I. Grundschule, welche die Tradition der Bezirksgrundschule fortsetzt, die II. Grundschule als Nachfolgerin der städtischen Schulen von Celje, die III. Grundschule entstand nach dem Krieg aus einem gymnasialen Ursprung, die IV. Grundschule wurde im Jahre 1962 gegründet, die Grundschule Fran Kranjec im Jahre 1955, die Grundschule Fran Roš 1980, die Grundschule Hudinja im Jahre 1959 und die Grundschule Lava 1977; die Grundschule Glazija führt die Arbeit der Hilfsschule fort. Weiterhin bestehen zwei unabhängige allgemeinbildende Mittelschulen: das I. Gymnasium in Celje und das Gymnasium Celje – Zentrum.

Aus den fachlich und handwerklich ausgerichteten Schulzweigen entwickelten sich Fach-, Mittel- und Fachhochschulen sowie Universitäten. Celje verfügt über: Schulzentrum Celje; Fach- und Berufsschule; Fachhochschule für Handel; Mittelschule für Gastgewerbe und Tourismus; Mittelschule für Wirtschaft; Gartenbauschule; Mittelschule für Heilberufe; Musikschule; Volkshochschule.

THE EDUCATION SYSTEM IN CELJE AFTER 1945

Summary

In the 1990s there were nine primary schools in Celje: the primary school which continued the tradition of the regional primary school, the primary school which was the successor of the Celje municipal schools, the primary school which evolved after the war from a gymnasium type secondary schools, the primary school which was founded in 1962, the Fran Kranjec Primary School, which was founded in 1955, the Fran Roš Primary School, founded in 1980, the Hudinja Primary School, founded in 1959, and the Lava Primary School founded in 1977, while the Glazija Primary School continues the work of a special needs school, as well as two independent general education secondary schools: the Celje Classical Gymnasium Secondary School and the Celje-Centre High School.

The vocational and crafts-oriented education institutions gave birth to vocational and secondary schools, colleges and universities. The following such schools currently operate in Celje: The Celje School Centre; the Secondary Vocational and Professional School; The Celje School of Business and Commerce; the Secondary School for Catering and Tourism; the Secondary School of Economics; the School of Gardening; the Secondary Medical School; the Music School; and the People's University.

Ivanka Zajc Cizelj

**ZDRAVSTVO IN SOCIALNO
VARSTVO V CELJU V LETIH
1945–1991**

Zdravstveno stanje prebivalstva prva leta po drugi svetovni vojni

Prva leta po drugi svetovni vojni so posvečali vso pozornost predvsem zdravljenju in preprečevanju širjenja nalezljivih boleznih, ki so se pojavile kot posledica neurejenih higienskih in socialnih razmer. V celjskem okrožju se je v tem času pojavila pegavica,¹ zato so pospešeno uničevali uši (razušili so tudi 2000 oseb, ki so se vračale iz Nemčije²) in osveščali prebivalstvo. Vsem krajevnim odborom so poslali okrožnico, v kateri so opozorili na nevarnost okužbe, ki se ji lahko izognejo s povečano skrbjo za telesno higieno in čistočo. Med drugim v okrožnici piše: »Pojavili so se prvi slučajji pegavice v celjskem okrožju. Zgodovina nas uči, da se je vsaka velika vojna končala z velikimi epidemijami, ki so zahtevale več žrtev, kakor pa bojne poljane same ... Krajevni odbori naj se zavedajo nevarnosti te bolezni ter naj propagirajo potom zdravstvenega osebja, AFŽ in ZMS za telesno čistočo, organizirajo razuševalne postaje, dajejo navodila za razuševanje po domovih, itd. Na masovnih sestankih naj se vrši kampanja proti pegavici ...«³ Sicer pa, razen posameznih primerov tifusa, ni bilo težjih nalezljivih boleznih. Obbolele so hospitalizirali, stanovanja pa razkužili. Prijavljenih je bilo tudi šest spolno bolnih. Okrajni zdravnik je na masovnih srečanjih predaval o spolnih boleznih in škodljivih posledicah alkohola, ki je bil pogost sopotnik spolno bolnih.

Poleg kurative (zdravljenja) so skrbeli tudi za preventivo (preprečevanje boleznih) – tako pri odraslih kot tudi pri otrocih; predvsem so poskrbeli za preventivno cepljenje proti otroškim nalezljivim boleznim.⁴

Leta 1947 je bilo zdravstveno stanje prebivalstva sicer zadovoljivo, opazen je bil le porast revmatizma in garij, ki so jima botrovale slabe higienske razmere in neustrezni bivalni pogoji.

Da bi poudarili pomen čistoče za ohranitev zdravja, so temu namenili posebne dneve; imenovali so jih kar teden čistoče. V tem času so izpeljali več zdravstvenih in higienskih predavanj o dezinfekciji (razkuževanju bivalnih in delovnih prostorov), dezinfekciji (uničevanju insektov: muh, stenic, uši, bolh ...) in deratizaciji (uničevanju miši, podgan ...), tečaj prve pomoči, siromašnim pa so razdelili tudi 414 kosov mila.⁵

Ena od značilnosti tega obdobja je tudi povečana nataliteta (število rojstev), ki se je po letu 1946 strmo dvigala in dosegla višek leta 1950.

Umrljivost dojenčkov je bila dokaj visoka in se je v letih 1946–1948 dvignila na kar 2,5 % vseh živorojenih otrok, nato se je stanje počasi umirilo in doseglo predvojni nivo – to je 1 %. Največ novorojenčkov je umrlo zaradi nedonošenosti v prvih 24 urah po rojstvu. Prezgodnje porode so pripisali prenapornemu delu nosečnic – te so opravljale tudi težja dela, ker je tako zahtevalo povojno obdobje graditve in pomanjkanje moške delovne sile. Število prezgodnjih porodov je z leti padalo. Pogost vzrok smrti pri novorojenčkih so

¹ Pegavica (tudi pegasti tifus), bolezen, ki se manifestira z visoko vročino, glavobolom in izpuščaji, povzročitelja prenašajo okužene uši.

² ZAC, MLO, fasc. 137, sig. 1035, poročilo socialno zdravstvenega odseka, 13/12-1945.

³ ZAC, MLO, fasc. 137, sig. 1038, dopis krajevnim odborom št. XV-164/45. AFŽ = Antifašistična fronta žena; ZMS = Zveza mladine Slovenije.

⁴ ZAC, MLO, fasc. 137, sig. 1045, poročilo okrajnega zdravnika, junij 1946.

⁵ ZAC, MLO, fasc. 137, sig. 1060, letno poročilo odseka za zdravstvo, 1947.

bila obolenja dihalnih organov (prevladovala je pljučnica). Leta 1951 je bilo 45 % umrlih dojenčkov mlajših od enega meseca. V Celju so ugotovili, da je bilo skoraj 30 % vseh umrlih dojenčkov doma iz neposredne bližine Topilnice in valjarne cinka, »... kjer brez dvoma učinkuje ravno na ta nežna bitja atmosfera, v kateri se nahaja ogromna količina žvepla, pa tudi drugih kemičnih snovi, ki prihajajo iz dimnikov tovarn«.⁶

Zaradi potrebe po bolniškem kuratu je upravnik bolnišnice marca 1947 podal predlog, da bi se enemu od duhovnikov dovolilo opravljati božjo službo v bolnišnici, kar je utemeljeval z dejstvom, da je tu še vedno zaposlenih 41 sester redovnic, da je med bolniki veliko vernikov, ki prosijo za duhovnikovo tolažbo, in porodnic, ki bi želele krstiti novorojenčke. Bolnišnica je tedaj tudi še imela svojo kapelo.

Izvršilni odbor MLO je 24. marca 1947 obravnaval prošnjo in se odločil, da bo, od duhovnikov, ki jih je predlagal opatijski mestni župni urad, izbral za opravljanje bogoslužja v celjski bolnišnici patra Fortunata Vrečiča in mu izdal dovolilnico. MLO pa je pooblastilo, ki ga je izdal 9. maja, že 22. avgusta preklical z obrazložitvijo, da se je pooblaščen pater preselil.⁷

Zdravstvena problematika, ki je pestila Celjane leta 1949, je izhajala iz neurejenih komunalnih, higienskih in zdravstvenih razmer:

- neurejena oziroma slabo urejena je bila preskrba z zdravo pitno vodo, posebej problematični so bili vodnjaki na področju s kmetijskimi površinami;
- industrijski objekti so odplake spuščali v vodotoke, največja tovrstna onesnaževalca sta bila Cinkarna in Tovarna emajlirane posode;
- javna higiena prebivalstva se je po vojni drastično poslabšala (pločniki niso bili očiščeni, prebivalci so otresali cunje in metle kar skozi okna, restavracije in menze so redile prašiče in perutnino v neprimernih hlevih in na dvoriščih v centru mesta, kjer ni bilo urejenih gnojišč), zato so se zaredile miši in podgane ter se je razpasel mrčes;
- ker je bil odvoz fekalij in smeti nereden, so bila dvorišča polna nesnage;
- zaradi neosveščenosti prebivalstva in preobremenjenosti zdravnikov se je nerazumljivo povečal procent »bolnikov«, ki so koristili bolniški dopust. Da bi to preprečili, so organizirali kontrolne preglede in ugotovili, da je približno četrtnina bolniških dopustov nepotrebnih (v Celju in okolici je bilo pregledanih 4633 bolnikov, od teh jih je bilo izločenih 1107). Poseben problem so predstavljali tako imenovani trodnevničarji – to je bolniki s krajšim bolniškim dopustom, vzroke za takšno stanje so iskali pri trajanju medicinskih preiskav in širokogrudnosti zdravnikov;
- javna zobna poliklinika (ustanovljena 1946) je bila preobremenjena z delom, kajti zaradi vojnih razmer (nezadostna prehrana, neredna sanacija zob) je ogromno ljudi potrebovalo zobozdravstvene storitve.⁸

Na osnovi temeljnega zakona o sanitarni inšpekciji iz leta 1948 je bila na sedežih vseh okrajev osnovana sanitarna inšpekcija z nalogo, da stalno izpopolnjuje higienske in

⁶ ZAC, MLO, fasc. 139, sig. 1138, zdravstvena problematika v okraju Celje-mesto.

⁷ ZAC, MLO, fasc. 137, sig. 1061, spisi v zvezi z bogoslužjem v bolnišnici.

⁸ ZAC, MLO, fasc. 138, sig. 1109, poročilo poverjenišтва za ljudsko zdravje za leto 1949.

Tudi v tako skromni operacijski dvorani so bile operacije uspešne.
Zgodovinski arhiv Celje.

življenjske pogoje prebivalstva, da proučuje in zatira nalezljive bolezni ter nadzira izvajanje sanitarnih in higienskih predpisov. Za izvajanje zakonsko predpisanih nalog so bili ustanovljeni naslednji oddelki in službe:

- bakteriološki laboratorij (preiskave kužnega materiala pri sumu na nalezljive bolezni),
- živilski laboratorij (izvajanje kontrole nad ustreznostjo živil in predmetov splošne rabe),
- oddelek za higieno dela z ambulanto za poklicne bolezni,
- oddelek za komunalno higieno,
- epidemiološki oddelek za ugotavljanje izvorov nalezljivih bolezni s postajo za dezinfekcijo in dezinsekcijo.

Ustanova je bila nameščena v Zdravstvenem domu in je dobila ime Okrožni higienski zavod, v njej so bili redno zaposleni štirje zdravniki, inženir, dva medicinska tehnika, medicinska sestra, šest laborantov, higienik, dve administratorki in trije tehnični uslužbenci ter honorarni veterinar in gradbeni inženir.

Poročilo o delovanju te ustanove do leta 1951 med drugim pravi: »Statistika nam kaže, da število analiz raste ter se živilski obrati sami od sebe poslužujejo laboratorija glede primernosti živil. Ustanova sama pa je po svojih organih redno kontrolirala mleko tako v mlekarnah kot v zbiralnicah. Posledica te nenehne kontrole je v tem, da imamo v Celju primerno maščobnost mleka. S sodelovanjem Mlekoprometa nam je uspelo uvesti izbrano mleko za dojenčke, ki se ga zbira na preiskanem teritoriju, posebej pasterizira, polni v posebne steklenice ter se ga v količini 500 litrov dnevno nudi dojenčkom in malim otrokom. Sanitarna inšpekcija izvaja tudi redno kontrolo živil na tržnici in v vseh trgovinskih obratih. Prav tako se je vršila kontrola nad kalorično vrednostjo hrane v menzah. Mesni izdelki, zlasti letne salame se ob vsaki izdelavi kontrolirajo kemično in bakteriološko.

Epidemiološki oddelek z bakteriološkim laboratorijem izvaja vso epidemiološko službo za mesto Celje /.../ Vodi se evidenca o nalezljivih boleznih /.../, evidenca bacilonoscev tifusa in paratifusa (v okraju 94, v Celju 17). Vrši se anketiranje vsakega primera črevesne nalezljive bolezni ter se poizkuša ugotoviti izvor infekcije. Iskanje klicenoscev se poleg okolice obolelih vrši tudi pri vseh uslužbencih živilske stroke. Na oddelku se izvaja tudi antirabično cepljenje pri vseh osebah ugriznenih od steklih ali sumljivih psov. V sklopu oddelka je tudi antivenerični dispanzer, ki izvaja vso evidenco in terapijo spolnih bolezni ... Pojav spolnih bolezni se odraža posebno v vojnih in povojnih dobah zaradi neurejenega družinskega življenja. Visoko število obolenj v povojnih letih pa hitro pada, posebno kar se tiče sifilisa kot najtežje spolne bolezni. Sistematsko zdravljenje in iskanje virov infekcije hitro zmanjšuje število novega prirastka. Za gonorejo pa zgleda, da ne pada, še celo nekaj narašča. Vzrok je morda v bolj vestnem prijavljanju bolnikov zaradi zdravljenja s penicilinom, ker ga drugače ni mogoče dobiti, če bolnik ni registriran. Vsekakor pa je potek kapavice sedaj skoraj brez komplikacij zaradi hitrega in pravočasnega zdravljenja ter urejene venerološke službe. S pravilno spolno vzgojo, z vrednotenjem moralnega življenja, s pobijanjem alkoholizma, z izboljšanjem

življenjskega standarda in z novim načinom zdravljenja bo možno te bolezni še znatno znižati.»⁹

Epidemiološko stanje mesta v povojnem obdobju so ocenili kot zadovoljivo – brez večjih epidemij. Izjema je bila le gripa, ki je leta 1950 zahtevala veliko smrtnih žrtev predvsem med dojenčki.

Oddelek za komunalno higieno je mesečno kontroliral vse vodovode, poskrbel za bakteriološko analizo odvzetih vzorcev in kloriranje spornih vodnih zajetij. Sanitarni inšpektor je pregledal vse javne ustanove: šole, domove, internate, gostilne, živilske obrate, frizerske obrate ter po potrebi izdal (tudi skupno z delovno inšpekcijo) odločbe za izboljšanje delovnih in higienskih razmer.

Sanitarna inšpekcija je sodelovala pri vseh gradbenih in lokacijskih komisijah, v urbanističnem svetu in pri reviziji načrtov.

Vse obstoječe čistilne naprave so pregledali in predlagali možne izboljšave, kontrolirali so tudi vse javne vodotoke in po potrebi izdali odločbo za odpravo onesnaževanja.

MLO-ju so predlagali, naj poskrbi za higiensko odvažanje smeti in fekalij. Vsako pomlad in jesen so izpeljali javno deratizacijo. Pri pojavljanju mrčesa v javnih kuhinjah, pekarnah in v privatnih stanovanjih so poskrbeli za dezinfekcijo. Na zahtevo pristojnih organov so opravili sanitarne preglede stanovanj in lokalov.

Za zboljšanje celjskega podnebja, ki ga je zastrupljal žvepleni plin iz cinkarne, so posredovali pri oblasteh in obveščali javnost (poročila, časopisne objave).

Pri določanju prostorov za počitniške kolonije je redno sodelovala tudi sanitarna inšpekcija.

Glede ustrezne higiene so bili v času obstoja sanitarne inšpekcije ponovno pregledani vsi obrati, tovarne in podjetja (običajno v sodelovanju z delovno inšpekcijo). Vselej so bile tudi izdane odločbe v skladu z zahtevami pravilnika o higienskih in tehnično-zaščitnih merah v obratih.

Za kontrolo nad izvajanjem higienskih predpisov v podjetjih so bili imenovani tovarniški higieniki, ki so imeli redne mesečne sestanke na sanitarni inšpekciji, kjer so jim o aktualnih problemih predavali zdravniki sanitarne inšpekcije. Stanje na tem področju se je še izboljšalo, ko so namestili referenta za industrijsko higieno z medicinsko izobrazbo (zdravnika) in osnovali posebno ambulanto za profesionalne bolezni.

Sanitarna inšpekcija je bila zadolžena za vodstvo zdravstvene prosvete v okrožju in okraju. Vodila je evidenco vse zdravstvenovzgojne dejavnosti; tako so bili tudi izvajalci strokovnih predavanj običajno zdravniki sanitarne inšpekcije.

Sanitarna inšpekcija je imela v načrtu predvsem naslednje naloge:

- skrb za zdravo pitno vodo, ki bo dostopna vsem prebivalcem, kar naj bi dosegli s širitvijo in obnavljanjem vodovodnega omrežja in saniranjem vodnjakov;
- pospeševanje izvedbe novega regulacijskega načrta, v katerega so bile vključene tudi naprave za čiščenje odpadnih voda;

⁹ ZAC, MLO, fasc. 139, sig.1138, zdravstvena problematika v okraju Celje-mesto, 1951.

Narasla Savinja tudi bolnišnici ni prizanesla.
Zgodovinski arhiv Celje.

- skrb za nadaljevanje raziskav o škodljivem vplivu cinkarniških emisij žveplovega dioksida na živalstvo in rastlinstvo in iskanje ustrezne rešitve;
- saniranje delovnih pogojev v podjetjih in osveščanje pristojnih (vodstvenih organov), da preventiva bolezni in nezgod ni samo v domeni zdravstvene službe, ampak je v veliki meri odvisna tudi od delovnih pogojev in razmer, ki vladajo na delovnem mestu;
- pospeševanje zdravstvene vzgoje prebivalstva, ki bi v največji možni meri pripomogla k visokemu zdravstvenemu standardu.¹⁰

Socialno in mladinsko skrbstvo prva leta po drugi svetovni vojni

Poslovno poročilo odseka za socialno skrbstvo pri okrajnem narodnem odboru (ONO) Celje kaže, da so bile jeseni 1945 izplačane naslednje socialne pomoči: starostne mesečne podpore, enkratne podpore brezposelnim, dela nezmožnim in bolnim, partizanske podpore, podpore priseljencem in podpore tuberkuloznim. Začasne mesečne denarne podpore¹¹ so dobili: invalidi NOV in POJ, družine padlih borcev, družine žrtev fašističnega terorja, družine, katerih hranilci so še bili v NOV, POJ in JA, ter družine vojnih ujetnikov. Za november je bil predvideni znesek podpore od 800 do 1600 din na družino, vključno s po 175 din za posameznega otroka. Podpore niso bile deležne družine nasilno mobiliziranih v nemško vojsko, ki so bili še pogrešani ali ujeti – vprašanje teh naj bi reševali krajevni odbori, ki pa trenutno niso razpolagali z namenskimi sredstvi. Družine demobiliziranih hranilcev so imele pravico do podpore, dokler hranitelj ni dobil zaposlitve oziroma največ dva meseca po demobilizaciji.

Kar zadeva invalide, je bilo vloženih 84 prijav za priznanje invalidnine invalidom iz prve svetovne vojne in invalidom iz NOV in POJ. Prvi teden v oktobru je bil posvečen invalidom – zbirali so prostovoljne prispevke za revne invalide, vdove in sirote ter zbrali 30.790 din.

Mladinsko skrbstvo je imelo pod nadzorom 485 otrok, sirot brez obeh ali brez enega starša; to so bili otroci padlih partizanov, ubitih aktivistov, žrtev fašističnega nasilja ali umrlih naravne smrti. Za vsakega otroka so vodili kartoteko z matičnim listom.

Posebne skrbi so bile deležne tudi nosečnice, teh je bilo 83.

Poleg slovenskih sirot so morali poskrbeti tudi za sirote, ki so prišle iz opustošenih bosanskih predelov. V Slovenijo jih je prišlo 405; nastanili so jih v Mladinskem domu v Gaberjah. Tu so ostali le krajši čas, dokler jih pač niso razdelili posameznim okrajem. Izpeljali so tudi nabiralno akcijo pod parolo »Noben otrok v Jugoslaviji ne sme biti nepreskrbljen«.

¹⁰ ZAC, MLO, fasc. 138, sig. 1114, o delu sanitarne inšpekcije, s. d.

¹¹ Začasne mesečne denarne podpore je odobraval Okrajna komisija za podeljevanje začasnih mesečnih denarnih podpor invalidom NOV (narodnoosvobodilne vojske) in POJ (partizanskih odredov Jugoslavije), družinam padlih borcev NOV in POJ, družinam žrtev fašističnega nasilja, družinam hranilcev NOV, POJ, JA (jugoslovanske armade) in družinam vojnih ujetnikov. Komisija je začela z delom 20/6-1945. ZAC, MLO, fasc. 137, sig. 1042, poročilo odseka za socialno skrbstvo in zdravstvo, 26/4-1946.

V otroških domovih je bilo ob koncu leta 1945 nameščenih 136 otrok, v Gaberjah pa so tedaj že urejali prostore za otroški vrtec.

V Medlogu je še vedno delovala sirotišnica – Dom onemoglih, kjer je bilo nastanjenih 60 oskrbovancev, 7 pa so jih namestili v Domu onemoglih v Vojniku.

Repatriirance, ki so se vrnili v domovino iz Hrvaške in Srbije, so namestili v zbirno bazo, ki je delovala od 28. julija do 7. oktobra 1945; tu so jim pripravili začasna prenočišča in poskrbeli za hrano. Na Slomškovem trgu 5 je bila urejena javna kuhinja, kjer je bilo decembra 1945 na hrani 36 repatriirancev, pozneje pa naj bi se njene zmoglosti povečale tako, da bi lahko ponudila hrano vsem najbednejšim in tudi brezposelnim.

Decembra 1945 je bilo v Celju evidentiranih 370 sirot, 654 vdov, 260 otrok, katerih starši so bili pogrešani, in 112 žena, katerih možje so bili pogrešani.¹²

Leta 1946 je socialno-zdravstveni odsek skrbel za: nepreskrbljene otroke, žrtve fašističnega nasilja, siromašne in onemogle ter za bolnike, ki so potrebovali zdravljenje oziroma rehabilitacijo in niso mogli plačati.

V Celjskem okraju je bilo decembra 1946 nepreskrbljenih 90 sirot, in sicer 37 v Mladinskem domu na Polzeli in 53 pri rejnikih.

Do maja 1946 sta delovala v Celju dva mladinska domova, in sicer dom na Petričku za otroke do 6. leta starosti in na Ljubljanski cesti za šolsko mladino; v njiju je bilo nastanjenih v povprečju od 60 do 90 otrok.

Za starejše onemogle je deloval Dom onemoglih v Zalogu, ki pa ga je bilo potrebno ukiniti, ker ni bil zdravstveno in higiensko ustrezen.

V domovih je bilo nameščenih 58 siromašnih in onemoglih, izven domov pa jih je bilo 315 – ti so prejeli povprečno po 300 din mesečne podpore.¹³

Iz poročila mladinskega referata razberemo, da je v Celju deloval Dijaški konvikt¹⁴, ki je imel v popolni oskrbi 106 dijakov in prostor še za 4, da se je hrana v njem v primerjavi s preteklim letom za polovico izboljšala in da so dijake pestile »običajne dijaške bolezni«: slabost in glavobol.

Dijaki (tudi zunanji) so se običajno prehranjevali v dveh dijaških kuhinjah, ki sta delovali pri Dijaškem konviktu in v zdravstvenem domu. Hrano so tu lahko dobili tudi bolj oddaljeni dijaki; ti so jo plačali ali pa so jo dobili brezplačno (revnejši).

Dijaška kuhinja v zdravstvenem domu je pripravila dnevno zajtrk za 40, kosilo za 90 do 135 in večerjo za 40 do 60 šolarjev.

¹² Zgodovinski arhiv Celje (v nad. ZAC), fond Mestni ljudski odbor Celje (v nad. MLO), fasc. 137, sig. 1035, poročilo socialno zdravstvenega odseka, 13/12-1945.

¹³ ZAC, MLO, fasc. 137, sig. 1042, poročilo o delovanju socialno-zdravstvenega odseka, 31/12-1946.

¹⁴ Konvikt = zavod z vso oskrbo za študente teologije, tudi vzgajališče; v našem primeru gre za dijake – gre torej za dijaški dom oziroma internat (učni ali vzgojni zavod, kjer dobe gojenci vso oskrbo). France Verbinc, Slovar tujk, geslo: konvikt, str. 378, geslo: internat, str. 306, Cankarjeva založba (CZ), Lj. 1979.

V Otroškem zavetišču v Liscah so skrbeli za 37 otrok, starih do 2 let. Iz poročila je razvidno, da so bili otroci sicer zdravi, večji problem so predstavljale le garje (srab, srbečica) in nekaj primerov ošpic.

Mladinski dom na Ljubljanski cesti¹⁵ je nudil celotno oskrbo 74 otrokom v starosti od 7 do 17 leta, od tega je bilo 39 Bosancev. Otroci so v glavnem obiskovali šolo; zdravstveno ni bilo večjih problemov.

V domu dojenčkov v Oblakovi vili je bilo nameščenih 27 otrok, ki so bili pod zdravstvenim varstvom otroške zdravnice dr. Valjavčeve.

Leta 1946 je bilo v Celju 377 sirot, ki so izgubili ali enega od staršev ali oba, od tega je bilo 214 sirot, katerih starši so padli v partizanih, bili žrtve fašističnega nasilja ali pa so umrli naravne smrti, 173 otrok je izgubilo svoje očete v okupatorski vojski, internaciji ali v zaporu. Ti otroci so se preživljali s pokojnino, invalidnino, podporo oziroma z občasnim delom svojih mater ali sorodnikov.

Od bosanskih sirot, ki so jih pripeljali v Slovenijo, so jih Celju dodelili 52; razdelili so jih družinam ali pa jih dali v zavetišče. Ker pa se nekateri bosanski otroci (običajno je šlo za sorodstvene vezi) niso hoteli ločiti drug od drugega, so za te odprli na Jožefovem hribu Dom Bosancev, kjer so skrbeli za 70 bosanskih sirot, pripadajočih raznim okrajem. Dom je bil začasen, saj so otroke kmalu preselili v Trbovlje v skupen Dom Bosancev, dom v Celju pa ukinili. Iz tega zavetišča je ostalo v Celju še 8 bosanskih sirot, za katere pa je bil predviden strožji zavod in strožje nadzorstvo.

Posamezne družine v Celju so v svojo oskrbo sprejele 21 bosanskih sirot; te so se v skrbniških družinah dobro počutile – o čemer priča tudi nadzorstveni pregled, ki sta ga izvršila delegat ministrstva za socialno politiko iz Sarajeva in nameščenka celjskega socialnega skrbstva 23. januarja 1946. Ob obisku skrbniških družin sta se prepričala, da se otrokom zelo dobro godi, da so »dobro rejeni in zdravi«. Zbolel je le en otrok, in to za tifusom, vendar je do prihoda komisije že okreval. V poročilu med drugim piše: »Nekateri otroci so pridobili tekom enega meseca na svoji telesni teži po 4 kg, kar je znak, da otroci ne trpe pomanjkanja hrane. Družinski člani ne delajo nobene razlike med svojimi lastnimi otroci in Bosančki. Vsi so ena družinska enota, kar pa Bosančki dobro razumejo in umevajo. Kateregakoli se je spomnilo na povratek v Bosno, vsak je odločno odklonil. Otroci se v šolah dobro uče, akoravno nekateri posečajo ljudsko šolo z našimi slovenskimi otroci vzporedno, a ne zastajajo prav nič za našimi. Mali 7-letni bosanski deček, ki ne obiskuje radi preslabega oblačila šole, se je tekom 1 meseca naučil pisati, čitati in računati. Uči ga njegov dobri tata in mamica doma, od katerih se ne bo nikoli več ločil, kakor sam zatrjuje. Taki in slični prizori so pokazali, kako tesno so se oklenile bosanske sirote naših slovenskih družin, kjer so našle svoj drugi dom ...«¹⁶

¹⁵ Mladinski dom na Ljubljanski cesti so 5. avgusta 1946 zaprli, arhiv in inventar je prevzel Okrožni mladinski dom na Polzeli; del bosanskih sirot so poslali v Bosno, ostali so le otroci, ki so bili popolne sirote. ZAC, MLO 137, sig. 1050, poročilo in 1051, Mladinski dom v vili Stiger Celje, Ljubljanska cesta – likvidacija, 31/7-1946.

¹⁶ ZAC, MLO, fasc. 137, sig. 1045, poročilo mladinskega referata, 1946.

Avgusta 1947 so na seji socialno zdravstvenega sveta v Zavodni obravnavali tudi prestopke zoper zakon – konkubinate (skupno življenje moškega in ženske brez zakonske zveze); takrat je tako na področju Zavodne živelu dvanajst parov.¹⁷

Referat za skrbništvo je poročal, da je novembra 1948 skrbel za 136 mladoletnikov in 37 odraslih, od teh je bila zaradi slaboumnosti, zapravljivosti in pijančevanja 28-im popolnoma odvzeta opravilna sposobnost, 9-im pa delno. Poleg tega je imel še 126 premoženjskih skrbništev, 990 socialno ogroženih otrok in 300 nezakonskih otrok (pol leta pozneje je bilo teh otrok že 350¹⁸).

V drugi polovici leta 1948 so delavci referata opravljali naslednje naloge:

- skrbeli so za zaposlitev in prešolanje otrok s posebnim poudarkom na sirotah in socialno ogroženih otrocih (43 otrok se je vpisalo v srednje šole, 39 pa jih je šlo v uk);
- skrbeli so za zatiranje kriminala, kajti »v Celju so se pojavile grupe mladoletnikov, a tudi posamezniki v starosti do 14 let, ki so izvrševali tatvine. Glavne krivce smo izločili ter jih oddali v vzgojne domove Smladnik in na Višnjo goro, dočim smo manj pokvarjene predali mladinskemu domu odnosno jih začasno pustili v varstvu staršev, vendar vodimo glede tistih stalni nadzor ...« Težave pri reševanju tovrstnih problemov je povzročalo predvsem pomanjkanje ustreznih zavodov;
- skrbeli so za ustrezno vzgojno okolje. Glede tega so ugotavljali: »Mnogo težav smo imeli glede otrok, ki žive v moralno kvarni okolici ... Družinam, kjer vlada pijančevanje in nemoralna, smo odvzeli otroke«. Kadar pa je šlo za kronično nerešljive moralne razmere, je sodišče staršem odvzelo roditeljske pravice. Te otroke so prvenstveno namestili v vzgojno- varstvene ustanove: Dečje jasli, Dečji dom, Mladinski dom ali Dom igre in dela;
- premoženjsko skrbstvo so uredili tako, da so (pupilarna) sirotinska sredstva (177.656 din otroškega denarja) prenesli iz raznih skladov na Narodno banko FLRJ (Federativne ljudske republike Jugoslavije);
- problem nezakonskih otrok so reševali tako, da so poklicali nezakonske očete zaradi priznanja očetovstva in plačevanja preživnine. Glede preživnine so na referatu za skrbništvo lahko sklenili tudi poravnavo, ki je imela na sodišču izvršilno moč. Nezakonske očete, ki so zlonamerno zanemarjali skrb za svoje otroke, so prijaviли javnemu tožilstvu, ki je sprožilo kazenski postopek;
- za popolne sirote so priskrbeli primerne posvojitelje; do novembra 1948 je bilo posvojenih 38 otrok, ti so s tem dobili enake pravice kot zakonski otroci posvojiteljev;
- evidenčna služba referata je sestavila seznam sirot, socialno ogroženih in nezakonskih otrok po kategorijah in po prebivališču.

Pri delu so referatu za skrbništvo pomagale množične organizacije: Antifašistična fronta žena (AFŽ), Osvobodilna fronta (OF), Ljudska mladina Slovenije (LMS), sindikat in odsek za delo.¹⁹

¹⁷ ZAC, MLO, fasc. 137, sig. 1054, zapisnik, 20/10-1947.

¹⁸ ZAC, MLO, fasc. 138, sig. 1108, poročilo uprave za skrbništvo, 5/7-1949.

¹⁹ ZAC, MLO, fasc. 138, sig. 1093, poročilo referata za skrbništvo, 25/11-1948.

Komisija, ki je 9. avgusta 1947 pregledala poslovanje Dečjega doma v Celju na Oblakovi 2, je ugotovila precej nepravilnosti – od pomanjkljivega vodenja matične evidence otrok do zdravstvenih in vzgojnih pomanjkljivosti, kot npr., da uslužbenke niso poskrbele za preventivno cepljenje otrok in tudi ne za redne preglede. Če je kateri od otrok (slučajno) zbolel, so ga enostavno odnesle v otroško bolnišnico. Dve zaščitni sestri sta imeli garje in prav tako tudi šest otrok in dva dojenčka. Mazilo proti garjam so si uslužbenke same priskrbele, kajti dr. Valjavčeva je baje izjavila, da to niso garje, ampak navadne kraste. »Dalje je komisija ugotovila, da ima uprava Dečjega doma dovolj dotacije, da lahko dviga denar za nabavo sadja otrokom, da ga pa ne izrablja, ker je Kontrolna komisija ugotovila, da nimajo dovolj sadja. To se vidi, da je bila malomarnost upravnice, ki se zato ni brigala, ne pa krivda od strani socialnega skrbstva. Pri pregledu perila in obleke se je ugotovilo, da se popisani inventar ujema v vsem, manjka pa otrokom samo čevalčkov, nekaj obleke in perila, za kar se je obvezala tov. Bogatajeva, da se bo AFŽ organizirala in pobrigala, da odstrani te nedostatke.

Tov. Podpečan je posebej poudaril, da se mora čim prej urediti bolniška soba v Dečjem domu.

Komisija je sklenila, da se takoj pokliče z dopusta tov. Kačič Gabrijela, sestra v javni bolnici, da prevzame vodstvo v Dečjem domu.

V garaži se mora različna navlaka odstraniti, ter postaviti v njo peč in tako narediti sušilnico za perilo v zimskem času.

Pred vilo se nahaja balkon, ki je brez ograje. Nova upravница se mora pobrigati, da se kupi žičnata ograja, da bodo otroci hodili tudi pred vilo ...

Okrog vile se mora vse lepo pospraviti, v delu vrta pa se mora grmovje posekati in očistiti trata, da bodo otroci lahko hodili po vrtu. Na vprašanje zakaj ne vodijo otrok okrog po vrtu je izjavila sestra Korbar, da ne morejo, ker se nahajajo kuščarji po travi.

Ko je hotel dr. Podpečan pregledati sestro Zajčevo, se je ta protivila, da se ne pusti pregledati. Ko jo je pozvala namestnica upravnice, je ta prišla v pritličje skrajno užaljena.

Dr. Podpečan pa je ugotovil, da ima tudi ona garje, s čimer je okužila že dva dojenčka.

Perica je prinesla tudi neko palico, katero je kuharica odnesla iz otroške sobe, ker so z njo pretepale otroke, kar se jasno vidi pri otrocih, ker so vsi jako preplašeni i...«²⁰

Dom je že leta 1948 skoraj v celoti dosegel predpisane normative; težave so bile le glede veličine in razporeditve prostorov, kajti namestitve v privatni hiši ni dopuščala idealne razporeditve prostorov. Prilagoditi so se morali dejanskemu stanju – tako so lahko razpolagali s tremi spalnicami, dvema kopalnicama, dvema dnevnicama, kuhinjo in bolniško sobo za otroke ter s stanovanjem za dve sestri. V domu je lahko prebivalo 30 do 33 otrok, potrebe po domski oskrbi pa so bile znatno večje, za kar pa bi morali dom razširiti in omogočiti bivanje večjemu številu otrok ter tudi materam po porodu – otročnicam.

Leta 1949 so v Celju delovale naslednje vzgojno-varstvene in skrbniške ustanove:

1. Dečji dom na Oblakovi ulici 2 je bil polno zaseden, v njem je bilo 30 otrok. Prvenstveno je bil namenjen socialno ogroženim otrokom, izjemoma je bilo v njem tudi nekaj otrok zaposlenih mater, ki niso dobile varstva v Dečjih jasliah.

²⁰ ZAC, MLO, fasc. 137, sig. 1059, zapisnik komisije, ki je pregledala stanje v Dečjem domu; navzoča sta bila dva zdravnik (Fišer, Podpečan), predstavnica socialnega skrbstva, prosvetnega odseka in AFŽ.

2. Terenske otroške jasli so se nahajale v stavbi Pod Kalvarijo 14, namenjene so bile otrokom zaposlenih mater; v njih je dobilo varstvo 40 otrok.
3. Dom igre in dela je bil na Mariborski 43, sprejel je lahko 100 otrok, bil je polno zaseden. Del otrok je imel tudi v celodnevni oskrbi. Po oddaji socialno ogroženih otrok in sirot v dom na Polzeli je služil le kot dnevno zavetišče in je bila celodnevna oskrba predvidena samo za nujne in izredne primere.
4. Mladinski dom Tončke Čečeve na Vodnikovi 14 je imel v celodnevni oskrbi 32 gojencev in 70 (začasno) v poldnevni.
5. Kajuhov dijaški dom na Vodnikovi 12 je imel v celodnevni oskrbi 120 otrok.
6. Dom učiteljskihnikov na Bregu 18 – v bivšem kapucinskem samostanu – je bil jeseni 1949 še v nastajanju, kajti stanovanjskemu uradu še ni uspelo v celoti izseliti stanovalcev. Novembra 1949 je bilo v njem nastanjenih 93 dijakov.
7. Internat tovarne emailirane posode na Leskovškovi 2 je lahko sprejel 200 oskrbovancev (novembra 1949 jih je bilo v njem 175). Gojenci so imeli brezplačno oskrbo.
8. Internat učencev metalurgije pri Cinkarni je imel prostore v Gozdni restavraciji in je lahko sprejel 45 dijakov.
9. Internat vrtnarske šole v Medlogu je bil polno zaseden. 54 dijakov (večinoma sirot in socialno ogroženih otrok in mladine) je imelo v njem brezplačno hrano in bivanje.

Gojenci v domovih so bili pod stalnim zdravniškim nadzorom, zdravstveno stanje je bilo zadovoljivo.²¹

Sredi leta 1950 je bilo pod skrbništvom 130 mladoletnih in 22 polnoletnih oseb brez opravilne sposobnosti zaradi slaboumnosti in 502 otroka oziroma mladostnika; ti so bili pod posebnim varstvom države zaradi zdravstvenih, moralnih, vzgojnih ali materialnih razmer, v katerih so živeli. Ogrožene otroke so zdravstveno pregledali in jih po potrebi poslali v okrevališča oziroma kolonije. Sicer pa v poročilu ugotavljajo, da je v Celju »precej narasla mladinska kriminaliteta zlasti šolskih otrok mlajših od 14 let. Večinoma gre tu za male tatvine v šoli, in sicer za tatvine denarja in drugih predmetov, ki so jih potem ti tatiči prodali ter zapravljali denar predvsem v otroški restavraciji, odnosno v kinu. Disciplinske kazni v šoli ne učinkujejo v dovoljni meri, izključitev iz šole pa tu ni možna, ker gre za otroke izpod 14 let, ki so še šoloobvezni. Vzgajališča pa so tudi stalno polno zasedena, vsled česar obstaja potreba po ustanovitvi vsaj prehodnega mladinskega doma, kamor bi se ta mladina oddala začasno, dokler se ne najde mesto v kakem vzgajališču.

Nujno bi bilo, da se v Celju tudi pospeši ustanovitev otroških jasli pri podjetjih ter ustanovitev novega vrta ter eventualno tudi enega otroškega doma zaprte zaščite za otroke od 3. do 7. leta starosti«.

Posebno pozornost so posvečali skrbi za šoloobvezne otroke in mladostnike. Tako je bilo potrebno poskrbeti, da vse sedemletnike vključijo v osnovno šolo, mladostnike pa, ki so dopolnili šolsko obveznost oziroma so bili stari 14 let in niso nameravali nadaljevati šolanja, napotijo v uk ali jih ustrezno zaposlijo. Prednost pri reševanju statusa naj bi imeli socialno ogroženi otroci. Problem zaposlovanja teh otrok sta

²¹ ZAC, MLO, fasc. 138, sig. 116, domovi in internati na področju MLO Celje, 1/12-1949.

predstavljali tako mladoletnost kot tudi neizobraženost, kajti kot pomožno delovno silo so jih podjetja lahko zaposlila šele po izpolnjenem 16. letu. Prav zato pa je pretila nevarnost povečanja mladinske kriminalitete, kajti prav socialno ogroženi otroci običajno doma niso imeli prave vzgoje in zaposlitve in so se potepali ter bili prepuščeni zakonom ulice. Tako ugotavljajo pristojni, da bo »v teh primerih potrebno aktivirati oziroma pritegniti k večjemu sodelovanju predvsem mladinsko organizacijo, da se malo bolj zavzame za tovrstne mladoletnike in jih začasno pritegne k posameznim akcijam«. ²²

Uprava za socialne pomoči in splošno skrbstvo je julija 1950 podpirala 1230 starih in onemoglih, 42 civilnih invalidov, 48 slepih, 54 gluhonemih, 42 slaboumnih, 64 tuberkuloznih in bolnih ter 54 nepreskrbljenih družin, nudila pa je tudi zaščito 90 popolnim, 180 enostranskim in 20 invalidnim sirotam, 220 socialno ogroženim mladostnikom, 40 tuberkuloznim in bolnim ter pomagala 9 revnim materam pred porodom in po njem.

V Celju je delovala tudi »Kolodvorska čakalnica za matere in otroke«, v kateri so bile zaposlene tri pomožne negovalke – povprečen (letni ?) obisk je bil: 290 mater, 310 otrok, 20 dojenčkov, 15 nosečnic.

Na terenu je za stare in onemogle skrbelo 20 poročevalk socialnega skrbstva, za mladinske podpirance pa 20 obiskovalk. Nadzor nad njihovim delom so opravljali referenti socialnega skrbstva. ²³

Dogajale pa so se tudi nepravilnosti – tako je obiskovalka z Lopate dvignila mleko v prahu za »stranko« in ga sama porabila.

Posebej je bila problematična »vzgojno pokvarjena mladina«. Tako so na seji skrbniškega sveta februarja 1951 obravnavali primer sedemnajstletnice, ki naj bi imela že »nešteto« abortusov (splavov), in ugotovili, da je moralna »pokvarjenost na precej visoki stopnji. Vsak slučaj nemorale in zanemarjene vzgoje je treba javiti vsem organizacijam in forumom, da se takoj podvzamejo potrebni koraki. Posebno obiskovalke morajo budno paziti in takoj javiti vsak tak primer. Čim bodo sveti pionirjev resno začeli s svojim delom, se jih bo zadalžilo predvsem s temi zadevami. Formirala se bodo tudi posebna predavanja za starše in rednike«. ²⁴

V Celju se je po letu 1950 (verjetno 1952) organizirala rejniška služba kot preventivna zdravstvena in socialna ustanova za oskrbo socialno šibkih, zdravstveno ogroženih, socialno ogroženih otrok in otrok staršev ali mater v delovnem razmerju, ki iz kakršnihkoli razlogov niso mogle skrbeti za nego in vzgojo otroka. Rejniška služba je bila organizirana v tujih družinah za otroke od dopolnjenega prvega do tretjega leta starosti. Otroci v rejniških družinah so bili pod stalnim zdravniškim nadzorom. Stroške vzdrževanja otrok so pokrili starši oziroma skrbniki, nagrado rejnici pa je izplačeval MLO. Rejniška služba deluje še danes.

²² ZAC, MLO, fasc. 138, sig. 1134, poročilo, 26/7-1950.

²³ ZAC, MLO, fasc. 138, sig. 1134, poročilo Uprave za socialne pomoči in splošno skrbstvo za skupščino dne 27/7-1950.

²⁴ ZAC, MLO, fasc. 139, sig. 1135, zapisnik 2. redne seje skrbniškega sveta, 5/2-1951.

Zdravstvene ustanove, vpogled v razvoj in delovanje v letih 1945–1990

Na področju osnovnega zdravstvenega varstva je prva leta po drugi svetovni vojni deloval okrajni zdravnik z dvema medicinskima sestrama, ta je bil obenem tudi upravnik zdravstvenega doma. Okrajni zdravnik je opravljal vse zdravstvene storitve za nezavarovane osebe, otroke, nosečnice in reveže. Tako je pregledoval in zdravil reveže, policijske uslužbenke, socialno nezavarovane uslužbenke okraja in okrožja, obiskoval bolnike na domu, v domu onemoglih, v zavetiščih in do novembra tudi v domu za dojenčke. Izvajal je preventivno cepljenje proti črnim kozam in opravljal sistematske preglede šolarjev.

Zdravstveni dom je širil dejavnost in leta 1949 že imel zaposlene tri zdravnike in štiri medicinske sestre ter pripravnico. Opravljali so naloge osnovnega zdravstvenega varstva (preglede in zdravljenja) in preventive (cepljenje, preglede, svetovanja, predavanja).²⁵

Za zavarovance pa je poskrbela poliklinika s pretežno pogodbenimi zdravniki. Število zavarovancev je hitro naraščalo in že tako pereč problem pomanjkanja zdravstvenega osebja se je še bolj zaostрил. Delo poliklinike je bilo usmerjeno predvsem v preventivo (sistematski in serijski pregledi, cepljenja ...) in tudi kurativo (zdravljenje). Poliklinika je združevala šest splošnih in sedem specialističnih ambulant (kirurško, interno, ginekološko-porodniško, pediatrično, otorinolaringološko, venerološko, profesionalno) ter otroški dispanzer s posvetovalnico, protituberkulozni dispanzer in šolsko polikliniko.²⁶

Pred vojno je reševalna služba delovala v okviru prostovoljnega gasilskega društva, razpolagali so z enim rešilnim avtomobilom. Po okupaciji pa je patronat nad reševanjem do sredine leta 1947 prevzel Mestni odbor RK (Rdečega križa), v okviru katerega je bila organizirana reševalna služba – Celjska centralna reševalna postaja. Ta je takrat razpolagala s petimi avtomobili, predvideno pa je bilo, da dobi še enega, ki bi bil namenjen samo kužnim (nalezljivo bolnim) bolnikom.

Leta 1947 je postala Reševalna postaja samostojna zdravstvena ustanova, zaposlena je imela najprej dva in nato štiri šoferje. Število prevozov se je do leta 1951 dvignilo za šestkrat; prevladovali so prevozi kirurških bolnikov in porodnic.²⁷

Iz mesečnega poročila (junij 1948) reševalne postaje v Celju je razvidno, da so bili reševalci nezadovoljni predvsem zaradi slabih cest, ki so povzročale še dodatne poškodbe pri že tako dotrajanih vozilih. Dogajalo pa se je tudi, da so bili bolniki tako zanemarjeni (umazani in ušivi), da so morali po vsakem takem prevozu vozilo razkužiti in zamenjati odeje, zato so pozivali terenske zdravnike in bolniške aktiviste, naj opozorijo svojce bolnikov, da poskrbijo za primerno higieno.²⁸

Reševalna postaja je dolga leta poslovala kot ustanova s samostojnim financiranjem.

Dejavnost v okviru zdravstvenega doma se je izkristalizirala leta 1953, ko je bil z odločbo MLO ustanovljen Mestni zdravstveni dom (MZD) kot proračunska zdravstvena ustanova s samostojnim financiranjem in z osnovno nalogo: preprečevanje in zdravljenje bolezni. V njegov delokrog so spadale tudi naslednje dejavnosti: varstvo in napredek

²⁵ ZAC, MLO, fasc. 138, sig. 1109, poročilo poverjeništa za ljudsko zdravje, 1949.

²⁶ ZAC, MLO, fasc. 139, sig. 1138, zdravstvena problematika v okraju Celje-mesto, 1951.

²⁷ ZAC, MLO, fasc. 139, sig. 1138, zdravstvena problematika v okraju Celje-mesto, 1951

²⁸ ZAC, MLO, fasc. 138, sig. 1090, mesečno poročilo reševalne postaje v Celju, 30/6-1948.

ljudskega zdravja, preprečevanje nalezljivih bolezni (predvsem tuberkuloze), varstvo matere in otroka, izboljšanje higienskih razmer, poučevanje prebivalstva in izpopolnjevanje strokovnega kadra, nadziranje zdravstvenih ustanov razen bolnišnice in lekarne, vodenje zdravstvene statistike, prva pomoč in prevozi bolnikov.

V okviru MZD so delovale naslednje ustanove s samostojnim financiranjem:

- poliklinika v Celju z diagnostično postajo, laboratoriji, specialističnimi ambulantami, obratnimi ambulantami in babiško službo,
- javna zobna poliklinika v Celju,
- obratna zobna ambulanta Tovarne emajlirane posode v Celju in
- reševalna postaja v Celju.

Kot proračunske ustanove v sklopu MZD pa so bile še naprej naslednje enote:

- šolska poliklinika v Celju s šolsko in zobno ambulanto,
- mestni protituberkulozni dispanzer v Celju s BCG (beseže)²⁹ postajo,
- centralni protituberkulozni dispanzer v Celju,
- otroški dispanzer z otroškimi posvetovalnicami in patronažno službo,
- dispanzer za žene s posvetovalnico za nosečnice in patronažno službo,
- ambulanta za poklicna obolenja in ambulanta za serijske in sistematske preglede,
- mestna higienska postaja z mestno sanitarno inšpekcijo,
- Dečji dom s čakalnico za matere in otroke na železniški postaji,
- mestni zdravnik, splošna zdravstvena zaščita.

Iz te ustanove so bili izključeni le: bolnišnica, lekarni in okrožni higienski zavod.³⁰

Bolnišnica je po osvoboditvi razpolagala s 462 posteljami na štirih oddelkih: internem, kirurškem, ginekološko-porodniškem in infekcijskem.

V njej se je leta 1945 zdravilo 62 partizanov. Zdravniška nega in oskrba je bila po izjavah bolnikov povsem zadovoljiva. Pritožili pa so se zaradi enolične in nezadostne prehrane; primanjkovalo naj bi predvsem kruha.³¹

Leta 1945 je bilo 136.873 oskrbnih dni, naslednje pa 160.136. Leta 1947 so že v prvih štirih mesecih presegli število oskrbnih dni za isto obdobje preteklega leta.³²

S širjenjem internega in kirurškega ter odprtjem otroškega oddelka (v začetku je ta deloval v Westnovi vili na Golovcu) se je število postelj do leta 1947 povečalo na 580. Leta 1949 so bili odprti naslednji oddelki: za pljučno tuberkulozo (deloval je tu le slabih deset let – leta 1958 ga je prevzela specializirana bolnišnica Novo Celje), ušesno-očesni, dermatološki in stomatološki. Poleg teh oddelkov so v okviru bolnišnice delovale še naslednje dejavnosti: transfuzijska in rentgenološka služba, prosekura (razteleževalnica, secirnica), centralni laboratorij in materinski dom.

Splošna bolnica v Celju je maja 1953 postala proračunska zdravstvena ustanova s samostojnim financiranjem, katere naloga je bila stacionarna in ambulantno-

²⁹ BCG, bacil Calmette-Guerin, cepivo, ki ga uporabljajo za zaščito pred tuberkulozo.

³⁰ ZAC, MLO, fasc. 139, sig. 1157, odločba o ustanovitvi Mestnega zdravstvenega doma v Celju, 21/5-1953.

³¹ ZAC, MLO, fasc. 137, sig. 1037, zapisnik o komisijskem pregledu v javni bolnici v Celju, 1945.

³² ZAC, MLO, fasc. 137, sig. 1044, poročilo okrajnega zdravnika, 18/1-1946

terapevtsko-profilaktična pomoč prebivalstvu po načelih sodobne medicinske znanosti ob uporabi najnovejših diagnostičnih in terapevtskih metod in sredstev.³³

Leta 1964 je bila končana adaptacija stare bolniške zgradbe in 1967. narejen sodoben operacijski blok s tremi operacijskimi sobami in intenzivno terapijo. Reševanje prostorskega problema se je v Celju zavleklo, kajti prednost pri koriščenju republiških sredstev so imele druge bolnišnice, vključno s Kliničnim centrom v Ljubljani. Končno je leta 1977 zadevo vzela v roke regija in narejen je bil dolgoročni plan modernizacije celjske bolnišnice, ki je do tedaj reševala prostorski problem, kot je vedela in znala. Posebej pereč problem so bile specialistične ambulante, ki so se nahajale v kletnih prostorih bolnišnice in v bivši upravni zgradbi. Primanjkovalo je tudi sanitarij in drugih funkcionalnih prostorov. Bolniške sobe so bile prenatrpane z 10 do 12 posteljami. Laboratorij je deloval v montažnem poslopju. Dermatološko-venerološki oddelek je bil v stanovanjskem poslopju, nevrološki pa v Vojniku.

Sredstva za modernizacijo so na osnovi družbenih dogovorov, ki so se podpisovali vsaka štiri leta, prispevali zaposleni prebivalci celjske regije, in sicer od bruto plače 0,9 % v prvem obdobju, 0,6 % v letih 1981–1985 in 1 % v obdobju 1986–1990.

Do leta 1985 je tako bolnišnica zahvaljujoč samoprispevku občanov dobila novo pralnico, toplarno s celotno infrastrukturo, transformatorski postaji z agregati, urejala pa je še kanalizacijo s pripadajočo čistilno napravo. Posodobili so tudi nekatere oddelke in zamenjali dotrajano opremo. Zgrajen je bil tudi nov bolniški objekt, ki bi ga v naslednjem obdobju uredili in opremili.³⁴ Leta 1990 je v dela katastrofalno posegla poplava, ki je novembra zalila vse kletne prostore in prizadejala ogromno škodo tako na novem kot tudi v starih objektih. Sanacija je trajala kar nekaj let.

Bolnišnica je do leta 1993 delovala v okviru Zdravstvenega centra Celje, nato pa se je preoblikovala v javni zavod.

Povezovanje in združevanje zdravstvenih ustanov

Za opravljanje osnovne zdravstvene dejavnosti na območju okraja je bil februarja 1953 ustanovljen Okrajni zdravstveni dom. Vanj so bili organizacijsko vključeni vsi zdravstveni zavodi na območju okraja, začasno pa tudi: bolnišnice, lekarne, naravna zdravilišča, protituberkulozna dispanzerja v Žalcu in Rogatcu, okrajna higienska postaja Celje – okolica in materinske posvetovalnice.³⁵

Leta 1955 so se na redni seji upravnega odbora Okrajnega zdravstvenega doma dogovorili, da naziv zdravstveni dom lahko dobi samo tisti zdravstveni zavod, ki ima organizirane vsaj naslednje službe: upravo, splošno ordinacijo, zobno ambulanto, higiensko službo, šolsko ambulanto, dispanzer ali posvetovalnico za žene, otroški

³³ ZAC, MLO, fasc. 139, sig. 1038, odločba o razglasitvi Splošne bolnice Celje za ustanovo s samostojnim finansiranjem, 21/3-1953.

³⁴ ZAC, fond Občinska konferenca Socialistične zveze delovnega ljudstva (OK SZDL) Laško, sig. 9/245, modernizacija bolnišnice Celje, 1985.

³⁵ ZAC, fond Okrajni zdravstveni dom Celje (OZDC), fasc. 1, odločba o ustanovitvi okrajnega zdravstvenega doma v Celju, 13/2-1953.

dispanzer in babiško službo. Če posamezni zavod ni imel organiziranih vseh navedenih služb, je lahko imel le status zdravstvene postaje.³⁶

Leta 1956 je bil Okrajni zdravstveni dom ukinjen. Do ponovnega združevanja zdravstvenih organizacij je prišlo leta 1965, ko je gospodarska reforma zahtevala racionalnejše gospodarjenje in združevanje manjših zdravstvenih ustanov v večjo enotno zdravstveno organizacijo. Novi zakon je predpisoval naslednje zdravstvene ustanove: zdravstvene domove, bolnišnice, zavode, lekarne in zdravilišča. Na tej osnovi je bil leta 1967 ustanovljen Regionalni zdravstveni dom v Celju, ki je skrbel za osnovno zdravstveno varstvo na področju občin celjske regije, razen Mozirja in Velenja, združeval pa je ambulantno dejavnost splošne medicine, službo varstva otrok in šolarjev, varstvo žena, profituberkulozno službo, zobozdravstvo, socialno zdravstveno skrbstvo, reševalno službo in medicino dela.³⁷

Ustava leta 1974 in Zakon o združenem delu sta posegla tudi v zdravstvo – osnovane so bile temeljne organizacije združenega dela (TOZD) kot osnovne celice samoupravljanja ter združevanja dela in sredstev v okviru delovne organizacije (DO). Tako je Regionalni zdravstveni dom združeval zdravstvene domove celjske regije. Poslovodni organ DO je skrbel za strokovno vodstvo in finančno poslovanje. Najvišji organ upravljanja posameznega TOZD-a je bil delavski svet, ki je imenoval izvršilne in poslovodne organe.

Vse večja težnja po združevanju zdravstvenih organizacij, ki bi se samoupravno usklajevale in smotrno razvijale zdravstveno dejavnost, je leta 1977 pripeljala do ustanovitve Zdravstvenega centra Celje (ZCC), v katerega so bile vključene naslednje ustanove: Regionalni zdravstveni dom, Higieniski zavod, Splošna bolnišnica Celje in Splošna bolnišnica Brežice. ZCC je na širšem celjskem območju skrbel za celotno zdravstveno varstvo – od osnovnega do bolnišničnega in specialističnega, pa tudi za preventivno in higiensko-epidemiološko službo. V njegovem okviru je delovalo sedem centrov (operativni oddelki z anestezijo, center za zdravljenje notranjih, nalezljivih in kožnih bolezni, center za zdravstveno varstvo otrok in mladine, center za zdravstveno varstvo žena, nevropsihiatrija Vojnik, laboratorijske službe, skupne medicinske službe), šest TOZD-ov (medicina dela, prometa in športa z obratnimi ambulantami, splošna medicina, zobozdravstvo, zavod za socialno medicino in higieno, reševalna služba, preskrbovalno vzdrževalne enote) in dve zdravstveni postaji (Štore, Vojnik).³⁸

Do ponovne reorganizacije in zmanjšanja števila TOZD-ov je prišlo leta 1985, ko so vse izvenbolnišnične ustanove na območju celjske občine združili v TOZD Zdravstveni dom Celje.³⁹

Globlje je v organizacijo zdravstva posegla sprememba družbenega sistema in privatizacija tudi na tem področju. Zdravstveni center Celje se je razdružil in ustanovljeni so bili samostojni javni zavodi.

³⁶ ZAC, OZDC, fasc. 1, zapisnik prve redne seje upravnega odbora, 17/2-1955.

³⁷ Franc Planinšek, Razvoj javnega zdravstva v Celju, Celjski zbornik 1975–1976, str. 517, Celje, 1977.

³⁸ I. Kopač, B. Vilč, P. Vindiš, Organiziranost in samoupravni razvoj zdravstva v širšem celjskem zdravstvenem okolišu, Zbornik o razvoju zdravstva na Celjskem 1953–1985, str. 20.

³⁹ I. Kopač in dr., n. d., str. 22.

DAS GESUNDHEITSWESEN UND DIE SOZIALE SICHERHEIT IN CELJE IN DEN JAHREN 1945–1991

Zusammenfassung

In den ersten Jahren nach dem zweiten Weltkrieg bestand die erste Aufgabe der im Gesundheitswesen tätigen Dienste in der Heilung und Verhinderung von Ansteckungskrankheiten (Fleckfieber und Geschlechtskrankheiten) und die der sozialen Dienste in der Versorgung von Schwachen und Waisen. Diesen Aufgaben waren die Dienste, die für die Aufklärung der Bevölkerung, für die Rattenbekämpfung, die Desinfektion und die Entwesung sorgten, auch organisatorisch angepasst; gegründet wurden Heime und Asyle, Krippen, öffentliche Küchen und Pflgeschaffen für Verzeifelte und Schwache sowie für Waisen und vernachlässigte Kinder wurden eingerichtet.

Nach dem Krieg waren in Celje die folgenden Heileinrichtungen tätig: Krankenhaus, Gesundheitszentrum, Poliklinik und die zentrale Rettungsstation Celje. Die Entwicklung im Gesundheitswesen ging auch mit der Ausweitung der heilenden Tätigkeiten einher, dem auch die Einrichtungen zu folgen hatten.

Der stärkste Eingriff in die Organisation der im Gesundheitswesen tätigen Dienste brachte das Gesetz über die Vereinigte Arbeit aus dem Jahre 1974 und die Tendenz zur Zusammenlegung der Tätigkeiten im Gesundheitswesen, was im Jahre 1977 zur Gründung des Gesundheitszentrums Celje führte. Dieses Zentrum deckte im weiteren Umland von Celje den kompletten Gesundheitsschutz ab – von der medizinischen Grundversorgung bis zum Krankenhaus- und Facharztbesuch sowie den Bereich der Präventiv- und Hygienisch-epidemiologischen Behandlungen. Im Jahre 1985 haben sie sich von den Krankenhauseinrichtungen abgetrennt und waren unter dem Namen Gesundheitszentrum Celje tätig.

Nach der Unabhängigkeit Sloweniens und der Änderung des gesellschaftlichen Systems löste sich das Gesundheitszentrums Celje auf und unabhängige öffentliche Einrichtungen wurden gegründet.

THE HEALTH SERVICES SECTOR AND SOCIAL SECURITY IN CELJE IN THE PERIOD 1945-1991

Summary

The primary tasks of the health services after the Second World War were to cure and to prevent the spread of contagious diseases (epidemic typhus and STDs), while the social services devoted themselves mainly to caring for the incapacitated and the orphans. The auxiliary health-care services in charge of raising health-awareness, deratisation, disinfection and pest control were also organised in order to provide support for the primary health-care services. Homes for the destitute, shelters, cribs, soup kitchens and organisations providing guardianship for the destitute, those too ill to care for themselves, orphans and neglected children were established.

After the war the following health-care institutions operated in Celje: the hospital, health-care centre, outpatient's dispensary and the Celje ambulance and rescue centre. The development of the health-care services was accompanied by an expansion of the health-care sector in general, necessitating the establishment of new institutions.

The most far-reaching legislative interventions in the health-care sector came as a result of the Law on Associated Labour enacted in 1974 and the tendency to unite all the health-care activities, which resulted in the founding of the Celje Health Care Centre in 1977. This centre coordinated and provided all the required health-care services – from the basics to hospital and specialist services, preventive and hygienic epidemiological services for the entire broader Celje region. In 1985 the non-hospital institutions separated from the centre and began operating under the name of the Celje Clinics.

Following Slovenia's independence and the resultant change of the social system, the Celje Health Care Centre became decentralised, and numerous independent health-care institutions were formed.

Tomaž Pavlin

**ORIS RAZVOJA CELJSKE
TELESNE KULTURE IN ŠPORTA
PO DRUGI SVETOVNI VOJNI**

Celjski šport, kot je bil javnosti dobro znan v zdihljajih bivše skupne države, je svojo organizacijsko strukturo dobil nekje od petdesetih let naprej. Začetki celjskega športa, ali bolje rečeno s starejšim izrazom *telesne kulture*, segajo v desetletja pred prvo svetovno vojno in po njej. V njenem razvoju sta bila do druge svetovne vojne značilna slovensko-nemški antagonizem in športna uveljavitev v slovenskem in državnem – jugoslovanskem merilu.

Jugoslovansko državno organiziranje in slovenizacija kulturnega življenja sta bila prvi udarec celjskonemški telesni kulturi, ki je iz telovadnega vsakdana izrinila *turnarje*. Nemci so dejavnost prenesli na šport oziroma športni klub Athletik, ki je bil v športih, ki jih je gojil, član slovenskih in jugoslovanskih panožnih organizacij ter tekmovanj. Slovenska protiutež sta bila predvsem I. SSK Celje in Olimp.

Nemška okupacija leta 1941 je pospravila z dotodanjim organizacijskim stanjem in na osnovi nemškega Athletika vzpostavila Cillier Sportgemeinschaft, medtem ko je v Westnovi tovarni deloval Betriebssportgemeinschaft A. Westen AG, kjer je bil zlasti priljubljen rokolet, in to *veliki rokolet*. Oba kluba sta bila vključena v nemške športne strukture.

Konec druge svetovne vojne seveda spet prinese spremembe. Na osnovi starojugoslovanske *telesne vzgoje* se je vzpostavljala *fizkultura*, z njo pa fizkultura organiziranost. Njeni nosilci so bili predvojni sokolski kadri in seveda tudi športni, če seveda niso bili kompromitirani, nacionalni antagonizem pa iz celjskega telesnokulturnega vsakdana izgine.

Fizkulturno Celje, Olimp in Kladivar

Fizkulturno organiziranje se je dejansko vzpostavljalo že v prvi polovici leta 1945, ko so v Sloveniji potekali še zaključni boji. Novo organiziranje v osvobojeni državi naj bi izšlo iz narodnoosvobodilne borbe in bilo temu primerno tudi organizirano. Tako je dejansko bilo, vendar že po nazivu vidimo, da je šlo za organizacijo po sovjetskem vzoru. Ko je govoril o novi idejni smeri v športu, je npr. Vladimir Nazor na II. konferenci USAOJ (Zveza antifašistične mladine Jugoslavije) na Hvaru 1944 poudaril, da je fizkulturno gibanje izšlo iz narodnoosvobodilnega gibanja in se kot takšno začelo razvijati na povsem novi osnovi. Šport bo zato v novi državi postavljen na zdrave (družbene) temelje in ne bo le privilegij določenih slojev, kot je bil to primer v stari Jugoslaviji, temveč bo last celega naroda, še posebej pa mladine. V duhu tovrstnega in podobnih razmišljanj so se v začetku maja 1945 v Beogradu sešli »fizkulturniki« in ustanovili Fizkulturni odbor Jugoslavije, katerega naloga je bila: povezovati fizkulturno gibanje z občenarodnimi nalogami in problemi ter z narodnimi množicami (s ciljem ohraniti pridobitve narodnoosvobodilne borbe), povezati fizkulturno gibanje z obnovo in graditvijo domovine (s ciljem dvigniti nivo jugoslovanskega športa), dostojno zastopati fizkulturo Jugoslavije v mednarodnem merilu in uveljaviti enotno fizkulturno organiziranost v državi. Zatem so bili organizirani republiški in lokalni fizkulturni odbori, primerni tedanji politično-upravni ureditvi. Fizkulturni odbor Slovenije je bil začasno telo, ki ga je nadomestila Fizkulturna zveza Slovenije. Organizacijski temelj so bila fizkulturna društva, novost pa so bili mladinski in delavski fizkulturni aktivni. Nova organiziranost naj bi, kot je

pisal Polet, glasilo Zveze fizkulturnih društev v Sloveniji avgusta 1945, »strnila nekdanje športnike in telovadce, ki so se doslej udeleževali ločeno in /.../ prešla od vzgajanja posameznikov k vzgajanju množice, k dvigu najširših ljudskih plasti, iz katerih bodo vzrasli najboljši borci sami od sebe«. Polet je izrazil tudi prepričanje, da bo »novi način telesne vzgoje /.../ ustvarjal zdravega novega človeka in ne izhiranje, ki so bili nekdanj usmerjeni zgolj in samo k vrhunskim uspehom, pa so morali potem sodoživljati svoje postopno padanje in nazadnje z žalostjo ugotoviti, da jim je vse poganjanje za vrhunskimi uspehi le škodovalo«. ¹ Temeljno načelo fizkulturnega gibanja je bilo »množičnost in vsestranskost«, torej množičnost v smislu članstva in vadbe, pohodništva ter gojenja športa ali po novem fizkulture ter raznovrstnost vadbene ponudbe, šele zatem pa športna specializacija, podrejena doseganju rekordov, rezultatov in zmag na načelu amaterizma. V organizacijskem smislu je to pomenilo »administrativno« strnitev predvojnih organizacijsko in vsebinsko popolnoma ločenih telovadnih društev in športnih klubov v enovita fizkulturna društva s sekcijami ali aktivni, kar pa v praksi ni bilo dolgega veka, le do leta 1948.

Fizkulturne organizacije so torej prevzele organiziranje dejavnosti in v praksi so stekla tako tekmovanja v posameznih športih kot množične prireditve. Med množičnimi prireditvami, ki niso bile samozadostnega tekmovalnega značaja, pač pa ideološko telesnovzgojne, lahko omenimo množične teke čez drn in strn (cross-country), zlasti pa fizkulturne zlete, tradicionalne telovadne prireditve, ki so imele tako politično-propagandni kot tudi fizkulturni pomen, saj so jih spremljala tekmovanja v posameznih športnih panogah. Prav tako so že leta 1945 uvedli Titovo štafeto, ki jo je vzpodbudila mladinska organizacija, seveda v sodelovanju s fizikulturniki, v letu 1946 pa še fizkulturno akcijo za značko ZREN (Za REpubliko Naprej), ki naj bi stimulirala množično in vsestransko ukvarjanje s fizkulturo (po sovjetskem vzoru vadbe za značko »Gotov k trudu i oboroni« – »Pripravljen za delo in obrambo«). Tovrstne prireditve so bile tudi oblika fizkulturnega življenja v Celju v letih po drugi svetovni vojni, saj je bil že poleti, 22. julija 1945, prvi javni zletni nastop celjskih fizikulturnikov.

Naš nekoliko daljši uvod naj bi podal okvirno organizacijsko sliko, ki je vplivala na organiziranje in delovanje celjskega športa po drugi svetovni vojni. Kot smo že omenili, je že nemška okupacija počistila s predvojno jugoslovansko »telesno vzgojo«, po osvoboditvi pa se v Celju uvaja »fizkultura«. V celjsko vsakdanje življenje sta vstopili fizkulturni društvi Celje in Olimp, ki sta združevali predvojne Sokole oziroma telovadce in športnike. Sredi decembra 1945 so npr. na občnem zboru Celja poudarili, da je njihova temeljna naloga uvesti novo vzgojo, ki je »tesno vezana z obnovo naše porušene domovine«. ² Zato so, poleg vadbe, pristopili k popraviljanju telovadne in športne infrastrukture in snubljenju mladine v njihove vrste. Telesna praksa je temeljila na telovadbi in športnih panogah, zlasti nogometu in atletiki, pozimi drsanju in smučanju, pa tudi tenisu, namiznem tenisu, plavanju in strelstvu ter kegljanju. V prakso pa je vstopil tudi rokomet, s katerim so se mladi Celjani seznanili že med vojno, košarka – tedanja športna noviteta, in odbojka, ki je bila pred vojno organizacijsko in praktično uveljavljena le v okviru sokolskih društev. Prav tako so se obnovili letalstvo, modelarstvo

¹ Polet, 16.8.1945, V razmah, str. 1.

² Polet, 18.1.1946, TVD »Celje« je začelo z obnovo, str. 3.

in jadralsvo (1948. je bil ustanovljen Aero-klub) ter avtomobilizem in motorizem (1948. ustanovljeno Avto-moto društvo Slavko Šlander), kolesarstvo pa je deloma zamrlo. Poročilo o celjskem fizkulturnem dnevu julija 1946, ki ga prinaša Polet, navaja v mimohodu ali paradi, ki se je je udeležilo 1351 fizkulturnikov, tudi fotoamaterje, šahiste, konjenico – značilnost predvojnih sokolskih parad, motoriste in kolesarje.

Septembra 1946 je sekretar celjskega fizkulturnega okrožja (obsegalo je tudi zasavski revir) poročal, da je celjska fizkultura po osvoboditvi napredovala ter beleži porast društev, ker da je v okrožju 58 društev in 12 aktivov, ki so bili ustanovljeni predvsem »v industrijskih centrih, torej iz potrebe našega delovnega ljudstva po oddihu in krepitvi delovne sposobnosti«. Opozoril je na slabšo delavnost v Savinjski dolini in vzroke iskal v pomanjkanju kadrov in pasivnosti. Množičnost je po njegovem mnenju najbolj narasla v »revirjih«, kvalitetno pa je prednjačilo ožje področje Celja, ki pa je zaostajalo »v pogledu množičnosti«. ³

Medvrstična kritika celjskih razmer je bila konec leta oziroma v začetku leta 1947 obelodanjena, ko je Polet razkril, da bo »nedelja 29. december 1946 /.../ postala mejnik v bodočem fizkulturnem razvoju na področju Celja«. Tega dne sta se namreč združili društvi Celje in Olimp v Fizkulturno društvo Kladivar. Polet je obrazložil, da je »nesorazmerna porazdelitev strokovnih kadrov in fizkulturnih naprav, da je eno društvo imelo za neko panogo i strokovnjake i naprave, dočim se je moralo drugo boriti za gojitev iste panoge z največjimi težavami, /.../ med drugim govorila za združitev«. ⁴ Novi klub bi s tem lažje ohranil pridobljeno kvaliteto in jo še okrepil in v sebi združil skoraj vse obstoječe fizkulturne dejavnosti ter s tem lažje izpolnjeval fizkulturno načelo množičnosti in vsestranskosti. Organizacijsko se je novo društvo naslonilo tudi na sindikalno organiziranost. V Kladivarju so zaživel novi aktivni ali sekcije kot npr. kegljanje (1947), hokej na ledu (1947) – slednji so se 1949 poizkusili tudi v hokeju na travi, a obupali, hokej na travi pa se je v Kladivarju vseeno prijel –, plavanje (1947) in sabljanje (1948). V »pogledu kvalitete« je prednjačil telovadec Konrad Grilc (državni reprezentant in olimpijec 1936 in ponovno 1948), nogmetaši so bili člani slovenske lige, po združitvi so napredovali in po dobrih igrah v sezoni 1947/48 bili v kvalifikacijah za napredovanje, rokometiški so bili republiški prvaki in so sodelovali v državnem tekmovanju, vse več pozornosti pa je bila deležna atletika (atletinja Celja Slava Deržkova je bila državna prvakinja v peteroboju v sezoni 1946 in bila skupaj z Almo Butio, Ružo Mahkovec in Valterjem Štajnerjem državna reprezentantka), ki je z združitvijo in pod vodstvom Fedorja Gradišnika (skupaj z Adolfom Urbančičem in Dragom Zadravcem) tehnično in organizacijsko napredovala ter se dvignila v vrh jugoslovanske atletike.

V sklop administrativno-organizacijske centralizacije fizkulturnih dejavnosti pa sodi tudi organiziranje planinske sekcije, ki je kot naslednica predvojnje celjske sekcije Slovenskega planinskega društva leta 1947 nadaljevala z delom v Kladivarju.

³ Polet, 23.9.1946, Najdejavnejše je celjsko okrožje, str. 2.

⁴ Polet, 6.1.1947, Združitev obeh celjskih društev v FD Kladivar, str. 4.

Miting na Čreti, 21. julija 1945.
Muzej novejšje zgodovine Celje.

Reorganizacija fizkulture

Aprila 1948, po II. kongresu Fizkulture zveze Jugoslavije (FISAJ), je nastopila reorganizacija fizkulture. Leto 1948 poznamo tudi kot leto informbirojevskega političnega spora med jugoslovansko in sovjetsko komunistično partijo, ki je politično osamila jugoslovansko »partijo« in državo, a utrdil misel o samosvojem socialističnem razvoju, v našem primeru tudi fizkulturnem. II. kongres FISAJ je potekal v luči razvoja fizkulturnih organizacij in opaznih mednarodnih nastopov jugoslovanskih športnikov. Temu primerno so znotraj organizacije rasla nasprotja med »redno« vadbo (telovadbo, telesno vzgojo) in »posebno« vadbo (šport), zlasti pri delitvi sredstev, saj so bili telovadni oddelki množičnejši od športnih. Eden od sklepov kongresa je bil decentralizacija oziroma reorganizacija enovite fizkulture.

Reorganizacija v Sloveniji je bila potrjena na skupščini FZS avgusta 1948. FZS je še nadalje ostala krovna organizacija, v njenem okrilju pa so bile ustanovljene telovadna zveza, planinska zveza, strelska zveza, avto-moto zveza, konjeniška zveza, letalska zveza, šahovska zveza in panožne športne zveze. Fizkulturni odbori so bili razpuščeni, prav tako so se reorganizirala fizkulturna društva. Reorganizacija se je v naslednjih letih nadaljevala in leta 1951 je bil razformiran FISAJ, z njim pa tudi republiške fizkulturne organizacije. To je pomenilo dokončno osamosvojitve panožnih zvez in deloma vrnitev na staro predvojno strukturo. Telovadna zveza se je na skupščini novembra 1951 preimenovala v Partizana – zvezo za telesno vzgojo. Pri obravnavi imen je bilo med drugim predlagano tudi staro ime Sokol. Izvršni odbor je priznal pomembno nacionalno vlogo sokolstva, vendar pa tudi opozoril na dogodke med NOB, ko da se je sokolstvo, »razen v Sloveniji, kjer se je vključilo demokratično krilo Sokola z večino članstva v enotno vseljusko OF, /.../ v vseh drugih predelih Jugoslavije, razen izjem, vključilo v četniške formacije, ali pa idejno podpiralo borbo proti NOV in POJ.« Izvršni odbor je tako »zaključil, da je ime Sokol za organizacijo nesprejemljivo«. Prav nasprotno pa se je zgodilo z drugim predlogom. Ime Partizan se je odboru zdelo ravno pravo, kajti »Partizan pomeni danes vsem našim narodom največji simbol junaštva, požrtvovanja, nesebičnosti, tovarištva in ljubezni do domovine in svobode tako, da bo pomenilo to ime za množično telovadno organizacijo največjo čast in ponos, saj je prav ta organizacija poklicana, da poleg Zveze borcev nadaljuje s svetlimi vzgojnimi tradicijami naše NOB med svojim članstvom.«⁵ V Sloveniji je bilo preimenovanje Telovadne zveze Slovenije v Partizan potrjeno aprila 1952, čemur so sledila tudi preimenovanja društev.

Športne panožne zveze so se povezale v Zvezo športov Slovenije, izven te organiziranosti pa so ostale Planinska, Letalska in Strelska zveza ter Zveza za konjeniški šport Slovenije.

Reorganizacija je pomenila tudi delitev lastnine. Po Zakonu o prenosu imovine telesnovzgojnih društev na Zvezo fizkulturnih društev leta 1945 je postalo premoženje sokolskih in katoliških fantovskih telovadnih društev last FZS. Skladno z reorganizacijo fizkulture pa je bila navedena lastnina na seji razširjenega plenuma FZS v začetku aprila 1952 izročena republiškem Partizanu oziroma Partizanu Slovenije, zvezi za telesno vzgojo. Ta korak, je ugotavljal pozneje Partizan, je bil potreben, saj so se v začetku petdesetih let, vzporedno s politiko deetatizacije in »podružbljanja« v jugoslovanski

⁵ Telovadec, oktober 1951, str. 1-2.

Na atletskem Kladivarju, prvi z desne Stanko Lorger.
Muzej novejšje zgodovine Celje.

družbi, pojavili apetiti od občin do združenih in gospodarskih organizacij, da bi si lastili pravico razpolaganja s telovadno lastnino, v prvi vrsti domovi, češ da so družbena lastnina. Podobno je športna lastnina, kolikor je je bilo, prešla na športne organizacije.

Korenite spremembe so pomenile tudi notranji razhod društev in njihovo decentralizacijo. Če je bil Kladivar po združitvi Celja in Olimpa matično celjsko društvo, pa so zgoraj opisane fizikalne spremembe bistveno vplivale na njegovo organiziranost in oblikovanje novih društev ter novih dejavnosti. V društvenem merilu je namreč to pomenilo najprej odhod planincev in organiziranje samostojnega Planinskega društva in nato razhod telovadcev in športnikov. Telovadci so se strnili v Partizanu Gaberje (ki je dejansko naslednik Celjskega Sokola, najstarejšega slovenskega telesnokulturnega društva v Celju), ob njem pa je zaživelo še drugo telovadno društvo, in sicer Partizan Celje-mesto. V Kladivarju je ostal le šport v izvorno ožjem pomenu besede in ne kot ga razumemo danes. Razhodu telovadcev in športnikov je sledila konec leta 1949 še športna decentralizacija in organizacijsko-finančna osamosvojitve preostalih posameznih aktivov ali sekcij Kladivarja, ki so ali ohranile skupno ime Kladivar ali pa se preimenovali in pod novimi imeni (npr. plavalni Neptun) ali tudi v novih organizacijskih društvenih okoljih nadaljevale delo. Vzporedno so namreč v celjsko »fizikalno« življenje vstopale nove športne igre in panoge in tudi društva, ki so npr. lahko izšla iz sindikalnega športa, kot denimo železničarsko Celje (1952), izhajajoče iz nogometa, ki pa je pod svoje okrilje sprejelo nekatere Kladivarjeve sekcije in širilo svojo dejavnost. Podobno so se ponovno organizirali športni Gaberčani in 1954. obnovili nogometni Olimp, a gojili tudi druge športe, medtem ko se je Kladivar tedaj identificiral več ali manj z atletiči, hokejisti in drsalci, smučarji, nogometaši in kegljači.

Ob razhajanju fizikalnikov so se v Celju leta 1952 namesto predvojnih skavtov organizirali taborniki, začenši z Odredom gorskih borov. V poznejših desetletjih se je gibanje močno razširilo in sredi sedemdesetih so si v Kokarjah uredili taborniški center, dobrih deset let pozneje pa organizirali osrednji »Slovenski taborniško partizanski mnogoboj«. V začetku petdesetih let pa beležimo tudi začetek invalidskega športa, ki so ga začeli gojiti vojni in civilni invalidi kot sekcija v okviru Zveze vojaških vojnih invalidov Celje. Družabno-sprostitveni namen so nadgradili športni in drugi celjski invalidi, ki so se leta 1958 organizirali v samostojno društvo; gojili so plavanje, namizni tenis, sedečo odbojko, kegljanje in šah. V sedeči odbojki so bili npr. republiški prvaki, član Danijel Pavlinec pa je bil uspešen tudi v mednarodnem merilu, tako na svetovnem prvenstvu invalidov v Parizu kot na paraolimpijskih igrah v Seulu, kjer se je okitil z medaljami v plavanju na 50 m, 100 m in 200 m prosto (kravlj).

Petdeseta leta so bila začetek urejanja perečega vprašanja infrastrukture, ki se je nadaljevalo v poznejših desetletjih. Tako so si atleti Kladivarja uredili specialen atletski stadion (1953), prvi te vrste ne le v Sloveniji, urejena pa so bila tudi nogometna igrišča na Glaziji, na Spodnji Hudinji in na Skalni kleti, kopalnišče z olimpijskim bazenom 50 x 22 m (1957) in leta 1981 še pokriti bazen, naravno drsališče v Mestnem parku je 1966 zamenjalo umetno v sozvočju s teniški. Že leta 1949 je bila prav tako v Mestnem parku zgrajena 45-metrski smučarski skakalnica, medtem ko so Rajterjev hrib in tereni pri Mozirski koči služili smučarjem. Infrastruktura se je z gradnjo telovadnic in telovadišč in igrišč ob osnovnih šolah ter s poznejšim uvajanjem »rekreacije« in »trim akcij« širila in

vplivala na telesnokulturno in športno ponudbo ter organizacijsko širitev. V sedemdesetih letih je bila pomembna pridobitev športna dvorana Golovec (1976) z rokometnim igriščem in desetstezni kegljiščem, ki je postala novo celjsko športno središče.

Telesna kultura

Če se povrnemo k politično-organizacijski sliki, se v petdesetih letih dokončno odpravi administrativno centralistično fizkulturno organiziranje in namesto njega, vzporedno s političnimi spremembami v državi, vstopata »podružbljanje« in samostojno financiranje. Telesna kultura se je širila, javno ali družbeno financiranje pa ni vedno sledilo decentralizaciji in marsikje ni imelo meril za sofinanciranje, zato se je v vsakdanji praksi še stopnjevala napetost med nosilci telesne vzgoje in športa, ki bi za razvoj in mednarodno merjenje potrebovali izdatnejše financiranje in primerno športno infrastrukturo. Poleg tega se je v nogometu v prvi državni ligi uveljavljal profesionalizem, čeprav mu je Partija nasprotovala. Pomen tekmovalnosti je naraščal, tako v lokalnem, republiškem, državnem kot mednarodnem merilu (prestižna borba »vzhoda« in »zahoda«), a za zmago in rekorde so bila potrebna materialna sredstva. Koncept množičnosti in vsestranskosti je bil na preizkušnji. Problematiko fizkulture so fizkulturni delavci reševali konec petdesetih let v Beogradu na I. jugoslovanskem kongresu telesne kulture, v Sloveniji pa leta 1961. S kongresom so se povezale vse organizacije v enotno zvezo – Zvezo za telesno kulturo Slovenije, na občinskih nivojih pa so delovale telesnokulturne skupnosti. Kongres, ki sicer ni imel zakonodajne moči, bil je namreč posvetovalne ali svetovalne narave, je sprejel tudi pomembne vsebinske smernice. Celotna dejavnost se je vsebinsko zaokrožila na telesno vzgojo, rekreacijo in šport. Z delitvijo naj bi ohranjali množičnost in kvaliteto in temu primerno so bila pripravljena tudi merila za financiranje.

Na občinskih nivojih so bile organizirane občinske telesnokulturne zveze, izraz fizkultura pa je izginil iz uradnega besednjaka. Na nivoju občin je bilo vzpostavljeno avtonomno financiranje, uveljavljene pa športne prioritete na podlagi kvalitete (športnih dosežkov), tako da je marsikatera panoga lahko bila okvalificirana le še kot rekreacija.

Telesna vzgoja in rekreacija kot obliki množičnosti sta bili domena občinskih ali družbenih (javnih) struktur in Partizanovih društev. Partizan je še vedno ohranjal orodno in ritmično telovadbo (danes športna in ritmična gimnastika), ki pa je bila kot šport po novem organizirana v Gimnastični zvezi Slovenije, organizirani v začetku šestdesetih let. Prav tako so bila Partizanova društva še vedno odprta za druge telesne prakse in v primeru zgodovine celjskega športa so iz obeh Partizanov izšli mnogi odbojkarji in odbojkarice, košarkarji in košarkarice, rokometaši in nenazadnje dvigalci uteži. Ta šport so gojili v Partizanu Celje od leta 1960 ter hitro vstopili v vrh slovenskega in tudi jugoslovanskega dviganja uteži.

Nova organiziranost je vplivala tudi na širitev sindikalnega in šolskega športa. Zlasti sindikalna organiziranost, ob sodelovanju z občinsko telesnokulturno zvezo ali pa tudi s Partizanom ali drugimi društvi, je bila baza tako imenovanega rekreativnega športa in nadaljevanje »načela množičnosti«. Celjski rekreativni šport so zaznamovale tako

»sindikalne športne igre« (prvič organizirane leta 1965) kot v sedemdesetih letih ideja in gibanje »šport za vse« (sport for all), ki sta k nam prišla iz svetovnega športa, ter trim akcije. Slednje so se zaokrožile na kolesarstvo – »Vsi na kolo za zdravo telo«, tek, hojo, plavanje in urejanje tekaško-pohodnih »trim stez«. Sindikalne športne igre oziroma sindikalni šport in trim akcije so postale stalnica celjske telesne kulture. Tekmovanja so potekala v igrah in panogah, v različnih akcijah pa so nastopali predstavniki ali moštva posameznih delovnih organizacij. Res pa je, da je na račun zgledovanja po svetovnih trendih (sport for all) in trenda »rekreacije« bila na stran potisnjena »telovadba«, nekdanja osnova »telesne vzgoje«, pa tudi »načela množičnosti in vsestranskosti«. Se pa na drugi strani s kolesarskimi trim akcijami obudi športno kolesarstvo, ki je bilo zgodovinsko eden prvih športov v Celju in je po drugi vojni zamrlo. Skupina ljubiteljev kolesarstva je »trimčkanje« nadgradila s športom; leta 1980 je bila ustanovna skupščina celjskih kolesarjev, ki so se ob ustanovitvi kluba naslonili na podjetje Merx.

Po navedbi v publikaciji Šport v Celju 1890–1990, izdani v počastitev častitljive stoletnice telesnokulturnega življenja v Celju, je bilo leta 1971 v Občinski zvezi za telesno kulturo, formirani po zadnjih telesnokulturnih reorganizacijah, včlanjenih 21 osnovnih organizacij s 5272 aktivnimi športniki in 2639 člani – številke vključujejo oba spola. To isto leto se je sindikalnih in trim akcij udeležilo preko 1900 oseb, pri čemer je bila le dobra desetina žensk (ali je bila rekreacija v Celju le domena moških!?). Zahvaljujoč dotedanjemu razvoju in tudi skrbi za ureditev infrastrukture, je bilo v občini tega leta 15 igrišč za odbojko, 10 igrišč za roket, 9 igrišč za košarko, 9 srednjih in 5 malih telovadnic, 11 atletskih tekališč in skakališč, 7 nogometnih igrišč, 4 igrišča za tenis, 3 navadna kegljišča, 2 strelišči, bazen, drsališče in hipodrom. V številkah so zajeti tako društveni kot šolski objekti, saj je politika narekovala povezovanje, zato je tudi iz marsikaterega šolskega okoliša v povezavi z društvu izšla nova generacija mladih športnikov.

Glede na širitev telesnokulturnega življenja in difuzije športa v svetu in doma so v celjsko telesnokulturno življenje vstopali novi športi, nekateri pa so žal zamrli. Tako je sredi petdesetih let mali roket izpodrinil velikega brata, po jeseniškem vzoru so leta 1957 začeli organizirano kegljati na ledu, v Olimpu so leta 1959 začeli z judom, karateisti in balinarji so se organizirali 1969, 1975. smučarji akrobati in na Savinji kajakaši ter kanuisti, v začetku osemdesetih let, potem ko je bilo urejeno Šmartinsko jezero, jadranci na deski, 1987. se uvaja orientacijsko in podvodno plavanje ter 1989. lokostrelstvo, tako da je paleta iger in športov ali telesnokulturnih dejavnosti v več kot štiridesetletni zgodovini precej pestra in obsega preko trideset dejavnosti.

Športna plat

Pisana je tudi športna plat, saj so se Celjani redno vključevali v organizirana tekmovanja. Športna bera je različna po športih in po desetletjih, polna vzponov in padcev, prebojev v slovenski in državni vrh oziroma v zvezna ligaška tekmovanja in tudi v mednarodno areno. Seveda je bila športna uspešnost tudi v Celju odvisna predvsem od strokovnega dela, ustreznih materialnih pogojev ter ureditve infrastrukture, družbenega (so)financiranja in tudi slovenske športne politike, ki je bila v nekaterih igrah

usmerjena centralistično in podrejena interesom vodilnega slovenskega kluba in njegovim prvoligaškim nastopom.

Nogometaši so po drugi vojni beležili kratek preboj v zvezno ligo, in sicer II. zvezno ligo v sezoni 1964/65. Napredovanje so potrdili še z zmago v pokalnem tekmovanju, ko so premagali višjega »ligaša« Olimpijo in tako vpisali v svojo zgodovino še naslov republiškega pokalnega prvaka za leto 1964, ki so ga dodali naslovu republiškega prvaka. Opri predvsem na domač kader in okrepljeni le s tremi igralci iz drugih republik so se spoprijeli z drugoligaško konkurenco s ciljem obstati v ligi. Začeli so relativno uspešno, a so na koncu vendarle izpadli. Po jesenskem delu tekmovanja so imeli realne možnosti za obstanek, vendar so preveč nihali v formi in imeli tudi nekaj poškodb, kar se je ob aktualni igralski bazi zelo poznalo. Sledil je še izpad iz slovenske lige, a so se že po eni sezoni vanjo spet vrnili. Pred začetkom slovenske lige 1967/68 so nogometaši Kladivarja in Celja strnili moči in se združili v enoten klub Celje-Kladivar, kar je tudi pomenilo, da je odtelej imelo Celje kot mesto namesto dveh le enega republiškega ligaša. Kladivar je po neuspešnem prizadevanju, da bi znova prišel v II. zvezno ligo (v ta namen je »uvozil« številne igralce iz drugih republik, hkrati pa zanemaril zelo perspektivno mladinsko ekipo), zašel v hudo organizacijsko in kadrovsko krizo. V letih 1978–1982 je, po približno šestdesetih letih igranja v slovenski prvi ligi, zdrknil v območno tekmovanje, a se nato ponovno uvrstil v I. slovensko ligo, kjer je do slovenske politične in športne osamosvojitve s precej spremenljivimi rezultati zastopal celjski nogomet.

Po drugi vojni so, kot že rečeno, v celjski šport vstopile nove športne igre: košarka, odbojka (resda se je igrala že pred vojno v okviru sokolskih društev), hokej na ledu in travi ter rokomet. Košarkarski pionirji so po začetkih po drugi vojni v petdesetih letih vzpostavili v Celju delo z mladimi in popolnjevali člansko moštvo Celja v slovenski ligi. V sedemdesetih letih so se dvakrat prebili v II. zvezno ligo, prvič 1972 in drugič 1976, ko so v ligi tudi obstali. Po reorganizaciji zveznega tekmovanja leta 1980 na I. A in I. B-ligo so si z dobrimi nastopi zagotovili mesto v I. B-zvezni ligi. Uspeh je spremljal preboj celjske mladinske košarke v jugoslovanskem merilu, saj so bili mladinci leta 1978 na državnem prvenstvu v Sarajevu državni prvaki. V mladinskem moštvu, ki ga je vodil Zmagno Sagadin, so med drugimi igrali Aleš Pipan, Matjaž Tovornik, Dušan Hauptman, Robert Medved, Zoran Golc. V osemdesetih letih je že zaradi omenjene centralistične slovenske košarkarske politike celjske vrste zapustila vrsta mladih nadarjenih igralcev ter trener Sagadin, tako da se je celjska košarka ponovno vrnila v slovensko ligo. V senci moške košarke se je v okviru republiških tekmovanj razvila tudi ženska košarka.

V sedemdesetih letih so se med prvoligaše, seveda po ureditvi umetnega drsališča v Mestnem parku in organiziranju kvalitetnega dela s prvo ekipo in mlajšimi selekcijami, uspeli prebiti – pod novim imenom Celje – hokejisti. Resda so zaostajali za vodilnima Olimpijo in Jesenicami, ki sta bila kadrovsko in materialno močnejša, a vendarle bili pred Zagrebčani in Beograjčani. Udarec celjskemu hokeju so bila osemdeseta leta, ko Celjani niso mogli konkurirati profesionalizaciji v Zagrebu in Beogradu in so zdrknili na nižja mesta v ligi. Da pa so tudi pri hokejistih vzpostavili solidne temelje pri delu z mlajšimi, priča prestop Bulatoviča v ljubljansko Olimpijo.

Zelo spremenljiva je bila pot odbojkarjev in odbojkaric, članov slovenskih ligaških tekmovanj. Preboj v zvezna tekmovanja je uspel odbojkaricam Partizana Celje leta 1967. Pozneje so izpadle, ekipa pa se je celo razšla, saj so višja tekmovanja vedno prinesla zahtevnejša organizacijsko-finančna vprašanja. Celjska ženska odbojka se je ponovno dvignila sredi osemdesetih let in v sezoni 1989/90 so odbojkarice osvojile naslov republiških prvakinj in si, tik pred politično-športnim razhodom z jugoslovanskim okoljem, priborile pravico nastopati v višji medrepubliški ligi, medtem ko so se moški uvrstili v republiško ligo.

Celjsko športno zgodovino je med moštvenimi športi dodobra zaznamoval roketmet, ki se je »zasidral pod kožo Celjanov«, kot je ob proslavljanju tridesetletnice rokometu v Celju poudaril pokojni roketmetni strokovnjak v Jugoslaviji in Nemčiji Ivan Snoj.⁶ Celjska rokometna zgodba je bila najprej povezana z igranjem velikega rokometu (11 igralcev, igralo se je na nogometnem igrišču na Glaziji). Celjski rokometišči, združeni v Kladivarju, so že leta 1947 osvojili naslov republiških prvakov. V Sloveniji so bili vodilno moštvo in se uvrstili v leta 1950 formirano zvezno ligo. Vzoredno je bila oblikovana tudi ženska ekipa, ki je v slovenskem merilu zaostajala za ljubljanskimi rokometiščami. Veliki roketmet je sredi petdesetih let začel izpodrivati mali roketmet (manjše število igralcev in manjše igrišče), celjski rokometišči pa trendu niso najbolj sledili in so izgubili stik z vodilnimi slovenskimi klubi. Po prehodu na mali roketmet in delu z mladimi v novih celjskih rokometnih sredinah v prvi polovici šestdesetih let (npr. Partizan Celje) in koncentraciji najboljših pri nosilcu članskega rokometu Celju so celjski rokometišči osvojili naslov republiških prvakov leta 1966 in se na kvalifikacijah v Slavonskem Brodu prebili v zvezno ligo. Mladost in neizkušenost je botrovala izpadu, a na drugi strani se je oblikovalo jedro moštva, ki se je v sezoni 1968/69 vrnilo v zvezno ligo. Po treh sezonah je padlo v II. zvezno ligo. Sledila je menjava generacij in v drugi polovici sedemdesetih let ponovna uvrstitev v I. zvezno ligo (1976) ter selitev v dvorano Golovec. Kvaliteto celjskega rokometu v sedemdesetih letih so potrdile tudi mlajše selekcije, med posamezniki pa je bil Vlado Bojović stalni član državne reprezentance – njegova statistika beleži med leti 1974–1982 104 nastope in 124 zadetkov. Po ponovnem padcu v drugo ligo 1979 so se Celjani v prvo ligo uvrstili v začetku osemdesetih let (1982), pa po dveh sezonah izpadli ter slovensko politično in športno osamosvojitve dočakali v II. zvezni ligi pod imenom Pivovarna Laško Celje.

Za razliko od športnega smučarsko-centrističnega pogleda in enačenja Slovenca s smučarjem sta celjski šport v panogah zaznamovala atletika in kegljanje. V atletiki je bilo v povojni zgodovini – zlasti v petdesetih, šestdesetih in sedemdesetih letih – kar preko 70 celjskih atletov različnih generacij tudi državnih prvakov. Številni atleti so bili člani državne reprezentance in so nastopili na najvišjih tekmovanjih. Tako si je denimo leta 1958 na evropskem prvenstvu v Stockholmu Stanko Lorger pritekel srebrno medaljo na 110 m z ovirami, atletinja Draga Stamejčič pa je na mitingu v Celju 5. septembra 1964 v teku na 80 m z ovirami izenačila svetovni rekord (10,5 s). Kladivar je že kmalu po drugi vojni postal vodilni slovenski atletski klub z močno žensko in moško ekipo. Na moštvenih tekmovanjih so bile ženske osemkrat državne ekipne prvakinje, moški pa enkrat. Kvalitetni vzpon celjske atletike je do neke mere nadaljevanje tradicije predvojnih

⁶ V: Šport v Celju, str. 115.

tridesetih let, ko je skupinica celjskih atletov kot članov ljubljanskega črno-belega Primorja krojila vrh jugoslovanske atletike. Po vojni se ob dobrem organizacijskem in strokovnem delu atletika v Celju prerodi, začetek osemdesetih let pa je prinesel krizo in Kladivar je izgubljal vodilno pozicijo v Sloveniji in Jugoslaviji. Mladinske selekcije so se nasprotno temu uspešno kosale s konkurenco, medtem ko so v članski kategoriji rezultati izostali.

Kegljanje kot družabno-zabavna aktivnost je v Celju stara dejavnost, kot šport pa je zaživelo po drugi svetovni vojni. Po ureditvi primernega kegljišča leta 1951 so kegljači Kladivarja že leta 1952 osvojili naslov državnega prvaka in prevzeli primat dotlej vodilnim hrvaškim klubom. Vzporedno se je razvijalo žensko kegljanje in kegljavke so bile prav tako uspešne na državnih prvenstvih v letih 1953 in 1954 (druge in četrte). Kegljanje se je v petdesetih letih organizacijsko širilo in v Celju je športno kegljalo že preko tisoč kegljačev in kegljavk. Leta 1958 je bilo zgrajeno novo štiristezno kegljišče sindikalnega športnega kluba Beton (pozneje Ingrad), ki je postal organizacijsko središče, v katerega so prestopili tudi člani Kladivarja. V šestdesetih letih se je središče ženskega kegljanja preneslo izven Celja, v Štore, v sedemdesetih letih pa ponovno oživi celjsko kegljanje v klubu Celje. Nova generacija kegljavk je kaj kmalu preseгла republiško konkurenco in 1976. so prvič osvojile naslov državnih prvakinj ter tudi v nadaljnjem obdobju posegale po naslovih državnih prvakinj tako na turnirjih za državno prvenstvo kot v drugi polovici osemdesetih let formirani ligi. Naslov državnih prvakinj jim je odpiral tekmovanja v mednarodni klubski areni in leta 1989 so bile na turnirju na Dunaju celo svetovne klubske prvakinje. Mnoge celjske kegljavke so bile stalne članice državne reprezentance in nastopale na svetovnih prvenstvih.

Celjsko plavanje krasi »zanesenjaštvo« kot v malokateri športni organizaciji v Celju, poudarja zbornik Šport v Celju.⁷ Začetki plavanja so starejši in vezani na Hudinjo in Savinjo, vadbeno na Sokola, po vojni pa se z organizacijsko osamosvojitvijo v Neptunu in ureditvijo umetnega bazena celjsko plavanje razvije tudi v športnem smislu. Sprva v republiškem okviru, nato tudi širše. Leta 1968 je bil član Daniel Vrhovšek olimpijec v Mexicu. Zagotavljanje dosežene športne kvalitete bi v sedemdesetih letih ohranil le še pokriti bazen, kar pa je bilo urejeno po ureditvi novega športnega središča v Golovcu in izgradnji umetnega bazena 1981. Zato je šele nova generacija s stabilnejšim treningom v pokritem bazenu v osemdesetih letih napredovala do naslova državnih prvakov leta 1984.

Žalostna je športna plat najstarejše dejavnosti v Celju: telovadbe oziroma orodne telovadbe ali danes športne gimnastike. Sokolsko tekmovalno tradicijo je po drugi vojni ohranjal Konrad Grilc, olimpijec 1936 in 1948, zatem pa je fizikturna ter telesnokulturna politika vplivala na delo društva, ki je širilo dejavnost tudi na račun orodne telovadbe. Telovadci so ohranjali kvaliteto še vse do sedemdesetih let, ko so bili Celjani Tine Šrot, Avgust Küsel in Tine Veber člani enkratne povojne reprezentance, ki je na svetovnem prvenstvu leta 1970 v Ljubljani – takrat se je od aktivnega nastopanja poslovil Miro Cerar – osvojila odlično četrto mesto.

⁷ Šport v Celju, str. 111.

Med novimi športi po drugi vojni sta tudi vzhodnjaška borilna športa judo in karate. Po športni konsolidaciji v šestdesetih letih in tekmovanju v republiškem okviru so se judoisti 1978. uspeli uvrstiti v zvezno judo ligo in postali standardni člani z državnimi reprezentanti in olimpijci. Karateisti pa so v šestdesetih in sedemdesetih letih pod vodstvom Rudija Jakhla prevzeli pomembno organizacijsko vlogo v slovenskem merilu in bili nekaj časa iniciatorji karateja po Sloveniji, vendar pa je zgodba karateja kompleksnejša, saj se pod »karatejem« skrivajo različne oblike in načini borbe.

Ob boku športnikov so hodili in plezali celjski planinci z alpinističnim odsekom. Po vojni so začeli z obnavljanjem med vojno uničenih ali poškodovanih koč in urejanjem ter označevanjem poti ter organizirali reševalno službo, po fizikalnem razhodu pa so se še samostojno organizirali. Članstvo je v petdesetih deloma deloma upadlo, pa v šestdesetih ponovno naraslo, tako da je bilo celjsko društvo eno največjih v okviru Planinske zveze Slovenije. Prav tako se je planinstvo na Celjskem v desetletjih po drugi vojni organizacijsko širilo v novih planinskih organizacijah. V matičnem celjskem društvu se je že leta 1946 organiziral alpinistični odsek in temu primerna vadba plezanja. Celjski alpinisti so bili dejavni najprej v domačih in nato evropskih Alpah. Leta 1962 in 1965 so organizirali odmevne odprave v Himalajo, ponovno pa v sedemdesetih, ko je jugoslovanska odprava plezala na Mont Everest. Konec sedemdesetih in v osemdesetih so se izvedli tudi samostojne odprave izven Evrope.

Doslej opisano nikakor ne pomeni, da v drugih športih celjski športniki niso bili uspešni. Nasprotno, med državnimi prvaki Jugoslavije in člani državnih reprezentanc najdemo v povojni zgodovini letalce, modelarje, voznika kartinga, konjenike, motoriste, kanuiste, strelce, smučarje, dvigalca uteži, kolesarje. Ta dimenzija kvalitete celjskega športa pa je lepo razvidna iz priloženega pregleda državnih prvakov in članov državnih reprezentanc.

DARSTELLUNG DER ENTWICKLUNG DER KÖRPERKULTUR UND DES SPORTS IN CELJE NACH DEM ZWEITEN WELTKRIEG

Zusammenfassung

Die Körperkultur war nach dem zweiten Weltkrieg unter sowjetischem Einfluss und unter dem Begriff Leibeskultur organisiert. Charakteristisch war die Verbindung von Turnen und Sport, der zwei grundlegenden Aktivitäten der vor dem Weltkrieg praktizierten Körpererziehung, in eine einheitliche Leibeskultur und in organisatorischer Hinsicht in einheitliche Vereine für Leibeskultur. Die Organisierung fiel chronologisch mit dem Zeitraum des administrativen Sozialismus zusammen. Bereits im Jahre 1948, parallel zu dem Konflikt mit dem Kominform, erfolgte die erste Reorganisation, welche den Zusammenbruch des bisherigen Modells und die Rückkehr zu der »alten« Organisationsstruktur bedeutete sowie die Suche nach eigenen sozialistischen Wegen in der Körperkultur beinhaltete.

Die Politik fand ihren Ausdruck auch im kommunalen Bereich und musste höheren Mustern folgen. Im kommunalen Bereich fand die Epoche der Leibeskultur in der Praxis ihren Ausdruck in der Gründung von neuen Vereinen, welche im Einklang mit der neuen Zeit die Träger der neuen Körperkultur-Bewegung waren. Während dieser Zeit hatte Kladivar eine bedeutende Rolle, nach seinem Weggang entstehen neue Vereine und neue Zweige, entweder unter dem alten oder dem neuen Namen. Mit ihnen kommen im Laufe der Jahrzehnte neue Sportarten zur Geltung, deren Sportler sich organisieren und an Wettkämpfen teilnehmen. Nach der Wettkampflogik im Land gab es als Basis Wettkämpfe auf Republikebene und die besten qualifizierten sich für höhere Ligen auf Bundesebene beziehungsweise für im Turniersystem organisierte Landesmeisterschaften, wo die sportliche Ernte der Sportler und Sportlerinnen aus Celje vielfältig war.

AN OUTLINE OF THE DEVELOPMENT OF PHYSICAL CULTURE AND SPORTS IN CELJE AFTER WWII

Summary

Physical culture after WWII was organised under the influence of the ideals of the Soviet Union and the name of *fizkultura*. A typical feature of this was the merging of exercise and sports – which were two fundamentally separate activities of the pre-war *physical education* program – into the homogeneous *fizkultura* – which was mirrored in the organisational sense in the unified *fizkultura* associations. This reorganisation also coincided chronologically with the periods of administrative socialism. Already in 1948, in parallel to the rift with the Informbiro, physical culture in Celje saw the first restructuring which meant the dissolution of the previous model and a return of the »old« organisational structure - an attempt by the country to find its own, intrinsic socialist path to physical fitness.

This policy became visible also on the municipal level, as the municipality had to follow the examples set by the higher authorities. On the municipal level the period of physical culture manifested itself in practice in the founding of new associations which, in keeping with the times, were to be the flag-bearers of the new physical culture movement. An important role was played in this period by the Kladivar association, and after its disbandment associations for new sports branches were formed – either under the old names, or using new ones. In parallel to these associations, new sports were popularised over the following decades, while their champions and supporters got organised and participated increasingly in competitions. According to the weight given to the various competitions in the state, the key competitions were the republic championships, and the winners of these would qualify for membership in higher state leagues, i.e. for the state championships. These were organised according to a tournament system, where the results achieved by the representatives of Celje were diverse and on a par with those from the other Slovene cities.

Brane Piano

**KAMILICE S KADMIJEM:
ZAČETKI IN NADALJEVANJE
DEMOKRATIZACIJE V CELJU
IN OKOLICI V ZADNJEM
DESETLETJU 20. STOLETJA**

Janez Črnej je izsušeno grlo ovlažil s požirkom vode in zaključil predavanje: »Od leta 1990 ni v Celju nikogar, ki bi se resno zavzel za okolje. Imamo vsemogoče ustanove, celo muzej medvedkov, pisarno za aids in projekt nekakšnega zdravega mesta, zdravstveni genocid nad 50 tisoč prebivalci pa se nadaljuje. Kakor, da so vsi nekdanji in sedanji župani Celja, Štor, Vojnika in Šentjurja nekako kompatibilni s Cinkarno Celje.«

Decembra 1999 je Črnej gornje izrekel v Celju na predavanju v Domu sv. Jožefa. Črnej je bil z nekaterimi somišljeniki, med njimi je bil tudi že pokojni novinar Peter Kavalarič, pred začetkom zadnjega desetletja drugega tisočletja pobudnik osveščanja Celjanov o vprašanih okolja, v katerem prebivajo. S civilnodružbenim pritiskom so bili v razmerah, ko se je menjaval politični sistem, izjemno uspešni. Dosegli so, da je bila leta 1987 dokončana obsežna analiza celjske zemlje. Izsledki so bili grozljivi.

V letih, ki so sledila, je Črnej na malodušje v zvezi z okoljskimi vprašanji opozarjal preko Ekološkega foruma mestnega odbora SDS. Zlasti se mu je zdelo nesprijemljivo, da nekaterih nadaljnjih raziskav o onesnaženosti okolja, predvsem o okvarjenosti genetskega materiala, v Celju niso nikoli naredili. Uspeli so izsiliti le analizo kamilic, ki so rasle v Medlogu in jih je neko domače farmacevtsko podjetje odkupovalo za pripravo čajev. Izkazalo se je, da je v kamilicah štirikrat več kadmija, kot je dovoljeno.

Raziskava iz leta 1987 je pokazala, da je v zemlji pretirano kadmija, svinca, cinka, arzena, fluorja, selena, barija, žvepla in PCB-jev. Vsi ti elementi posredno ali neposredno kvarno vplivajo na človekovo zdravje, v telo pa se prenašajo iz okolja ali preko tu pridelane hrane. Po objavi raziskave so Celjanom odsvetovali pridelovanje določenih vrst sočivja. Obenem se je izkazalo, da titanov dioksid, ki ga izdelujejo v Cinkarni, ni nevaren le kot onesnaževalec ozračja, temveč vsebuje vrsto radioaktivnih elementov. To sta, da je absurd še večji, v svoji raziskovalni nalogi kasneje ugotavljala dva izmed celjskih srednješolcev. Kljub temu se je odtlej proizvodnja TiO₂ v Cinkarni še povečala in celo preseгла količine, ki jih je kot maksimalne določil nek očitno pozabljeni občinski odlok.

Na nekaterih področjih se je obremenjevanje okolja v Celju v tistem desetletju tudi zmanjšalo. Kurišča na premog so povečini plinificirana, bolnišnica je ukinila neprimerno sežigalnico, pri proizvodnji frit na območju nekdanjega Ema imajo dobro čistilno napravo, štorska železarna je najprej zmanjšala proizvodnjo, njene naslednice pa so zgradile čistilno napravo. Toda obenem so na kmetijskih površinah oziroma v pitni vodi iz Medloga odkrili atrazine, mnogo Celjanov pa je prebivalo (in še prebiva) v stavbah, zgrajenih iz radioaktivnega šoštanjskega filtrskega pepela ... Černejevega dela ni kasneje nadaljeval niti celjski odbor ene izmed frakcij Zelenih Slovenije, čeprav je na vseh nadaljnjih volitvah v mestu ta okoljevarstvena stranka dobila kakšen sedež v mestnem svetu.

Čeprav bi morala biti okoljska vprašanja za Celjane pomembnejša od marsičesa drugega, saj vplivajo na njihovo zdravje, seveda ne gre za tematiko, ki bi jo kazalo v kratkem povzetku obdobja, ki je snov pričujočega prispevka, postavljati na prvo mesto. Lahko pa ponazoritev odnosa meščanov in njihovih oblasti do tovrstnih vprašanj služi kot izhodišče za popis razmer in dogajanja v tistem času.

Za popolnejše razumevanje ne tako oddaljenega obdobja je potrebno poznati kontekst gospodarskega, političnega in civilnodružbenega dogajanja v Sloveniji, v kar se ta prispevek podrobneje ne podaja. Zato le ne kratko.

Konec devetdesetih let 20. in prva leta zadnjega desetletja so bila na vseh področjih razburkana in tudi negotova. Sredi zadnjega desetletja so se razmere umirile in tudi Celje naj bi začelo lastno usodo jemati v svoje roke. Pri tem žal nista prevladala za vse Celjane koristna ekonomska in kulturna energija, temveč se je začela utrjevati politika tihega dogovora med vsemi političnimi subjekti. Ta je začela mestne vzvode moči in vpliva razmeroma enakomerno deliti med člane in simpatizerje mestnih političnih strank. Vladati je začela od enega do drugega mandata, ob posameznih neprijetnostih pa se je sklicevala na mačehovstvo centralnih oblasti, sistemsko podhranjenost mestnih financ in celo na privoščljivost in pristranskost medijev. S tem je mesto prikrivalo dejanske razloge za svoj počasen gospodarski in kulturni razvoj. Tičali so v pomanjkanju razvojnih načrtov, neurejeni urbanistični politiki in v objektivni nujnosti, ko so morale mestne oblasti požrešni mestni proračun polniti s prodajo zemljišč in zadolževanjem. Brez strategij razvoja zlasti na področju urbanizma pa so kupci občinske zemlje praviloma gradili trgovska središča, centre za športno in drugo zabavo.

Prestrukturiranje celjskega in okoliškega gospodarstva, pretežno intenzivne kovinske in kemične industrije, se je v Celju začelo z znotrajjugoslovanskimi in mednarodnimi političnimi spremembami ob koncu devetdesetih let 20. stoletja. Te so za Celje, izrazito industrijsko mesto, pomenile niz stečajev. Izmed 30 največjih celjskih podjetij v letu 1990 jih 15 let kasneje polovica več ni obstajala – med njimi že dolgo več ni bilo Auree, Centra, Kovinotehne, Libele, Merxa, Metke, Topra, Žične ... Prestrukturiranje se je nadaljevalo vse desetletje, a v prvih letih 21. stoletja v večjem delu še zdaleč ni bilo zaključeno. Brezposelnost v mestu, zaradi katere sicer ni prihajalo do večjih socialnih konfliktov, je bila med najvišjimi v Sloveniji, po produktivnosti, dodani vrednosti in kupni moči pa je Celje vsa leta ohranjalo ali celo povečevalo svoj zaostanek za državnim povprečjem.

Tisto, kar se je zgodilo hitro ovenelim celjskim civilnodružbenim zahtevam po bolj zdravem okolju, se je kmalu začelo dogajati tudi vsem drugim pobudam. Tako političnim, predvsem pa nevladnim. Vse manj jih je bilo in vse hitreje so shirale. S pomočjo evropskega denarja je mesto po prelomu tisočletja sicer dobilo čistilno napravo za svoje odplake in začelo graditi regionalni center za ravnanje z vsemi vrstami odpadkov, Celje pa je posodobilo glavno prometno povezavo med severom in jugom občine in leta 2005 dočakalo celo avtocestno povezavo z Ljubljano. A to je bilo tudi vse in zato so bile mestne oblasti primorane svojo sposobnost Celjanom dokazovati s sklicevanjem na očitno in oprijemljivo - nove ceste, trgovine in športne objekte. To je meščane navdajalo z varljivim občutkom, da se mesto razvija.

Večje in drobne mestne afere so bile manj opazne in odmevne, a zbujele so bojazen, da so centri občinske moči podvrženi klientelizmu, nekateri predkazenski postopki pa so kazali na možen obstoj korupcije med delom uradništva. Spet drugi znaki z začetka 21. stoletja so nasprotno obetali, da Celje vendarle začenja oblikovati nekaj programov, na primer bodoče tehnološko središče na območju opuščenega dela Cinkarne. Vrsta novih specializiranih študijskih programov je pomenila prvi obet, da se morda začenja nov

razvojni zamah mesta. Toda obenem je večina mestnih problemov iz časov pred osamosvojitvo ostajala nerešenih.

Mladi so se iz mesta še vedno odseljevali, prebivalstvene perspektive pa so napovedovale zmanjševanje števila meščanov.

Z letom 1995 se je Občina Celje razdelila na Mestno občino Celje ter na obrobni občini Štore in Vojnik, leta 1999 pa je bila ustanovljena še občina Dobrna. Toda preračunano na sedanji obseg Mestne občine Celje je v njej leta 1991 živelo 50.648 prebivalcev, ob popisu prebivalstva leta 2002 pa 48.081 prebivalcev. V enem desetletju se je torej število prebivalcev v Celju zmanjšalo za več kakor 5 odstotkov. Projekcije iz leta 2000, ki so bile izdelane za potrebe bodočega urbanističnega načrta občine, so napovedovale, da se lahko brez upoštevanja migracijskega priliva ali odliva število Celjanov do leta 2020 zmanjša na 41.880 prebivalcev.

Analitiki so za zmanjševanje števila prebivalcev našli več razlogov. Po izobrazbeni strukturi delovne sile je Celje pod republiškim poprečjem, prav tako po številu študentov, v občini ni dovolj služb, niti zazidljivih parcel, svoje pa so storile tudi boljše cestne in hitrejše železniške povezave z Ljubljano, v katero se vse več Celjanov dnevno vozi v službo, slejkoprej pa se v prestolnico tudi preseli.

Demokratizacija Slovenije je ob izteku predzadnjega desetletja drugega tisočletja segla tudi v Celje. Ob nacionalnih medijih se je samozavest dvignila tudi lokalnim medijem, ki so se pogumno lotevali manj prijetnih, a žgočih tem. Regionalni časopis Novi tednik je začel objavljati feljton o pomorih iz časov po koncu druge svetovne na Teharjah. Še pred preoblikovanjem mestne uprave v županskosvetniško vodenje mesta je na prvih demokratičnih volitvah izvoljena skupščina občine sprejela odlok, ki je natančno popisal lokacije grobišč in predpisal postopke za vse posege na tistih krajih. Poseben občinski odbor si zastavi nalogo, da bo na Teharjah postavil spominski park, kar mu uspe šele po skoraj desetletnih prizadevanjih.

Ob pisanju in pogovorih o dotlej nezaželenih temah, o katerih spomin med Celjani še ni zbledel, se tudi v Celju zadnje desetletje tisočletja začne s pripravami na večstrankarske volitve v republiško in občinske skupščine.

Množijo se občinski odbori opozicijskih zvez, kakor so takrat imenovali politične stranke, združeni v Demos pa napovejo in v Celju tudi dosežejo prepričljivo zmago. Tudi s pomočjo lokalnih medijev, pravzaprav edinih takratnih celjskih medijev, Novega tednika in Radia Celje, ki – čeprav še pod okriljem Socialistične zveze delovnega ljudstva – v predvolilnem času namenita strankam in politikom enakopraven dostop do vsebin in brezplačen prostor in čas za predstavitev. Novinarji sami ukinejo organizacijo Zveze komunistov Slovenije, ki je organizirana v medijski hiši in se uprejo navodilom, ki jim jih v zvezi z volitvami preko SZDL dajejo regijske občine kot ustanoviteljice.

V začetku leta 1990 začne v mestu izhajati občasnik Argument, ki po nekaj številkah propade. Ob koncu leta 1990 peščica celjskih novinarjev oživi pred drugo svetovno vojno izhajajoči celjski tednik Nova doba. Nova doba zdrži dve leti, nato prav tako propade. Po zaslugi posameznikov, dotedanjih nasprotnikov političnega sistema,

civilnodružbenih pobud in novih politikov ter po zaslugi mestnih medijev se začne v mestu vzpostavljati demokratična, politično pestra oblast.

Po nacionalnem zgledu tudi v Celju Zveza komunistov obotavljivo sestopa z oblasti, SZDL razpade, nova mestna opozicija pa v začetku desetletja razmišlja o radikalnejših spremembah, med katere uvršča tudi lustracijo vseh kadrov in posebej novinarjev, pa novo pisanje bližnje zgodovine mesta. Ker do tako ostrega obračunavanja s preteklostjo v Sloveniji ne pride, se nazadnje tudi v Celju nove politične sile zadovoljijo predvsem s preimenovanjem cest, ulic in trgov. Spremembe se začnejo tudi na drugih področjih, a povečini so le odraz celjskih gospodarskih danosti in razmer v Sloveniji.

Sredi leta 1990 so v mestu organizirane naslednje politične stranke:

- Zveza socialistov Slovenije,
- ZKS - Stranka demokratične preнове,
- ZSMS – Liberalna stranka,
- SDZS - Socialdemokratska zveza Slovenije,
- SKD - Slovenski krščanski demokrati,
- SDZ - Slovenska demokratična zveza,
- SKZ - Slovenska kmečka zveza in
- ZS - Zeleni Slovenije.

Izpostave pomembnejših slovenskih strank delijo usodo matičnih strank: neprestano se preimenujejo, nekatere pa se združujejo in tako počasi profilirajo. Tudi celjske izpostave političnih strank so po zgledu Demosa - Demokratične opozicije Slovenije od leta 1990 združene v celjski Demos. V njej so SDZ, SDZS, SKD, SKZ in ZS. Na prvih državnih večstrankarskih volitvah tudi v Celju zmagajo stranke Demosa; ker je politična ureditev še vedno enaka jugoslovanski, pa pride začasno do nenavadne situacije. Občina ima še socialistično urejeno dvodomno skupščino in izvršni svet, v njiju pa imajo glavno besedo nove politične stranke. Izvršni svet vodi Mirko Tomaž Krajnc, prav tako izhajajoč iz vrst novih politikov. Čeprav spočetka kaže, da bodo »stare« politične sile v Celju izgubile orientacijo, se vendarle obdržijo v organih mestne oblasti.

Celjska Demosova vlada (pravzaprav izvršni svet) doživi decembra 1990 tudi v Celju uspešen plebiscit za osamosvojitve Slovenije, potem pa z vso državo deli najtežjo preizkušnjo. Tradicionalno dobri stiki gospodarstva z južnimi območji Jugoslavije se krhajo, celjska podjetja zaradi srbske gospodarske blokade lezejo v izgube, ob razglasitvi deklaracije o neodvisnosti Slovenije junija 1991 pa se v Sloveniji začne desetnevna vojna z zvezno armado. V Celju ni oboroženih konfliktov med JLA in Teritorialno obrambo, tudi napeta pogajanja s posadko JLA v vojašnici ob Mariborski cesti minejo brez žrtev, medtem ko pripadniki teritorialne obrambe po navodilih in z nadzorom iz Ljubljane praznijo skladišča streliva in orožja JLA v Pečovniku in Zaloški Gorici, kar ponoči tovarnjaki odvažajo neznano kam. Oktobra 1991 tudi Celje zapusti še zadnji vojak JLA.

Kakor republiška tako se niti celjska Demosova vlada dosti ne ukvarja z gospodarskimi vprašanji oziroma z gospodarsko politiko, čeprav ima po takratni ureditvi še nekaj vpliva na gospodarstvo. Rešuje ali vsaj obžaluje le sprotne probleme, opazuje stečaje podjetij in povečevanje brezposelnosti.

Utrip s celjskih ulic leta 2006. Znamenitega Železninarja, nekdanje Rakuscheve trgovine z železnino, ni več.

Foto: Brane Piano.

Politikom občinskega Demosa se pomembnejša zdijo ideološka vprašanja, pri njih pa se zadovoljujejo le z javnimi govori in simbolnimi sajenji dreves. Tako postajajo žrtve posameznih simpatizerjev, ki jih ne zanima napredek občine, temveč jih vodijo bolj lastni nagibi – triumfiranje na račun tujih zaslug, maščevalnost, nastopaštvo.

Podobno kakor na državni ravni tudi v celjskem Demosu ni enotnosti glede načina demontaže **socialističnega** samoupravnega sistema in uvedbe pluralizma lastnine. Ko aprila 1992 pade republiška Demosova vlada pod vodstvom Lojzeta Peterleta in se nato sama razpusti še koalicija Demos, dobi Slovenija vlado, ki jo sestavljajo naslednice strank iz prejšnjih časov, to pa nemoč celjske desnice le še poveča. Ob stečajih se tudi pozornost celjske javnosti preusmeri v lastninsko preoblikovanje (privatizacijo) podjetij in denacionalizacijo, vračanje po drugi svetovni vojni odvzetega premoženja.

Operabilna neizkušenost in druge pomanjkljivosti celjske politične desnice tudi v Celju privedejo do ponovne razdelitve političnih moči in na občinskih volitvah leta 1994 je po novi ureditvi lokalnih oblasti za mestnega župana izvoljen Jože Zimšek iz LDS. Zimšek mestu že vlada po novih zakonih, po katerih občina nima več nikakršne besede v gospodarstvu, zato se do volitev leta 1998 posveča predvsem komunalnim in infrastrukturnim problemom občine. Pod njim nastanejo projekti za plinifikacijo mesta, gradnjo nujno potrebnih prometnic, priključkov na avtocesto, občina finančno spodbuja drobno gospodarstvo ...

Toda lokalne volitve leta 1998 spet prinesejo preobrat. Zimšek v drugem krogu županskih volitev izgubi boj proti Bojanu Šrotu iz SLS. Ta dobi mestni svet, v katerem imajo stranke desnice še vedno manjšino, vendar doseže z večino političnih strank dogovor o nenapadanju in takrat stopi Celje na pot, ki je zaznamovana z nekaj velikimi komunalnimi projekti, prodajanjem zemljišč pretežno domačim in kasneje tujim trgovcem, gradnjo športnih in zabaviških objektov. Sodobniki so v ocenah takšne politike razdeljeni. Eni jo popisujejo kot pot razvoja in razcveta Celja, ga imenujejo za najhitreje se razvijajoče slovensko mesto, drugi svarijo pred posledicami občinskega zadolževanja, razprodajanja, pomanjkanja razvojne strategije, predvsem pa so kritični do dejstva, da se Celje prepočasi gospodarsko prestrukturira in da je premalo naložb v storitvene dejavnosti in v proizvodnje, zasnovane na novih tehnologijah. Toda lokalne volitve leta 2002 Šrota nagradijo še z enim županskim mandatom in očitno je, da je večina Celjanov zadovoljna z njegovo politiko, ki jo zna brez posebnih ugovorov potrjevati tudi med mestnimi svetniki.

Leta 2005 imajo v Celju in okoliških občinah svoje odbore naslednje stranke:

- DeSUS – Demokratična stranka upokojencev Slovenije,
- LDS – Liberalna demokracija Slovenije,
- Nova Slovenija – Krščanska ljudska stranka,
- SDS – Slovenska demokratska stranka,
- SLS – Slovenska ljudska stranka,
- Zeleni Slovenije – Zeleni Celja,
- SD – Socialni demokrati in
- SNS – Slovenska nacionalna stranka.

V Celje se je leta 2006 vrnil precejšen del Schützeve keramike iz bogate zbirke avstrijskega zbiralca.

Foto: Brane Piano.

V letu 2006 se občinske stranke pripravljajo na nove lokalne volitve in vse kaže, da so v 8-letni vladavini Bojana Šrota vsaj potihem tudi same zadovoljne z mestom, kakršno se jim na zunaj kaže; če ne zaradi drugega, ker je očitno, da so z njim zadovoljni Celjani sami.

Leta 1990 se Celjani še ponašajo s podjetji, kot so Aero, Aurea, Center, Cinkarna, Emo, Etol, Ingrad, Klima, Kovinotehna, Libela, Merx, Metka, Toper, Zlatarna Celje, Železarna Štore, Žična in številnimi drugimi. Zaradi kasnejših zapletov ob izgubi jugoslovanskih trgov in tudi zavoljo drugačnih razmer v domači ekonomiji deset let kasneje ni več Auree, Libele, Merxa, Metke, Topra, Zlatarne ... Razpadejo in opustijo del svoje proizvodnje, pri tem pa odpuščajo delavce, tudi v Aeru, Emu, Ingradu, Železarni, Žični ... Kasneje si vsaj nekatera izmed podjetij vsaj začasno opomorejo. Toda zaradi ne pretirano naklonjenih predpisov ali morda tudi občinske prostorske politike se niti zasebna pobuda, tako imenovano malo gospodarstvo, ne razvija dovolj hitro, da bi sproti ponudila toliko delovnih mest, kolikor jih propade. Brezposelnost narašča in se ob koncu desetletja ustali pri okoli 20 odstotkih in je s tem med najvišjimi v državi, leta 2005 pa pri 13 odstotkih, a je še vedno med najvišjimi v Sloveniji.

Nadaljujejo se zapleti zaradi počasnega vračanja po vojni odvzetega premoženja in zaradi lastninjenja nekdanjih družbenih podjetij, v začetku novega tisočletja pa obdobje kapitalskih prevzemov družb, ki so bile dotlej skozi interno razdelitev v pretežni lasti zaposlenih. Tuji in domači kapital v Celju vidita predvsem priložnost za razmah trgovske dejavnosti. Zasebniki sicer izboljšujejo gospodarske rezultate občine, Celjanom uspe ohraniti in celo prevzeti slovenski primat v sejmarski dejavnosti pod okriljem družbe Celjski sejem. Celjani so ponosni tudi na družbo Cetus, v kateri so v časih osamosvajanja tiskali tolarske bone, kasneje pa tudi mnoge državne dokumente, med njimi vse slovenske potne liste.

Končani so nekateri komunalni in cestni projekti, ki si jih je zamislil že župan Jože Zimšek, Šrotova ekipa pa skoraj bliskovito z evropskim denarjem zgradi čistilno napravo v Tremerjeh, regionalni center za ravnanje z odpadki v Bukovžlaku, posodobi mestno kanalizacijo, postavi najboljše urejen slovenski nogometni stadion in roketno dvorano, vzdržuje hiter tempo gradnje socialnih stanovanj ... Žal obenem zasebni pobudi dovoljuje graditi poslovne prostore in stanovanja za trg, kakor se komu zljubi. Mestna urbana krajina zato trpi zaradi prostorskega nasilja. Zaradi pomanjkanja denarja iz državnega proračuna in zdravstvene zavarovalnice obstane dolgoletno prizadevanje za modernizacijo regijske bolnišnice v Celju kot »nesmotrn projekt.«

Obdobje največjih sprememb v Sloveniji in v Celju nekako simbolično zamejita poplavi v letih 1991 in 1998. Po drugi »stoletni poplavi« se mestni proračun loti vlaganja v protipoplavne projekte, ki pa so po prvih uspehih pri gradnji zapor za povratne vode iz Savinje in pritokov hitro opuščeni, saj županstvo oceni, da bi se s tem pravzaprav morala ukvarjati država in ne občina.

V letu 1991 mesto za svoj občinski praznik izbere 11. april v počastitev datuma, ko naj bi leta 1451 Celje dobilo mestne pravice. Celje začnejo takrat imenovati mesto celjskih knezov ali knežje mesto. V knežjem mestu in okolici pa namesto kulture najprej zacvetijo nočni lokali z barskimi umetnicami, eden za drugim nastajajo drugi gostinski obrati, po

drugi strani pa nekdanji in sedaj privatizirani »družbeni sektor« zapira stara celjska gostišča. Po prvem razcvetu zasebnih mestnih prodajaln in storitvenih lokalov se žal njihova dejavnost preseli v zabavišna in trgovska središča na severnem obrobju mesta. Povečuje se tudi turistični obisk Celja, ki pa še vedno ne dosega izletniške slave, kakršno je imelo za časa Avstro-Ogrske.

Celje ohrani vse kulturne ustanove nacionalnega in regionalnega pomena, v njem pa uspešno delujejo tudi tovrstni občinski zavodi. Še naprej delujejo tudi vsa tradicionalna slovenska društva, od gasilskih do lovskih, ribiških in planinskih, tudi celjsko turistično društvo z dolgoletno tradicijo, tem in drugim ob bok pa se množijo nevladna in alternativna društva. Tako tista za izvajanje socialnih pomoči, kakor manjša kulturna društva. Toda ta ostajajo bolj ali manj v senci društev, ki jih ustanavljajo takšni in drugačni podjetniki, direktorji, ekonomisti, računovodski delavci in podobni, sem pa kaže zaradi sestave članstva prišteti tudi humanitarni celjski izpostavi svetovnih dobrotelčnih organizacij Lions in Rotary. Nevladna pobuda v mestu je sicer izrazita, a pretežno deluje na področjih, ki so v interesu strok, iz katerih prihajajo člani, in najbolj na očeh so prizadevanja po vzpostavljanju dialoga z oblastmi na področju vsebine predpisov in zakonov, ki se tičejo gospodarstva.

Bolj sramežljiva in neopazna je nekdanja tako propulzivna celjska mladinska kultura in alternativa. Ob nastanku od mestne občine spodbujenega in pretežno financiranega Mladinskega centra Celje začne zamirati tudi zbirališče mladih, legendarni celjski Kljub. Ob prelomu tisočletja v Celju že ni več mogoče govoriti o omembe vredni mladinski sceni ali mladinskih subkulturah, ki bi bile vsaj kolikor toliko opazne in vplivne. Da tovrstni naboj in potreba med mladimi Celjani še obstaja, bolj kot nekakšne osamljene lastovke spomladi, pričajo mladi, ki so se zbirali v v začetku tisočletja porušenem objektu ob Jurčičevi ulici, ki so ga imenovali Plac, iz tistega kroga pa so izšli tudi ustanovni člani kulturno-umetniških društev Duk, 567, Trije od mnogih ... Člani društev, nekateri v letu 2005 že v širšem prostoru Slovenije in v tujini priznani ustvarjalci, naletijo pri mestni uradni kulturi, večinoma znotraj Zavoda za kulturne prireditve in njegovega Likovnega salona, tudi na interes in uspejo nekajkrat predstaviti svoje delovanje. Toda dejansko ostajajo na obrobju zanimanja celjske kulturne publike, ki je vse bolj samozadovoljna s ponudbo sicer izjemno kakovostne »klasične« ponudbe kulture v mestu, kakršni so na primer glasbeni abonmaji in gledališče. Vse več meščanov pa niti takšna umetnost ne zanima, zato je vse bolj uspešna komercialna kulturna ponudba, ki jo največkrat ponujajo zasebni gostinci, kar prepogosto tudi v imenu ali pod okriljem mestnih oblasti. Te sicer tu in tam finančno podprejo tudi katerega izmed vrhunskih sodobnih umetniških projektov, zgradijo od mnogih nerazumljen Trg Celjskih knezov po zamisli arhitekta Nandeta Korpnika, omogočijo plesno predstavo Plesnega foruma Celje o Almi Karlin, instalacijo svetovno priznanega videoumetnika Mihe Vipotnika, financirajo vodni spomenik osamosvojitvi kiparja Franca Purga ... A vsega tovrstnega je premalo, da bi v Celju mogli resneje govoriti o tem, da sodobne umetnosti določajo mestu duha.

Če je bila prva polovica zadnjega desetletja tisočletja značilna po sicer pičli izbiri v Celju delujočih medijev, so bili v njih Celjani izjemno angažirani pri izražanju svojih mnenj. Strani Novega tednika in rubrike slovenskih dnevnikov so bile polne pisem bralcev, politikov in političnih strank, civilnodružbenih gibanj, razjarjenih, užaljenih ali

oškodovanih posameznikov iz Celja. Kasneje je tovrstna zagnanost uplahnila, ljudje so se bolj kakor s politiko in popravo v socializmu ali že v novi državi zagrešenih krivic začeli ukvarjati z delom – eni s preživetjem, drugi z bogatenjem. Novi celjski mediji, tedniki in radijske postaje, ostajajo na ravni komercialnih medijev in strežejo predvsem zabavi in radovednosti, stari mediji izgubljajo kritično distanco do lokalnih oblasti. Kakor vsa leta od osamosvojitve Slovenije naprej Celje deli z državo tako svojo politično podobo kakor ekonomsko usodo. V ničemer posebej ne izstopa, razen po dvojem. V začetku 21. tisočletja je dejansko razvito trgovsko in upravno središče Savinjske statistične regije, kot takšno pa ima tudi veliko načrtov za prihodnost.

KAMILLE MIT KADMIUM: ANFÄNGE UND WEITERFÜHRUNG DER DEMOKRATISIERUNG IN CELJE UND UMGEBUNG IM LETZTEN JAHRZEHT DES 20. JAHRHUNDERTS UND DEN ERSTEN JAHREN DES 21. JAHRHUNDERTS

Zusammenfassung

Die Demokratisierung von Celje und Umgebung kann nicht außerhalb des Kontextes der wirtschaftlichen, politischen und zivilgesellschaftlichen Vorgänge in Slowenien behandelt werden. Wenn es Ende der neunziger Jahre des vorherigen Jahrhunderts und während der ersten Jahre des letzten Jahrzehnts auf allen Gebieten so unruhig und auch unsicher war, so dass nichts anderes zu erwarten war, so beruhigten sich die Verhältnisse in der Mitte des letzten Jahrzehnts des letzten Jahrtausends und Celje könnte sein Schicksal selbst in die Hand nehmen. Es zeigte sich jedoch, dass die Stadt vor allen Dingen deshalb nicht über diese Energie verfügt, weil sich in ihr die Politik der stillen Vereinbarung zwischen allen Subjekten der Politik ausbreitete. Diese hat die städtischen Zügel der Macht gleichmäßig auf die Mitglieder und Sympathisanten der in der Stadt vertretenen politischen Parteien verteilt, es begann das Regieren von einer Amtszeit zur nächsten, und bei allen Unannehmlichkeiten berief man sich auf das stiefmütterliche Verhalten der Zentralgewalt, die systembedingte unzulängliche Ausstattung der städtischen Finanzen und sogar auf die Schadenfreude und Voreingenommenheit der Medien. Hiermit hat die Stadt die tatsächlichen Gründe für ihre langsame wirtschaftliche und kulturelle Entwicklung verdeckt. Diese lagen in dem Fehlen von Entwicklungsplänen, einer ungeordneten urbanistischen Politik und in der objektiven Notwendigkeit, dass die Stadtregierung den gefräßigen städtischen Haushalt mit dem Verkauf von Grundstücken und mit Verschuldung zu stopfen hatte. Gleichzeitig wurde der Erlös meistens in »Potemkinsche Kulissen« gesteckt – Einkaufszentren, Sportzentren und andere Vergnügungen, Hauptverkehrsstraßen durch die Stadt.

Die Umstrukturierung der Wirtschaft von Celje und der Umgebung, überwiegend intensive Metall- und chemische Industrie, begann in Celje innerhalb der jugoslawischen und internationalen politischen Veränderungen am Ende der neunziger Jahre des 20. Jahrhunderts, setzte sich die letzten zehn Jahre fort und war in den ersten Jahren des 21. Jahrhunderts zum größten Teil noch nicht abgeschlossen. Die Arbeitslosigkeit in der Stadt, aufgrund der es zwar nicht zu sozialen Konflikten kam, zählte zu der höchsten in Slowenien; nach der Produktivität, dem erzeugten Mehrwert und der Kaufkraft behielt Celje seinen Rückstand hinter dem slowenischen Durchschnitt oder vergrößerte diesen sogar.

Der Autor benutzt die erwähnten Vorgänge, zusammen mit den (un)gelösten Umweltfragen und der urbanistisch auf halbem Wege stehengebliebenen Frage des regionalen Zentrums, als Ausgangspunkt für die Behandlung der Demokratisierung von Celje und Umgebung durch das Erscheinungsbild des politischen Lebens in der Stadt und beleuchtet die Lauheit der Initiativen der Zivilgesellschaft, die als einzige die Stadt aus ihrem Schlaf erwecken könnten. Hierbei weist er darauf hin, dass die »*verschlafene Schönheit an der Savinja*« auch wegen ihrer Manifestivität vor sich hindöst – neue

Straßen, Geschäfte und Sportobjekte erwecken bei den Bürgern das falsche Gefühl, dass sich die Stadt entwickelt.

Einige niemals bewiesene Tatsachen und kleine Stadtaffären haben die Befürchtung geweckt, dass die Zentren der städtischen Macht einem Klientelismus unterworfen sind, ein Teil der Beamtenschaft vielleicht sogar der Korruption. Andere Zeichen am Anfang des 21. Jahrhunderts versprachen sogar im Gegenteil, dass in Celje trotz alledem einige Programme ausgearbeitet werden, zum Beispiel das zukünftige Technologiezentrum im Bereich des aufgegebenen Teils der Zinkfabrik und eine Reihe von neuen spezialisierten Studienprogrammen, welche die erste Verheißung waren, dass sich in der Stadt vielleicht ein neuer Entwicklungselan ausbreitet. Doch gleichzeitig blieben die meisten der städtischen Probleme aus der Zeit vor der Unabhängigkeit ungelöst, noch immer kehrten die Jungen der Stadt den Rücken zu und die Bevölkerungsperspektiven sagten einen Rückgang der Einwohnerzahl voraus.

CHAMOMILE WITH CADMIUM: THE BEGINNINGS AND CONTINUANCE OF THE DEMOCRATISATION IN CELJE AND ITS SURROUNDINGS IN THE LAST DECADE OF THE 20TH CENTURY AND THE FIRST YEARS OF THE 21ST CENTURY

Summary

The democratisation of Celje and its surroundings cannot be discussed outside of the context of the economic, political, civil and social developments in Slovenia. If, one could say, the end of the 1990s and the first few years of the last decade were so turbulent and contained such a degree of insecurity that little else could be expected, one might also add that the situation calmed down somewhat in the middle of the 1990s – to the extent that Celje could have taken its own fate in hand. Yet it seemed that Celje lacked the energy for such an endeavour – primarily because a policy of silent agreement between all the subjective political elements had already taken root in the city. This divided the levers of power and influence within the city relatively equally amongst the members and supporters of the municipal political parties, which quietly ruled from one mandate to the other, blaming the neglectful attitude of the parental central authorities, the systemic scarcity of the municipal finances and even the malicious and biased attitude of the media for all the difficulties it encountered. In this way, the city hid the real reasons for its slow economic and cultural development, which were a lack of developmental planning, a poorly regulated urbanisation policy, and the objective reality that the municipal authorities had attempted to fill the ravenous municipal budget through the sale of land and by going into debt. At the same time, the moneys thus procured were as a rule channelled into »Potemkin fronts« – i.e. shopping centres, sports centres and other amusement centres, and the construction of main communication arteries throughout the town.

The restructuring of the economy of Celje and its surroundings, which consisted primarily of basic labour-intensive metallurgical and chemical industries, began in Celje already within the Yugoslav and international political changes at the end of the 1990s and continued throughout this last decade of the previous century. Nor was the greater part of it concluded yet in the first years of the 21st century. The city's high unemployment level, which nonetheless failed to cause social conflicts, was one of the highest in the whole of Slovenia and judging by the criteria of productivity, added value and purchase power, Celje even managed to not only preserve but increase its status of lagging behind the state average.

The author avails himself of the above-described events together with the (un)resolved environmental protection issues and the the unspecified urban status of Celje as the starting point of his study of the democratisation of this regional centre and its surroundings as mirrored in the outer manifestations of the political life of the city. The article also sheds light on the half-heartedness of the initiatives made by civil society – the only lever which could possibly have awakened the city from its sleep. In his analysis, the author also warns that the »sleeping beauty by the Savinja river« is also still napping due to various external manifestations of change, as the new roads, shops and sports

facilities are lulling the inhabitants of the city into a false sense of progress in the city's development.

A number of disputed facts and small municipal incidents also gave rise to the fear that the centres of municipal powers were given to clientage and a part of the administration even to corruption. Other signs at the beginning of the 21st century however promised exactly the opposite: that Celje was nonetheless beginning to develop a few programs – for example the future technological centre on the lot where the deserted part of the zinc factory stands and a number of new specialised study programs – which were the first harbingers that a new phase of development for the city was about to begin. However, at the same time, the majority of the city's problems still dating back to the times before Slovenia's independence remained unresolved. The migration of the young out of the city still continued and the projections of the population statistics predicted a fall in the number of inhabitants.

SINOPSIS

352(497.4 Celje)"1945/1991"

Savina ČETINA ŽURAJ, mag., prof. zgodovine in geografije, Poslovno-komercialna šola Celje, Kosovelova 4, SI- 3000 Celje

UPRAVNI RAZVOJ CELJA V LETIH 1945-1991

Prispevek obravnava razvoj uprave Celja v letih 1945- 1991. Na začetku pojasnjuje nove politične temelje lokalne uprave, ki z zasnovo segajo v čas druge svetovne vojne. Sledi dinamično povojno obdobje, ki je prineslo številne zakone na področju lokalne uprave. V smislu nenehnih reform se je dograjeval tudi sistem uprave Celja in njegove okolice. V drugem delu razprave je poudarek na ponovni uvedbi občine kot institucije, na ustanovitvi velike občine-komune in na organizacijskih spremembah v upravi mesta, ki sta jih prinesli ustavi iz leta 1963 in 1974.

93/94(497.4 Celje)"1945"

342.56(497.4 Celje)"1945"

Stane ROZMAN, prof. zgodovine in sociologije, Srednja ekonomska šola Celje, Vodnikova 10, SI- 3000 Celje

SOJENJE SODIŠČA NARODNE ČASTI V POLETJU LETA 1945 V CELJU

Prispevek obravnava delovanje Sodišča Slovenske narodne časti v Celju. Sodišče je delovalo v poletju leta 1945 in je bilo v tem obdobju edina oblika civilnega sodstva v mestu. Kljub splošnemu prepričanju, da je bil vsakdo, ki je v tem obdobju prišel pred sodišče že avtomatično kriv, pa v svojem delu avtor opozarja, na velik procent opristilnih sodb, ki jih je izdal senat sodišča Slovenske narodne časti v Celju.

352(497.4 Celje)"1945/1991"

Savina ČETINA ŽURAJ, M.A., History and Geography, Celje College of Business and Commerce, Kosovelova 4, SI-3000 Celje

THE DEVELOPMENT OF CELJE'S ADMINISTRATION FROM 1945-1991

The article presents the development of the administration of the city of Celje from 1945 to 1991. The author begins with an explanation of the new political foundations of the local administration, the roots of which go back to WWII. This is followed by a look at the dynamic post-war period, which brought with it numerous new laws in the area of local administration. Experiencing back-to-back reforms, the upgrading of the administrative system of Celje and its surroundings was no exception and in the second part of the discourse, the emphasis is on the re-introduction of the Municipal Community as an institution, the founding of large municipal communes and the organisational changes in the city's administration that the Constitutions of 1963 and 1974 brought with them.

93/94(497.4 Celje)"1945"

342.56(497.4 Celje)"1945"

Stane ROZMAN, Teacher of History and Sociology, Celje Secondary School of Economics, Vodnikova 10, SI- 3000 Celje

THE TRIALS BEFORE THE COURT OF NATIONAL HONOUR IN THE SUMMER OF 1945 IN CELJE

The article discusses the workings of the so-called Court of Slovenian National Honour in Celje. This court operated during the summer of 1945 and was at that time the only form of civil justice in the city. Despite the general conviction that anyone appearing before a court of law at that time was considered a-priori guilty as charged, the author points out that there was nonetheless a high percentage of acquittals, which were issued by the senate of the Court of Slovenian National Honour in Celje.

93/94(497.4 Celje)"1945/..."
342.56(497.4 Celje)"1945/..."

Milko MIKOLA, dr., vodja sektorja, Ministrstvo za pravosodje, Sektor za popravilo krivic in za narodno spravo, Dalmatinova 2, SI-1000 Ljubljana

PRAVOSODJE V CELJU PO LETU 1945

Prispevek obravnava razvoj pravosodja v Celju v obdobju od konca vojne leta 1945 pa do konca 20. stoletja. Pregled povojnega pravosodja v Celju avtor deli na obdobje, ko je pravosodje predstavljalo del tedanje totalitarne oblasti, in na obdobje, ko je znova dobilo status samostojne veje oblasti in s tem postalo neodvisno. V uvodnem delu prispevka obravnava značilnosti pravosodja v Sloveniji v obeh navedenih obdobjih, temu pa sledi pregled vseh pravosodnih ustanov, ki so v povojnem obdobju imele in še imajo svoj sedež v Celju. Poleg podatkov o ustanovitvi in prenehanju posamezne pravosodne institucije, so za vsako od njih navedeni tudi podatki o njenem območju, za katerega je bila krajevno pristojna, in o pristojnostih., ki jih je imela. Avtor v prispevku še posebej izpostavi vlogo pravosodnih organov v Celju pri preganjanju »razrednih« in drugih »notranjih sovražnikov« v prvih povojnih letih, ko so tudi pred celjskimi sodišči potekali množični montirani sodni procesi proti raznim »notranjim sovražnikom«.

32(497.4 Celje)"1945/1963"

Mateja REŽEK, dr., znanstvena sodelavka, Reboljeva 7, SI-1000 Ljubljana

CELJSKO POLITIČNO ŽIVLJENJE V LJUDSKI REPUBLIKI SLOVENIJI

Članek opisuje celjsko politično življenje med letoma 1945 in 1963. Temelji predvsem na arhivskem gradivu celjskega partijskega komiteja, saj se zaradi narave povojne politične ureditve v njegovih zapisnikih najbolje zrcalijo politične in družbene razmere v mestu in okolici. Mikroraziskava ne razkriva le podrobnosti iz celjske polpretekle zgodovine, temveč tudi vpetost lokalnega razvoja v širša politična dogajanja, hkrati pa potrjuje teze o popolni podrejenosti lokalnih oblasti v obravnavanem obdobju.

93/94(497.4 Celje)"1945/..."
342.56(497.4 Celje)"1945/..."

Milko MIKOLA, Ph.D., Head of the Sector for Redressing of Injustices and for National Reconciliation, Ministry of Justice, Dalmatinova 2, SI-1000 Ljubljana

THE JUDICATURE IN CELJE AFTER 1945

The article discusses the development of the judiciary in Celje from the end of WWII in 1945 until the end of the 20th century. The author divides his overview of the post-war judiciary in Celje into the period when the judiciary was only an arm of the totalitarian rule, and the period when it regained the status of an uncontrolled branch of the government, thereby becoming independent. In the introduction, the author presents the main characteristics of the judiciary in Slovenia in both the above-listed periods, followed by an overview of all the institutions of the judiciary which had their head offices in Celje during the post-war period and are still seated there today. In addition to data on the founding and dissolution of each individual legislative institution, data on the regions over which each had local jurisdiction as well as its competencies is also given. The author also closely examines the role played by the judiciary in Celje in persecuting "class" enemies and other "enemies of the state" in the first post-war years, when numerous rigged trials against various "internal enemies" also took place in the courtrooms of Celje.

32(497.4 Celje)"1945/1963"

Mateja REŽEK, Ph.D., Scientific Advisor, Reboljeva 7, SI-1000 Ljubljana

THE POLITICAL LIFE OF CELJE IN THE PEOPLE'S REPUBLIC OF SLOVENIA

The author examines the political life in Celje between 1945 and 1963. The study is based primarily on the archival material of the Committee of the Celje Communist Party, as due to the nature of the post-war political regime, these records best mirror the political and social conditions in the city and its surroundings. The author's microstudy not only reveals details from Celje's not too distant past, but also shows how the local development of the city was closely connected with the unfolding of broader political events. It also provides proof of the theory that the local authorities were completely subordinate to the higher authorities during the period in question.

711(497.4 Celje)"1945/..."

Miran GAJŠEK, mag., univ. dia, Mestna občina Ljubljana, Oddelek za urbanizem, Poljanska 28, SI-1000 Ljubljana

Branko GOROPEVŠEK, mag., prof. zgod. in geogr., Osrednja knjižnica Celje, Muzejski trg 1a, SI-3000 Celje

PROSTORSKI IN URBANI RAZVOJ MESTA CELJA PO LETU 1945

Prispevek, sestavljen iz dveh delov, govori o razvoju mesta Celja med leti 1945 in 1991. V prvi vrsti obravnava mestne funkcije in njihov vpliv na okolico. Pri zgradbi mesta se osredotoči na morfološko (notranjo podobo) in fiziognomsko zgradbo (zunanja podoba mesta). Med elementi zgradbe mesta je najvidnejši element mestni floris, ki govori o ustroju mesta in njegovi postopni rasti. Razmeščenost ulic in pozidava površin sta prva kazalca, ki govorita o smeri ter času in moči širitve.

Analizo urbanističnega načrtovanja v Celju v obdobju po letu 1945 bi v grobem lahko razdelili na naslednje urbanistične doktrine in paradigme: ostanki regulacijskega urbanizma, urbanizem moderne – socialistično mesto, pozni funkcionalizem – teorija ulice, postmoderni urbanizem, prenova mestnih jeder, generično mesto, informacijsko-komunikacijsko mesto, mesto zabave. Vsaka od njih se je odrazila v večjem ali manjšem obsegu ter v bolj ali manj čisti obliki v posamičnih območjih Celja. Namen prispevka je ocena kvantitete in kvalitete uveljavljanja posamične urbanistične doktrine oziroma paradigme.

33(497.4 Celje)"1945/1991"

Jože PRINČIČ, dr., znanstveni svetnik, Inštitut za novejšo zgodovino, Kongresni trg 1, SI-1000 Ljubljana

GOSPODARSTVO CELJA OD KONCA DRUGEGA SVETOVNEGA SPOPAD DO SLOVENSKE OSAMOSVOJITVE 1945-1991

V času druge jugoslovanske države je Celje ostalo tipično industrijsko mesto. Za industrijo, ki je bila nosilec gospodarske rasti ter zaposlovala največ ljudi, je bila Jugoslavija idealno tržišče, saj sta se predelovalna in bazična industrija širili brez omejitev in zastojev. Predolga naravnost na industrializacijo in neučinkovit gospodarski sistem sta celjsko gospodarstvo uspavala in oslabilila, zato ob nastopu gospodarske krize ni zmoglo zadostne spodbude za razvojni preobrat.

Konec osemdesetih let je gospodarski sistem dogovornega gospodarstva razpadel. Začelo se je "preoblačenje" organizacij združenega dela v podjetja, uvajanje tržnih zakonitosti in podjetniškega duha.

711(497.4 Celje)"1945/..."

Miran GAJŠEK, M.Sc., Municipality of Ljubljana, Department of Urban Planning, Poljanska 28, SI-1000 Ljubljana

Branko GOROPEVŠEK, M.A. History and Geography, Celje Central Library, Muzejski trg 1a, SI-3000 Celje

THE SPATIAL AND URBAN DEVELOPMENT OF THE CITY OF CELJE AFTER 1945

The article, which is divided into two sections, discusses the development of the city of Celje between 1945 and 1991. The author begins with a study of the municipal functions and the influence they had on their surroundings. Regarding the structure of the city, he focuses on the morphological (internal image) and the physiognomic structure (the external image of the city). The most prominent of all the elements giving shape to the city is the plan of the city's layout itself, which tells us much about the nature of the city's composition and its gradual growth. The layout of the streets and the sequence in which lots were built up are the first indicators of the direction in which the city expanded, as well as the time in which this occurred and the pace of development.

According to the authors' analysis, the urban planning for Celje during the period after 1945 can be divided roughly into the following doctrines and paradigms of urbanism: The remains of regulatory urbanism; the urbanism of the modern, socialist city; late functionalism (with regard to the theory on streets); post-modern urbanism; the renovation of the central areas of the city; the generic city; the information-communications-oriented city; and the city of recreation. Each of these guiding principles is reflected strongly or to a lesser degree in the city's composition in its more or less pure form in the various districts of Celje. The aim of the contribution is to assess the quantity and quality of the extent to which each individual urban doctrine or paradigm was implemented.

33(497.4 Celje)"1945/1991"

Jože PRINČIČ, Ph.D., Scientific Advisor, Institute of Contemporary History, Kongresni trg 1, SI-1000 Ljubljana

THE ECONOMY OF CELJE FROM THE END OF WWII UNTIL SLOVENE INDEPENDENCE (1945-1991)

During the time of the second Yugoslav state, Celje remained a typical industrial city. At that time, Yugoslavia was the ideal market for heavy industry, as with the virtually unimpeded expansion of the processing and basic industries, it was the most labour intensive sector and the driving-force of economic growth. However, the overextended focus on industrialisation and the inefficient economic system gradually lulled the economy of Celje into a false sense of security and ultimately weakened it to the point that when the economic crisis struck, it lacked the elan to effect a recovery.

At the end of the 1980s the system of self-management or economics by negotiation collapsed, leading to a period in which the former so-called Organisations of Associated Labour changed suit and transformed into companies, while a market economy and the spirit of entrepreneurship were introduced.

930.85(497.4 Celje)"1945/..."

Aleš GABRIČ, dr., višji znanstveni sodelavec, Inštitut za novejšo zgodovino, Kongresni trg 1, SI-1000 Ljubljana

OBLIKOVANJE CELJA KOT REGIJSKEGA KULTURNEGA SREDIŠČA

V prispevku je prikazan razvoj kulturnih ustanov in kulturne ustvarjalnosti v Celju po 2. svetovni vojni. Najpomembnejša kulturna ustanova je bilo celjsko gledališče, ki je z letom 1951 postalo poklicno. Pomembne skrbi je bila v Celju deležna skrb za kulturno dediščino, kar je vidno v dejavnosti dveh muzejev, arhiva in zavoda za spomeniško varstvo. Založniška dejavnost celjske Družbe sv. Mohorja je imela bolj vseslovenski značaj, v nasprotju s tem pa je izdajanje Celjskega zbornika z objavljanjem prispevkov s Celjskega prineslo precejšnjo spodbudo razvoju domoznanstva. Avtor poudarja spremembe, ki jih je v preživljanju kulturi namenjenega prostega časa prinesel čas od petdesetih let 20. stoletja dalje. Z večanjem števila poklicnih kulturnih ustanov, za katere je kot ustanoviteljica finančno skrb prevzela bodisi država bodisi lokalna skupnost, so se začela manjša slovenska mesta iz dotlej predvsem regionalnih upravnih središč oblikovala tudi v močnejša regionalna kulturna središča. Tudi Celje je večino poklicnih kulturnih ustanov dobilo prav v petdesetih in šestdesetih letih 20. stoletja.

37(497.4 Celje)"1945/..."

Ivanka ZAJC CIZELJ, dr., arhivska svetovalka, Zgodovinski arhiv Celje, Teharska cesta 1, SI-3000 Celje

CELJSKO ŠOLSTVO PO LETU 1945

Avtorica daje kratek vpogled v stanje osnovnega, splošnega in strokovnega izobraževanja po drugi svetovni vojni ter osnovne podatke o razvoju vzgojno izobraževalnih ustanov v drugi polovici dvajsetega stoletja.

930.85(497.4 Celje)"1945/..."

Aleš GABRIČ, Ph.D., Senior Scientific Advisor, Institute of Contemporary History, Kongresni trg 1, SI-1000 Ljubljana

THE SHAPING OF CELJE AS A REGIONAL CULTURAL CENTRE

In his work, the author depicts the development of the cultural institutions and cultural creativity in the field of culture in Celje after WWII. The most important cultural institution at that time was the Celje Theatre, which became a professional institution in 1951. Significant concern was devoted in Celje to preserving the city's cultural heritage, which can be seen from the activities of its two museums, its archives and the Institute for Cultural Heritage Protection. The publishing activities of the Celje St. Hermagoras Association (Družba sv. Mohorja) were coloured by pan-Slavic ideas, while on the other hand, the Celjski zbornik, which published contributions from the Celje region, greatly encouraged its readers to gain a greater knowledge of their homeland. The author also looks into the changes that took place in the way spare time dedicated to cultural activities was spent from the 1950s onwards. With the increase in the number of professional cultural institutions, the financial support of which was seen to by their founders, which were either the state or the local community, the smaller Slovenian cities which at that time were primarily regarded as regional administrative centres also began to develop into stronger regional centres of culture. Such was also the case with Celje, which received most of its professional cultural institutions in the 1950s and 60s.

37(497.4 Celje)"1945/..."

Ivanka ZAJC CIZELJ, Ph.D., Archival Advisor, Historical Archives of Celje, Teharska cesta 1, SI-3000 Celje

THE EDUCATION SYSTEM IN CELJE AFTER 1945

The author presents a succinct overview of the state of primary school, general secondary school and secondary-level vocational education in Celje after WWII, as well as presenting a range of basic data on the development of the city's educational institutions in the second half of the 20th century.

614.2(497.4 Celje)"1945/1991"
36(497.4 Celje)"1945/1991"

Ivanka ZAJC CIZELJ, dr., arhivska svetovalka, Zgodovinski arhiv Celje, Teharska cesta 1, SI-3000 Celje

ZDRAVSTVO IN SOCIALNO VARSTVO V CELJU V LETIH 1945–1991

Avtorica nas popelje v zdravstvene in socialne razmere, ki so vladale po drugi svetovni vojni in nas na kratko seznanjajo z razvojem institucij preventivnega in kurativnega zdravstvenega varstva v drugi polovici 20. stoletja v Celju.

796(497.4 Celje)"1945/..."

Tomaž PAVLIN, dr., docent, UL Fakulteta za šport, Gortanova 22, SI-1000 Ljubljana

ORIS RAZVOJA CELJSKE TELESNE KULTURE IN ŠPORTA PO DRUGI SVETOVNI VOJNI

V prispevku orišemo politično organizacijski razvoj telesne kulture po drugi svetovni vojni in preko njega osvetlimo tudi organizacijski in športni razvoj v Celju, ki se je v posameznih športih uspel prebiti iz lokalnih in republiških okvirjev do najvišjih državnih tekmovanj.

614.2(497.4 Celje)"1945/1991"
36(497.4 Celje)"1945/1991"

Ivanka ZAJC CIZELJ, Ph.D., Archival Advisor, Historical Archives of Celje, Teharska cesta 1, SI-3000 Celje

THE HEALTH SERVICES SECTOR AND SOCIAL SECURITY IN CELJE IN THE PERIOD 1945-1991

The author takes us through an in-depth examination of the health and social conditions prevalent in Celje after the Second World War, and also takes a brief look at the development of institutions for preventative and curative health services in the city in the second half of the 20th century.

796(497.4 Celje)"1945/..."

Tomaž PAVLIN, Ph.D., Assistant Professor, University of Ljubljana, Faculty of Sports, Gortanova 22, SI-1000 Ljubljana

AN OUTLINE OF THE DEVELOPMENT OF PHYSICAL CULTURE AND SPORTS IN CELJE AFTER WWII

The article depicts the political organisation of the development of physical culture after WWII and through this also sheds light on the organised development of sports in Celje, as at that time the city's representatives in sports succeeded in breaking through the ranks of the local and state competitions to the highest national competitions in a number of sports disciplines.

32:332.1(497.4 Celje)"19/20"
 332.1:32(497.4 Celje)"19/20"

Brane PIANO, novinar in komentator, Delo d.d., Dunajska cesta 5, SI-1000 Ljubljana

KAMILICE S KADMIJEM: ZAČETKI IN NADALJEVANJE DEMOKRATIZACIJE V CELJU IN OKOLICI V ZADNJEM DESETLETJU 20. STOLETJA IN PRVIH LETIH 21. STOLETJA

Prestrukturiranje celjskega in okoliškega gospodarstva, pretežno intenzivne kovinske in kemične industrije, se je v Celju začelo z znotraj jugoslovanskimi in mednarodnimi političnimi spremembami ob koncu devetdesetih let 20. stoletja, nadaljevalo vse zadnje desetletje, v prvih letih 21. stoletja pa v večjem delu še ni bilo zaključeno. Avtor uporabi omenjeno dogajanje skupaj z (ne)rešenimi okoljskimi vprašanji in urbanistično nedorečenostjo regijskega središča za izhodišče obravnave demokratizacije Celja in okolice skozi pojavnost političnega življenja v mestu in osvetljuje mlačnost civilno družbenih pobud, ki bi edine mogle mesto prebuditi iz spanca. Ob tem opozori, da »uspavana lepota ob Savinji« drema tudi zaradi zunanje manifestativnosti – nove ceste, trgovine in športni objekti meščane navdajajo z lažnim občutkom, da se mesto razvija.

32:332.1(497.4 Celje)"19/20"
 332.1:32(497.4 Celje)"19/20"

Brane PIANO, Journalist and Commentator, Delo d.d., Dunajska cesta 5, SI-1000 Ljubljana

CHAMOMILE WITH CADMIUM: THE BEGINNINGS AND CONTINUANCE OF THE DEMOCRATISATION IN CELJE AND ITS SURROUNDINGS IN THE LAST DECADE OF THE 20TH CENTURY AND THE FIRST YEARS OF THE 21ST CENTURY

The restructuring of the economy in Celje and its surroundings, which was comprised predominantly of heavy metallurgical and chemical plants, began in Celje with the internal political changes within Yugoslavia and the international political changes that took place at the end of the 1990s and continued throughout the last decade of the 20th century. Nor had the greater part of this change concluded yet during the first few years of the 21st century. The author uses the above-listed events together with the (un)resolved environmental protection issues and the unspecified urban status of Celje as the starting point of his study of the democratisation of this regional centre and its surroundings as mirrored in the outer manifestations of the political life of the city. The article also sheds light on the half-heartedness of the initiatives made by civil society – the only lever which could possibly have awakened the city from its sleep. In his analysis, the author also warns that the "sleeping beauty by the Savinja river" is still napping due to various external manifestations of change, as the new roads, shops and sports facilities are lulling the inhabitants of the city into a false sense of progress in the city's development.

ISBN 961-6339-14-1

Cena: 15 €

